

T. C.

**HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**SİYASİ COĞRAFYA AÇISINDAN SURİYE İÇ SAVAŞININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Ali EL HAMDO

ŞANLIURFA – 2024

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYASİ COĞRAFYA AÇISINDAN SURİYE İÇ SAVAŞININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

Ali EL HAMDO

COĞRAFYA ANA BİLİM DALI

ŞANLIURFA

2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
ÇİZELGELER DİZİNİ	vi
HARİTALAR DİZİNİ	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırma sahasının yeri ve sınırları	3
1.2. Çalışmanın amacı	3
1.3. Çalışmanın önemi	3
1.4. Çalışmanın yöntemi	5
2. SİYASİ COĞRAFYA	6
2.1. Siyasi Coğrafyanın tanımı ve kapsamı	6
2.2. Siyasa Coğrafya ve jeopolitik arasındaki fark	7
2.3. Siyasi Coğrafya teorileri	8
2.3.1. Kara hâkimiyeti teorisi	9
2.3.2. Kenar kuşak hâkimiyeti teorisi	10
2.3.3. Deniz hâkimiyeti teorisi	11
2.3.4. Hava hâkimiyeti teorisi	12
2.3.5. Uzay hâkimiyeti teorisi	12
2.4. Suriye'nin en önemli küresel jeopolitik teorilerdeki konumu	13
3. SİYASİ COĞRAFYA AÇISINDAN SÜRİYE ARAP CUMHURİYETİ	16
3.1. Suriye Arap Cumhuriyeti'nin konum	16
3.1.1. Suriye'nin Coğrafi konumu	16
3.1.2. Suriye'nin ekonomik durumu	17
3.1.3. Suriye'nin kültürel ve dini durumu	23
3.2. Suriye devletinin idari yapısı	25
3.3. Fiziki Coğrafya özellikleri	28
3.3.1. Suriye'nin topografyası	28

3.3.1.1. Dağlar	30
3.3.1.1.1. Ensariye Dağları (Suriye kıyı dağları)	30
3.3.1.1.2. Kuzey Dağları	31
3.3.1.1.3. Orta Dağları	32
3.3.1.1.4. Kuzeydoğu Dağları	33
3.3.1.1.5. Suriye'nin Güney Dağları	34
3.3.1.1.5.1. Doğu Lübnan Dağları	34
3.3.1.1.5.1.1. Doğu Lübnan Sıradağları (Senir)	34
3.3.1.1.5.1.2. Kalamoun Sıradağları	35
3.3.1.1.5.1.3. Hermon Dağı	36
3.3.1.1.5.2. El-Arab Dağı	36
3.3.1.2. Platolar	37
3.3.1.2.1. Halep ve kuzey Şamiye platosu	37
3.3.1.2.2. Golan platosu	37
3.3.1.2.3. Tadmür sıradağlarının güneyindeki platolar	38
3.3.1.3. Ovalar	39
3.3.1.3.1. Kıyı ovaları	39
3.3.1.3.2. Asi ovaları	40
3.3.1.3.3. Cezire ovaları	40
3.3.1.3.4. Horan ovası	41
3.3.1.4. Siyasi Coğrafya açısından Suriye topografyanın değerlendirilmesi	42
3.3.2. Suriye'de iklim	43
3.3.2.1. Suriye'de iklimi oluşturan faktörler	44
3.3.2.2. Suriye'de iklim türleri	46
3.3.2.3. Siyasi Coğrafya açısından Suriye ikliminin değerlendirilmesi	48
3.3.3. Suriye'deki su kaynakları ve jeostratejik önemi	49
3.3.3.1. Fırat nehri	50
3.3.3.2. Asi nehri	52
3.3.3.3. Barada nehri	53
3.3.3.4. Auvj nehri	54
3.3.3.5. Yermuk nehri	54

3.3.3.6. Kuzey Kabir nehri	54
3.3.3.7. Siyasi Coğrafya açısından suriye nehirlerinin değerlendirilmesi	54
3.4. Beşeri Coğrafya özellikleri ve jeostratejik önemi	55
3.4.1. Suriye'de nüfus miktarı	55
3.4.2. Nüfus dağılımı	58
3.4.3. Suriye'de nüfusun yaş yapısı	60
3.4.4. Nüfusun cinsiyet yapısı	62
3.4.5. Siyasi Coğrafya açısından Suriye'de nüfusun değerlendirilmesi	63
3.5. Suriye'nin ekonomik özellikleri ve jeostratejik önemi	66
3.5.1 Tarım sektörü	68
3.5.2. Sanayi sektörü	71
3.5.3. Ticaret sektörü ve stratejik önemi	79
3.5.4. İç savaşın Suriye ekonomisine etkisi	81
4. İÇ SAVAŞ ÖNCESİ SURİYE	84
4.1. I ve II dünya savaşı arasındaki dönem	85
4.1.1. I Dünya savaşı	85
4.1.2. Sykes-Picot anlaşması	86
4.1.3. Fransız mandası	88
4.1.4. II. Dünya savaşı ve bağımsızlık	89
4.2. Bağımsız Suriye dönemi (1946-1958)	90
4.2.1. Bağımsızlığın ilk yılları	90
4.2.2. Suriye'nin Batı kampından Sovyet kampına dönüşümü	93
4.3. Suriye ve Mısır birliği dönemi (1958-1961)	97
4.3.1. Arap Milliyetçiliği (Pan-Arabizm)	98
4.3.2. Birliğin yükselişi ve çöküşü	99
4.4. Mısır'dan ayrılık sonrası dönem (1961-1970)	103
4.5. Hafız Esad dönemi (1970-2000)	107
4.6. Beşar Esad dönemi iç savaşa kadar (2000-2011)	110
5. SURİYE İÇ SAVAŞI DÖNEMİ	114
5.1. Suriye iç savaşı olayları	116
5.1.1. Ayaklanma	117

5.1.2. Protestoların başında Suriye krizinin çözümü için ortaya atılan girişimler .	119
5.2. Suriye iç savaş nedenleri	120
5.3. Suriye iç savaşı olayları ve askeri kontrolün dağılımı (2012-2022)	130
6. SURİYE İÇ SAVAŞININ ANALİZİ, DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	148
6.1. Siyasi Coğrafya açısından Suriye durumunun değerlendirilmesi	148
6.1.1. Siyasi Coğrafya açısından kuzey Suriye'nin durumunun değerlendirilmesi ...	151
6.1.2. Suriye iç savaşı'ndaki uluslararası oyuncular	153
6.1.2.1. İran	154
6.1.2.2. Türkiye	157
6.1.2.3. Rusya	162
6.1.2.4. ABD	164
6.1.2.5. Körfez Arap Ülkeleri	168
6.1.2.6. Çin	169
6.1.2.7. İsrail	171
6.1.2.8. Ürdün	173
6.1.2.9. Avrupa Birliği Ülkeleri	174
6.2. Suriye'de Türk-Rus-ABD ilişkileri	175
6.3. Çözüm önerileri	178
6.3.1. Suriye'de çözüm senaryoları	180
6.3.1.1. İlk senaryo (Cenevre bildirisi'nin formülüne göre siyasi çözüm senaryosu)	181
6.3.1.2. İkinci senaryo (bölünme senaryosu)	183
6.3.1.3. Üçüncü senaryo: Rejimi ve Türkiye anlaşması	185
6.3.1.4. Dördüncü senaryo (ABD-Türkiye anlaşması)	186
SONUÇ	188
KAYNAKLAR.....	192

ÖZET

Yüksek Lisans Tez

SİYASİ COĞRAFYA AÇISINDAN SURIYE İÇ SAVAŞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ali EL HAMDO

**Harran Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Coğrafya Anabilim Dalı**

Danışman: Prof. Dr. Veysi GÜNAL

Yıl: 2024, sayfa: 199

2011 yılında Suriye'de protestolar patlak vermiştir. Bu protestolar, Arap dünyasındaki (Arap Baharı olarak adlandırılan) daha geniş bir protesto dalgasının parçasıdır. Suriye'deki protestoların nedeni Esad hükümetine yönelik hoşnutsuzluktur. Esad hükümeti, okullarının duvarlarına Esad aleyhinde slogan yazan bir grup çocuğu Suriye'nin Dera kentinde hapsedmiştir. Esad hükümeti bölge sakinlerinin bu çocukların serbest bırakılması yönündeki taleplerini reddetti. Bunun sonucunda Dera şehrinde büyük gösteriler düzenlenmiştir. Bu gösteriler Suriye rejim güçlerinin silah sesleri ile karşılanmıştır. Rejim güçlerinin açtığı ateş sonucu göstericiler arasında ölenler ve yaralananlar olmuştur. Bu da Suriye genelinde protestoların patlak vermesine yol açmıştır. Suriye rejim güçleri bu protestoları baskı, öldürme, işkence ve tutuklamalarla karşılamıştır. Esad güçlerinin gerçekleştirdiği bu suç eylemleri sonucunda protestolar silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Bu silahlı çatışma, Beşar Esad rejimi güçleri ile silahlı muhalif gruplar arasındaki Suriye iç savaşı olarak bilinmektedir. Siyasi Coğrafya açısından Suriye'nin konumunun önemli olması bu çalışmayı da önemli kılmaktadır. Suriye'nin stratejik konumda olması, birçok eski medeniyetin (Babililer, Asurlular, Fenikeliler, Yunanlılar, Kenanlılar, Fenikeliler ve Romalılar) burada ortaya çıkmasının da nedenidir. Aynı zamanda, Suriye'nin bu stratejik konumu Suriye iç savaşının da ortaya çıkması ve devam etmesinin nedenidir. Çünkü Suriye'nin konumunun önemi nedeniyle, Suriye iç savaşı, uluslararası ve bölgesel ülkelerin konusu haline gelmiştir (örnek: Rusya, ABD, Türkiye ve İran). Bu ülkelerin her biri, Suriye'deki yerel bir grubu askeri olarak desteklemektedir. Suriye bu temelde askeri kontrol alanlarına ayrılmıştır. Çünkü bu alanların her biri bu ülkelerden biri tarafından desteklenen yerel bir grup tarafından kontrol edilmektedir. Bu ülkelerin her biri Suriye bölgelerindeki jeopolitik çıkarlara ve hedeflere ulaşmak istemektedir. Bu hedefler, Suriye halkının özgürlük ve

demokrasideki isteklerinden ve umudundan uzaktır. Suriye iç savaşının uzun süre devam etmesinin nedeni budur. Bu çalışmanın temel amacı Suriye iç savaşını siyasi coğrafya açısından değerlendirmektir. Buna ek olarak, Suriye'ye uluslararası müdahalenin nedenlerini ve bu ülkelerin Suriye'deki hedeflerini siyasi coğrafya açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, yereldeki duruma göre Suriye'deki çözüm için olası senaryolar önerilmektedir. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında çeşitli kitap, makale ve gazete referans olarak kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada çeşitli haritalar oluşturulmuş, bunun için de ArcGIS 10.7.1 programından faydalanılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Siyasi Coğrafya, Suriye, Suriye İç Savaşı

ABSTRACT

MSc Thesis

EVALUATION OF THE SYRIAN CIVIL WAR IN TERMS OF POLITICAL GEOGRAPHY

Ali EL HAMDO

**Harran University
Graduate School of Social Sciences
Department of Geography**

**Supervisor: Prof. Dr. Veysi GÜNAL
Year: 2024, page: 199**

In 2011, protests broke out in Syria. These protests are part of a broader wave of protests in the Arab world (the so-called Arab Spring). The reason for the protests in Syria was discontent with the Assad government. Assad's government imprisoned a group of children in Daraa Governorate, because they wrote slogans against Assad on the walls of their schools. The Assad government rejected the people's demands to release these children. As a result, large demonstrations were organized in the city of Daraa. These demonstrations were met with gunfire from Syrian regime forces. As a result of the shooting by regime forces, there were deaths and injuries among the demonstrators. This led to the outbreak of protests across Syria. Syrian regime forces faced these protests with repression, killing, torture, and arrests. As a result of these criminal acts carried out by Assad's forces, the protests turned into an armed conflict. This armed conflict is known as the Syrian Civil War between the forces of Bashar al-Assad's regime and armed opposition groups. The importance of this study stems from the fact that it focuses on the importance of the Syrian location from a geopolitical standpoint. This strategic location of Syria is the reason for the invasion of Syria by many ancient civilizations (Babylonians, Assyrians, Phoenicians, Greeks, Canaanites, Phoenicians, and Romans). At the same time, this strategic location of Syria is the reason for the continuation of the Syrian civil war. Because of the importance of the Syrian location, the Syrian civil war involved international and regional parties (for example: Russia, the United States, Turkey, and Iran). Each of these countries militarily supports a local group in Syria. Syria is divided into areas of military control on this basis. Because each of these regions is controlled by a local group supported by one of these countries. Each of these countries wants to achieve geopolitical interests and goals in the Syrian regions. These goals are far from the aspirations and hopes of the Syrian

people for freedom and democracy. This is why the Syrian civil war continues. The main purpose of this study is to evaluate the Syrian Civil War in terms of geopolitics. In addition, explaining the reasons for international intervention in Syria and evaluating the goals of these countries in Syria from the point of view of geopolitics. In addition, a proposal for possible scenarios for a solution in Syria based on the situation on the ground. In this study, a group of books, articles, and newspapers were relied upon as references. The ArcGIS 10.7.1 program was relied upon to produce the maps.

KEY WORDS: Political Geography, Syria, Syrian Civil War

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No

Şekil 3.1. 2022'de Suriyeli mülteci sayıları ve dağılımı	64
Şekil 3.2. Suriye'de petrol üretiminin (m3/yıllık) değişimi (1968-2022)	76
Şekil 3.3. Suriye'de ekonomik büyüme oranı	81

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa No

Çizelge 3.1. Suriye sınırının uzunlukları	17
Çizelge 3.2. Suriye'nin enerji profili (2010, 2015)	18
Çizelge 3.3. Suriye illerinin, yüzölçümü, ilçeleri, nahiyeleri ve nüfus miktarı	27
Çizelge 3.4. Suriye'nin nüfus miktarı (1955-2023)	56
Çizelge 3.5. Suriye'de nüfusun yaş grupları	61
Çizelge 3.6. 2023 yılında Suriye'deki yerli ve mülteci sayısının askeri kontrol bölgelerine göre dağılımı	65
Çizelge 3.7. 2023 yılında Suriye'deki yerli ve mülteci sayısının kuzey ve kuzeydoğu illerine göre dağılımı	65
Çizelge 3.8. 2011 yılında Suriye'de nüfusun ekonomik yapısı	68
Çizelge 3.9. 2020 yılı Suriye'de arazi kullanım türleri	69
Çizelge 3.10. Suriye'de petrol üretiminin (günlük/yıllık) değişimi (1968–2022)	75

HARİTALER DİZİNİ

Sayfa No

Harita 1.1. Suriye'nin Lokasyon haritası	4
Harita 2.1. Kara, kenar kuşak, deniz, hava hakimiyeti teorileri	9
Harita 2.2. Mckander'da dünyanın kalbi (Heartland) teorisi	10
Harita 2.3. Speakman'ın kenar kuşak (Rimland) teorisi	11
Harita 3.1. Suriye topraklarından geçen ve geçmesi önerilen enerji hatları	22
Harita 3.2. Suriye'nin illeri	26
Harita 3.3. Suriye'nin topografyası	29
Harita 3.4. Suriye'de iklim türleri	47
Harita 3.5. Suriye'deki nehirler	51
Harita 3.6. Suriye'de nüfus dağılımı	59
Harita 4.1 Sykes-Picot anlaşma haritası	87
Harita 5.1. Suriye'de askeri kontrolün dağılımı (2013)	132
Harita 5.2. Suriye'de askeri kontrolün dağılımı (2014)	135
Harita 5.3. Suriye'de askeri kontrolün dağılımı (2015)	137
Harita 5.4. Suriye'de askeri kontrolün dağılımı (2016)	139
Harita 5.5. Suriye'de askeri kontrolün dağılımı (2017)	141
Harita 5.6. Suriye'de Askeri Kontrolün Dağılımı (2018)	144
Harita 5.7. Suriye'de Askeri Kontrolün Dağılımı (2022)	146
Harita 6.1. Suriye'de askeri kontrolün dağılımı (2023) ve 2018'den 2020 yılının başlarına kadar Suriye rejimi tarafından kontrol edilen bölgeleri	150
Harita 6.2. Türk ordusu ve ÖSO'nun 2016'dan 2019 sonuna kadar Suriye'deki operasyonları	161

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ARCGIS	Aeronautical Reconnaissance Coverage Geographic Information System
USGS	United States Geological Survey
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
MÖ	Mesih Önce
MS	Mesih Sonra
Levant	Bilad el-Şam
BM	Birleşmiş Milletler
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
KP	Komünist Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
DKUK	Devrim Komutanlığı Ulusal Konseyi
UİC	Ulusal İlerici Cephe
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PYD	Kürt Demokratik Birlik Partisi
HTS	Hayat Tahrir al-Şam
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
NATO	(North Atlantic Treaty Organization) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
YPG	Halk Savunma Birlikleri
SGH	Suriye Geçici Hükümeti
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
YMK	Yüksek Müzakere Komitesi
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

GİRİŞ

Suriye, zengin bir sanatsal ve kültürel mirasa sahiptir. Ülke, ayrıcalıklı coğrafi konumu nedeniyle karmaşık ve çalkantılı bir tarihe sahiptir. Suriye bugün eski Suriye'nin sadece küçük bir kısmıdır. Osmanlı halifeliği döneminde, Suriye adı dört ülkenin (Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin) ortak adı olarak verilmiştir. Suriye, eski Yunanlılar tarafından tüm Akdeniz'in doğu ucundaki yerleşim alanına verilen isimdir. Büyük Suriye, üç kıtayı (Asya, Afrika ve Avrupa) birbirine bağlayan köprüdür. Bu nedenle, tarihçiler ve siyaset bilimciler, 1916'da Sykes-Picot Anlaşması ile Bilad el-Şam'ın bölünmesine giden dönemde bölgeyi tanımlamak için sıklıkla "Bilad el-Şam" terimini kullanırlar.

Ocak 2011'de Tunus'ta bir gösteri dalgası Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali rejimini devirmiştir. Tunus'ta Zeynel Abidin rejiminin çöküşü, Suriye de dahil olmak üzere birçok Arap ülkesine yayılan Arap Baharı'nı ateşlemiştir. Arap ülkelerindeki protestolar Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in istifasına ve Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in düşmesine yol açmıştır.

Suriye'de de Suriye halkı, Beşar Esad rejimini devirmek için tüm Suriye şehirlerinde büyük gösteriler düzenlemiştir. Bu arada, Suriye rejim güçleri göstericilere karşı tutuklama, işkence ve cinayet uygulamıştır. Buna ek olarak, Suriye rejiminin göstericileri uçak ve topçular tarafından bombalanmıştır. Suriye rejimi ordusu da Dera, Homs ve Banias gibi gösterilerin bulunduğu alanlara saldırmıştır. Ordunun şehirlere girmesi çok sayıda sivilin ölümüne ve yaralanmasına neden olmuştur. Rejim güçlerinin tüm bu uygulamaları sonucunda 2011 yılı sonunda Özgür Suriye Ordusu olarak bilinen örgüt kurulmuştur. Bu tarihten itibaren şehirlerde ve kırsalda rejim güçleri ile Özgür Suriye Ordusu arasında şiddetli savaş başlamıştır. Bu savaş, Suriye'nin iç savaşı olarak bilinen (bu tezin yazıldığı tarihe kadar) devam etmektedir.

Batı ve bazı Arap ülkeleri, Suriye cumhurbaşkanını Beşar Esad'ı devirmek için büyük baskı yapmaktadır. Bununla birlikte, Batılı ve Arap ülkelerinin Esad'ı devirmek için yaptığı bu baskılar işe yaramamıştır. Beşar Esad'ın iktidarda kalmasının nedeni,

Rusya ve İran'ın Suriye rejimine verdiği sınırsız destektir. Beşar Esad'ın iktidarda kalmasının en önemli nedeni, Hafız Esad'ın Suriye'de siyasi istikrar için inşa ettiği strateji ve sistemdir. Hafız Esad'ın stratejisi tek parti politikasına (BAAS Partisi) dayanmaktadır. Ayrıca, Hafız Esad'ın stratejisi, rejiminin muhaliflerini tutuklama ve öldürme politikasına dayanır. Beşar Esad, 2011'de rejimine karşı protestocuları bastırmak için babasıyla aynı politikayı kullanmıştır. Ancak bu politika Suriye'nin yıkımına yol açmıştır. Suriye nüfusunun yarısı, Suriye şehirlerinin ve kırsalının ayırım gözetmeksizin bombalanması nedeniyle içeride ve dışarıda mülteci haline gelmiştir. Ayrıca, yaklaşık 1.000.000 ölü ve çok sayıda yaralı ve sakat vardır. Beşar Esad rejiminin hapisanelerinde çok sayıda tutuklu da bulunmaktadır.

Suriye bugün 4 bölüme ayrılmıştır. Her bölüm Suriye askeri güçleri tarafından kontrol edilmekte ve yabancı bir ülke yâda ülkeler tarafından desteklenmektedir. Örneğin, Suriye rejimi Suriye topraklarının neredeyse yarısını kontrol ediyor ve Rusya ve İran onu mali ve askeri olarak desteklemektedir. SDG, Tel Abyad ve Ras al-Ain hariç Suriye'nin kuzeydoğu kesimini kontrol etmekte ve Batılı ülkeler tarafından desteklenmektedir. Özgür Suriye Ordusu, Türkiye ve Katar tarafından desteklenen Suriye'nin kuzey bölgelerindeki bazı alanları kontrol etmektedir. Özgür Suriye Ordusu, Batılı ülkeler tarafından desteklenen Suriye'nin güneydoğusundaki El Tanf bölgesini de kontrol etmektedir. Ayrıca İdlib bölgesi Heyet Tahrir el-Şam tarafından kontrol edilmekte ve Türkiye tarafından desteklenmektedir.

Yabancı ülkelerin bu müdahalesi ve desteği, Suriye'deki savaşın durmasına veya hafifletilmesine yol açmıştır. Ancak aynı zamanda, yabancı ülkelerin bu müdahalesi Suriye topraklarındaki durumu karmaşıklştırmaktadır. Dolayısıyla, Suriye krizinin çözümü Suriyelilerin değil, Suriye'deki tarafları destekleyen ülkelerin elindedir. Yabancı ülkelerin her biri, Suriye halkının çıkarlarını dikkate almadan Suriye topraklarındaki çıkarlarına ulaşmaya çalışmaktadır.

1.1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Suriye Arap Cumhuriyeti'nin alanı, güneyde Al-Suveyda ilindeki Tel Ramah'taki Al-Anat köyü yakınılarındaki 32° 19' enlemindeny Haseke ilinde Suriye'nin uzak kuzeydoğusundaki Ain Devar bölgesinde 37° 20' enlemine kadar uzanmaktadır. Batıda Tapariye Gl'deki Ürdün Nehri'nin ağzına yakın 35° 37' boylamları ile doğuda Irak-Suriye-Türkiye sınırının birleştiği noktada 42° 25' boylamları arasında uzanır (Harita1.1).

Suriye, Asya kıtasının güneybatı köşesinde yer almaktadır. Aynı zamanda Suriye Afrika kıtasının yakınında yer almaktadır. lke, dünyanın en hayati denizlerinden biri olan Akdeniz'in doğu kıyılarına bakmaktadır. Suriye, Türkiye'nin Arap dünyasına açılan kapısıdır. Irak'ın da batıda Akdeniz'e açılan kapısıdır. Arap Yarımadası'nın doğal tamamlayıcısı ve toprak sürekliliği olan Levant'ın kalbini temsil etmektedir. Suriye, Yemen, Hicaz, Necid ve Bilad el-şam arasında hayati bir bağlantı vardır.

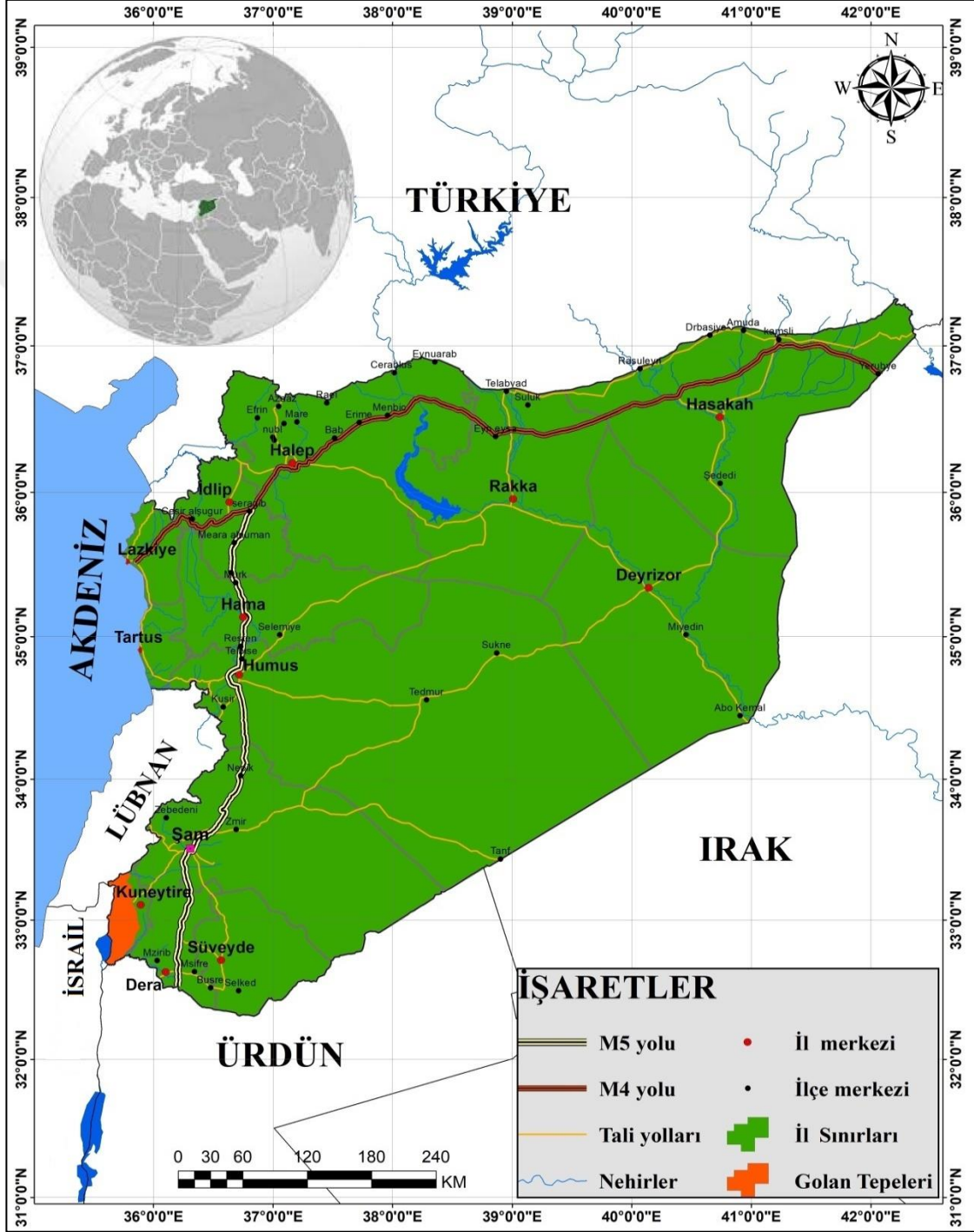
1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Suriye'deki iç savaşın ortaya çıkışı, nedenleri ve mevcut durumu ile birlikte geleceğe dönük çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Ayrıca yabancı ülkelerin Suriye iç savaşına girme nedenlerini de incelemektedir. Savaş yıllarında kontrolün taraflara dağılımı ve Suriye'deki durumun jeopolitik açıdan değerlendirilmesini içermektedir. Çalışmada, ayrıca Suriye'deki çözümü engelleyen zorluklar da tespit edilmektedir. Ek olarak, Suriye savaşına gelecekteki olası çözümler için öneriler geliştirilmektedir.

1.3. Çalışmanın nemi

Bu çalışmanın nemi, Suriye iç savaşının dinamiklerini ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Bu alışma aynı zamanda Suriye'de savaşan tarafların özellikleri ve çıkarları yanı sıra, Suriye'de örtüşen dış glerin çıkarlarını da ortaya koymaktadır. Ayrıca, mevcut gidişatin Suriye'nin ve bölgenin geleceği üzerindeki yansımalarını da

incelemektedir. Bu çalışmada sahadaki verilere dayalı olarak Suriye savaşına çözüm önerileri geliştirilmektedir.

Harita 1.1. Suriye'nin Lokasyon Haritası

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Bu tezde açıklığa kavuşturulacak olan konu, jeopolitik yaklaşımlara göre Suriye'nin konumunun jeopolitik teoriler açısından önemidir. Suriye iç çatışmasının doğasını incelemek için nitel metodolojiler kullanılmıştır. Ayrıca Suriye iç savaşı sahadaki veriler üzerinden değerlendirilmiş ve Suriye'deki iç savaşın çözümüne yönelik senaryolar bu temelde geliştirilmiştir.

Çalışmada karşılaşılan bir dizi zorluk ortaya çıkmıştır. Bu zorluklardan biri, özellikle Esed rejiminin kontrolündeki bölgelerde bilgiye erişimle ilgilidir. Aynı zamanda, güvenilir bilgi kaynaklarına, özellikle nüfusla ilgili bilgilere erişmek zordur. Ayrıca kaynaklar arasındaki bilgi farklılığı önemli bir konu olmuştur. Bu zorluklar, Suriye topraklarında faaliyet gösteren yerel ve uluslararası kurum ve kuruluşlardan bilgi alınarak aşılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında kullanılan yöntem, Suriye iç savaşı ile ilgili kitap, dergi, rapor, çeşitli makaleler ve jeopolitik teorilerin kullanımı şeklinde olmuştur. CBS aracılığıyla üretilen çeşitli haritalar tezin ilgili bölümlerinde kullanılmıştır. Örneğin, Suriye'nin lokasyonu, topografyası, nehirleri, iklimi ve diğer fiziksel ve beşeri özelliklerini yansıtan haritalar üretilmiştir. 2013-2022 yılları arasında askeri kontrole yönelik sınır değişikliklerini yansıtan haritalar da üretilmiştir. Haritalar ArcGIS 10.7.1 programı aracılığıyla üretilmiştir.

2. SİYASİ COĞRAFYA

2.1. Siyasi Coğrafyanın Tanımı ve kapsamı

Siyasi Coğrafya, siyasal olguların düzeni ve dağılımının toplum ve kültürün başka mekânsal parçaları üzerindeki etkileriyle birlikte incelenmesidir. Bu bakımdan Siyasi Coğrafya değişik ölçeklerde meydana gelen siyasal süreçlerin mekâna yansımaları üzerinde durmaktadır. Siyasi Coğrafya, çalışma konusu itibarı ile bir siyasal gücün coğrafi bir alan üzerinde oluşumunu, devamı ve dönüşümünü incelemektedir. Bu yönüyle Siyasi Coğrafya, bir zıtlıklar ve benzerliklerin inceleme alanı olarak ortaya çıkar. Ülke içi sınırlardan uluslararası sınırlara kadar çizilen çizgiler siyasal kültürü yansıtmaktadır. Dünya üzerinde de, bilindiği gibi, kültürler çok çeşitlidir. Günümüzde birçok siyasal sistem dinle siyaseti birbirinden ayrı tutmaya çalışmaktadır. Ancak bazı devletler ya teokratik bir çizgide kalmaya çabalamakta yâda teokratik eğilimleri tercih etmektedir. Eğer dünyanın siyasal kültürlerinin ortak bir elemanı varsa, o da toprağa bağılılıklarıdır. Tüm bilim insanları aynı fikirde olmasa da, toprak bakımından sahiplik olgusu siyasal kültürün bir parçasıdır. Bu durum kendisini çeşitli yollarla belli eder (Akengin, 2010, s. 3).

Tarihî dönemde insanların yerleşik hayata geçerek yaşadıkları toprakları korumak yâda sahip oldukları toprakları genişletmek için savaşmak da dâhil olmak üzere birtakım girişimlerde bulunması ile Siyasi Coğrafya konusunda ilk çalışmaların yapıldığı düşünülebilir. Tasvirî coğrafya ile başlayan ve coğrafyanın bilimsel bir hüviyet kazanması ile devam eden süreçteki her türlü coğrafi bilginin aynı zamanda siyasal nitelik taşıdığı kabul edilebilir. Bununla ilgili olarak "bilginin güç, coğrafi bilginin ise dünya gücü olduğu" ileri sürülmektedir. Bu yönüyle ele alındığında Siyasi Coğrafya konusunda ilk çalışmaların tarihin ilk dönemlerine (Heredot ve Aristogoras zamanına) kadar gittiği ve binlerce yıllık bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Siyasi Coğrafyanın, beşerî coğrafyanın alt disiplini olarak metodolojik nitelik kazanması 18. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Siyasi Coğrafyanın ortaya çıkış dönemi Heredot ile başlatılacak olursa; geçen yaklaşık 2500 yıllık süre içerisinde Siyasi Coğrafya bazen çok

önem kazanmıştır. Siyasi Coğrafyaya atfedilen bu önem sonucunda Siyasi Coğrafyacılar, alan genişliğinin güç kaynağı olduğu konusunda ülke yöneticilerini ikna etmişlerdir. Bu dönemde sanayileşme hareketlerini tamamlayan ülkelerin yöneticilerinin hâkimiyet alanlarını genişletmek üzere girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. I. Dünya savaşı öncesi sömürgecilik hareketlerinin hız kazanmasının arkasında Siyasi Coğrafyacıların bu konudaki yönlendirmelerinin etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle Alman devlet adamlarının Siyasi Coğrafyacıların etkisi altında kalması II. Dünya savaşının çıkmasına zemin hazırlamıştır (Akengin, 2010, s. 5).

2.2. Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik Arasındaki Fark

Siyasi Coğrafya, jeopolitiktan farklı bir kavramdır. Siyasi Coğrafya, siyasi toplumlar ve coğrafi fenomenler arasındaki ilişkileri çalışmaktadır. Bu ilişkilerden hareketle jeopolitik, devletlerin dış politikalarını belirleme sürecinden yararlanmaktadır. Siyasi Coğrafya statik iken, jeopolitik dinamik bir niteliktedir. İkisi arasındaki bir diğer fark da Siyasi Coğrafya geniş ve umumi politikalar içerirken. Jeopolitik daha çok dış politikanın tayininde önem teşkil eder (Bilge, 1958, s. 151-153).

Siyasi Coğrafya, esas olarak köklerini coğrafyadan ve gerçeklerinden alan çoğu durumda belirli siyasi planlara hizmet etmek için ondan yararlanmaya çalışan bir siyaset bilimidir. Bunun için jeopolitik ile Siyasi Coğrafya arasında aşağıdaki gibi özetlenebilecek birçok fark vardır (Abd El-Salam M. 2019, s. 47):

- 1- Jeopolitik, bir devletin coğrafi potansiyelini incelerken, Siyasi Coğrafya, sınırların ötesinde olsa bile, bir ülkenin büyümesi için ihtiyaç duyduğu ihtiyaçların araştırılmasıyla ilgilidir.
- 2- Jeopolitik, devletin gelecekteki durumunu tasavvur ederken, Siyasi Coğrafya geçmişi inceler ve bugünün bir resmini çizer.
- 3- Jeopolitik, evrim ve hareket ile karakterize edilirken, Siyasi Coğrafya statik olma eğilimindedir.
- 4- Jeopolitik, coğrafyayı ve onun gerçeklerini devletin hizmetine sunmaya çalışırken, Siyasi Coğrafya sadece devletin bir resmidir.

Siyasi Coğrafya çalışmalarının önemi, uluslararası krizlerin tırmanması ve dünyanın farklı ülkeleri arasındaki siyasi, ekonomik ve askeri sorunların genişlemesi ile açıkça ortaya çıkmaktadır. Yirminci yüzyılın uluslararası çatışmaların yüzyılı olması tesadüf değildir. Bu çalışmalar ışığında devlet, siyasi, ekonomik ve sosyal seyrini belirleyebilir. Bir ülkenin Siyasi Coğrafyasını incelerken aşağıdaki noktalara dikkat etmek gerekmektedir.

- 1- Devletin coğrafi konumu: Devletin stratejik konumu, barış zamanında ticari trafiği kontrol etmek için önemlidir.
- 2- İklim: Kutup bölgeleri ve yüksek sıcaklıkla karakterize edilen alanlar gibi çok soğuk olan bölgelerdeki insan hareketlerini büyük ölçüde sınırlar. Ilıman bir iklime sahip bölgede nüfus yoğunluğu artar. Çok soğuk ve sıcak iklime sahip bölgelerde azmaktadır.
- 3- Nüfus: İnsan faktörleri, devletin gücünü etkileyen en önemli faktörlerden biridir. İnsan faktörlerinin devletin büyümesinin veya geri kalmışlığının temeli olduğu yerler. Devletin gücünü etkileyen insan faktörleri arasında nüfus sayısı, ekonomik faaliyet ve etnik yapı yer alır.
- 4- Doğal kaynaklar: Devletin ekonomik bileşeni, siyasi gücün ve devletin jeopolitiğinin hayati faktörlerinden ve temellerinden biridir.

2.3. Siyasi Coğrafya Teorileri

Siyasi Coğrafya, dünya yüzeyindeki siyasi bölgelerin incelenmesidir. Coğrafi ve teknolojik faktörler devletin gücünün anahtarıdır. Bu nedenle jeopolitikte stratejik teoriler Mackender, Mahan, Speakman, Seversky gibi birçok Batılı düşünür tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu düşünürlerin tüm fikirleri, jeopolitiği incelemenin ve analiz etmenin önemine ve devletin gücündeki önemine odaklandı (Harita 2.1).

Jeopolitik alanda birçok olayı açıklama amacına yönelik kurallar ve yasalar, sistemli bir şekilde düzenlenerek teoriler şeklinde ortaya konulmuştur. Jeopolitiğin ilgi alanının, uygulamadaki etkinliğinin, bugüne kadarki gelişmelerin anlaşılması ve bu

alandaki düşünürlerin tanınması için teori niteliğindeki görüşlerin bilinmesi gerekir (İşcan, 2004, s. 59).

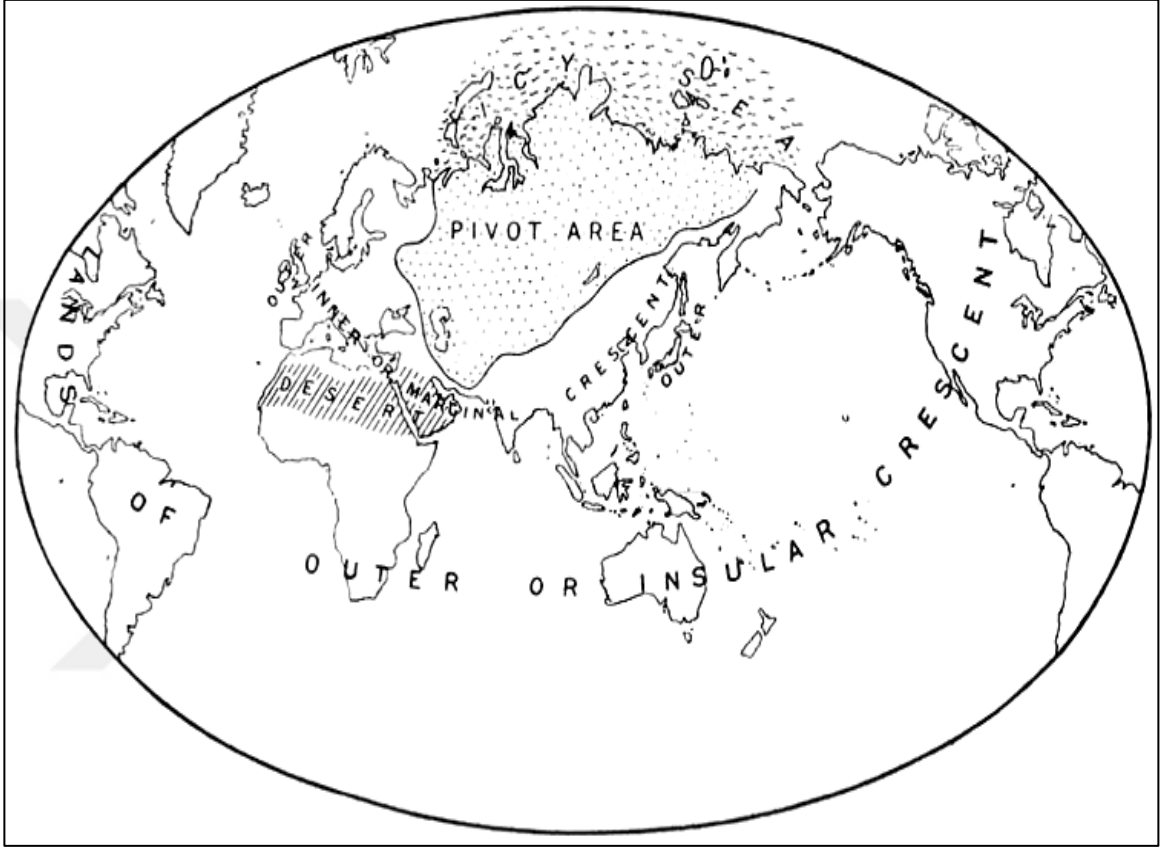
Harita 2.1. Kara, Kenar Kuşak, Deniz, Hava Hâkimiyeti Teorileri

Kaynak: Erişim: 20 Mayıs 2023. <https://tarihnotlarim.com/wp-content/uploads/2021/06/jeopolitik-teoriler.png>

2.3.1. Kara Hâkimiyeti Teorisi

Mackinder’in Kara Hâkimiyet Teorisi, kısaca şu şekilde özetlenebilir; “Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bütünü dünya adasını oluşturur. Bu Eski kara kütlelerinin dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antarktika gibi kıtalar ise, Dünya Adasının Uydularını teşkil ederler. Dünya Adası içinde kalan, Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi, dünyanın “Heartland”ını (Kalp Sahası)” oluşturur. Heartland’ın çevresindeki Balkanlardan Çin’e kadar uzanan saha ise “İç ya da Kenar Hilâl” ya da “Rimland” kuşağıdır. Bunun dışında kalan Amerika-Afrika-Avustralya-Japonya hattı ise “Dış yâda Kenar Hilâl” ya da “Dünya Adasının Peykleri” olarak kabul edilir.” Mackinder, Dünya’yı bu şekilde tasnif ettikten sonra, teori oluşturan görüşünü şu şekilde sonuçlandırmaktadır: “Doğu Avrupa’ya hükmeden bir devlet Heartland’a hâkim olur.

Heartland'a hükmeden ise öncelikle İç Kenar Hilâl'e ya da Rimland'a hükmeder. Sonra da Dış-kenar Hilâl'e yani bütün dünyaya hâkim olur" (Mackinder, 1902).

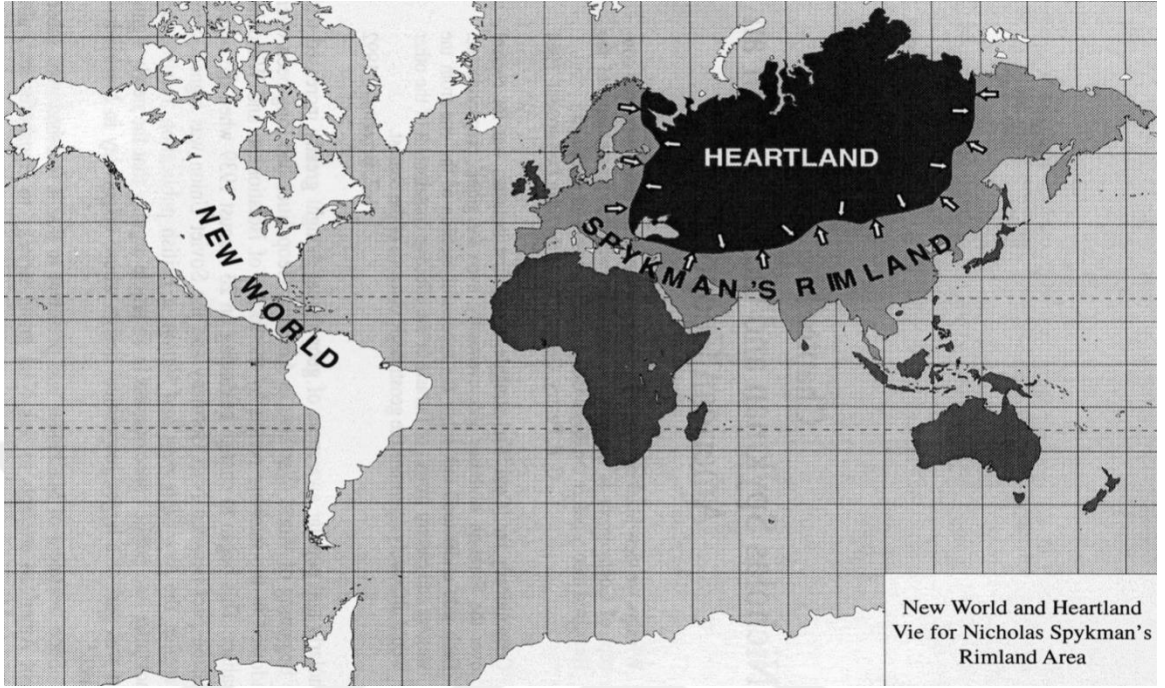

Harita 2.2. Mckander'ın Dünyanın Kalbi (Hertland) Teorisi

Kaynak: Mackinder, Halford, J. (1904) Thegeographicaljournal 2004.Thegeographical pivot of history. 170(4). s. 298-321.

2.3.2. Kenar Kuşak Hâkimiyeti Teorisi

Kenar Kuşak Hâkimiyeti Teorisi, jeopolitikteki en önemli teorilerden biridir. Speakman, Mackender'in teorisinden (Heartland) etkilemiş ve Kenar Kuşak Kâkimiyeti Teorisini yazmıştır (Harita 2.3).

Harita 2.3. Speakman'ın Kenar Kuşak (Rimland) Teorisi

Kaynak: Erişim: 25 Mayıs 2023. <https://i.redd.it/4d6338awxas21.png>

Spykman'a göre merkez bölgesine değil, onu çevreleyen kuşağa hâkim olan "dünya adasına ve sonra dünyaya hâkim olabilir. Spykman, Balkanlardan Çin' e kadar olan bölgenin (Rimland) temel hareket noktası olması gereğini öne sürmüştü, sorunun Avrupa ve Asya'daki kenar kuşak ülkelere kimin hâkim olacağı ile ilgili olduğunu belirterek bu bölgenin ABD haricindeki (Sovyet Rusya) güçlerin egemenliğine geçmesi durumunda çemberin batı stratejisini, özellikle ABD'yi çok büyük bir tehlikeye sokacağını iddia etmiştir. Spykman, kendi tezini "Mackinder'in mütelası yanlıştır. Yaşlı dünyanın politik güçleri için bir slogan olacaksa şu şekilde olmalıdır: kim Rimland'ı kontrol ederse Avrasya'ya hükmeder; kim Avrasya'yı kontrol ederse dünyaya hükmeder" şeklinde özetler (İşcan, 2004, s. 63-64)

2.3.3. Deniz Hâkimiyeti Teorisi

Deniz ve deniz gücü, jeopolitikte ve devlette büyük önem taşımaktadır. Jeopolitik açıdan, denizleri ve okyanusları kontrol eden, dünya ticaretini kontrol eder ve

vatanının ve halkının savunmasını güvence altına alır. Bu nedenlerden dolayı Mahan'ın deniz gücü teorisi ortaya çıkmıştır.

Mahan deniz hakimiyeti teorisinde bir ülkenin deniz gücünü etkileyen unsurları sayarken altı kriter belirlemiş ve bunu açıklamıştır. Mahan “Deniz Harbi Üzerine” isimli eserinde kriterleri açıklamak ile birlikte ülkelerin denizlerle ilgili politikalarını siyasi, ticari ve askeri olarak incelemiş ve önerilerde bulunmuştur. Mahan'ın ifade etmiş olduğu 6 kritere bakıldığında ise bunları, coğrafi konum, fiziki yapı, arazinin büyüklüğü, nüfus sayısı, halkın karakteri ve hükümetin karakteri olarak sıralamıştır (Arslan ve Kurşun, 2017, s. 4).

2.3.4. Hava Hâkimiyeti Teorisi

Havacılık ve uzay çağının büyümesi, geçen yüzyılın ortalarında ve sonlarında dünyanın Siyasi Coğrafya oluşumu hakkında çeşitli görüşlere yol açmıştır. Hava gücü etkili bir güç olarak ortaya çıkmış ve II. Dünya Savaşı sırasında kara ve deniz kuvvetlerini geride bırakmıştır. Savaş uçakları, diğer güçlerin ulaşamadığı askeri hedeflere ulaşabilmiştir. Bunun nedeni, uçakların bu hedeflere hızlı bir şekilde ulaşabilmesidir. Çünkü uçaklar Kuzey Kutup Dairesi boyunca hava yollarını kullanabiliyordu. Diğer güçler, uçaklar tarafından kullanılan yöntemleri kullanamaz. Hava gücü konusundaki araştırmacıların en önemlisi, aslen Rusya'dan olan Seversky'dir.

A.B.D.li havacı Schaklain (Şaklan) “havalara hakim olan dünyaya hakim olur” görüşünü ileri sürmüştür. Bu görüşüne destek olarak da havaların uçsuz bucaksız olduğunu, hedef ve engel tanımadığını belirtmekten geri kalmamıştır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleşim yerinde konuşlandırılacak Hava Kuvvetleri her tarafa müdahale edebilecektir. Bu teoriyi A.B.D. benimsemiş ve Stratejik Hava Kuvvetleri ile uzay çalışmalarına önem vermiştir (Köroğlu, 2004, s. 30).

2.3.4. Uzay Hâkimiyeti Teorisi

Bu teoride, yirmi birinci yüzyılda “hâkimiyetin” anahtarının başlı başına uzayda olacağı dile getirilerek, sanayi çağında ortaya konan jeopolitik teorilerin hava ve uzay

güçleri tarafından geçersiz kılınacağı ve kara hâkimiyet teorisinin ciddiye alınmaması gerektiği belirtilmektedir. Uzayın dünyayı 80 bin km'lik bir yüksekliğe kadar sardığı, uzayda ay ve dünyanın yer çekimlerinin eşit olduğu noktaların bulunduğu, bunların ayın denge noktaları olarak isimlendirildiği “uzay hâkimiyet teorisi” ortaya konmuştur (Köroğlu, 2004, s. 31)

Bu teoriye göre aya hâkim olan, dünyayı çevreleyen uzayı kontrol eder. Yerküresini saran uzayı kontrol eden, dünya gezegenine hâkim olur. Denge noktalarını kontrol eden, dünya ve ay sistemine hâkim olur. Denge noktalarına konacak uzay istasyonları fazla enerjiye ihtiyaç duymadan orada kalabilecekler, her türlü araştırma ve geliştirmeyi yapabileceklerdir (Köroğlu, 2004, s. 31)

2.4. Suriye'nin En Önemli Küresel Jeopolitik Teorilerdeki Konumu

Suriye, eski tarihinde kanlı çatışmalara tanık olmuştur. Çünkü Suriye'nin konumu, Avrupa ile Asya arasında ve Asya ile Afrika arasında bir bağlantı olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, Suriye'nin bu stratejik konumu, eski çağlardan beri işgalci ülkelerin dikkatini çekmiştir. Suriye uluslararası öneme sahip hale gelmekte ve bölgesel ve uluslararası çatışmalar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Konumunun önemi nedeniyle Suriye, jeopolitik teorisyenlerin ilgisini çekmiştir. Mackinder'in yer gücü teorisine göre Suriye, Dünya'nın çekirdeğini çevreleyen iç hilal içinde yer almaktadır. Suriye, Mackander'in siyasi haritasında iç hilal bölgesinin merkezinde yer almaktadır. Aynı zamanda Suriye, Büyük Kalp (Orta Asya ve Doğu Avrupa'da) ile Küçük Kalp (Afrika'da) arasındaki köprüdür.

Mackander'in dünyanın kalbi teorisinde Suriye, Rusya'yı çevreleyen iç hilalin ortasında yer almaktadır. Rusya, ABD ve Batılı güçler tarafından temsil edilen deniz güçleriyle karşı karşıyadır. Deniz güçleri, hilal bölgesi üzerinden Rusya'ya doğru ilerlemeye çalışmaktadır. Aynı zamanda, Rusya kendini savunmaya çalışmaktadır. İç hilal, bu nedenle Rusya ile Batılı güçler arasındaki çatışmanın yoğunlaştığı bölgedir.

Suriye bu hilalin ortasında yer almaktadır. Bu ülke artık Batılı güçler ile Rusya arasında bir çatışma alanıdır. Suriye'nin bu stratejik konumu, Suriye'deki krizin çözümünü engelleyen faktörlerden biridir. Hem Batılı ülkeler hem de Rusya, Suriye'deki siyasi, ekonomik ve stratejik kazanımlarını korumaya çalışmaktadır. Suriye iç savaşının uzamasının temel nedeni budur.

Speckman'ın teorisi, dünya jeopolitiğinin en önemli teorilerinden biridir. Speckman, Mackinder'in teorisinin eksikliklerinden kaçınmaya çalışır. Speckman'ın teorisi Kenar Kuşak (Rimland) bölgesi teorisi olarak bilinir. Speckman, Kenar Kuşağı'nda, Dünya'nın çekirdeği tarafından temsil edilen kara kuvvetleri ile dış hilal tarafından temsil edilen deniz kuvvetleri arasındaki çarpışma alanını görmektedir. Suriye, Hollanda'dan Kamçatka adasına kadar uzanan Kenar Kuşak bölgesinin orta bölgesinde yer almaktadır. Bu da Suriye'ye küresel jeostratejide büyük önem kazandırmıştır.

Suriye, Akdeniz kıyısında olmasıyla çok önemli bir stratejik konuma sahiptir. Bu konumun ülkenin siyasi ve ekonomik koşulları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Suriye, ana uluslararası denklem tarafları için en önemli jeopolitik ve ekonomik merkezlerden biridir. Suriye ayrıca Akdeniz'in doğu kıyısında bir kıyı şeridine (218 km) sahiptir. Bu konumu, Mahan'ın deniz hâkimiyeti teorisinde Suriye'ye jeostratejik önem kazandırmıştır. Suriye'nin Akdeniz'in doğu kıyısındaki konumu, onu Asya kıtasına açılan bir kıyı kapısı haline getirmektedir. Alfred Mahan'ın teorisine göre, Avrasya kıta eksenini kuşatmak için Suriye'nin denizin ticari güçlerini temsil eden Atlantik eksenine göre konumu oldukça önemlidir. Mahan'ın fikirleri birçok Atlantikçi tarafından benimsenmektedir. Alfred Mahan'ın teorisi, düşman topraklarının denizden ve kıyı şeridinden kuşatılmasında somutlaşır ve böylece düşmanın kademeli olarak yıpranmasına yol açmasıdır. Eski Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği Avrasya eksenine gelince, Suriye'nin Akdeniz'deki konumu, NATO'nun kıta Avrasyası'na uyguladığı ablukanın kırılması için çok önemlidir.

Alexander de Seversky'nin teorisinde Suriye'nin konumuna gelince, Suriye, ABD ve Rus hava gücünün etkisi arasındaki örtüşme bölgesine girmektedir. Suriye jeopolitik olarak en önemli ülkelerden biridir. Suriye'nin Akdeniz kıyısında iki Rus askeri üssü vardır (Tartus ve Hmeimim). Suriye'nin kuzeydoğusunda da birkaç ABD üssü vardır. Suriye şu anda Rus ve Amerikan hava kuvvetleri arasında bir epilepsi etki bölgesi olarak kabul edilmektedir.

Kısacası, Suriye ayrıcalıklı bir jeo-teknik konuma sahiptir. Bu konum, Suriye'yi büyük güçlerin ilgi odağı haline getirmiş ve jeostratejik hesaplarına dâhil etmiştir. Suriye, yukarıda tartışılan tüm jeopolitik teorilerde önemli bir yer işgal etmiştir. Suriye bir yandan küresel siyasette, diğer yandan bölgesel siyasette büyük bir yer kaplamaktadır. Suriye, jeopolitik öneminin yanı sıra jeoekonomik açıdan da büyük önem taşımaktadır. Çünkü Suriye, başta petrol, gaz ve fosfat olmak üzere kaynaklar açısından zengin bir ülkedir. Ülke, Rusya'nın ABD'nin Moskova'ya uygulamaya çalıştığı ablukayı kırması için önemli bir stratejik alan olarak görülmektedir. Aynı zamanda ABD, Rusya'nın Suriye'deki rolünü azaltmaya çalışmaktadır. Sonuç olarak, Suriye Batı ülkeleri ile Rusya arasında bir vektör haline gelmiştir.

3. SİYASİ COĞRAFYA AÇISINDAN SURİYE ARAP CUMHURİYETİ

3.1. Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Konumu

Bu bölümde, Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Suriye'nin Siyasi Coğrafyası ve jeopolitiği içindeki konumunun boyutları, türleri ve önemi incelenmektedir.

3.1.1. Suriye'nin Coğrafi Konumu

Suriye kuzey yarımkürede, 32°-37° kuzey enlemleri ile 35°-42° doğu boylamları arasında yer almaktadır. Ülke Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim bölgesi üzerinde yer alır. Genel konumu itibarıyla Güneybatı Asya ve Orta Doğu olarak adlandırılan bölge sınırları içerisine girmektedir. Resmi adı 'El Cumhuriyetü-Arabiyye es-Suriye' olan Suriye Arap Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 185.180 km²'dir ve bunun dışında İsrail işgali altında 1.295 km²'lik bir toprağı bulunmaktadır. Bu topraklar Suriye'nin güneybatısındaki Golan tepeleridir. Akdeniz'in doğusunda bulunan Suriye'nin kıyı uzunluğu 193 kilometredir ve 1.130 km² lik karasularına sahiptir. Kuzey ve kuzeybatıda Türkiye, doğuda Irak, güneyde Ürdün ve batıda Lübnan ve Akdeniz, güneybatıda İsrail ile komşudur. Başkenti Şam'dır. Al Hasakah (Hasiçi), Dera, Deyrizor, Halep, Hama, Humus, İdlip, Kuneytire, Lazkiye, Rakka, Rif Şam, Süveyde, Şam, Tartus ülkeyi oluşturan 14 ildir (Akengin ve Yaşar, 2018, s. 28).

Suriye'nin bu orta konumu sayesinde, transit ticarete büyük ekonomik öneme sahiptir. Bu konum, Türkiye ve Avrupa'yı Arap Körfezi ülkeleri ve Ürdün'e bağlamaktadır. Suriye aynı zamanda iki nedenden dolayı Irak için tipik bir ekonomik önemdir: 1- Suriye, Irak'ın Akdeniz'e ve dolayısıyla Avrupa'ya ve dünyaya ulaşmasını sağlamaktadır. 2- Arap Körfezi'ndeki Irak limanlarının darlığı nedeniyle bu durum, Irak'ın Akdeniz'deki Suriye limanlarına bağımlı olmasına yol açmaktadır.

Suriye'nin kuzey Filistin'deki konumu, onu dünya Siyonist hareketi için birincil hedef haline getirmektedir. İsrail, bölgedeki planlarını uygulamak için Suriye'yi kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu faktör Suriye'ye büyük jeopolitik önem vermektedir. Ama aynı

zamanda bu önemin hassasiyeti nedeniyle Suriye'ye uluslararası hesapların dayattığı büyük bir güç vermektedir. Suriye iç savaşını uzatan ana sebep budur.

Suriye Arap Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 185.180 bin km²'dir. Bu alan güneyden kuzeye yaklaşık 788 km'dir. Doğudan batıya yaklaşık 425 km uzanır. Suriye'nin sınırlarının uzunluğu yaklaşık 2590 km'dir (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1. Suriye Sınırının Uzunlukları

Ülke/Plaj	Sınır uzunluğu (km)	Yüzde (%)
Türkiye	910	35.14
Irak	605	23.36
Ürdün	403	15.56
İsrail	76	2.93
Lübnan	378	14.59
Akdeniz	218	8.42
Toplam	2590	100.00

Kaynak: Suriye sınırının uzunluğu ArcGIS programı ile ölçüldü

Bu bakımdan Suriye, küresel düzeyde küçük ülke, Arap düzeyinde ise orta büyüklükte bir ülkedir. Devletin idari yapısı, sosyal, ekonomik ve politik olayların üzerine inşa edildiği en önemli coğrafi gerçeklerden biridir. Çünkü devletteki yapısal durumun ilk matrisidir. Dünyanın tüm ülkeleri ülkelerini idari bölümlere ayırır. Çünkü bu bölünmeler devletin yönetilmesinde, kaynaklarına göre yatırım yapılmasında ve hedeflerine ulaşmasında büyük önem taşımaktadır.

3.1.2. Suriye'nin Ekonomik Durumu

Uluslararası ilişkiler tarihini ve ülkelerin kaynaklar ve değerli mineraller bakımından zengin çeşitli bölgelerdeki çıkarlarını elde etmede benimsedikleri stratejileri araştırırken dünyanın, gelecek algıları tarafından yönetilen jeopolitik düşünceye dayandığı anlaşılmaktadır. Jeopolitiğin, devletlerin belirli bir zamanda ve belirli bir

coğrafi alandaki davranışlarına ve etkileşimlerine odaklandığı da anlaşılmaktadır. Bu davranışlar çıkarların bir yansımasıdır, çünkü çıkar jeopolitik boyutları yönlendirir.

Nitekim Doğu Akdeniz'in önemi, petrol ve doğalgaz zenginliği nedeniyle kendisi için yarışır hale gelen büyük ülkelerin hesaplarında da teyit edilmektedir. Bir yandan petrol ve gaz, barış ve savaş zamanlarında ve ülke ekonomisinin itici gücü olduğu için önemli malzemelerdir. Öte yandan, Arap ülkelerinin stratejik konumları nedeniyle, onları gaz boru hattı projelerinde önemli bir rol oynamaya hak kazanmaktadır. Doğalgaz boru hattı projeleri, Arap dünyasının bugünü ve geleceği üzerinde büyük bir öneme ve etkiye sahiptir. Orta Doğu'daki, özellikle de Suriye'deki olayların gidişatını sürekli takip eden biri, büyük ülkelerin Orta Doğu ülkelerine verdiği büyük önemi hissedebilir.

Suriye, önemli bir stratejik konuma sahip Arap ülkelerinden biridir. Suriye, Arap Asya'ya açılan ana kapıdır. Ürdün ve Irak'ın Akdeniz'e doğal erişimidir. Suriye, doğal, beşeri ve kültürel kaynaklar açısından çok zengin bir ülke olmasıyla karakterizedir. Petrol ve doğalgaz, Suriye'nin en önemli doğal kaynakları arasında yer almaktadır. Suriye'de ayrıca fosfat, kaya tuzu, sıva ve asfalt vardır. Suriye'de marin, kil, kum ve diğerleri gibi sanayide hammadde olarak kullanılan bazı önemli kaynaklar da vardır (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2. Suriye'nin Enerji Profili (2010, 2015)

Kriterler	Yıllar	2010	2015
Toplam Petrol Üretimi (günlük, bin varil)		416	35
Toplam Petrol Rezervi (milyar varil)		2,5	2
Toplam Doğal Gaz Üretimi (milyar m3)		8,8	4,3
Toplam Doğal Gaz Rezervi (milyar m3)		240	240
Toplam Fosfat Üretimi (Yıllık, bin ton)		3167	597
Toplam Fosfat Rezervi (milyar ton)		1,8	1,8

Kaynak: 1- Merkezi İstatistik Bürosu 2- Güler ve Acun, 2019, s. 9

Suriye, çevredeki ekonomik bölgeler arasında bir ara bölgede yer almaktadır. Suriye'nin bu merkezi konumu, onu ekonomik yatırımlar ve konum teorisine göre üretim ve hizmet projelerinin kurulması için uygun bir yer haline getirmektedir. Bu durum, Suriye limanlarının gelişmesine katkıda bulunmakta ve Arap Körfezi ülkeleri, Irak ve Suriye iç kesimlerinin ticari ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamaktadır.

Ülke topraklarının %50'si ekilebilir arazi olup bunun sadece %31'i tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Suriye, Ortadoğu'da halen işlenmemiş toprağı bulunan sayılı devletlerden biridir. Suriye'nin su ihtiyacının çoğı (yaklaşık %80'i) yalnızca Fırat nehrinden karşılanmaktadır. Fırat nehri üzerinde Tişrin, Tabka ve El-baas barajları vardır. Ülkenin diğeri önemli nehri Asi nehridir (Erciyes, 2004, s. 17-18).

Suriye, Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki ticaret ve ulaşım yollarını birbirine bağlayan stratejik coğrafi konumu ile ayırt edilmiştir. Bu konum, Doğı Akdeniz'de büyük doğal gaz rezervlerinin keşfedilmesiyle birleştiginde, Suriye'yi küresel enerji güvenliğinde önemli bir figür haline getirmiştir. Bu konum, aynı zamanda Suriye'yi birbiriyle çelişen gündemleri olan bölgesel ve uluslararası güçlerin hedefi haline getirmiştir. Batılı ülkelerin, Rusya'nın ve İran'ın Orta Doğı'daki nüfuzlarını genişletme hırsları, Suriye jeopolitiğinde ve enerji hatlarında epilepsiye yol açmıştır.

Büyük güçlerin hırsları, özellikle Şam ve Bağdat'ın Kerkük-Banias petrol boru hattını imzaladığı 1948'de Suriye bölgesinde ortaya çıkmıştır. Şam ve Bağdat'ın Kerkük-Banias petrol boru hattını imzalaması, Saudi Aramco'yu aynı yıl Tapline hattını (Trans Arabistan Pipeline) uzatmaya motive etmiştir. Ancak o yıl, Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvatli'nin Tapline projesini reddetmesi, ABD ve müttefiklerinin Suriye siyasetine müdahale etmesine neden olmuştur. Fransa'dan bağımsızlık başladıktan sonra Suriye'de bir dizi darbe başlamıştır. Liderin el-Kuvatli'ye yönelik darbesinden sonra lider, Kerkük-Banias hattı projesini dondurdu ve Suudi Arabistan ile Tapline anlaşmasını imzalamıştır. Birkaç hafta sonra, Albay Sami el-Hinnawi lidere karşı askeri bir darbe düzenledi, Tapline anlaşmasını durdurdu ve Kerkük-Banias hattı anlaşmasını eski haline getirmiştir. Haftalar sonra Şişakli, Sami el-Hinnawi'ye karşı bir askeri darbe düzenledi

ve Tapline Anlaşması'nı eski haline getirmiştir. Tüm bu darbeler, Suriye'nin stratejik konumunu kontrol etmek için Batılı ülkeler tarafından yönlendirilmiştir (Dostal, 2015, s. 24-26).

1940'ların başından itibaren Amerikan şirketleri Suudi petrolünü Avrupa'ya daha uygun ve ucuz bir güzergâh üzerinden göndermek için Dahran'dan Filistin'e uzanacak bir petrol boru hattı projesi geliştirmişti. Ancak projeyi hayata geçirmek için Londra'dan kabul almak gerekiyordu. 1944'te Başkan Roosevelt, Arap topraklarından geçecek petrol boru hattının inşası için ABD'nin Britanya ile görüşerek bu meseleyi halledeceğini ifade etti. İngilizler, ABD'nin Ortadoğu'daki yayılmacı hedeflerini kontrol altına alabilmek için Washington ile bu bölgede nasıl ortak hareket edeceklerine dair anlaşmalar yaptı. Bunun üzerine Tapline (TransArabistan Pipeline) projesi hazırlandı. Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye, Filistin ve Lübnan toprakları projeye ev sahipliği yapacaktı. Böylece Amerikan şirketlerinin Suudi Arabistan'da çıkardıkları petrol, Filistin'de Akdeniz'e bağlanacaktı. Ancak 1948'de bölgede İsrail Devleti ilan edilince bu kez güzergâhta küçük bir değişiklik yapıp hattın ucu Lübnan'a uzatıldı (Şeker, 2019, s. 2).

Tapline boru hattı projesi, petrolün Suudi Arabistan ve Arap Körfezi'nden Lübnan'a, Suriye ve Ürdün üzerinden Akdeniz'e taşınmasını amaçlıyordu. Bu hat, Arap Körfezi'nden Akdeniz'e deniz yolu tasarrufu sağlarken aynı zamanda zamandan da tasarruf sağlamaktadır. 2009 yılında Beşar Esad, Suriye'yi Arap Körfezi, Karadeniz, Gazve Denizi ve Akdeniz arasında petrol ürünlerinin taşınması için bölgesel bir merkez haline getirmek için bir enerji stratejisi açıklamıştır. Ancak Suriye devrimi önceki tüm projeleri durdurmuştur. Şimdi Suriye coğrafyası, ülkeler arasında sıvılaştırılmış gaz taşımak için dört hattın rekabetine tanık olmaktadır. Bu hatların her biri Suriye'deki çatışmanın nedenlerinden birini göstermektedir (Harita 3.1).

AGP boru hattı, Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı içeren Suriye'nin konumunun büyük önemini göstermektedir. 2001 yılında Mısır ve Ürdün arasındaki görüşmelere sonradan Suriye ve Lübnan'ın da dahil olmasıyla şekillenen 1200 km uzunluğundaki hat, Mısır'ın Akdeniz kıyısındaki El-Arish şehrinden başlayıp, Akabe körfezini geçerek,

Ürdün'ün Akabe şehrine, oradan Suriye'de Humus'a ve Lübnan'a uzanmaktadır. Bu proje Batı ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Ancak Rusya ve İran, Suriye'deki kaderlerini tehdit ettiği için projenin ana muhalifleri arasında yer almaktadır (Kökyay, 2021, s. 221).

İkinci hat ise Katar'ın 2000 yılında önerdiği ve Suriye coğrafyasındaki en önemli projelerden biri olarak kabul edilen Katar-Türkiye doğalgaz boru hattıdır. Katar'dan Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye üzerinden Türkiye'ye geçecek ve bu da Katar'ın Avrupa pazarına erişimini sağlayacaktır. Ancak bu proje Esad rejimi tarafından reddedilmiştir. Çünkü bu proje İran ve Rusya'nın Suriye'deki çıkarlarını tehdit etmiştir.

İran boru hattı projesi aynı zamanda Suriye topraklarında önerilen üçüncü projedir. İran'dan Irak'a, sonra Suriye topraklarından Akdeniz'e kadar uzanmaktadır. Bu hat, İran'ın Avrupa pazarlarına enerji tedarikçisi olarak rolünü güçlendirmektedir. Aynı zamanda İran'ın Suriye, Ortadoğu ve dünyadaki etkisini arttırmaktadır. İsrail, İran'ın bölgedeki nüfuzunun güçlenmesini önlemek için bu hatta karşı çıkmaktadır. Aynı zamanda İran hattı, Türk-Katar hattını tehdit etmektedir. ABD ayrıca İran'a yaptırım uygulamıştır. Bütün bu nedenler İran hattı projesinin önündeki en büyük engeller olmuştur.

Suriye topraklarından geçen son hat, Kerkük-Banias hattıdır. 1952 yılında kurulmuş ve bölgeye küresel enerji güvenliği için büyük stratejik önem verdiği için kuruluşundan bu yana engellenmiştir. Rusya, Kerkük petrolünü Suriye'nin Doğu Akdeniz kıyısında yer alan Baniyas iline taşımak için 1952'de inşa edilen ve birçok kez saldırıya uğradığı için kapalı kalan Kerkük-Banias Petrol Boru Hattı'nı aktif hale getirmek için girişimlerde bulunmaktadır. Ayrıca bu girişim, petrol ihracatı açısından Basra Körfezi'ne ve Hürmüz Boğazı'na büyük ölçüde bağımlı olan ve bu bağımlılığını azaltmak isteyen İran tarafından da desteklenmektedir. Bu kapsamda İran, 1000 km'lik bir boru hattı inşa ederek dahil olmayı planladığı Kerkük-Banias Petrol Boru Hattı'nın yeniden açılması için yapım ve bakım teklifi sunmuştur (Kakışım, 2021, s. 220).

Harita 3.1. Suriye Topraklarından Geçen ve Geçmesi Önerilen Enerji Hatları

Suriye'den geçen enerji hatları, ülkelerin oynadığı rollerin niteliğini ve Suriye'ye müdahale biçimlerini belirlemiştir. Suriye'den geçen enerji hatları, bu ülkelerin Suriye'deki güçlerinin coğrafi olarak konuşlandırılmasını da belirlemiştir. Rusya, ABD'nin Suriye'ye müdahalesini Suriye'deki Rus çıkarlarına bir tehdit olarak görmüş ve 2015'te Suriye'ye müdahale etmesine neden olmuştur. Ayrıca Rusya, 2013 yılında Esad rejimiyle Suriye kıyılarında gaz arama anlaşması imzaladıktan sonra Doğu Akdeniz'deki Suriye gaz rezervlerini kontrol etmeyi hedeflemektedir.

İran'ın Suriye'deki ekonomik projelerine bir engel oluşturmak için ABD, kendisini Suriye'nin güney ve kuzeydoğusunda askeri olarak konumlandırdı. Aynı zamanda, ABD'nin Suriye'nin doğusundaki varlığı, Suriye toprakları içinde önerilen enerji hatlarını ABD çıkarlarına uygun olarak geçirmek içindir.

3.1.3. Suriye'nin Kültürel ve Dini Durumu

Bilad el-Şam uygar dünyanın kalbini temsil eder. Yazının ilk alfabesi Suriye'de ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sayıların kullanımının, kodlamanın ve ticari anlaşmaların başlangıcı, Suriye'den deniz aşırı ülkelere yayılmıştır.

Bilad el-Şam'den Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam dinleri yayılmıştır. Suriye'de olan uyumlu dini ve kültürel çeşitlilik dünyanın hiçbir bölgesinde yoktur. Bu konu insanlık tarihinde büyük önem taşımaktadır ve Suriyeliler için daha önemlidir. Suriye medeniyeti, Mısır medeniyeti ile Irak medeniyeti arasında bir orta yoldur ve Doğu ile Batı arasında bir orta yol olmuştur ve hala da öyledir. Suriye'nin stratejik konumu nedeniyle, Yunanlılar, Romalılar, Persler, Franklar, Tatarlar ve Moğollar, daha sonra Avrupalılar ve Siyonistler gibi eski tarihte birçok işgal türü'ne maruz kalmıştır. Dünyanın hiçbir bölgesi Balfour Deklarasyonu ve Sykes-Picot Anlaşması'nda olduğu gibi Büyük Suriye kadar komplolara, bölünmelere ve sabotajlara maruz kalmamıştır. En büyük işgal de İsrail bağlantılıdır. 1948'de kurulan, Araplara ve İslam medeniyetine düşman bir devlet olan İsrail, 1948'den beri Filistin halkına karşı her türlü öldürme ve yerinden etme eylemini gerçekleştirmektedir. Filistin halkına karşı Yahudilerin

öldürülmesi ve yerinden edilmesinin en son yaşandığı olay Ekim 2023'te Gazze Şehri'nde gerçekleşmiştir.

Suriye toplumunda yatay düzeyde etnik ve dinî farklılıklara, dikey düzeyde ise sosyoekonomik farklılıklara dayalı bir bölünmüşlük söz konusudur. Suriye'nin karmaşık etnik ve dinî özellikleri, tek bir ülkenin sınırları içinde farklı aidiyetlerden beslenen karmaşık bir toplumsal yapı ortaya çıkartmıştır. Ülkede gerek dinî gerekse etnik anlamda azınlık olanlar ise, genellikle kendi çevrelerinde ve kasabalarında, toplumun geri kalanından neredeyse bağımsız bir hayat sürmüştür.

Teorik anlamda ve anayasal olarak Suriye'de tüm dinî ve etnik gruplar aslında tam bir eşit yurttaş statüsüne sahiptir. Bununla birlikte uygulama hep bunun tersi olmuştur. Suriye nüfusunun %80'e yakını Sünni Müslüman, %10'u Alevi, %5'i Hristiyan, %3'ü Dürzi'dir. Hristiyanlar içinde Süryaniler ve Ortodoks Ermeniler önemli yer tutmaktadır. Çok az sayıda da Katolik ve Protestan vardır. Sünnilerin yarıdan biraz fazlası (%60) dört büyük şehirde (Şam, Halep, Humus, Hama) yaşamaktadır. Bunlar genellikle orta ve orta alt sınıf grubunda, eğitilmiş ve esnaf kesimi oluşturmaktadır (Yıldırım, 2021, s. 1).

Şia mezhebinin, genel olarak, Zeydilik, İsmaililik ve İmamiye olmak üzere üç kolu vardır. Ancak Suriye'de, İsmaililik yaygındır. Nusayriler de kendilerini Alevî olarak, yani Şianın bir kolu olarak sunmaya özen göstermektedirler. İsmailiye mezhebi, İmamiye'nin altıncı imamı Cafer es-Sadık'ın ölümünden sonra ortaya çıkmıştır. İmamiye Şia'sı yedinci imam olarak Musa el-Kasım'ı tanırken, İsmaililer, yedinci imamın Cafer es-Sadık'ın büyük oğlu İsmail olduğunu kabul ederler. Mezhebin ilk dönemleri ile ilgili olarak fazla bir şey bilinmemektedir. Ancak İsmaililer, 909 yılında, Mısır'da, Fatımiler adıyla anılacak ve 1171 yılına kadar sürecek olan bir devlet kurmuşlardır. Bu fırka, Nizarî ve Musta'li olmak üzere iki kola ayrılır (Akdemir, 2000, s. 205-206).

Nusayrilik, Muhammed bin Nusayr en-Nemirî tarafından kurulmuş olan aşırı bir Şii fırkasıdır. Bununla birlikte, Suriye devlet başkanı Hafız Esat mensup olduğu Nusayri

mezhebinin, Şianın gerçek bir kolu olduğu yolunda Şii âlimlerden fetva almıştır. Onun bu yaklaşımı, birçok kimse tarafından, Sünnilerin egemen olduğu bir toplumda, kendini ve mezhebini meşrulaştırma çabası olarak yorumlanmıştır. Bu mezhebin en belirgin vasfı Hz. Ali'yi ilahlaştırmasıdır. Bu mezheb de kendi içinde dört kola ayrılmıştır: 1. Haydariye; 2. Şimaliye veya Şemsiye; 3. Kilaziye veya Kameriye; 4. Gaybiyye (Akdemir, 2000, s. 206).

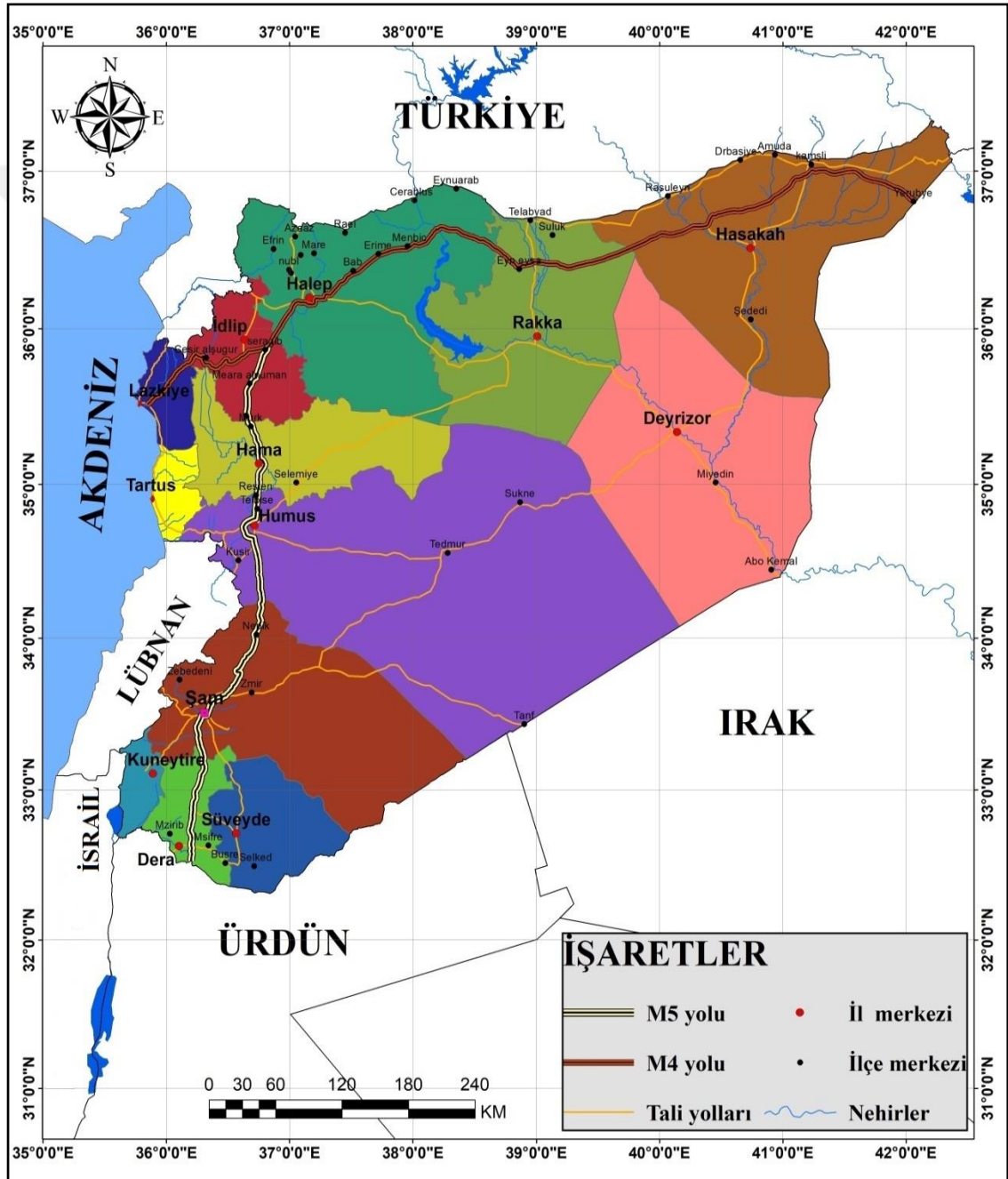
Aleviler kıyı dağları bölgesinde ve Akdeniz kıyı bölgesinde yaşarlar. Alevilerin bulunduğu en önemli iller Tartus ve Lazkiye'dir. Suriye'deki Dürzi azınlığa gelince, onlar al-Arap Dağı bölgesinde yaşarlar. Dürzilerin yaşadığı en önemli il Suriye'nin güneyindeki Süveyda ilidir. Suriye'nin Kürtleri, Suriye'deki en büyük etnik azınlıktır (nüfusun %7'si). Suriye'nin kuzey bölgelerinde yaşamaktadır. Yani Kürt azınlığın en büyük kısmı Türkiye ile sınır bölgelerinde yaşamaktadır. Kürt azınlığın yaşadığı en önemli şehirler (Afrin, Ayn el-Arab, Darbasiye ve Amuda) şehirleridir (Ağca, 2013, s. 99).

Nüfusun % 2 ile 3'nü oluşturan Ermeniler, Suriye'de asimile olmamış olan en büyük azınlık gruplarından birini oluşturur. Ermeniler, kendi dillerini konuşurlar, kendi okullarında eğitim görürler, kendi gazetelerini okurlar ve kendi geleneklerini sürdürürler. Ermenilerin büyük bir kısmı Halep kentinde toplanmışlardır. Çoğunluğu, Ermeni Ortodoks Kilisesine, çok az bir kısmı da Ermeni Katolik Kilisesine bağlıdır. Baasçı Arap milliyetçiliğinden rahatsız olan bazı Ermeniler, özellikle, 1960 ile 1970 yılları arasında başka ülkelere göç etmişlerdir (Akdemir, 2000, s. 203).

3.2. Suriye Devletinin İdari Yapısı

Suriye'deki idari bölünme Fransız sömürgeciliği sırasında da vardır. Ancak bağımsızlıktan hemen sonra, Suriye devleti idari bölümü “il (muhafaza) - ilçe (mentike) – nahiye - köy – çiftlik” şeklinde gerçekleşmiştir. 1948 yılında Suriye'nin dokuz il vardır: Şam, Halep, Humus, Hama, Lazkiye, Horan, Süveyde, El Fırat ve Al Cezire. Daha sonra illerinin isimleri Horan'dan Dera'ya, Al Cezire'den Haseke'ye, Fırat'tan ise Deyrizor'a değiştirilmiştir (Abd El-Salam A. 1990, s. 322).

Altmışlı yılların sonlarında Tartus, İdlib, Kuneytira ve Rakka adında yeni iller kurulmuştur. Şam şehri daha sonra idari, kültürel ve siyasi önemi nedeniyle şehir için özel bir il haline gelmiştir. Bu nedenle Şam kırsalı adı altında yeni bir il oluşturuldu. Böylece Suriye'deki idari il sayısı on dörde yükseltilmiştir (Harita 3.2).

Harita 3.2. Suriye'nin illeri

Humus, ili yüzölçümü bakımından ilk sırada yer almaktadır. Humus, Suriye'nin genel alanının yaklaşık %22,8'ini kaplayan bölgedir ve Suriye'nin merkezinde yer almaktadır. Humus ili Suriye'yi kuzey ve güney olmak üzere iki bölüme ayırır. Şam eyaletini hariç tutarsak, (çünkü sadece bir şehirdir) Kuneytira, Suriye'nin en küçük ilidir ve Suriye alanının %1'inden daha azını kaplamaktadır. Şam kırsalı ve Halep illeri bölge sayısı ve ilçe sayısı bakımından birbirine yakındır. Halep ili, Suriye'nin toplam nüfusunun % 24'ü ile nüfus bakımından ilk sırada yer almaktadır. Kuneytira ve Süveyda illerinin Suriye'nin toplam nüfusunun sadece yüzde 2'sini kaplamaktadır (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3. Suriye İllerinin, Yüzölçümü, İlçeleri, Nahiyeleri ve Nüfus Miktarı

İller	Yüzölçümü (km ²)	Genel Alan Yüzdesi (%)	Nüfus sayısı	Nüfusun genel toplamdaki oranı (%)
Şam	18287	9.88	3569000	15.06
Halep	16142	8.72	5680000	23.97
Humus	42226	22.80	2087000	8.81
Hama	8844	4.78	2052000	8.66
Lazkiye	2437	1.32	1207000	5.09
Deyrizor	33060	17.85	1623000	6.85
İdlip	5933	3.20	1997000	8.43
Hasakah	23371	12.62	1540000	6.50
Rakka	22000	11.88	966000	4.08
Süveyde	5550	3.00	476000	2.01
Dera	3730	2.01	1085000	4.58
Tartus	1890	1.02	938000	3.96
Kuneytire	1710	0.92	475000	2.00
Toplam	185180	100.00	23.695000	100.00

Kaynak: Merkezi İstatistik Bürosu, Suriye İstatistik Koleksiyonu 2010

3.3. Fiziki Coğrafya Özellikleri

Topografyadaki çeşitlilik, ülkenin sahip olduğu ekonomik avantajlardan biridir ve ilerlemesi için önemli bir faktördür. Ovalar, uygun iklim koşullarına sahip ise, ülkedeki ekonomik ve sosyal ilerleme için en uygun yer olarak kabul edilir. Ovalar, devletin ilerlemesine yardımcı olan unsurlardır. Fakir toprak ve tuzluluktan muzdarip ovalar olmasına rağmen, ovalar devletin gücünü inşa etmenin temeli olmaya devam etmektedir.

Dağların da, devleti bir dereceye kadar dış saldırılardan doğal koruma sağladıkları için avantajları ve dezavantajları vardır. Dağlar genellikle devletin ekonomik gücünü geliştirmek için kullanılabilecek yüksek değerli maden kaynaklarına, nehirlere ve ormanlara sahiptir. Ancak dağlık alanlar, ülkede ovalar bulunmadan devletin ekonomik gücünü sağlayamazlar.

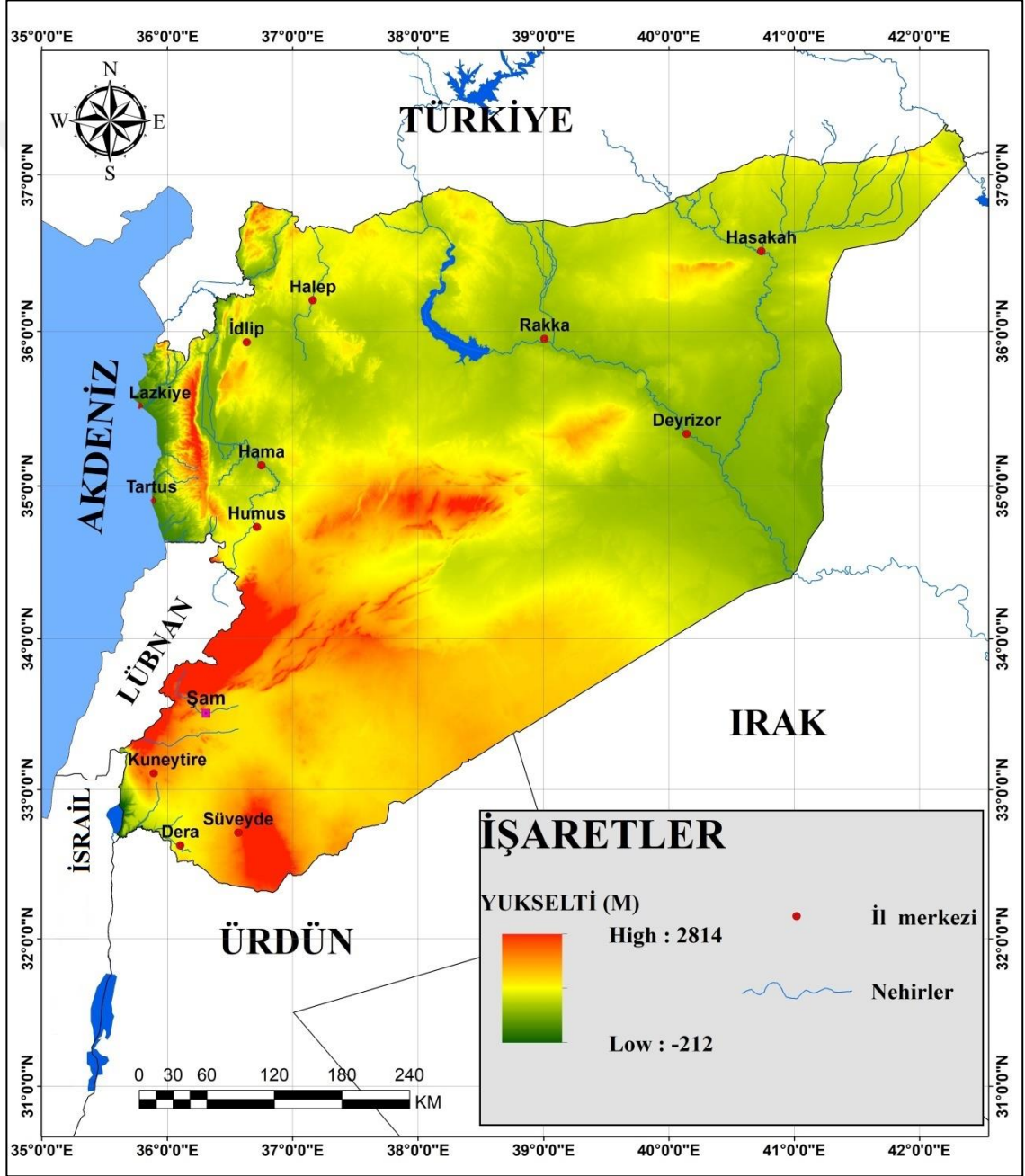
Çöllerin devletin gücü üzerindeki etkilerinin derecesi, devletin toplam alanından oluşturdukları alanın büyüklüğüne, içlerindeki doğal kaynaklara ve içlerinde bulunan suya bağlıdır.

3.3.1. Suriye'nin Topografyası

Suriye'de topoğrafik unsurlar ormanlar, meralar, çöller, nehirler, göller, bataklıklar, tarım arazileri, ovalar, dağlar, vadiler, platolar ve havzalardır. Kısacası topografya, yer üstünde olan her şeyi içerir. Suriye toprakları fiziksel coğrafya bakımından, batıdan başlayarak doğuya doğru üç ana kuşağa ayrılır: kıyı şeridi, dağlık bölge ve Suriye çölü (Harita 3.3).

Türkiye ve Lübnan sınırları arasında yaklaşık 218 km. boyunca uzanan kıyı şeridinin hafif girintili kumsalları bazı kesimlerde yerini kayalık burunlara ve alçak uçurumlara bırakır. Kuzeyde iç kesime ancak 3 km. kadar sokulabilen düzlük alan, Tartus yakınlarında dağ uzantılarıyla kesintiye uğradıktan sonra genişleyerek Akkar Ovasına açılır ve en güney uçta 20 km'ye kadar ulaşır. Kıyı ovasına bakan Ensariye Dağlarının kuzeyde 900 m. yüksekliğe varan sırtları güneye doğru alçalarak 600 m.'ye

kadar iner. Daha doğuda koşut bir doğrultu izleyen Cebelü's Şarki'nin ortalama yüksekliği 1800-2100 m.'yi bulur. Bu sistemden bir sırtla ayrılan güneybatıdaki Hermon Dağı (2814 m.) ülkenin en yüksek noktasıdır. İki sıradağ arasında yer alan 65 km. uzunluğundaki el-Gab Çöküntüsü, Asi nehri vadisinin bir bölümünü barındırır (Erciyes, 2004, s.17-18).

Harita 3.3. Suriye'nin Topografyası

Doğu dağ sıraları İdlib ile Hama arasında bulunan geniş plato sahasının batı kenarını teşkil eden ve ortalama yükseklikleri 500 m. olan birtakım tepelerden meydana gelir ki, bunların en yükseği Cebelü Al-Zaviye'dir (935 m.). Kıyı ovaları denizle kıyı dağları arasında, bazen genişleyen (Lazkiye civarında olduğu gibi), genellikle dar kıyı şeritleridir. Kıyı dağ sıra çekirdeğinde Jüra kalkerleri yanlarında daha sonraki zamanlara ait kalker ve kum taşı serileri bulunan, hafif kıvrılmaya uğramış, geniş bir antik imalden ibarettir. Cebel-i Ansariye adıyla anılan bu dağların ortalama yüksekliği 1200 m. ve en yüksek tepesi Nebi Yünes (1550 m.)'dir. Dağ sırasının batı kısmı dağ taraçalarının ihtiva ettiğinden tarım alanlarına zemin hazırlar. Doğu kısmı ise, dik olarak Asi vadisinin çöküntü hendeğine doğru iner. Ansariye dağları güneyde bir kırık ile Lübnan dağlarından ayrılır. Bu iki dağ kitlesi arasındaki alçak koridor, Trablus'tan Humus'a doğru, Akdeniz kıyılarından Orta Suriye'ye geçişi sağlayan bir kapı meydana getirir. Gap sazlığı ve Asi vadisi, Cebel-i Ansariye ile Suriye platosu arasında 80 km. uzunluğunda ve 16 km. genişliğinde bir çöküntü hendeği teşkil eder. Asi nehrinin orta çığırı buradan geçer (Kaştan, 2018, s. 299-305).

Ülkenin geri kalan kesimini Suriye Çölünün hafif düzlükleri kaplamaktadır. Ortalama yüksekliği 300-500 m. arasında değişen bu geniş kuşağın büyük bölümü bozkır görünümü taşımaktadır. Ülkenin ortasında kuzeydoğu yönünde uzanan Ebu Rucmeyn dağları bu bölümde yer alır. Güneybatıya düşen çöl alanında dünyanın en büyük bazalt oluşumlu yükseltilerinden biri olan Dürzîleri dağı (1800 m.) ile dağlık Hamad bölgesi bulunmaktadır (Bulut, 2008, s. 6-7).

3.3.1.1. Dağlar

Bu paragrafta, devletin askeri, güvenlik ve siyasi gücündeki büyük önemi göz önüne alındığında, Suriye'nin dağları kısaca açıklanacaktır.

3.3.1.1.1. Ensariye Dağı (Suriye Kıyı Dağları)

Bu dağ, güneyden kuzeye doğru bir süreklilik oluşturur. Uzunluğu yaklaşık 135 km.'dir. Güneydeki güney Kabir Nehri'nden başlayıp, kuzeydeki Kuzey Kabir Nehir'de

sona erer. 25-30 km. genişliğindedir. Bu dağ, doğuda Suriye-Afrika yarığı ve batıda kıyı ovaları ile sınırlanmıştır (Dannoun, 2007, s. 51).

Bu dağdaki en yüksek zirve, Slanfa yakınlarındaki Nabi Yunus'un zirvesinde yaklaşık 1564 m.'dir. Nabi Matta'nın zirvesi (1539 m.) gibi, 1500 m'.den daha yüksek bir yüksekliğe sahip birkaç zirve daha vardır. Ensariye Dağı'nın eğimi Akdeniz'e doğru yumuşaktır. Eğimi dik bir şekilde doğuya doğru Al-Ghab ovasına doğrudur (Dannoun, 2007, s. 53).

Bu dağın önemi, bir yandan Akdeniz'i ve diğer yandan Suriye iç kesimlerini doğrudan denetlemesinden kaynaklanmaktadır.

3.3.1.1.2. Kuzey Dağları

Bu dağlar kuzeyden Kurd Dağı ve Smaan Dağı ile başlar, daha sonra bir grup dağları (Barişa, Al-Ala ve Al-Vastani) ve Al-Zawiya Dağı ile güneydeki Hama platosuna kadar uzanır. Bu dağlar Doğudan Suriye-Afrika vadisine bitişiktir. Ayrıca bu dağların eğimi batı Suriye-Afrika Vadisi'ne doğru diktir. Eğimi doğuya doğru (Suriye'nin iç kısımlarına doğru) yumuşaktır. **Kurd dağı:** Bu dağ, Suriye'nin kuzeybatı köşesinde, Afrin bölgesinde yer almaktadır. Kara Nehir'e ve batıdaki Omuk ovasına bakmaktadır. Ortalama yüksekliği 800 m.'dir. En yüksek zirvesi Bülbül tepesinde 1269 m.'dir (Abd El-Salam A. 1990, s. 62).

Smaan dağı: Bu dağ, Kurt Dağı'nın doğu ve güneydoğusunda yer almaktadır. Smaan Dağı, güneybatıya doğru bir sapma ile kuzey-güney ekseninde uzanır. Ortalama rakımı 650 – 700 m.'dir. En yüksek zirvesi Barakat Dağı'nın tepesinde 870 m.'dir. Simeon Dağı batıdan Afrin Nehri'ne bakmaktadır. Dik eğimi Afrin Nehri vadisine doğrudur. Smaan Dağı'nın doğu Halep platosuna bağlıdır. Güneyde ise İdlib platosu ve ovalarına bağlıdır (Abd El-Salam A. 1990, s. 62).

Simeon Dağı'nın güneybatısında, arazi üç alçak dağ şeklinde yükselir: Barisha, Ala ve Al-Wastani dağları. Doğudaki bu dağlardan ilki **Barişa Dağı:** Bu dağ, Türkiye sınırından güneye doğru 15 km. uzunluğundadır. 4-5 km. genişliğinde uzanır. Ortalama

rakımı 550-900 m.'dir. Bu dağdaki en yüksek zirvesi 657 m.'dir (Abd El-Salam A. 1990, s. 63).

Al-Ala Dağı: Bu dağ, Barişa Dağı'nın batısında yer almaktadır. Sardin Ovası, Barişa Dağı'nı Al-Ala Dağ'dan ayırır. Al-Ala Dağı'nın ortalama yüksekliği 625 m.'dir. En yüksek zirveleri deniz seviyesinden 819 m.'dir. Al-Ala dağı, kuzeydeki Harem şehrinden güneydeki Hafsarja şehrine (İdlib ilinde) kadar uzanır (Abd El-Salam A. 1990, s. 63).

Vastani Dağı: Bu dağ, Batıda Asi Nehri vadisi ile doğuda Al-Roj Ovası arasında yer almaktadır. Kuzeydeki Salgin kentinden güneydeki Al-Ghab ovasının kadar uzanır. 40 km. uzunluğunda ve 3-4 km. genişliğinde uzanır. En yüksek zirvesi Al-Hanaş 847 m., ortalama yüksekliği 550-600 m.'dir (Abd El-Salam A. 1990, s. 63).

Al-Zawiya Dağı: Bu dağ, Vastani Dağı'nın güneydoğusunda yer almaktadır. Batıdaki Al-Ghab ovasına bakan tarafının uzunluğu 45 km., en geniş kısmı ise 25-30 km. arasında değişmektedir. Ortalama yüksekliği 750 m.'dir. En yüksek zirvesi deniz seviyesinden 939 m. yüksekliktedir (Abd El-Salam A. 1990, s. 63).

3.3.1.1.3. Orta dağları

Bu dağlar Orta Dağları, Buşri Dağı ve Tadmür sıradağlarından oluşur:

Orta Dağları: Bu dağlar Humus şehrinin doğusundan başlayıp Fırat Nehri'nin batısına kadar uzanır. Bu iki sınır arasındaki mesafe 220 km.'yi geçer. Bu dağların ortalama genişliği ise 25 km.'yi geçmezken en geniş noktalarında 45 km.'ye ulaşabilmektedir. Genel olarak, Orta dağların batı ve güneybatıdan doğu ve kuzeydoğuya doğru bir eksenidir. Bu grubun en önemli dağları batıdan doğuya doğru: Al-Şumaria Dağı 1016 m., Al-Balaas Dağı 1105 m., Al-Şifa Dağı 904 m., Al-Şaer Dağı 1262 m., Al-Marra Dağı 1332 m.'dir. Orta Dağların en yüksek zirvesi, deniz seviyesinden 1387 m. yükseklikteki Hawyat Al-Ras'ın zirvesi olan Abu Rujmin Dağı'dır (Abd El-Salam A. 1990, s. 74).

Buşri Dağı: Bu dağ, batıda Abu Rujmin Dağı ile doğuda Fırat Nehri vadisi arasında yer almaktadır. Ekseni kuzeydoğudan güneybatıya doğru uzanır. En yüksek zirvesinin yüksekliği 865 m'dir (Dannoun, 2007, s. 77).

Tadmür Sıradağları: Bu sıradağları, çok uzun ve dardır, zarif çizgiler şeklinde birbirine paraleldir. Bu sıradağları, ayrılabilir ve yaklaşabilir. Yaklaşık üç paralel sıradağları şeklinde numaralandırılabilirler ve bir sıradağları birbirleriyle birleşebilirler. Palmyrene Dağları, batı ve güneybatıda Al-Dumayr kasabası ile Al-Osafir vadisi arasında, kuzeydoğuda Sokhna Vahasına kadar uzanır. Tahmini uzunluğu 240 km'dir. Genişliği 6-7, 10-15 km'dir. arasında değişir. Suriye'deki en uzun sıradağları, ancak en büyüğü değildir. Bu aralığın en önemli dağları şunlardır: Al-Dumayr dağı (1312 m), Maghar Dağı (1183 m) ve Batam Dağı (1138 m). Palmyrene Dağları'ndaki en yüksek zirve deniz seviyesinden 1406 m'dir. yükseklikteki Ghantous Dağı'dır (Abd El-Salam A. 1990, s. 71).

3.3.1.1.4. Kuzeydoğu Dağları

Bu dağlar Abdülaziz Dağı, Sincar Dağı, Tuval Al-Aba tepeleri ve Karatşuk Dağı'ndan oluşur. Bu dağlar, Suriye'nin kuzeydoğu köşesindeki Suriye Cezire bölgesinde yer almaktadır.

Abdülaziz Dağı: Haseke şehrinin batı ve güneybatısında Şehirden 20 km. uzaklıkta yer almaktadır. Habur Nehri vadisi ile Balih Nehri vadisi arasında uzanır. Ekseni doğudan batıya doğru uzanır. Genişliği yaklaşık 15 km.'dir. Ortalama yükseklik 700 m.'dir. En yüksek zirvesi deniz seviyesinden Al-Gara 920 m. yüksekliktedir. Abdülaziz Dağı'nın doğuya doğru aynı ekseninde, çoğu Irak topraklarına uzanan Sincar Dağı bulunmaktadır. Sadece batı kısmı Suriye topraklarına girer. Abdülaziz Dağının batısında Tuval Al-Aba tepeleri olarak bilinen deniz seviyesinden 483 m. olan bazı tepeler da vardır. **Karatşuk Dağı:** Suriye'nin uzak kuzeydoğusunda yer almaktadır. Ekseni doğudan batıya doğru uzanır. En yüksek zirve deniz seviyesinden 769 m. yüksekliktedir (Dannoun, 2007, s. 80).

3.3.1.1.5. Suriye'nin Güney Dağları

Bu dağlar Suriye, Lübnan, işgal altındaki Filistin ve Ürdün için büyük stratejik öneme sahiptir. Çünkü bu dağlar Suriye'ye, Lübnan'a, Ürdün'e ve işgal altındaki Filistin'e bakmaktadır. Bu dağlar Şam şehrini çevreler ve göz kapaklarının gözü çevrelediği gibi korur. Bu dağlarda Suriye'nin en yüksek zirvesi (Hermon Dağı) vardır. Hermon Dağı, 1967-1973 savaşı sırasında Suriye ile İsrail arasındaki eski savaş alanıdır. Gerekli korumayı uygun şekilde sağlamasına izin verir. Suriye'nin Güney Sıradağları iki bölüme ayrılmıştır: 1-Doğu Lübnan Dağları. 2- El-Arap Dağı.

3.3.1.1.5.1. Doğu Lübnan Dağları

Doğu Lübnan Dağları üç bölüme ayrılmıştır:

- 1- Lübnan Dağı Doğu Sıradağları (Senir)
- 2- Kalamun Dağları
- 3- Hermon Dağı

Bu dağlar Suriye-Lübnan sınırında yer almaktadır. Bu dağların zirveleri Suriye ve Lübnan arasındaki sınırı oluşturur. Doğu Lübnan Dağları 175 km. uzunluğundadır. Bu dağların eksenini kuzeydoğudan güneybatıya doğrudur. Doğu Lübnan Dağları, kuzeyde Hassiya Dağı ile Suriye-Lübnan-Filistin sınırının birleştiği noktada Banias Golan bölgesi arasında yer almaktadır. Bu dağların Suriye toprakları içindeki genişliği güneybatıda 8-13 km. arasında, kuzeydoğuda ise 50 km.'den fazladır. Ortalama rakımı deniz seviyesinden 1500-2000 m. arasında değişmektedir. Bu dağlar Suriye'nin en yüksek zirveleri olan Hermon Dağı (2814 m.), Vadi Al-Hajar Dağı (2629 m.) ve Talat Musa Dağını (2616 m.) içerir.(Abd El-Salam A. 1990, s. 64).

3.3.1.1.5.1.1. Doğu Lübnan Sıradağları (Senir)

Bu sıradağları, Suriye-Lübnan sınırında yer almaktadır. Sıradağları Humus'un güneyindeki Hassiya Dağı'ndan başlar, güney ve güneybatıda Barada Nehri Vadisi'nde sona erer. En yüksek zirveleri Talat Musa (2616 m.) ve vadi Hajar (2629 m.)'dir. Bu

sıradağları, Sargaya Vadisi'nin ve Zabadani Çukuru'nun doğusunda sona erer. Batıda Lübnan'daki Bekaa Vadisi'ne doğru dik bir eğime sahipken, eğimi doğu ve güneydoğuya doğru Suriye'ye doğru yumuşaktır (Dannoun, 2007, s. 65).

3.3.1.1.5.1.2. Kalamoun Sıradağları

Bu Sıradağları, Şam'ın kuzeyindeki Dreij platosundan kuzey ve kuzeydoğuya doğru uzun dağ çizgileri şeklinde dallanır. Bunlar Kalamoun Sıradağları olarak bilinir (Dannoun, 2007, s. 65).

Kalamoun Sıradağları aşağıdaki şekilde ayrılmıştır:

İlk Kalamoun Sıradağları: Bu Sıradağları, Drij platosunun kuzeyinden kuzeydoğu yönünde başlar. Doğu Lübnan Sıradağlarından (Senir) Macar havzası ile ayrılmıştır. Bu Sıradağlarının en önemli dağları Saydnaya Dağı, Rankous Dağı, Maaloula Dağı ve Kastal Dağı'dır. Burada en yüksek zirveye sahip Yabrud Dağı'dır (1912 m.). Sıradağları Yabrud şehrinden sonra Karah kasabasına kadar durur. Devamı, Kara kasabasının kuzeydoğusunda yeniden ortaya çıkar ve Sadad kasabasının güneyinde sona erer (Dannoun, 2007, s. 65-66).

İkinci Kalamoun sıradağları: Bu Sıradağları, Drej Platosunun kuzeydoğusundaki Havva Dağı'ndan başlar. En önemli dağları şunlardır: Menin kasabasının doğusundaki Al-Kawaser Dağı, Karn Al-Maalouliya Dağı, Ras Al-Zarzouri Dağı. Bu sıradağlarının en yüksek zirvesi Ras Al-Dara'nın Dağı'dır (1856 m.).

Üçüncü Kalamoun sıradağları: Bu sıradağları, batıda Antar Dağı ve Kasioun Dağı (Şam şehrine bakan 1154 m.) ile başlar. İkinci sıradağlardan daha geniş bir sapma ile kuzeydoğu yönünde ilerler. Bu sıradağların en önemli dağları şunlardır: Al-Tarfa (Petra Dağı 1156 m.), Al-Afai Dağı (1113 m.), Maksar Nimr Dağı (1306 m.), Ross Tval Dağı (1358 m.), Al-Muzabiyla Dağı (1057 m.) Bu sıradağları Al-Karyatayn kasabasının güneyinde sona erer (Dannoun, 2007, s. 66).

3.3.1.1.5.1.3. Hermon Dağı

Hermon Dağı, Suriye'nin en güneybatısında bulunan devasa bir dağ kütesidir. Güneybatıdan kuzeydoğuya doğru uzun bir iğ şekline sahiptir. Doğu Lübnan Sıradağlarının devamı niteliğindedir. Hermon Dağı'ndaki en yüksek zirve, deniz seviyesinden 2814 m. yükseklikte olup, genellikle Suriye'deki en yüksek zirvedir (Dannoun, 2007, s. 68).

Hermon Dağı'nın önemi, Şam ve bir bütün olarak güney illeri için önemli olan alanlar için bir geniş görüşlülük ve koruma sağlamalarıdır. Hermon Dağı'nın zirvesinden, işgal altındaki Filistin'de Nakab çölüne kadar her şey gözlemlenebilir. Aynı zamanda tüm Lübnan devletinin izlenmesini sağlar. En tehlikeli olanı, Hermon Dağı'nın kamburunda güvenli olan iki İsrail gözlemevinin varlığıdır. Siyonist oluşum, güney Suriye ve güney Lübnan'ın geniş bir alanı üzerinde kontrole sahiptir. Bu gözlemevi 1973'te Ekim Savaşı'nın başında kurtarılmış, ancak İsrail tekrar geri işgal edilmiştir.

3.3.1.1.5.2. El-Arap Dağı

Suriye'nin güneydoğu kesiminde yer alan El-Arap Dağı bölgesi, Lajat bölgesi ile yaklaşık 3250 km²'dir. Doğuda Hauran ovası ile sınırlanmıştır. Güney ve güneydoğuda Ürdün ile sınır komşusudur. Doğu ve kuzeydoğuda Suriye Badia bölgesi ile sınırlanmıştır. Kuzeyde Şam kırsal bölgesi ile sınırlanmıştır. El-Arap Dağ kuzeyden güneye yaklaşık 75 km. kadar uzanır. Doğudan batıya yaklaşık 50 km. uzunluğu bulunur (Abd El-Salam A. 1990, s. 77).

El-Arap Dağı, kuzeybatı-güneydoğu eksenine sahiptir. Bu dağda, en yüksek zirve El-Lujaina Zirvesi'dir (1912 m.) El-Arap Dağı, eğimi batıya, kuzeye ve güneye doğru yumuşaktır ve doğuya doğru diktir (Abd El-Salam A. 1990, s. 77).

Bu dağın stratejik önemi, Suriye, Ürdün ve işgal altındaki Filistin'in geniş bölgelerine hakimiyetinden kaynaklanmaktadır. Dağın tepesinden kuzey Filistin'i, Golan'ı, Şam'ı ve güneydeki Amman ovalarını denetlemek ve gözlemlemek mümkündür. Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan'da geniş alanları denetlemek ve gözlemlemek

mümkündür. Suriye'nin savunmasını güçlendirmek ve jeopolitik hedeflere ulaşmak için gerekirse yatırım yapılabilecek stratejik bir rezerv oluşturmaktadır.

3.3.1.2. Platolar

Suriye'de Halep Platosu ve Golan Platosu gibi birçok plato bulunmaktadır. Bu platolar, doğal kaynakları ve maden cevherleri ile Suriye devletinin gücüne katkıda bulunmaktadır.

3.3.1.2.1. Halep ve Kuzey Şamiye Platosu

Halep Platosu, Suriye'nin kuzeyinde yer almaktadır. Halep Platosu, doğuda Fırat Nehri Vadisi, batıda Asi Nehri Vadisi, güneyde Orta Dağlar ve kuzeyde Türkiye sınırı arasında yer almaktadır. Halep platosu düzlüğü ile karakterizedir. Deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 350-450 metre arasındadır. Ancak Halep platosunda ortalama yükselti, dağların varlığı nedeniyle kuzey, batı ve güneye doğru artmaktadır. Halep platosunun yüzeyi, platonun kalbine ve merkezine doğru her yönden eğimi ile karakterizedir. Ayrıca Al-Hass Dağı bölgesinde platonun yüksekliği 500-550 metreye kadar çıkmaktadır. Platonun ortasında Jaboul, Şabit, Maragha, Al-Heraic ve Al-Matah gibi bir grup kapalı çöküntü vardır. Kuveyk Nehri ve vadi Al-Dahab gibi bazı nehirler ve vadiler bu çöküntülerde sona erer. Toprak mumbittir ve su bulunan yerlerde çok ürün elde edilir. Bizzat Haleb çevresinde, kuzey yüksekliklerinden gelen Kuveyk nehrinden sağlanan su ile geniş bir vaha teşekkül etmiştir (Kaştan, 2018, s. 299-300).

3.3.1.2.2. Golan Platosu

Golan bölgesi ya da bilinen adıyla Golan Tepeleri işgal altındaki Filistin'e komşudur ve bu bölgenin üçte ikisi İsrail işgali altındadır. Bu nedenle Suriye'nin kurtarılması gereken en hayati ve stratejik coğrafi bölgelerinden biridir. Diğer yandan, Suriye'nin diğer topraklarının geri kalanı için bir tehdittir. Çünkü Siyonist varlığın diğer Suriye topraklarında emelleri vardır.

Golan Bölgesi, Suriye'nin en güneybatısında yer almaktadır. Batıda işgal altındaki Filistin, doğuda Hauran bölgesi, kuzeyde Hermon dağı ve güneyde Ürdün Devleti sınırlanmıştır. Yaklaşık 1800 km²'lik bir alana sahiptir. Suriye coğrafi bölgelerinin en küçüğü olup bölge batı ve güneye doğru eğimlidir. Bu bölge, en karmaşık alanlardan biridir. Yükseklik kuzeyde 950 m.'den doğuda 850 m.'ye ve batıda deniz seviyesinden -212 m.ye kadar değişmektedir (Abd El-Salam A. 2004, s. 335).

Golan Bölgesi, Siyonist varlık için hayati bir su kaynağıdır. Yıllık yağışın 1,2 milyar m³ olduğu tahmin edilen ve su bakımından en zengin Suriye bölgelerinden biridir (Abd El-Salam A. 2004, s. 339, 341).

Golan Bölgesi, Houla, Tiberya, İbn Amer ve Yukarı Celile ovalarını denetler. Golan bölgesi, İsrail açısından büyük jeopolitik öneme sahiptir. Golan, Suriye için de önemli bir güç kaynağıdır. Çünkü bölge kendisini kontrol eden güçleri batı ve güney yönlerinde baskın bir kabiliyete sahip kılmaktadır.

3.3.1.2.3.Tadmür Sıradağlarının Güneyindeki Platolar

Bu platolar, kuzeyde Buşri Dağı ve Tadmür sıradağları ile, güneyde Suriye'nin Irak ve Ürdün sınırıyla sınırlanmıştır. Kuzeydoğuda Fırat Nehri, güneybatıda Deir al-Tulul, Safa ve Zulf Platosu ile çevrelenmiştir. Tarat Al-Eleb adı verilen büyük bir vadi iki parçaya bölünmüştür. Doğu kesimi Fidat Ovası, batı kesimi ise Hammad Platosu olarak adlandırılır (Dannoun, 2007, s. 88).

Fidat Ovası, Tarat Al- Eleb uçurumundan Fırat Nehri'ne kadar uzanır. Eğimi Fırat Nehri'ne doğru yumuşaktır. Ovanın batısındaki yükselti deniz seviyesinden 500 metre yükseklikteyken, Fırat Nehri'nde deniz seviyesinden yaklaşık 200 metreye kadar düşmektedir. Bu ovanın deniz seviyesinden ortalama yüksekliği yaklaşık 250-300 metredir (Dannoun, 2007, s. 66).

Hammad Platosu, Fidat ovasının batısında yer almaktadır. Ortalama yüksekliği deniz seviyesinden yaklaşık 650 metre yüksekliktedir. Eğimi plato içindeki kapalı havzalara doğru yumuşaktır. Bu kapalı havuzlar Hprat olarak bilinir. Bunlardan en

önemlileri Hprat Al-Tanf, Hprat Al-Matita ve Hprat Al-Zakaftir. Hammad platosunun yüzeyi çeşitli çakıl ve taşlarla kaplıdır (Abd El-Salam A. 1990, s. 89).

3.3.1.3. Ovalar

Suriye'de kıyı ovaları ve nehir ovaları gibi birçok ova türü vardır. Bu ovalar, Akdeniz kıyısında deniz limanları inşasına imkan vererek Suriye devletinin gücüne katkıda bulunmaktadır. Ayrıca nehir ovaları, Asi Nehri ovaları ve Fırat Nehri ovaları gibi alanlar, tarımın en verimli toprakları olarak kabul edilir. Petrol kuyularının çoğu adanın ovalarında yer almaktadır.

3.3.1.3.1. Kıyı Ovaları

Kıyı ovaları denizle kıyı dağları arasında, bazen genişleyen (Lazkiye civarında olduğu gibi), genellikle dar kıyı şeritleridir (Kaştan, 2018, s. 299). Kıyı ovaları Türkiye sınırından Lübnan sınırına kadar uzanmaktadır. Ovalar kuzeyden Lazkiye-Cableh ovalarıyla başlar. Bu ovalar Kuzey Al-Kabir Nehri ile ayrılan iki topografik seviyede yer almaktadır. Kuzey kesim güney kesime göre nispeten daha yüksek bir seviyeye sahiptir. Kuzey Kabir Nehri'nin güneyinde, 12 km.'den fazla genişleyen Cableh ovası başlar. Ancak bu ova, dağların denize yakınlığı nedeniyle Sen Nehri'nde 4 km.'ye kadar daralır. Kıyı ovası, dağların denize bağlantısı nedeniyle Al-Marqab kalesinde tamamen yoktur. Kıyı ovası, Tartus şehri kadar kuzeyde bulunmamaya devam etmektedir. Tartus şehrinin güneyinde, kıyı ovası Tartus ve Safita ovaları olarak bilinen yerde genişlemeye başlar. Tartus ve Safita ovaları, Suriye kıyısındaki en büyük ova olan Akkar Ovası'na bağlıdır. Akkar ovasının genişliği yaklaşık 23-24 km.'dir (Abd El-Salam A. 1990, s. 86-87).

Suriye'deki kıyı ovalarının önemi, turizm için cazibe merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kıyı ovalarındaki iklim, portakal, limon, muz ve sebze ağaçlarının yetiştirilmesi için uygundur. Suriye kıyılarında Lazkiye, Tartus ve Banias gibi birçok liman da bulunmaktadır. Bu limanlar Suriye'deki en önemli ticaret merkezlerinden biridir.

3.3.1.3.2. Asi Ovaları

Al-Ghab adıyla, Batıda Suriye kıyılarındaki dağlar ile doğuda Al-Zawiya Dağı arasında bir ova yer almaktadır. Kuzeyden güneye uzanan, 80 km. uzunluğunda ve ortalama 12 km. genişliğinde bir ovadır. Bu ovanın deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 170-200 metre arasında değişmektedir. Al-Ghab ovası bir zamanlar bataklıktı. Ancak bu bataklık 1954'te kurutulmuştur. Ovanın arazisi daha sonra ıslah edilmiş ve Suriye'deki en verimli tarım arazilerinden biri haline gelmiştir. Al-Ghab Ovası, içinde balıkçılık, fabrikalar ve zeytin presleri gibi birçok kalkınma projesi kurulduğu için büyük önem taşımaktadır. Bu ovada buğday, şeker pancarı ve mısır gibi birçok stratejik ürün de yetiştirilmektedir (Dannoun, 2007, s. 86).

Al-Roj Ovası, Al-Ghab Ovası'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kapalı bir ovadır. Batıda Vastani Dağı ile kuzey ve doğuda Al-Ala Dağı ve İdlib platosu arasında yer almaktadır. Kenarlardan ortaya doğru hafif bir eğime sahiptir. Bu ova eskiden bir bataklık idi. Suyu, Asi Nehri'ne aktarmak için, bir tünel inşa edilerek boşaltılmıştır (Dannoun, 2007, s. 87).

Al-Aşarna Ovası, Al-Ghab Ovası'nın güneydoğusunda yer almaktadır. Doğudan batıya Asi Nehri tarafından geçilir. Skilibya bölgesi onu Al-Ghab Ovası'ndan ayırır. Al-Aşarna ovası, Asi ovasından daha yüksektir. Deniz seviyesinden yüksekliği 200-220 metre arasında değişmektedir (Dannoun, 2007, s. 87).

3.3.1.3.3. Cezire Ovaları

Cezire bölgesi Suriye'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Fırat Nehri ile Dicle Nehri arasında yer aldığı için bu ismi almıştır. Cezire bölgesi kuzeyde Türkiye, doğuda Irak, güney ve batıda Fırat Nehri ile sınırlanmıştır. Gezira bölgesi kuzey ve güney (Yukarı Gezira ve Aşağı Gezira) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bu iki kısım, doğudan batıya uzanan bir grup dağla ayrılır: Sincar Dağı, Abdulaziz Dağı ve Tval Al-Abba Dağları. Gezira bölgesi geniş bir ovadır. Ortalama rakımı deniz seviyesinden 350 metreyi geçmez. Gezira bölgesinin yüzeyinin eğimi kuzeyden güneye doğrudur. Gezira

bölgesi, El-Balih Nehri, Habur Nehri ve Cağcag Nehri gibi bazı nehir vadileri tarafından kesilmektedir (Abd El-Salam A. 1990, s. 80).

Suriye'nin petrol üretiminin çoğu Cezire bölgesinden gelmektedir. Rmeilan, Al-Suvaldiye, Al-Şadadi ve Al-Omar sahaları gibi Suriye'deki en önemli petrol sahalarını içerir. Cezire bölgesi, buğday, pamuk, şeker pancarı ve mısır gibi stratejik ürünlerin üretiminde Suriye'nin en önemli bölgelerinden biridir.

Cezire, Fırat ötesinde üçgen şeklinde kuzeydoğuya doğru Dicle'ye kadar uzanan geniş bir step sahasıdır. Buraların en mümbit ve en iyi sulanabilen kısımlarından biri olan bu bölge her ne kadar Suriye'nin tahıl ambarı olarak anılsa da büyük kısmı gelişmiş değildir. Yerleşmeler daha çok Fırat ve Habur akarsuları kenarındadır, zira buralarda sulama kolaydır (Kaştan, 2018, s. 300).

3.3.1.3.4. Horan Ovası

Hauran bölgesi, doğuda El-Arap Dağı bölgesi, batıda Golan bölgesi, kuzeyde Şam kırsal bölgesi ve güneyde Ürdün arasında yer almaktadır. Çoğunlukla düz bir bölgedir, ancak stratejik değeri olan bazı tepelerle serpiştirilmiştir. Genel olarak Hauran bölgesinin önemi, bir yandan Golan bölgesi, diğer yandan Ürdün ile sınır komşusu olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle İsrail'in tehdit ettiği topraklara bitişiktir ve İsrail, seçkin tarımsal kaynaklarından yararlanmak ve genişletmek için jeopolitik bir hedef olarak görmektedir. Hauran yaklaşık 4000 km²'lik bir alana sahiptir. Ortalama yüksekliği deniz seviyesinden 600-750 m. arasında değişmektedir. Hauran bölgesindeki en önemli stratejik tepesi, bu bölgenin en yüksek olan (1137 m.) olan Şaar Tepesi'dir (Dannoun, 2007, s. 71).

Hauran bölgesinde birçok yüzey nehri vardır. Yermuk Nehri vadisinde önemli bir nehir grubunun buluşmaktadır. En önemlileri Golan bölgesinden gelen Vadi al-Rakad ve al-Alan, al-Zaidi, al-Dhahab ve Harir'dir (Dannoun, 2007, s. 127).

3.3.1.4. Siyasi Coğrafya Açısından Suriye Topografyanın Değerlendirilmesi

Siyasi Coğrafya açısından Suriye topografyanın önemi aşağıdaki boyutlarla değerlendirilebilir:

1- Topografya, iklim çeşitliliğinde faydalıdır. Örneğin Suriye'nin kıyı bölgesinde nem oranı yüksek, sıcaklık düşüktür. Aynı şekilde, doğu Lübnan dağlar bölgesinde, El-Arap Dağı bölgesinde ve Golan Tepeleri bölgesinde iklim, komşu bölgelerin ikliminden farklıdır. Bu iklim çeşitliliği, bu bölgelerdeki ekimi yüksekliğe göre çeşitlendirmeye yardımcı olmaktadır. Böylece Suriye'nin gıda güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Şam yakınlarındaki yüksek dağlar, Büyük Şam bölgesi sakinleri için rekreasyon ve piknik için ana cenneti oluştururken, Samaan Dağı ve Batı Halep Dağı (Afrin), Halep ve şehirlerindeki nüfus için de hayati bir oksijen alanı oluşturmaktadır.

2- Suriye'de platolar ve ovalar büyük önem taşımaktadır. İklime bağlı olarak, Suriye'de tarım değişir. Kıyı ovalarında bazı meyve türlerinin yetiştirildiği dikkat çekicidir. Bu meyveler, muz ve portakal gibi sert iklim nedeniyle iç bölgelerde yetiştirilemez. Aynı zamanda iç ovalarda yetişen ve kıyı ovalarında yetiştirilemeyen mahsuller vardır. Cezirenin ovalarında ve Halep Platosunda buğday, arpa, pamuk, şeker pancarı, nohut, mercimek ve kimyon yetiştirilir. Hurma ağaçları, Palmyra ve Bukamal bölgeleri gibi çöl bölgelerinde de yetiştirilmektedir. Ovalar, doğal limanların kurulmasında ve şehir merkezlerinin kurulmasında ve nüfus yoğunlaşmasında da önemlidir.

3- Güneyin topografyası, bir yandan Suriye'nin başkentini çevrelediği ve diğer yandan işgal altındaki Filistin'e yakın olduğu için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu bölgede, güney sınırına yakın ya da uzak herhangi bir yükselti, konumuna ve yüksekliğine göre stratejik değere sahiptir.

4- Dağlar, küresel düzeyde denizden sonra turizmde ikinci bileşen oldukları için önemli bir turizm bileşenidir.

5- Dağlar, Suriye dışından gelen Fırat Nehri dışında Suriye'deki en önemli su kaynağıdır. Suriye'de dağlar, Barada, Al-Aufj, Yermuk ve Asi nehirleri gibi akan tüm suların kaynağıdır.

6-Dağlar bir maden zenginliği ve yapı malzemeleri kaynağıdır.

7- Biyoçeşitlilik: Dağlar, Suriye'deki en önemli biyolojik çeşitlilik merkezlerinden biridir. Dağlar, Ensariye Dağları, Doğu Lübnan Dağları, Golan, Abdel Aziz, Blas ve Buşri'de Dağları olduğu gibi sıcaklığı ılımlaştırmaya yardımcı olmaktadır.

3.3.2. Suriye'de İklim

Ülke iklim özellikleri bakımından birbirinden farklı iki alana ayrılır. Haleb–Humus demiryolunun batısında dağ sıralarından, vadilerden ve alçak yerlerden ibaret olan alanda Akdeniz ikliminin özellikleri görülür. Çok geniş alana sahip iç bölgeler ise çöl iklimine sahiptir. Buralar Arap çöl bölgesi olarak adlandırılır ve bir kısmı step olup, sert karasal iklim hüküm sürerken diğer kesim tamamıyla çöl iklimine sahiptir. Batıda kuzey-güney ekseninde bir takım keskin çizgilerle ayrılmış, birbirine paralel tali bölgelerin bulunmasına karşılık, doğu bölgesinde coğrafya tamamen farklı bir yapıdadır. Buralarda geniş alanlar bozkır özelliğine ve kara iklimine sahiptir. Batıda Akdeniz kıyıları boyunca Akdeniz iklimi görülür. Buralarda don olayı yer almaz. Fakat buradan dağlara doğru yükseldikçe karasal iklim kendini gösterir. Dağlara doğru yükseldikçe sıcaklık düşmeye başlar. Cebel-i Ansariye'nin tepesinde kış aylarında kar yağışı görülür. Dağ sırasının denize yakın olmasının kıyı kesiminde iklim özelliğinin değişmesinde etkisi vardır. En önemli etkisi, yağmur yağışlarını çekmesidir (yılda 750-1000 mm. arasında yağış düşer). Dağlar denize paralel olması nedeniyle bozkır bölgelerine nem ulaşmaz. Bu nedenle bozkır bölgesinde karasal iklimin sürmesine neden olur. Bu nedenle doğuda yılda 250 mm.'nin altında bir yağış düşer (Thünen, 1910, s. 290).

Suriye'nin kuzeyinde (bugün) Türkiye'nin Hatay ili sınırından, güneyde Lübnan'a kadar 160 km uzunluk gösteren kıyı boyunca devam eden bu düzlüklerde Akdeniz iklimi görülür; toprak verimlidir ve su boldur. Dağ sırasının batı yamaçları

oldukça fazla yağmur alır (700-800 mm.), Suriye platosunun batı kenarı Suriye'yi coğrafi bakımdan oldukça farklı iki sahaya ayırır. Doğu sahası büyük Arabistan masaelinin bir kısmını teşkil eder. Burası iklim olarak büyük çelişkiler gösterir, yazın sıcaktan kavrulur, kışın dondurucu rüzgârların etkisinde kalır. Her tarafta step, yarı step ve çöl manzarası hâkimdir. İlkbaharda yağmur yağınca, çayır ve kır çiçeklerinden ibaret, geçici bir bitki topluluğu belirmeye başlar, fakat kısa zamanda kuruyarak ortadan kalkar (Kaştan, 2018, s. 300-301).

3.3.2.1. Suriye'de İklimi Oluşturan Faktörler

İklim çalışması herhangi bir coğrafi çalışmanın temel temelini oluşturur. İklimi incelemek, insanların yaşadığı çevreyi anlamının temelidir. İklim araştırması, mevcut ve yararlanılabilir olasılıkları ve uygun insani koşulların mevcut olması halinde yararlanılabilecek alanları belirler. İnsan çevresini ne kadar çok tanıyabilirse, bu çevreyi o kadar kontrol edebilir ve düzenleyebilir. Suriye'deki iklimin incelenmesi, iklimin genel özelliklerini göstermek ve Suriye coğrafi bölgeleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları vurgulamak için çok gereklidir. İklim, Suriye'deki çeşitli yaşam biçimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Tarım ve hayvancılık iklim koşulları ile yakından bağlantılıdır. Çünkü Suriye nüfusunun büyük bir kısmı geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlar.

Suriye'deki iklim koşulları, Suriye'nin iklimini kontrol eden bir dizi faktörün bir sonucu olarak bir bölgeden diğerine değişmektedir. Suriye'deki iklimin oluşumuna bir dizi coğrafi faktör katkıda bulunmuştur:

Coğrafi Konum: Konum, Suriye'deki iklimi oluşturan en önemli faktörlerden biridir. Suriye'nin ekvatorun kuzeyindeki coğrafi konumu, Süveyda ilinin en güneyinde 32°,19 enlemi ile Haseke ilinin kuzeydoğusunda 37°,20 enlemi arasında uzanır. Güneşlenme miktarı güneyde yaklaşık 3240 saat ve kuzeyde yaklaşık 3150 saattir (Musa, 1990, s. 10).

Suriye'nin batıdan Akdeniz'e bakması, Suriye'nin kuzeyde ve batıda Akdeniz'in etkilerinden etkilenmesine yol açmaktadır. Suriye toprakları, çöl alanına ulaşana kadar doğu ve güneydoğuya doğru uzanır. Yani Suriye, doğu ve güneydoğudaki çöl etkilerinden de etkilenir. Ayrıca Suriye'nin kuzey bölgeleri kış aylarında kutup etkilerine ve soğuk kuzey etkilerine açıktır.

Suriye dağları: batıda, ortada ve güneyde dağların etkisi şu faktörlere bağlıdır:

A- Uzantı: Suriye'deki dağlar, batı dağlarında ve güney dağlarında kuzeyden güneye uzanır. Orta dağlar, El-Arap Dağı da dâhil olmak üzere kuzeydoğudan güneybatıya uzanır. Böylece bu dağlar deniz etkilerinin Suriye'nin içlerine ulaşmasını engellemektedir.

B- Rakım: Dağların yüksekliği arttıkça yağışlı hava cephelerini çekme şansı artar. Böylece Akdeniz'e kıyısı olan dağlık bölgelerde yağmur ihtimali artar. Suriye kıyılarındaki dağların varlığı nedeniyle Suriye'nin iç kesimlerinde yağış miktarı azalmaktadır.

C- Dağların yağmurlu hava cephelerine göre yönü: Batı dağları, ıslak hava cephelerinin Suriye içlerine doğru girişini engellemektedir. Çünkü dağların yönü bu yağmurlu deniz cephelerinin yönüne diktir. Bu nedenle iç kısımdaki iklim hızla değişmekte ve deniz etkileri zayıflamaktadır. Ancak bu dağların kuzeyden güneye doğru uzanması, kuzeyden gelen soğuk cephelerin orta ve güney Suriye'ye geçişine imkan vermektedir. Bu nedenle, Suriye'nin iç kesimlerindeki sıcaklıklar, kutup etkileri nedeniyle kış mevsiminde düşmektedir.

Hava depresyonlarının hareketi: Suriye, bir dizi depresyondan etkilenmektedir: İzlanda depresyonu, Akdeniz depresyonları (Balear ve Adriyatik). Bu depresyonların etkisi batı ve güneybatıya doğru olup, sonbahar, kış ve ilkbaharda Suriye'yi yağışlı ve soğuk hale getirmektedir. Kızıldeniz depresyonu, etkisi güney Suriye'ye doğrudur. Bu depresyonlar genellikle kurudur, ancak özellikle kışın güney Suriye'de yağışlı olabilir. Doğudan Hint mevsimsel depresyonu, Suriye'ye kuru ve sıcak

ortam oluşturur. Ancak Kıbrıs adasının etkisi sonucu orta ve kuzey Suriye kıyılarını ve kıyı dağlarını yağmur şeklinde etkileyebilmektedir. Bu depresyonun özellikleri, Kıbrıs adasından Suriye kıyılarına ıslak bir cephe şeklinde dönerken değişebilmektedir (bu çöküntü yaz aylarında Suriye'yi etkiler). Kuzeyden gelen kutup çöküntüleri, aşırı düşük sıcaklıklar ve kışın kar yağışı ile etkisini gösterir (Musa, 1990, s. 66-68-69).

3.3.2.2. Suriye'de İklim Türleri

1- Sıcak yazı ile nemli iklim: Bu iklim, Temmuz ayının ortalama sıcaklığının (22°C) aştığı bölgelerde hüküm sürmektedir. Böylece, bu iklim kıyı bölgelerinde ve kıyı dağlarının orta rakımlı kısımlarında hâkimdir. Bu iklim aynı zamanda El-Arap Dağı, Asi Nehri havzası, doğu Lübnan dağları, Golan bölgesi ve Suriye'nin kuzeydoğu köşesinde hâkimdir (Harita 3.4).

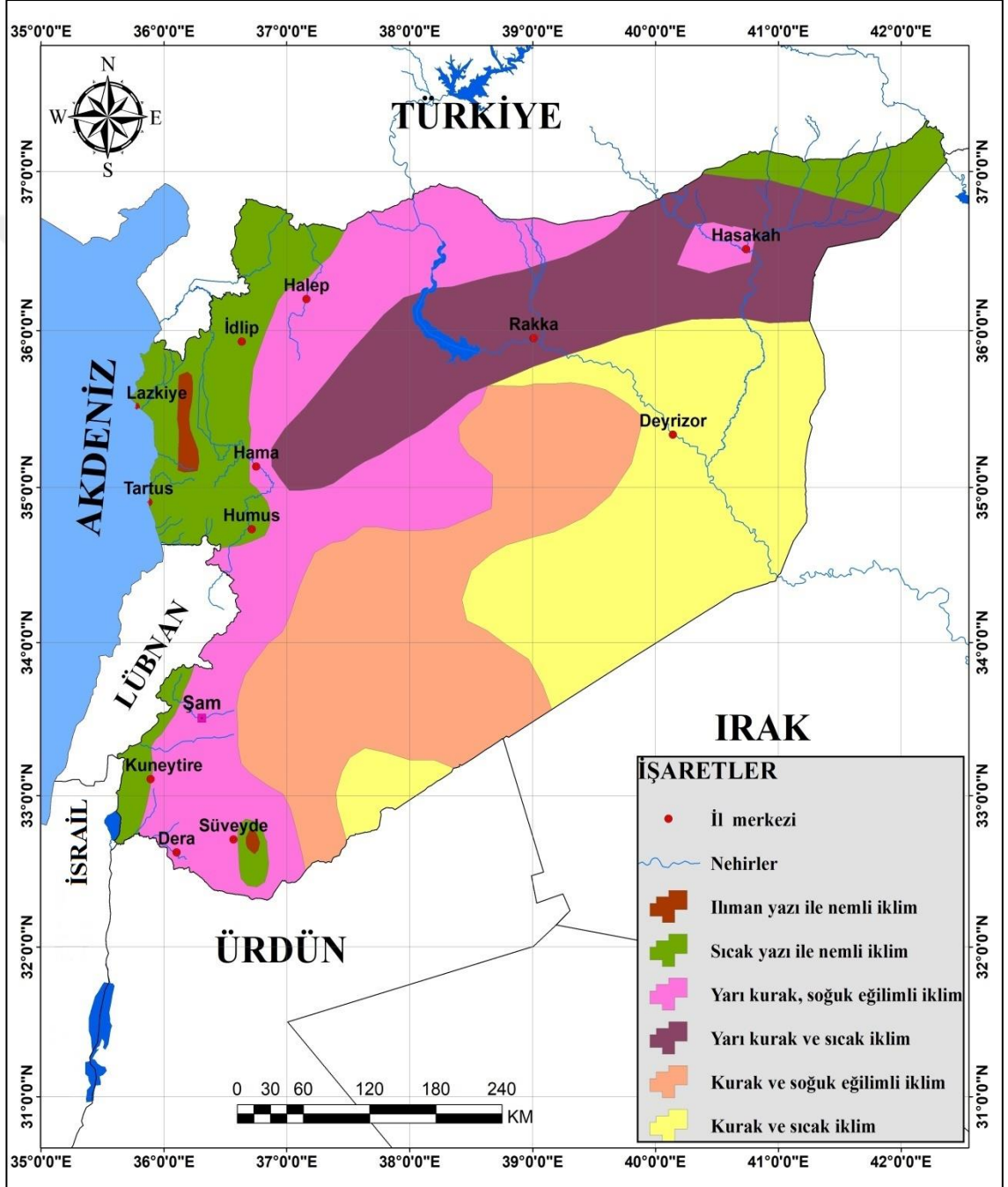
2- Ilıman yazı ile nemli iklim: Bu iklim, Temmuz ayı ortalama sıcaklığının 22°C 'nin altında olduğu bölgelerde hâkimdir. Bu iklim, Suriye kıyılarının dağ zirvelerinde (Slanfa ve Kadmus bölgesi gibi) ve El-Arap Dağının zirvesinde hâkimdir. Bu iklimde ortalama yağış miktarı yılda 1300 mm'den fazladır, sıcaklık düşüktür (yıllık ortalama sıcaklık 15 derecenin altındadır) ve bitki örtüsü çok yoğundur.

3- Yarı kurak ve sıcak iklim: Bu iklim, Suriye'nin doğu kesimlerinden, Jaboul Havzası'na (Halep İl'inin güneyinde) kadar hâkimdir. Bu iklimde, yıllık ortalama sıcaklık 18 derecenin üzerindedir ve bu iklim yağış eksikliği ile karakterizedir.

4- Yarı kurak, soğuk eğilimli iklim: Bu iklim, sıcaklıktaki düşüşle öncekinden farklıdır (yıllık ortalama sıcaklık 18°C 'nin altındadır). Bu iklimde sık yağış miktarı 250-450 mm arasındadır. Bu iklim, bol miktarda bitki örtüsü ile karakterizedir. Halep platosunda, doğu Lübnan dağlarında, kuzey Şamiya platosunda, güneybatı Suriye'de ve Haseke bölgesinde bu iklim hâkimdir.

5- Kurak ve sıcak iklim: Bu iklim, Suriye'nin doğusundaki alçak bölgelerde hâkimdir. Tadmür bölgesinde, Habur Nehri havzasının aşağı kısmında, Fırat Nehri Vadisi'nde (Deyrizor'da) ve Suriye'nin güneyindeki Zulf bölgesinde hâkimdir.

6- Kurak ve soğuk eğilimli iklim: Bu iklim Suriye'nin Badia bölgesinde, Palmiren sıradağlarında ve Şam Havzası'nın doğu kesiminde hüküm sürmektedir (Musa, 1990, s. 170-172).

Harita 3.4. Suriye'de İklim Türleri

Kaynak: Ali Musa, The Climate of Syria, Damascus, (1990), s. 169.

Suriye'nin iklimi kısaca şöyle özetlenebilir: (1). Kuru ve yağışsız bir yaz, denizden esen serin bir rüzgâr, yaz günlerinde gölgede sıcaklık oldukça yüksek olurken denize yakın kıyı bölgelerinde sıcaklık nispeten biraz daha düşük olmaktadır. (2). Sonbahar ve ilkbaharda sıcak rüzgârlı günler yeniden yükselir. (3). Kışın hava oldukça yağmurlu olmasına karşın Suriye'nin büyük kısmında kış soğuk ver sert değildir. Bu dönemde tohumların gelişimi uzun süre ara verir. (4). Yıllık yağmur kümeleri oldukça etkilidir. Bazen çok yoğun yağmur yağar. Bu yağış Almanya'dan daha fazladır. (5). İlkbahar ve daha sonraki dönemdeki yağmurların yağış düzeni Suriye'deki iklimi, bitki örtüsünü ve ekonomik faaliyetleri düzenler. (6). Kıyı kesimlerinde tipik Akdeniz iklimi ve bitki örtüsü vardır (Kaştan, 2018, s. 301).

3.3.2.3. Siyasi Coğrafya Açısından Suriye İkliminin Değerlendirilmesi

1- İklim, Suriye'deki tarımsal faaliyetleri büyük ölçüde etkilemektedir. Çünkü tarım, farklı iklim türlerinin özellikleri ile ilişkilidir. Tarım, Suriye'de çok stratejik öneme sahiptir (tahıllar, özellikle buğday, pamuk, şeker pancarı ve zeytin gibi). Genel olarak, her yetiştirme türü iklimin belirli özelliklerine karşılık gelir. Kültür bitkisinin verimi, bu bitkilerin elverişli iklim özellikleri ile artar. Uygun iklim koşulları ile hayvancılık üretimi de artmaktadır. Hayvancılık, tarımsal GSYH değerinin yaklaşık % 36'sını oluşturmaktadır (Suriye Merkezi İstatistik Bürosu).

2- İklim, bir yandan yağmur ve kar miktarı, diğer yandan gizli buharlaşma miktarı ile ilişkili olduğu için su tasarrufu gerçeğini yansıtır. Su bütçesi, Suriye topraklarının içine yağmur, kar, doğal kayıplar, buharlaşma, iç sızıntı ve su akışına bağlıdır. Suriye'nin su bütçesi olumludur. Ancak tahmini yağışların çoğu (yılda 50 milyar m³) buharlaşmanın çok düşük olduğu kış aylarında düşer (Dannoun, 2007, s. 109).

3- İklim, Suriye'deki nüfusun coğrafi dağılımında açık bir role sahiptir. Nüfus yoğunluğu büyük ölçüde artan yağış ve ılımlı sıcaklıklara karşılık gelir. Böylece Suriye, yağış miktarına göre tarımsal yerleşim bölgelerine (birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve

beşinci) ayrılmıştır. Yoğun yağış alan bölgelerde nüfus yoğunluğu artar. Az yağış alan bölgelerde ise nüfus yoğunluğu azalır.

4- İklim, Suriye devletinin gücünde rol oynamaktadır. Tarımsal üretimin artmasına etki eder. Böylece tarımsal ürünleri çeşitlendirerek, verimliliği ve üretimi artırarak gıda güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olur. Çünkü Suriye ekonomisinin güçlenmesinin altyapısını oluşturan Suriye tarım ekonomisidir.

5- İklimin yerel ekonomideki, özellikle tarımdaki rolü iyi bilinmektedir. Bu nedenle, iklim çeşitliliği ile tarım ekonomisinin çeşitliliği ya da tarım ve tarımsal faaliyet türleri arasında çok güçlü bir ilişki vardır.

3.3.3. Suriye'deki Su Kaynakları ve Jeostratejik Önemi

Suriye'deki yağış miktarının yılda 50 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Doğu Badia bölgesinde ve bazı iç bölgelerde 100 mm. arasında değişmektedir. Batı dağlarının yamaçlarında ve zirvelerinde yağış yılda 2000 mm.'ye kadar yükselir. Sıcaklığın yükseldiği bazı iç bölgelerde, gizli buharlaşma, su bütçesinin önemli ölçüde kaybolduğu yılda 2400 mm. aşılmaktadır. Fırat Nehri ve kolları olmasaydı, Suriye'nin % 70'inden fazlasında su bütçesi kaybedilecektir (Dannoun, 2007, s. 110).

Yağışlar, Akdeniz hava cephelerinin etkisinin bir sonucu olarak sonbahar ve ilkbaharda düşer. Yağmur, nemli Hint muson depresyonunun Kıbrıs adasından geri dönmesi sonucu yaz aylarında batı platolarının orta ve kuzey yamaçlarına düşer. Suriye'nin güneyinde yaz yağmurları ise bazı günler ya da bazı yıllarda derin Kızıldeniz depresyonunun etkisiyle yağar. Yağışların çoğu kış aylarında görülür. Kışın, Suriye platolarına her yıl 1.000 metreden daha yüksek bir rakımda kar yağar. Kutup depresyonları güçlü ve derin olduğunda, tüm Suriye topraklarına kar düşer ve birkaç gün sürebilir ve yılda iki, üç kez ya da daha fazla tekrarlanır. Ayrıca, Suriye'nin tüm bölgelerinde sonbahar ve ilkbaharda dolu yağar.

Suriye, çok sayıda nehrin varlığı ile karakterizedir. Ancak bu nehirlerin Suriye coğrafyasındaki dağılımı eşitsizdir. Suriye'nin kıyı bölgesinde birçok kısa nehir vardır.

Bu nehirler Suriye kıyılarındaki dağlardan doğar ve Akdeniz'e akar. Suriye'nin Badia bölgesinde nehir yoktur. Kuzeydoğusunda Fırat Nehri vardır. Güney bölgesinde, kışın akan ve yazın kuruyan bazı nehirler vardır (Harita 3.5).

3.3.3.1. Fırat Nehri

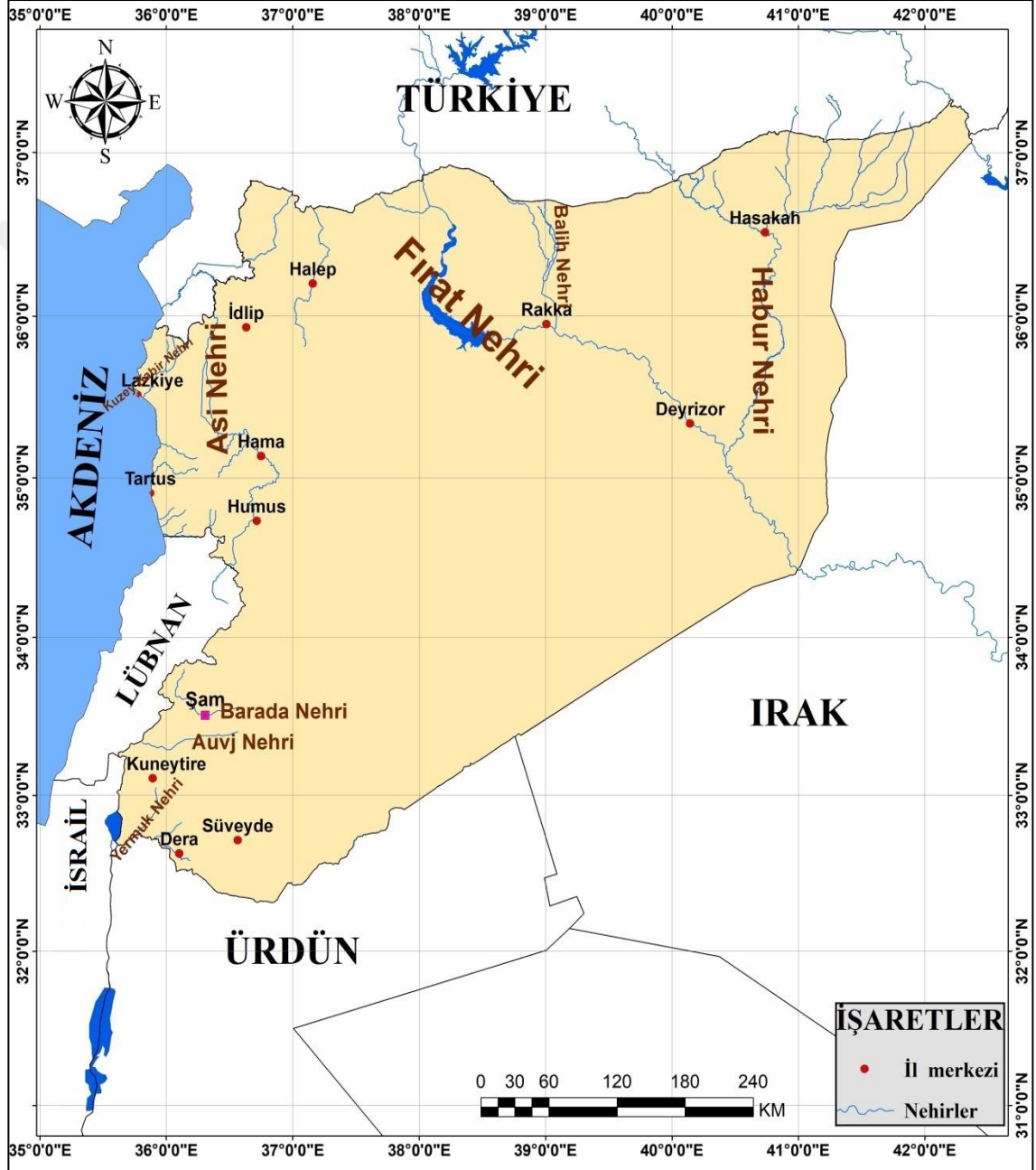
Fırat Nehri, deniz seviyesinden 3.000 metreden daha yüksek bir rakımda Anadolu Platosundan doğar. Nehrin üst kesiminde iki nehrin (Fırat Su ve Murad Su) birleştiği yerden oluşur. Nehir dağlık alanlara nüfuz eder ve daha sonra Diyarbakır, Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa ovalarına girer. Deniz seviyesinden tahmini 325 metre yükseklikte Cerablus şehrinde mevcut Suriye sınırına girer. Deniz seviyesinden 165 metre yükseklikte Al-kaem şehrinde Irak topraklarına girer. Fırat ve Dicle nehirleri ile Karma Ali (Kurna) kasabasında buluşurlar ve Irak'ta Şatt El-Arap'ı oluşturur. Daha sonra Arap Körfezi'ne akar (Dannoun, 2007, s. 124).

Fırat nehir 2880 km. uzunluğundadır. Fırat nehri Suriye'de yaklaşık 680 km. uzunluğu bulunmaktadır. Havzasının yüzölçümü yaklaşık 350 bin km²'dir (Murat Su ile birlikte 673 bin km²). Bunun %27,4'ü Türkiye'de, %16'sı Suriye'de, %46,3'ü Irak'ta ve yaklaşık 10,3'ü Suudi Arabistan'dadır. Suriye'deki havzasının yüzölçümü 70.000 km²'dir (Dannoun, 2007, s. 126).

Nehrin ortalama verimi yaklaşık 1000 m³/s'dir ve yıllık verimi 31-35 milyar m³ arasında değişmektedir ve bu verim sürekli düşüştür. Çünkü son yıllarda verimi yaklaşık 835 m³/s olarak tahmin edilmiştir. Türkiye'den gelen miktarın nehrin veriminin yaklaşık % 87'si olduğu tahmin edilmektedir ve geri kalan %13'ü Arap bölgesinden gelmektedir. Nehir, ilkbahar ve yaz aylarında eriyen karlardan ve sonbahar ve kış aylarında yağışlardan beslenir (Dannoun, 2007, s. 126).

Suriye'nin en önemli projeleri Büyük Fırat Barajı'dır. Bu baraj 1974 yılında 4500 m uzunluğunda ve 60 m genişliğinde inşa edilmiştir. Barajın arkasında 80 km uzunluğunda, 630 km² alana ve 14,1 milyar m³ depolama kapasitesine sahip bir göl oluşturulmuştur. Ayrıca, Fırat Nehri üzerinde 90 milyon m³ depolama kapasiteli Baas

Barajı ve 1,9 milyar m³ depolama kapasiteli Tişren Barajı gibi başka barajlar da inşa edilmiştir. Habur Nehri üzerinde 407 milyon m³ depolama kapasitesine sahip dokuz baraj bulunmaktadır (Suriye Merkezi İstatistik Bürosu).

Harita 3.5. Suriye'deki Nehirler

Fırat Nehri'nin Kolları: Habur Nehri: Ras al-Ain şehrinden doğar ve Kamışlı şehrinden gelen Hermas Nehri (Cağcag) ile buluşur. Uzunluğu yaklaşık 402 km.'dir. Nehrin ortalama veriminin 50,7 m³/s'dir. Yıllık veriminin 1,5-2 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Deyrizor'un doğusundaki Fırat'la Al-Busaira kasabasında buluşur.

Sajur Nehri: uzunluğu yaklaşık 108 km. Yıllık verimi yaklaşık 180 milyon m³'tür.

El-Balih Nehri: Uzunluğu yaklaşık 116 km.'dir. Ain El Arous şehrinden doğar ve ortalama veriminin 4,4 m³/s'dir. Rakka'nın güneydoğusundaki Fırat nehri ile buluşur (Suriye Merkezi İstatistik Bürosu).

3.3.3.2. Asi Nehri

Asi, Hermel bölgesinden kaynaklanır. Üst rotası Kutina'da sona ererken, orta rotası Cisir al-Şuğur'da sona erer ve Akdeniz'e akar. Nehrin uzunluğu yaklaşık 571 km.'dir. Nehrin verimi aşağı akıştaki seyrine göre değişir. Üst rotasının sonunda (Kutina'da) 13 m³/s ve orta rotasının sonunda (Cisir al-Şuğur'da) 45 m³/s iken, nehrin sonunda 87 m³/s'dir. Nehir havzasının yüzölçümü yaklaşık 14 bin km²'dir. Üzerine inşa edilen en önemli projeler Al-Ghab, Kutina, Al-Rastan ve Mhrda'dır (Abd El-Salam A. 1990, s. 184-185).

Asi Nehri Lübnan sınırları içinde Lübnan dağları ve Cebelüşşarki (Anti Lübnan dağları) arasındaki Beka Vadisinde Baalbek kentinin yakınlarında Rasul-Ayn ve Al-Labwah adlı akarsuların birleşmesinden oluşur. Kuzeye doğru yaklaşık 35 km. aktıktan sonra Suriye topraklarına geçer ve buradaki Hama Gölünü besler. Humus kentinin sulama ihtiyacını da karşılayan nehir, Hama yakınlarında kendisini besleyen diğer ırmaklarla Ghab ovasının sulanmasında kullanılmaktadır. Bölgede genellikle güneye doğru akan nehirlerin aksine kuzeye doğru aktığı için "Asi" olarak adlandırılan ve ulaşım elverişli olmayan bu nehir, yatağı boyunca ova ve tekne şekilli geniş vadiler ile dar ve derin boğazlar içinde akar. Asi Nehri, Türkiye ve Suriye arasında 22 km.lik sınır oluşturduktan sonra Türkiye'ye geçmektedir. Amik Gölünün kurumasıyla Karasu,

Balıkli gölü kanalı ve Afrin Çayının birleşmesiyle oluşan bir akarsuya dönüşen Küçük Asi kolunu alır. Toplam uzunluğu 386 km. olup, bunun 88 kilometresi Türkiye’de akmaktadır. Toplam yıllık kapasitesi 2,5 milyar m³ olan nehrin sularının tamamına yakın bölümü yapılan projelerle tüketilmektedir. Suriye’nin kullanımı nedeniyle yaz aylarında debisi 3 m³/sn.’ye düşmesinin yanında aşırı kullanımdan dolayı nehir suları kirlenmektedir. Nehrin yıllık ortalama su kapasitesiyle ilgili farklı rakamlar bulunmaktadır. Lübnan’daki kaynaklara göre, Suriye sınırını geçmeden önce nehrin ülkedeki su hacmi 512 milyon m³ , Suriye topraklarında ise 414 milyon m³’tür. Suriye ise nehrin kendi ülkelerindeki hacminin 2 milyar 715 milyon m³ olduğunu belirtmektedir. Başka bir kaynağa göre bu nehrin yıllık kapasitesi 1.2 milyar m³ olup bunun % 6’sı Lübnan, % 92’si Suriye ve % 2’si Türkiye topraklarından geçmektedir. Gerçeğe en yakın ölçüm 2 milyar 470 milyon m³ olarak değerlendirilmiştir. Aslında ülkeler arasında su kaynaklarının miktarıyla ilgili verilerin farklı ifade edilmesi su kullanımı konusunda anlaşmazlığa yol açan etkenlerin başında gelmektedir. Bu nedenle su miktarı üzerinde devletlerin ortak bir anlayışa sahip olmaları Asi gibi sınır aşan suların kullanımı için hayati önem arz etmektedir (Dalar, 2010, s. 107).

3.3.3.3. Barada Nehri

Barada Nehri, Zabadani vadisindeki Şir (Şeyh) Mansur Dağı’nın eteklerinden kaynaklanmaktadır. Ain Al-Fija, Ain Al-Hadra gibi birkaç kaynak tarafından beslenir. Nehrin üst kısmındaki ortalama verimi 3 m³ / s’dir. Orta kısmında, Ain Al-Fijeh 9 m³/s sayesinde yaklaşık 12 m³/s’ye verimi yükselir. Barada Nehri 71 km. uzunluğundadır ve nehir Otaiba Gölü’nde sona erer. Barada Nehri, vadi Minin ve vadi Hurair olmak üzere iki önemli vadi tarafından beslenir. Yıllık verimi 100-400 milyon m³ arasında değişmektedir. Nehir suyu, eski zamanlardan beri tamamen kullanılmıştır. Çünkü Şam Gutası’nın mümkün olan en geniş alanındaki su dağılımının yüksekliğinden ve potansiyelinden yararlanılarak birkaç kanal (nehir) inşa edilmiştir. Bunlardan en önemlisi Yezid, Tora, Al-Mazavi, Al-Dirani, Eişa, Al-Kanavat ve Baniyas’tır (Abd El-Salam A. 1990, s. 191-192).

3.3.3.4. Auvj Nehri

Auvj Nehri, Hermon Dağı'nın doğu yamaçlarından kaynaklanmaktadır. İki ana koldan oluşur: Birincisi Siber, deniz seviyesinden 1400 m. yükseklikteki Arna kasabasından kaynaklanmaktadır. İkincisi Al-Janani, karlı ve yağmurlu kaynaklar Ain Issa gibi tarafından sağlanmaktadır. Auvj Nehri 70 km. uzunluğundadır ve nehir Al-Hajana Gölü'nde sona erer. Ortalama verimi 2,5 m³/s, yıllık deşarjı ise yaklaşık 80 milyon m³'tür (Abd El-Salam A. 1990, s. 192).

3.3.3.5. Yermuk Nehri

Yermuk Nehri, Ürdün Nehri'nin bir koludur. Uzunluğu 65 km.'dir ve 45 km'si Suriye'dedir. Yermuk Nehri, Zaidi, Dhahab, Harir, Allam, Rakkad Vadilerinin birleştiği yerden oluşur (Dannoun, 2007, s. 127).

3.3.3.6. Kuzey Kabir Nehri

Kuzey Kabir Nehri, 80 km. uzunluğundadır ve yaklaşık 3-5 m³/s verime sahiptir. Yıllık yaklaşık 150-250 milyon m³ verime sahiptir. 16 Ekim Barajı, Kuzey Kabir Nehri üzerinde inşa edilmiştir. Nehir Lazkiye şehrinin güneyinde Akdeniz'e sona erer (Suriye Merkezi İstatistik Bürosu).

3.3.3.7. Siyasi Coğrafya Açısından Suriye Nehirlerinin Değerlendirilmesi

Suriye'deki nüfusun dağılımı büyük ölçüde su ve yağış miktarı ile ilgilidir. Yani nüfus yoğunluğundaki artış ile yağış bolluğu arasında doğrudan bir ilişki vardır. Öte yandan, nüfus yoğunluğundaki artış ile akan yüzey sularının mevcudiyeti arasında pozitif bir ilişki vardır. Fırat Nehri'ne komşu Mayadeen, Abu Kemal, Deyrizor, Rakka ve Cerablus gibi önemli insan yerleşimleri bulunmaktadır. Ayrıca Humus, Hama ve Cisir al-Şuğur şehirlerinin hepsi Asi Nehri'ne bağlıdır. Suyun nüfus dağılımındaki rolüne tipik bir örnek verecek olursak, Şam ve havzası bunun en iyi örneği olacaktır. Çünkü Şam büyük Barada'nın armağanıdır.

Tarım, Suriye ekonomisindeki ana sektördür. Bu da suyun, Suriye devleti için stratejik sonuçları olan tarımsal üretimin istikrara kavuşturulmasında belirleyici bir role sahip olduğu anlamına gelir. Aşağıdaki nedenlerden dolayı Suriye için su önemlidir:

1- Tarım, nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılar. 2- Suriyeli işgücünün yaklaşık %28'i tarımda çalışmaktadır. 3- Suriye devletinin güvenlik ve istikrarının temel direği olan Suriye gıda güvenliğini sağlamaktadır. 4- Tarım, bitki kökenli ve hayvansal kaynaklı önemli gıda endüstrileri için hammadde sağlamaktadır. 5- Çoğu endüstride su kullanılması gerektiğinden, su endüstride önemli bir role sahiptir.

3.4. Beşeri Coğrafya Özellikleri

Ülkedeki nüfus hayati bir güçtür. Nüfus, ekonomik faaliyetin ve entelektüel yaratıcılığın kaynağı ve kültürel ve tarihi mirası devletin geleceğine doğru iten bilgi ve hayati çalışmanın temelidir. Nüfus kitlesi, herhangi bir devletin inşasında ve herhangi bir toplumun bileşiminde çok önemli ve esastır. Çünkü devlet faaliyetlerinin amaçlarını ve temelini oluşturur.

3.4.1. Suriye'de Nüfus Miktarı

2023 yılında ülkenin nüfusu 23.227.014'tür. Bu sayıya ek olarak İsrail'in elinde bulunan Golan tepelerinde 40.000 kişi yaşamaktadır. 1955 yılında nüfus 3.989.101 kişiydi. 1970 yılında nüfus 6.319.199'a, 1980'de 8.898.954'e 1990 yılında 12.408.996'ya 2000 yılında da 16.307.654'e yükselmiştir. 2005 yılında 18.583.557 kişi olup 2011 yılının verilerine göre 22.730.733'e ulaşmıştır. Böylece, otuz yılda, Suriye'nin nüfusu %100'den fazla artmıştır. Suriye'deki nüfusun büyümesini ve dağılımını incelerken, nüfusa göre çok sayıda genç insan olduğu görülmektedir. Bu kadar çok sayıda genç, Suriye'nin durağan enerjisini dinamik enerjiye dönüştürebilmesi durumunda ülkenin geleceği için olumlu işaretler vermektedir (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4. Suriye'nin nüfus miktarı (1955-2023)

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Artış Hızı (%)	Yoğunluk (kişi/km²)
1955	1.940.809	2.048.292	3.989.101	2.40	21.5
1960	2.243.240	2.367.472	4.610.712	2.94	24.9
1965	2.611.901	2.756.550	5.368.451	3.09	29.0
1970	3.078.918	3.240.281	6.319.199	3.31	34.1
1975	3.652.842	3.844.284	7.497.126	3.48	40.5
1980	4.352.086	4.546.868	8.898.954	3.49	48.1
1985	5.155.102	5.385.824	10.540.926	3.45	56.9
1990	6.068.693	6.340.303	12.408.996	3.32	67.0
1995	6.992.632	7.320.818	14.313.450	2.90	77.3
2000	7.966.872	8.340.782	16.307.654	2.64	88.1
2005	9.078.732	9.504.825	18.583.557	2.65	100.4
2010	10.920.153	11.417.410	22.337.563	3.75	120.6
2011	11.115.720	11.615.013	22.730.733	1.76	122.7
2012	11.058.858	11.546.719	22.605.577	-0.55	122.1
2013	10.510.835	10.984.986	21.495.821	-4.91	116.1
2014	9.814.289	10.257.943	20.072.232	-6.62	108.4
2015	9.389.638	9.815.540	19.205.178	-2.98	103.7
2016	9.272.508	9.691.744	18.964.252	-1.25	102.4
2017	9.281.814	9.701.559	18.983.373	0.10	102.5
2018	9.453.083	9.880.380	19.333.463	1.84	104.4
2019	9.827.240	10.271.011	20.098.251	3.96	108.5
2020	10.156.915	10.615.680	20.772.595	3.36	112.2
2021	10.426.796	10.897.571	21.324.367	2.66	115.2
2022	10.818.396	11.306.853	22.125.249	3.76	119.5
2023	11.357.117	11.869.897	23.227.014	3.74	125.4

Kaynak: Erişim: 16 Ocak 2024. <https://www.worldometers.info/world-population/syria-population/>

Suriye iç savaşının etkileri Suriye içindeki nüfus üzerinde açıkça görülmektedir. Suriye iç savaşından sonra, bazı yıllarda nüfus artışı azalacak şekilde değişmiştir. Nüfustaki bu azalma, Suriye'deki savaşı gruplar arasındaki çatışmaların yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır. 2011 yılında Suriye'nin nüfusu 22.730.733'tür. 2012 yılında Suriye'nin nüfusu 22.605.577'ye düşmüştür. Yine 2013 yılında Suriye'nin nüfusu azalmaya devam ederek 21.495.821'e gerilemiştir. En büyük nüfus düşüşü 2014 yılında gerçekleşti ve Suriye'nin nüfusu 20.072.232'ye düşmüştür. Bu nüfus azalması, bir yanda ÖSO-IŞİD, diğer yanda YPG-IŞİD arasındaki yoğun çatışmaların sonucuydu. Yine 2015 yılında Suriye'nin nüfusu azalmaya devam ederek 19.205.178'e gerilemiştir.

2016 yılında Suriye'nin nüfusu azalmaya devam etmiş ve 18.964.252 kişiye kadar düşmüştür. Suriye'nin nüfusundaki bu düşüş, Suriye'den, özellikle de Türkiye'ye yapılan göçün de bir sonucuydu. Bu göçün nedeni, Suriye rejim güçleri ile muhalif güçler arasında Halep kentinde yaşanan çatışmaların yoğunluğu olmuştur. Rejim, 2016 yılında Halep şehrinin doğu kesiminin kontrolünü ele geçirmiştir. Ayrıca Suriye'nin kuzeydoğusunda Suriye Demokratik Güçleri ile IŞİD arasındaki çatışmaların yoğunluğu nedeniyle önemli göçler olmuştur.

Ayrıca, Suriye iç savaşının tüm güvenlik ve siyasi boyutları, gençlerin yerleşik hayata geçmesini zorlaştırmakta ve çok sayıda vatandaşın yaşadığı bölgelerden ayrı ayrı göç etmesine neden olmaktadır. Bu nedenler evlilik ve çocuk doğurma için gerekli koşulların yaratılamamasına ve dolayısıyla nüfus artışının azalmasına yol açmıştır. Ek olarak, çoğu şehirde ve Suriye kırsalında rejim güçlerinin barbarca ve ayırım gözetmeyen bombardımanı sonucu birçok sivil ölmüştür.

2017'den itibaren Suriye içindeki çatışmaların yoğunluğunun azalması nedeniyle Suriye içindeki nüfus artışı pozitif hale gelmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Suriye sınırındaki çeşitli askeri operasyonları, Suriye-Türkiye sınırında bir tür istikrara yol açmıştır. Bunun dışında Türkiye, İdlib ilinde ateşkes ve gerginliğin azaltılması için Rusya ve İran ile çeşitli anlaşmalar yapmıştır. Ayrıca Suriyeli mültecilerin bu ülkelere girişini önlemek

için Türkiye, Ürdün ve Lübnan tarafından Suriye sınırlarında alınan önlemleri sıkılaştırmaktadır. Bu gelişmeler göçleri azaltmıştır.

3.4.2. Nüfus Dağılımı

Nüfus, Suriye toplumunda ve Suriye devletinde hayati bir güçtür. Aynı zamanda nüfus, ekonomik faaliyetin kaynağı ve Suriye doğal kaynaklarına yatırım yapılmasına yönelik kalkınma ve planlama süreçlerinin temelidir. Ayrıca Suriye coğrafyasındaki nüfus dağılım eksenlerinin incelenmesi ve analiz edilmesi, Suriye nüfus politikalarının hayati stratejisinin temelini oluşturmaktadır. Çünkü bir ülkedeki etkin bölge, nüfusun bu araziden ya da bölgeden doğrudan yararlanabilme yeteneğinin boyutuyla ölçülür. Ayrıca insan yerleşimi için gelecekteki coğrafi genişleme alanlarını ve devletin gelecekteki savunma stratejilerini de hesaba katmaktadır. Suriye'deki nüfusun dağılımı ve yerleşim yerlerine bakıldığında aşağıdaki gerçekler ortaya çıkmaktadır:

1- Nüfus Suriye coğrafyasına homojen bir şekilde dağılmamıştır.

2- Suriye'deki nüfus, güneydoğu Suriye'den (El-Arap dağı bölgesinden) batıya, merkeze, kuzey ve kuzeydoğuya coğrafi bir şerit şeklinde dağılmıştır. Bu dağılım, seyrek nüfuslu orta ve doğu Suriye'yi üç taraftan kuşatmaktadır.

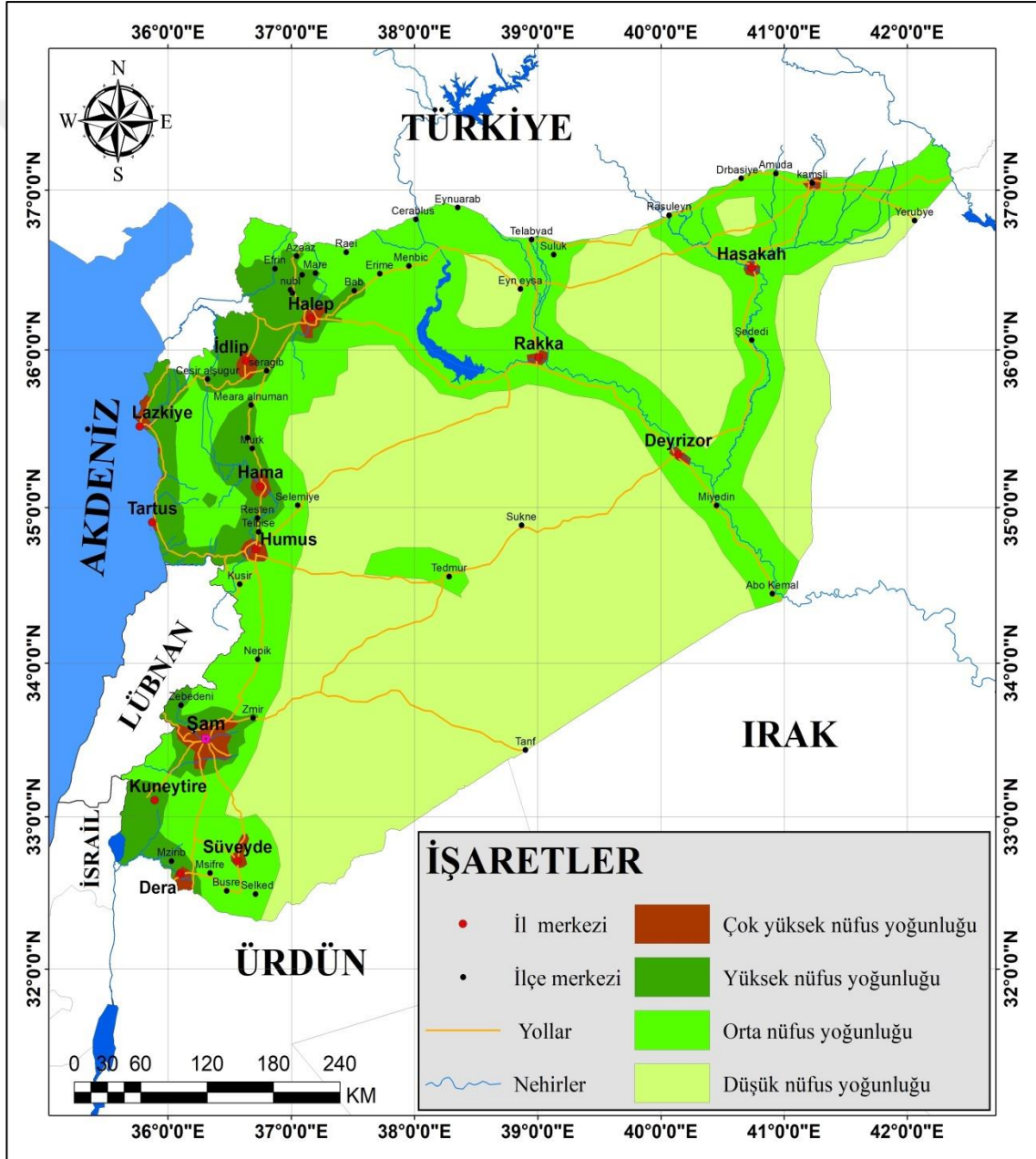
3- Suriye'de nüfus yoğunluğu dışarıdan merkeze doğru değişmektedir. Kuzey, batı ve güney Suriye'de nüfus yoğunluğu yüksektir. Orta ve doğu Suriye'ye doğru hareket ettikçe nüfus yoğunluğu azalmaktadır.

4- Nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu iki iç şerit (yukarıdakilerden farklı) vardır. Fırat Vadisi, yani kuzeydeki Cerablus şehrinde Suriye'ye girişinden doğudaki Abu Kemal şehrindeki çıkışına kadar olan bölge ve ek olarak Asi Nehri havzasının nehrin akışına yakın alanı yoğun nüfuslu alanlardır. Suriye'de nüfus dağılımının jeostratejik eksenleri şu şekildedir (Harita 3.6).

1- Kuzey eksen: Suriye nüfusunun yaklaşık %22,6'sını kapsamaktadır. Suriye'deki nüfus ağırlık merkezlerinden birini (Halep il) temsil etmektedir.

2- Güney eksen: Suriye nüfusunun en fazla bulunduğu eksenidir. Suriye nüfusunun yaklaşık %28,3'ünü (Şam, Şam kırsalı, Dera, Süveyde ve Kuneytra illeri dâhil) kapsamaktadır.

3- Merkez eksen: Suriye nüfusunun yaklaşık %23,5'ini (Humus, Hama, İdlip illeri) kapsamaktadır.

Harita 3.6. Suriye'de Nüfus Dağılımı

4- Kuzeydoğu ekseni: nüfusun yaklaşık %16,6'sını kapsar ve Haseke, Deyrizor, Rakka illerini içerir.

5- Sahil ekseni: Suriye nüfusunun yaklaşık %9'unu kapsayan kesim Lazkiye ve Tartus illerini içerir.

Suriye'nin coğrafi haritasına göre Suriye'deki nüfus istikrarı eksenlerini inceleyerek: Suriye'nin nüfus ağırlığının Halep'in kuzeyinden Ürdün sınırına kadar uzanan eksene tekabül ettiği sonucuna varılabilir. Suriye nüfusunun yaklaşık %74,4'ü bu ekseninde yaşamaktadır. Nüfus yerçekiminin iki ikincil ekseni, kıyı ekseni ve kuzeydoğu eksenini temsil eder. Suriye nüfusunun yaklaşık %25,6'sı bu iki ekseninde yaşamaktadır.

Sahil ekseni, nüfus istikrarının en küçük eksenini oluştursa da en yoğun nüfuslu aksıdır. Merkez ekseninde, özellikle Suriye çölünün Humus ilinin en büyük bölümünü oluşturduğu Humus ve Hama'da ve Şam kırsalında düşük nüfus yoğunluğu vardır. Kuzeydoğu eksenindeki merkezi bölge, bu eksenindeki nüfus yoğunluğunu üç yönde bulunan çok seyrek nüfuslu bir alandır:

1- İlk yön, Fırat Nehri ile Abu Kemal şehrinden Mayadeen, Deyrizor, Rakka şehrine kadar. 2- İkinci yön, Habur Nehri ve Kamışlı'ya giden Deyrizor-Haseke yolu 3- Üçüncü yön, Türkiye sınırı ile, Ayn el-Arap'tan Tel Abyad, Ras El-Ayn, El-Derbasiya, Amuda, Kamışlı, El-Kahtaniye, El-Malikiyah ve Ayn Divar'a kadar.

Bu dağılım Suriye'nin iç savaştan önceki normal dağılımıdır. Ancak iç savaştan sonra, Suriye'deki nüfusun dağılımı önemli ölçüde değişmiştir. 2011 yılından bu yana Suriyeliler yakın tarihin en yoğun zorunlu göç hareketi ile karşı karşıya kalmışlardır (İçduygu ve Demiryontar, 2022, s. 319).

3.4.3. Suriye'de Nüfusun Yaş Yapısı

Nüfusun yaş yapısı, nüfusun demografik tarihinin bütünleşik bir resmini temsil eder. Nüfusun canlılığını ve üretken kapasitesini gösteren demografik özellikler arasında yer almaktadır. Nüfusun yönünü ve gelişimini belirtmek için bir temel oluşturmaktadır.

Nüfusun yaş yapısı, nüfus değişim faktörlerinin (doğumlar, ölümler ve göçler) bir ürünüdür. Bu faktörlerden birindeki herhangi bir değişiklik, diğer faktörler üzerinde bir etkiye yol açar. Bu nedenle, nüfusun yaş yapısının incelenmesi, bu faktörlerin nüfus artışıdaki rolünü ve daha sonra sosyal ve ekonomik yapının oluşumu üzerindeki etkisini bilmeye yardımcı olmaktadır. Nüfusun yaş yapısının incelenmesi, sosyal ve ekonomik kalkınma ve gelecekteki yönü için planlama sürecine de katkıda bulunmaktadır. Yaş gruplarının incelenmesi, askeri kapasite ile erkekler ve kadınlar için çalışma çağı ve okul çağındaki nüfusu bilmeye imkan sağladığı için devlet için çok önemlidir (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5. Suriye'de nüfusun yaş grupları

Yaş Grupları	1981 Nüfus Sayımı (%)	1994 Nüfus Sayımı (%)	2004 Nüfus Sayımı (%)	2010 Nüfus Sayımı (%)	2021 Nüfus Sayımı (%)
0 - 14	48.4	44.8	39.5	37.1	33.0
15 - 64	48.3	52.2	57.2	58.8	62.4
65 +	3.3	3.0	3.3	4.1	4.6
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : Suriye Merkez İstatistik Bürosu

Çizelge 3.5, ilk yaş grubunun, yani çocuk nüfusunun 1981'de Suriye'nin toplam nüfusunun % 48,4'ü olduğunu göstermektedir. 1994 yılında Suriye'nin toplam nüfusunun % 44,8'ine düşmüştür. 2004 yılında %39,5'e, 2010'da %37,1'e, 2021 yılında da %33'e gerilemiştir. Büyük olasılıkla, çocuk oranındaki bu düşüşün nedeni Suriye toplumundaki eğitim bağlantılı farkındalığın artmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, evlilik yaşının yüksek olması, Suriyeli kadınların çalışma alanına girmesi ve çocuklar için sağlık hizmetlerinin yüksek maliyeti de buna eklenebilir.

2011'den bugüne kadar Suriye iç savaşı döneminde, çocuk kategorisi (0-14 yaş) da önemli bir düşüşe tanık olmuştur. 2011'den günümüze Suriye iç savaşı sırasında, 0-14 yaş arası çocukların oranı önemli ölçüde azalmıştır. 2021'de çocukların oranı Suriye'nin toplam nüfusunun % 33'üne düşmüştür. Bu düşüşün nedeni, düşük yaşam standartları ve Suriyeli ailelerin çocuk sahibi olma konusundaki isteksizliğidir. Ayrıca,

Suriyeli gençlerin büyük bir yüzdesinin iç savaşa katılması ve her yaş grubundan (çocuklar dâhil) çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi de etkili olmuştur.

Çizelge 3.5, 1981 ile 2021 yılları arasındaki 15-64 ile 65 ve üzeri yaş grubunun yüzdesindeki artışı da göstermektedir. 15-64 yaş grubu (yetişkin) toplumdaki ekonomik ve hayati işgücünü oluştururken, 65 yaş ve üstü yaş grubu (yaşlı) Suriye vatandaşının yaşam standardının iyileştirilmesini ve yaşam beklentisinin uzatılmasını temsil etmektedir. Bu sonuçta Suriye toplumunun ve Suriye devletinin gücüne katkıda bulunmaktadır.

3.4.4. Nüfusun Cinsiyet Yapısı

Nüfusun cinsiyet yapısı incelemenin önemi, erkek sayısının işgücündeki kadın sayısına oranını bilmekte yatmaktadır. Suriye de dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde, kadınların ekonomik faaliyete katılım oranı düşmekte ve erkeklerin ekonomik faaliyete katılımındaki artışla dengelenmektedir.

Bu tür bir nüfus yapısı sosyal, ekonomik ve hayati öneme sahiptir. Genellikle her 100 kadın başına düşen erkek sayısı ile ölçülür ya da erkeklerin toplam nüfusa yâda kadınların toplam nüfusa yüzdesi olarak alınır. Suriye'de her 100 kadına 104.5 erkek düşmektedir. Oransal olarak ise nüfusun %51,1'i erkek, %48,9'u kadındır.

Demografik yapının incelenmesi, kadın ve erkek olmak üzere toplumun özelliklerini bilmek için çok önemlidir. Demografik yapıyı inceleyerek, sağlık hizmetlerine ve okullara ihtiyaç duyan çocukların sayısını belirlemek mümkündür. Toplumun geri kalanını desteklemekten sorumlu olan toplumdaki üretken grupları, sağlık hizmetine ihtiyacı olan yaşlı grubu belirlemek de mümkündür. Bu tür çalışmalar devletin ekonomik ve askeri gücünün oluşturulmasına katkıda bulunur. Nüfus yapılarının incelenmesi, günümüzde ve gelecekte nüfus sorunlarını ele almak için uygun stratejiler geliştirmek için çok önemlidir.

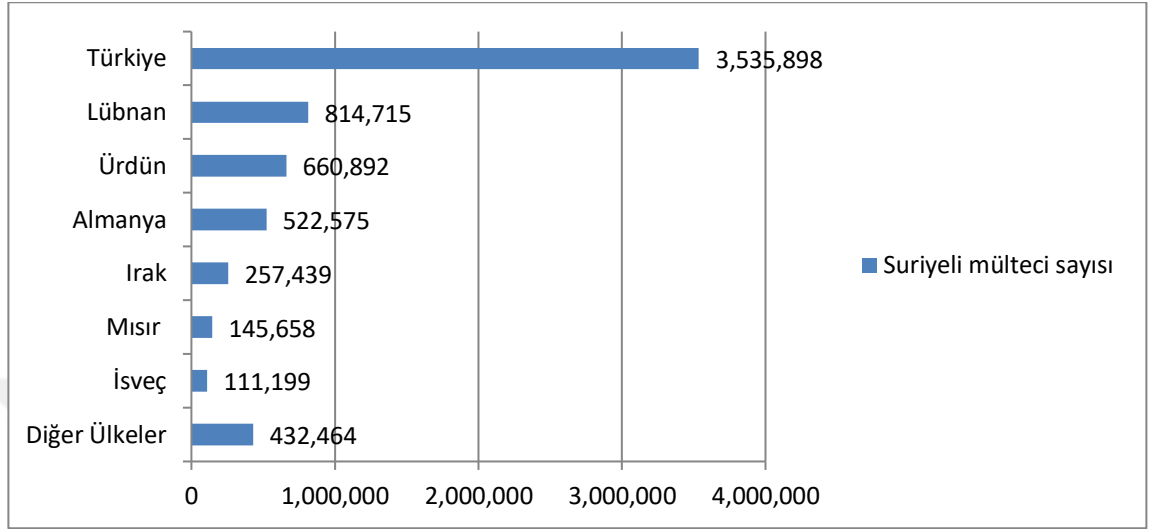
3.4.5. Siyasi Coğrafya Açısından Suriye'de Nüfusun Değerlendirilmesi

Suriye iç savaşı, ölümler ve yerinden edilmeler açısından halk için geniş kapsamlı sonuçlar doğurmaktadır. Suriye'de 12 yıldır süren savaşın ardından, Suriye iç savaşına görünürde/yakın gelecekte bir çözüm bulunmamaktadır. Suriye iç savaşı sırasında yaklaşık bir milyon insan hayatını kaybetti ve iç savaş, nüfusun yarısını Suriye içinde veya dışında ikamet ettikleri bölgeleri terk etmeye zorladı. Aynı zamanda iç savaş, Suriye'nin coğrafyasını birçok yerel, bölgesel ve uluslararası aktör arasında parçalamıştır. İç savaştan önce Suriye'de nüfus doğal koşullara göre dağılmıştı. Nehir havzalarında (Fırat Nehri havzası, Asi Nehri havzası ve Barada Nehri gibi) nüfus yoğunluğu yüksektir. Suriye kıy bölgesindeki nüfus yoğunluğu da yaşamaya uygun doğal koşullar (doğru iklim gibi) nedeniyle yüksektir. Nüfus yoğunluğu, sert iklim şartları nedeniyle Suriye'nin Badia bölgesinde azalmaktadır (az yağmur ve nehir yoktur).

Ancak 2011'de iç savaş başladıktan sonra Suriye'nin nüfus dağılımı değişmiştir. İç savaştan sonra Suriye'deki nüfusun dağılımı çatışmanın yoğunluğuna göre olmuştur. Çatışmalar sonucunda birçok bölge sakini güvenlik arayışı içinde kasaba ve köylerini terk etmiştir. Karşıt güçler arasında çatışmaların yaşandığı her bölgede, sakinler daha güvenli bölgelere kaçmaktadır. Sınır bölgelerinde bir çatışma olduğunda, sakinler komşu ülkelere kaçmaktadır. Örneğin, 2012'de Suriye rejim güçleri Özgür Suriye Ordusu güçleriyle Cisir el-Şuğur bölgesinde çatıştığında, bölge sakinleri Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmıştır. Ürdün'e göç eden göçmenlerin çoğu, Suriye rejim güçleri ile Özgür Suriye Ordusu güçleri arasında Ürdün sınır bölgelerinde yaşanan çatışmaların sonucuydu. Lübnan'da da Suriyelilerin Lübnan'a göçü, Lübnan sınır bölgelerine yakın çatışmaların yoğunluğundan kaynaklanıyordu.

Suriye iç savaşı, birçok komşu ülkedeki mülteciler için şok dalgalarına neden olmuştur. Toplam Suriyeli mülteci sayısının 2022'de 6,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir. 2022 yılında Türkiye'de yaklaşık 3,5 milyon mülteci bulunmaktadır. Ayrıca, Lübnan'da yaklaşık 814.715, Ürdün'de yaklaşık 660.892, Almanya'da 522.575 mülteci bulunmaktadır (Şekil 3.1).

Şekil 3.1. 2022'de Suriyeli Mülteci Sayıları ve Dağılımı

Kaynak: Erişim: 17 Ocak 2024. <https://www.statista.com/statistics/740233/major-syrian-refugee-hosting-countries-worldwide/>

Demografik değişim, Suriye ihtilafında belki de en tartışmalı kavramdır. Suriye iç savaşının son 12 yılında Suriye'de büyük demografik değişiklikler yaşanmıştır. Bu demografik değişikliklerin çoğu Esad rejimi tarafından sistematik olarak gerçekleştirilmiştir. Göçmenlerin çoğu Sünni, Sünnilerin yerinden edilmesini gerçekleştirenler Şiiler veya Alevilerdir. Dolayısıyla rejim güçlerinin gerçekleştirdiği yer değiştirmelerin mezhepsel bir boyutu olduğu düşünülebilir. Esad rejimi güçleri muhalif şehirleri kuşatmakta ve onlara yiyecek ve ilaç erişimini engellemektedir. Aynı zamanda bu şehirler Suriye rejim güçleri tarafından her türlü silahla bombalanmıştır. Sonunda, bu şehirlerin sakinleri bombardıman, öldürme ve açlık nedeniyle Suriye'nin kuzeyine göç etmiştir. Bunun bir örneği, başkent Şam'ı çevreleyen şehirlerdir (Daraya, Moadamiyat al-Şam, Duma, Kaboun, Barzeh, al-Hama ve Kudsiya). Ayrıca, 2012 ve 2013 yıllarında Humus kentinde Esad rejimine karşı isyan eden mahallelerin sakinleri (Baba Ömer, Kerm el-Zeytoun, Bayada, Bab el-Sbaa, Khalidiya ve el-Vaer mahalleleri) yerinden edilmiştir. Yine 2016'nın sonlarında Halep şehrinin doğusunda, aynı şekilde, sakinleri Suriye rejim güçleri ve mezhepçi milisler tarafından tamamen yerinden edilmiştir. Sonuç olarak, kuzey Suriye'deki mülteci sayısı önemli ölçüde artmıştır.

Kuzey Suriye'nin bazı bölgelerinde, mülteci sayısı yerel nüfustan bile fazladır (Çizelge 3.6, 3.7).

Çizelge 3.6. 2023 Yılında Suriye'deki Yerli ve Mülteci Sayısının Askeri Kontrol Bölgelerine Göre Dağılımı

Bölgeler	Bölgenin nüfusu	Bölgedeki mülteciler	Mültecilerin payı (%)	Yerli ve Mültecilerin toplamı
İdlib bölgesi*	2.101.690	2.187.474	51	4.289.164
Fırat Kalkanı bölgesi	594.892	571.563	49	1.166.455
Zeytin Dalı bölgesi	134.744	426.689	76	561.433
Barış Pınarı bölgesi	224.032	23.271	9.4	247.303
SDG bölgeleri	2.169.488	327.516	13.1	2.497.004
Esad rejim bölgeleri	14.444.155	Bilgi yok	-	14.444.155
Tanf bölgesi	21.500	Bilgi yok	-	21.500
Toplam	19.690.501	3.536.513	15.2	23.227.014

Kaynak: (1)- Syria response coordinators. (2)- Assistance Coordination Unit, Erişim: 22 Ocak 2024. <https://acu-sy.org/ar/> (3)- Jusoor Araştırma Merkezi <https://jusoor.co/tr/details/suriye%E2%80%99de-n%C3%BCfus-de%C4%9Fi%C8%99imi-2021-2011>

* İdlib bölgesi, Hay'at Tahrir el-Şam'ın kontrolü altındaki bölgeleri (İdlib ilinin büyük bir kısmı, Halep ilinin batı kısmı ve kuzey Hama kırsalının bir kısmı) kapsamaktadır.

Çizelge 3.7. 2023 Yılında Suriye'deki Sakin ve Mültecileri Sayısının Kuzey ve Kuzeydoğu İllerine Göre Dağılımı

İller	Yerli ve Mültecilerin toplamı	Mülteciler sayısı	Mültecilerin payı (%)
İdlib	3.077.426	1.698.535	55.2
Halep	2.712.006	1.255.091	46.3
Hasakah	1.235.093	119.742	9.7
Rakka	976.224	200.919	20.6
Deyrizor	540.795	79.899	14.8
Toplam	8.541.544	3.354.186	39.3

Kaynak: Assistance Coordination Unit, Erişim: 23 Ocak 2024. https://acusy.org/ar/periodic_imu_reports/population-movement-in-north-syria/

2011'de iç savaşın başlamasından 2019'a kadar Suriyelilerin Suriye içinde ve dışında göçü güvenlik arayışından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, 2019'dan sonra ve askeri operasyonların göreceli olarak durmasıyla aynı zamana denk gelen bu tür göçlerin, Suriye rejimi tarafından kontrol edilen ve askeri operasyonlardan arınmış bölgelerden göçte ortaya çıkan yeni bir biçim söz konusudur. Başka bir ifade ile 2019 yılından sonraki bu göçler genellikle ekonomik nedenlerden kaynaklanmıştır.

Ülkede derinleşen ekonomik kriz, temel gıda ve tüketim maddelerinin benzeri görülmemiş yüksek fiyatları ile ilgilidir. Buna ek olarak, Suriyelilerin maaşları keskin bir şekilde düştü ve ortalama sadece 350.000 Suriye lirası (yaklaşık 23 dolar) olmuştur. Ayrıca güvenlik endişeleri (tutuklama ve güvenlik kovuşturması) ve erkekler için zorunlu askerlik hizmeti de önemli sorunlardır. Tüm bu nedenler, rejim kontrolündeki bölgelerden Suriye içindeki veya dışındaki diğer bölgelere göçe yol açmıştır. Tüm bu faktörler, ister güvenlik ister ekonomik olsun, Suriye'deki nüfusun dağılımında önemli bir değişikliğe yol açmıştır.

3.5. Suriye'nin Ekonomik Özellikleri ve Jeostratejik Önemi

Ekonomi, toplum ile coğrafi merkez ya da genel olarak doğa arasındaki hayati ilişkinin ürünüdür. Aynı zamanda bilimsel ve bilişsel gelişimin kapsamını ve toplumdaki deneyim birikimini de yansıtır. Bu nedenle ekonomi dünya çapında insanlığın büyük ilgisini çekmiştir. Çağlar boyunca toplumlardaki etkin güçlerin temel kaygısı olmuştur. Bu nedenle toplumlar, üretim araçlarının ve üretici güçlerin mülkiyeti esas alınarak sınıflara ayrılmakta ve ekonomik, politik ve stratejik kararlarda belirleyici bir role sahiptirler. Suriye ekonomisi de birkaç genel özellik ile karakterizedir:

1- Suriye'deki ekonomik büyüme, gelişmekte olan ülkeler çemberinden çıkmak isteyen ülkelere kıyasla zayıftır.

2- Sanayi sektörünün GSYH içindeki düşük rolü, petrol hariç tutulduğunda %25-27 aralığındadır. Aslında imalat sanayinde bu oranın yüksek olması katma değeri

artırmakta, birçok iş fırsatı yaratmakta ve diğer tüm sektörlerin seviyesini yükseltmektedir.

3- Suriye'nin tarımsal üretimde dengeli ülkelerden biri olmasına rağmen tarımsal üretimde zayıftır. Ancak Suriye, stratejik ve stratejik olmayan tarım ürünlerinde kendi kendine yeterlidir. Suriye büyük ve bütünleşmiş bir tarım potansiyeline sahiptir. Bu güvenlik açığı, mevcut tarımsal kaynakların en uygun planlama ve yatırım eksikliğini göstermektedir.

4- Suriyeli işgücünün eğitimi düşük olup, lise diploması olmayanların Suriyeli işgücünün yaklaşık yüzde 70'ini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle, Suriyeli işgücünün eğitilmesi ve kalifiye edilmesinde gerçek zorluklar vardır (Suriye Merkez İstatistik Bürosu).

5- Suriye hükümetinin verilerine göre işgücünde %9-12 arasında değişen yüksek işsizlik oranı, diğer taraflarca %18-23 civarında tahmin edilirken, Suriye savaşında %40 ve üzerine çıkarak artış göstermektedir (Suriye Merkez İstatistik Bürosu, Dünya Bankası).

6- Zayıf bankacılık desteği hakimdir. Suriye'deki bankacılık faaliyeti, hem devlet hem de özel bankaların yeteneklerini sınırlayan kısıtlamalardan daha fazla özgürlüğe ihtiyaç duyulmaktadır. Suriye'nin on yıl süren savaşı, Suriye lirasının çöküşünde rol oynamıştır.

9-Suriye coğrafyasında zayıf bölgesel gelişme bulunmaktadır. Bunun etkileri son on yılda ve savaş öncesi dönemde kendini göstermiştir. Büyük yatırım faaliyetleri Suriye'de iki ana alanda yoğunlaşmaktadır: (Şam ve Şam kırsalı, Halep ve Halep kırsalı). Her ne kadar diğer birçok coğrafi alanda (Suriye Cezire bölgesi dâhil) yatırımlar ve kalkınma projeleri yapılsa da, bu alanlarda sürdürülebilir kalkınma yaratacak düzeye yükselmemiştir.

Nüfusun ekonomik yapısı, ekonomik gerçekliği ve onun çeşitli ve bütünleşmiş sektörlerini yansıtan bir aynadır. Çünkü Suriye toplumundaki hayati üretici gücün, onları

sosyal ve ekonomik olarak tamamlayan temel üretken faaliyetler ve hizmetler üzerindeki dağılımını göstermektedir. Aşağıdaki tablo nüfusun ekonomik yapısını göstermektedir (Çizelge 3.8).

Çizelge 3.8. 2011 Yılında Suriye'de Nüfusun Ekonomik Yapısı

NO	Ekonomik İşletme Türü	Yüzde (%)
1	Tarım	26.2
2	Endüstri	24.8
3	Hizmetler (oteller, ticaret, restoranlar, ulaşım, para).	49.0
	Toplam	100.0

Kaynak: Suriye Merkez İstatistik Bürosu

Çizelge 3.8'e göre, tarım ve sanayi Suriye işgücünün yaklaşık %51'ini karşılamaktadır. Hizmetlerin ise işgücünün % 49'unu içerdiğini, bu sektörün birçok dalı içinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Buna göre GSYH'ye katma değer yaratan tarım ve sanayidir. Toplumun ihtiyaçlarını karşılayan gıda ürünleri ve sanayi ürünleri hem bitkisel hem de hayvansal türlerden üretilmektedir. Bu nedenle, hizmetlerin sosyal ve ekonomik açıdan önemli rolüne rağmen, tarım ve sanayi sektörüne yönelimin artırılması gerekmektedir.

3.5.1. Tarım Sektörü

Suriye devleti için tarım sektörünün önemi şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

- 1- Tarım, nüfusun temel gıda ihtiyaçlarını sağlamaktadır.
- 2- Nüfusun büyük bir kısmı tarım sektörüne bağlıdır.
- 3- Tarım sektörünün su, toprak ve iklim koşullarından faydalanmasını sağlar.
- 4- Gıda güvenliğinin sağlanması, ulusal güvenliğin en önemli bileşenlerinden biridir.
- 5- Tarım, büyük önem taşıyan endüstrilerin çoğunda (gıda, deri tekstil, ilaç, mobilya...) sanayiye hammadde sağlamaktadır.

6- Tarım, gayri safi milli hasılanın yaklaşık %26'sını oluşturmaktadır.

Suriye'de tarımın unsurları

1-Tarım toprakları: 6.071 milyon hektar ekilebilir arazi olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca, yaklaşık 8.187 milyon hektar çayır ve mera vardır. Tarım, hayvancılığın temel altyapısıdır. Ayrıca yaklaşık 598 bin hektar orman, Suriye'deki tarımsal zenginlik için önemlidir. Ekilebilir arazi, Suriye yüzölçümünün yaklaşık %32'sini oluşturmaktadır (Çizelge 3.9).

Çizelge 3.9. 2020 Yılı Suriye'de Arazi Kullanım Türleri

	Arazi Kullanım Türü	Milyon Hektar	Yüzde (%)
1	Ekilebilir arazi	6071	32.78
2	Çayır ve mera	8187	44.21
3	Tarıma uygun olmayan arazi	3674	19.84
4	Orman	586	3.17
5	Toplam	18.518	100.00

Kaynak: Suriye Merkez İstatistik Bürosu, 2020, Tablo 11/4

2- Su Kaynakları: Suriye'nin su kaynaklarının yağışlarla yenilenebilir 50 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Suriye'de tahmini kapasitesi 19 milyar m³ olan yaklaşık 161 baraj bulunmaktadır. Su kaynaklarının %89'u (yaklaşık 17 milyar m³) tarımda, geri kalanı sanayi ve hane halkı ihtiyaçları için kullanılmaktadır. Fırat Barajı yaklaşık 11,9 milyar m³, Fırat'taki Tişreen Barajı yaklaşık 1,9 milyar m³ su depolamaktadır (Suriye Merkez İstatistik Bürosu).

3- İklim koşulları: Suriye'de iklim bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir.

Suriye'de birçok iklim türü vardır:

A- Tipik Akdeniz iklimi (Akdeniz kıyısında)

B- İç Akdeniz iklimi (Suriye kıyıya yakın iç kesimlerde)

C-Dağlık Akdeniz iklimi (Suriye kıyılarındaki dağlarda)

D-Yarı çöl iklimi (Suriye Badia bölgesinde)

Bu çeşitlilik, gıda güvenliğinde gerekli olan tarımsal bütünleşme için yararlıdır.

4- Tarımsal işgücü: Suriye'deki işgücünün yaklaşık %28'ini oluşturan, sayı ve nitelik alanlarında çok önemli olan bir güçtür.

5- Sanayileşme: Tarımsal ürünlerin büyük kısmı gıda, deri ve tekstil endüstrileri için hammadde olduğu için sanayileşme, tarımsal faaliyetin en önemli bileşenlerinden biridir. Bu nedenle, tarım ürünleri ile ilgili endüstrilerin gelişmesi zorunlu olarak tarımsal verimliliğin artmasına, tarımın yatay ve dikey genişlemesine ve verimliliğinin artmasına yol açmaktadır.

6- Yatırımlar: Yatırımlar büyük ölçüde tarımsal kalkınma planlarını ve tarımsal altyapıya odaklanmayı yansıtabilir. Arazi ıslahında, özelliklerinin iyileştirilmesi, depolanan su kütlelerinin artırılması, su iletim şebekeleri, tarımsal işleme, alet, makinede tarımsal bilimsel araştırmalar, bunların hepsi tarım sektöründeki yatırım düzeyine bağlıdır.

Tarım, Suriye ekonomisinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Çünkü Suriye, uygun şekilde yatırım yapılırsa, onu bu alanda lider bir ülke haline getirebilecek olumlu tarımsal varlıklara sahiptir.

Tarımın ülke ekonomisindeki rolü, buğday gibi stratejik tarım ürünlerinin yüksek verimliliği ile belirlenir. Buğday üretimi 1,9 milyon hektarlık bir alandan yılda 4 ila 6 milyon ton arasında değişmektedir. Özellikle Suriye iç savaşından önce buğday üretimi hektar başına ortalama 2,5 ila 3 ton arasındadır. Ancak, sulanan arazide ortalama buğday üretimi hektar başına 5 tonun üzerindedir. Bununla birlikte, savaş buğday ekimini büyük ölçüde etkiledi ve üretimi yılda 1 milyon tonun altına düşürmüştür (Suriye Merkez İstatistik Bürosu).

Tarımın rolü, endüstriye gerekli bir hammadde olarak giren tarım ürünlerini güvence altına almak ya da onunla tamamen ilişkili endüstriler yaratmaktır. Örneğin, pamuk ekimi, pamuk tohumu yağı endüstrisi ve tekstil endüstrileri gibi birçok endüstri pamuklu malzemelerle ilgilidir. Suriye'de pamuk üretimi bazı yıllarda 1 milyon tonu aşmıştır. Ancak üretim çoğunlukla yılda 0,5-1 milyon ton arasında olmuştur. Pamuk ekimi yaklaşık 250.000 hektarlık bir alana yayılmıştır ve hektar başına ortalama 4,2 ton verimi olmaktadır. Pamuk, çırçır lamadan tekstile ve bitmiş ürünlere kadar bütünleşmiş dikey endüstrilere sahip stratejik bir üründür. Böylece pamuk, Suriye'deki ilk endüstriyel ekonomik üründür (Suriye Merkez İstatistik Bürosu).

Bir diğer stratejik ürün ise hemen hemen tüm illerde yetiştirilen zeytindir. Suriye, zeytin ağacı yetiştiren ilk ülkelerden biridir. Suriye'de vatandaş başına yaklaşık dört adet olmak suretiyle 100 milyondan fazla zeytin ağacı vardır. Suriye bir milyon tondan fazla zeytin ve yaklaşık 350.000 ton zeytinyağı üretmektedir. Suriye'de (şeker pancarı, arpa, mısır, portakal, elma...) gibi birçok ekonomik ve stratejik ürün bulunmaktadır (Suriye Merkez İstatistik Bürosu).

Sonuç olarak, tarım öncelikle nüfusun beslenme ihtiyaçlarını güvence altına almaktadır. İkincisi, gıda endüstrisi, tekstil endüstrileri ve tütün endüstrisi için hammadde sağlamaktadır. Ancak tarımın önemi, Suriye işgücünün yaklaşık %28'ini, yani bir milyondan fazla işçiyi oluşturan Suriyeli işgücünün istihdam edilmesindeki rolünde yatmaktadır. Tarımın ülke ekonomisindeki payı, Suriye'nin GSYH'sinin yaklaşık %26'sıdır. Bu başlı başına tarım sektörü için bir güçtür.

3.5.2.Sanayi Sektörü

Suriye'de sanayinin önemi, Suriye toplumunu ilgilendiren bir dizi konuyu başarmaya çalıştığı ve toplum için önemli faydalara yol açan birçok özelliğe sahip olduğu için ortaya çıkmaktadır:

Sanayi, Suriye işgücüne uzmanlaşma ve uzmanlaşmama gibi çeşitli düzeylerde girmeye hazırlanan gençler için birçok iş fırsatı yaratılmasına yardımcı olmaktadır.

Endüstrideki her iş için diğer sektörlerde iki işin bulunduğu diğer sektörlerde çifte iş yaratmaya yardımcı olmaktadır.

Sanayi, Suriye ulusal ekonomisinin en önemli ayaklarından biridir. Hem bitki hem de hayvansal tarımsal hammaddeler kullanır. Suriye'deki üretim süreçlerine giren diğer yarı metalik ve mineral hammaddelerin varlığı nedeniyle Suriye ekonomisinin temelidir. Endüstriyel ürünler aynı zamanda Suriye toplumunun bireysel ve kolektif ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Sanayi, hizmetlerin, üretimin ve sosyal altyapının geliştirilmesine katkıda bulunur. Suriye'deki işçi sınıfının gelişmesine ve eğitilmesine yardımcı olmaktadır.

Sanayi, yerel malzemelerin sanayileşme derecesi ve ülke ekonomisindeki rolleri, ülkeler arasında ilerleme için en önemli kriterlerden biridir. Bu nedenle sanayileşmiş ülkeler gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Sanayi, Suriye ekonomisinin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Suriye'de sanayinin unsurları

Suriye'de birçok sanayi ve endüstriyel faaliyet unsuru vardır. Endüstriyel tekerleği ileri sürmek için tek bir bütünleşmiş endüstriyel sistem olmalıdır.

1- Gerekli hammaddeler: Sanayiye giren, onu değiştirmek ya da paketlemek, başka bitmiş bir ürün üretmek, başka bir süre saklamak ya da ona herhangi bir şey eklemek amacıyla girilen her doğal malzeme iki bölüme ayrılır:

A- Tarımsal hammaddeler (bitki ve hayvan): Tarımsal ürünler, meyve ağaçları, hayvansal ürünlerdir.

B- Mineral ve yarı metalik hammaddeler: Suriye'de hammaddelerin çoğu petrol, gaz, kükürt, tuz, fosfat, petrol kayaçları ve diğerleri gibi yarı metaliktir. Ancak Suriye, demir cevherleri (yarı işlenmiş), bazen kömür ve diğer bazı mineralleri ithal etmektedir.

2- Enerji kaynakları: Suriye'de birden fazla enerji kaynağı olmasına rağmen, Suriye'deki birincil enerji aslında Fırat Barajı, Baas Barajı ve diğerlerinden gelen

hidroelektrik kaynaklardan üretilen elektriktir. Ayrıca doğal gazla çalışan santraller de bulunmaktadır. Suriye iç savaşından sonra kalıcı elektrik kesintileri nedeniyle güneş enerjisi tüm Suriye illerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

3- Suriye İşgücü: Suriyeli işgücü, hem endüstriyel faaliyette hem de ilgili hizmetlerde gerekli miktar açısından tüm endüstriyel faaliyet alanlarını güvence altına almak için yeterlidir. Suriyeli işgücünün yaklaşık % 30'u, kendi içinde çeşitli düzeylerde çok önemli bir bileşen olan sanayi sektöründe istihdam edilmektedir.

4- Sermaye: Sermaye ya da yatırımlar, endüstriyel faaliyetin en önemli unsurunu oluşturur. Endüstrinin tüm aşamaları ve endüstriyel altyapı, endüstri için hammadde ve enerji kaynaklarını güvence altına almak için gereken sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Sermaye olmadan sanayi ya da endüstriyel faaliyet yoktur.

5- Pazar ya da pazarlama: Piyasa, genel olarak ekonomik döngüde ve özel olarak endüstriyel faaliyette ana ve en etkili bağlantıdır. Piyasada, endüstriyel faaliyetler dizisi sona erer ve burada da ekonomik döngü yeniden başlamaktadır.

6- Bilimsel araştırma: Bilimsel araştırma, endüstriyel faaliyetin temel bileşenlerinden biridir. Çünkü endüstriyel ilerleme, Suriye toplumunun içinden yaratıcılık ve endüstriyel gelişme için platformlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Suriye'deki sanayi sektörel yapısı aşağıdakilerden oluşmaktadır:

Ekstraktif sanayi: Ekstraktif sanayi, imalat sanayinin temel dayanağıdır. Çünkü çoğunlukla onu oluşturacak ve üretecek mineral ve yarı metalik hammaddeyi sağlar ya da imalat süreçlerini tamamlamak için gerekli enerji kaynağını sağlamaktadır. Suriye'de madencilik sektörünün en önemli üreticisi petroldür.

Suriye coğrafyasının geniş bölgelerinde, Cezire, Fırat havzası, Badia ve diğer alanlarda petrol ve gaz çıkarılmaktadır. Çıkarılan petrol Humus ve Baniyas rafinerilerine taşınır. Petrol ürünlerinin rafine edilmesinden sonra, enerji endüstrisinde ve diğerlerinde kullanılmak üzere farklı bölgelerdeki petrol ve gaz toplama merkezlerine taşınmaktadır.

Petrol, Suriye ekonomisi açısından en önemli kaynakların başında gelmektedir. 1955 senesinde bir Amerika şirketi ile 1956 senesinde bir batı Alman ortaklığı ile düzenlenen anlaşmalar ile başlanılmış olan petrol aramaları, ilk defa ülkenin kuzeydoğusunda bulunan “Karatchok” bölgesinde çıkarılmıştır. Daha sonra ise petrol çıkarılma işlemi “Suweidiyah” kuyusu ile sürdürülmüştür. Ancak çıkarılan petrolün de kaliteli olmadığı anlaşılmıştır. 1963 senesinden sonra bu kuyular millileştirilmiş ve 10 sene boyunca petrole yönelik araştırmalar “Genel Petrol Araştırmaları Şirketi” adlı kamu kuruluşu tarafınca SSCB yardımı ile devam ettirilmiştir. 1968 senesinde faaliyete başlamış olan “Suweidiyah Kuyusu” senelik petrol üretimi birinci senede 1 milyon ton olarak çıkarılmış ve bu petrolün 833 bin tonu dış ülkelere ihraç edilmiştir. Petrol üretimi Karatchok kuyusu ile hizmete girerek 3,2 milyon tona kadar artış göstermiştir. Üretim istisnalar yerine devamlı olarak artış göstermiştir (Alseyid, 2023, s. 22).

Suriye'de petrol üretimi 1968'de o dönemde bir milyon tonu aşan küçük miktarlarda başlanmıştır. Üretim 1976'da 10 milyon tona ulaştı. Üretim daha sonra 1985 yılına kadar 8,5 milyon tonda sabitlendi (Ruhban,2009, s. 267-268).

1985'ten başlayarak, yabancı şirketlerin (Hizmet Ukud şirketleri) hafif petrol üretimine girmesi nedeniyle yüksek oranlarda artan bir üretim patlaması yaşanmıştır. Bu artış, üretimin günde 590.000 varil oranında 34.277 metreküpe (31.19 milyon ton) ulaştığı 1995 yılına kadar devam etmiştir. Daha sonra üretim 2002 yılına kadar kademeli olarak düşmeye başlamıştır. 2002'den sonra, üretimde beklenmedik bir artışla günde 625.000 varil oranında 36.222 bin metreküpe (32.96 milyon ton) yükseldi ve Suriye'de petrol üretiminin başlangıcından bu yana en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak, üretimin 24.494 metreküpe (günde ortalama 422.000 varil) ulaştığı 2005 yılında en düşük seviyesine düşmüştür (Çizelge 3.10, Şekil 3.2).

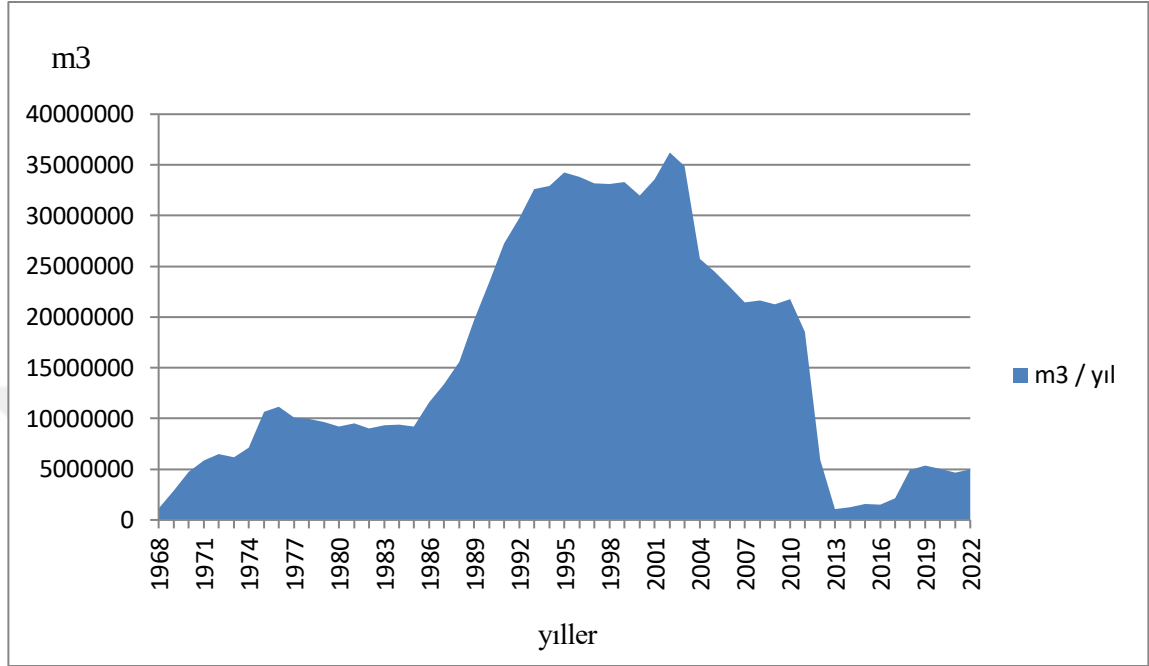
Suriye'deki 2011'deki ayaklanmadan sonra Suriye'deki petrol üretimine ilişkin kesin istatistikler yoktur. Çünkü Deyrizor, Haseke ve Rakka illerindeki petrol ve gaz sahalarının çoğu artık Esad rejiminin kontrolünde değildir.

Çizelge 3.10. Suriye'de petrol üretiminin (günlük/yıllık) değişimi (1968–2022)

Yıllar	Petrol üretimi	
	m ³ /yıl	varil/gün
1968	1.134.000	19.593
1969	2.900.000	50.105
1970	4.699.000	81.187
1971	5.837.000	100.849
1972	6.514.000	112.545
1973	6.158.000	106.395
1974	7.139.000	123.344
1975	10.635.000	183.746
1976	11.157.000	192.765
1977	10.117.000	174.796
1978	9.932.000	171.600
1979	9.675.000	167.160
1980	9.198.000	158.918
1981	9.493.000	164.015
1982	9.010.000	155.670
1983	9.359.000	161.700
1984	9.417.000	162.702
1985	9.236.000	159.575
1986	11.586.000	200.177
1987	13.365.000	230.913
1988	15.565.000	268.924
1989	19.682.000	340.055
1990	23.474.000	405.571
1991	27.236.000	470.569
1992	29.763.000	514.229
1993	32.621.000	563.608
1994	32.932.000	568.982
Yıllar	Petrol üretimi	
	m ³ /yıl	varil/gün
1995	34.277.000	592.220
1996	33.791.000	583.823
1997	33.177.000	573.215
1998	33.140.000	572.575
1999	33.320.000	575.685
2000	31.988.000	552.672
2001	33.568.000	579.970
2002	36.222.000	625.825
2003	34.912.000	603.191
2004	25.721.000	444.394
2005	24494000	423.194
2006	22.933.000	396.224
2007	21.420.000	370.083
2008	21.614.000	373.435
2009	21.241.000	366.991
2010	21.739.000	375.595
2011	18.555.000	320.584
2012	5.932.000	102.490
2013	1.039.000	17.951
2014	1.234.000	21.320
2015	1.562.000	26.987
2016	1.526.000	26.365
2017	2.131.000	36.818
2018	4.940.000	85.351
2019	5.367.000	92.728
2020	5.022.000	86.767
2021	4.649.290	80.327
2022	4.9728.37	85.917

Kaynak: 1- Petrol ve Maden Kaynakları Bakanlığı, Suriye Petrol Şirketi, Yıllık İstatistik grubu 2000. 2- Suriye Merkez İstatistik Bürosu

Şekil 3.2. Suriye'de petrol üretiminin (m3/yıllık) değişimi (1968-2022)

2012 yılında Deyrizor ve Rakka illerindeki petrol sahaları Esad rejiminin kontrolünden çıkmış ve Özgür Suriye Ordusu buraları ele geçirmiştir. Petrol kuyuları, Özgür Suriye Ordusu faydalanmasın diye Esad rejimi tarafından sabote edilmiştir. Ayrıca, petrol kuyularının çalıştığı bazı ekipmanlar çalınmıştır. Sonuç olarak, birçok petrol kuyusu hizmet dışı bırakılmıştır. Suriye iç savaşının ilk yıllarında üretim önemli ölçüde düşmüştür. Suriye'nin petrol üretimi 2012 yılında günde 102.490 varile düşmüştür. Petrol üretimindeki en büyük düşüş 2013 yılında gerçekleşti ve günde 17.951 varile düşmüştür. Bu düşüş, Haseke ve Deyrizor illerinde IŞİD ile Özgür Suriye Ordusu arasındaki çatışmalardan kaynaklanmıştır.

2014 yılında IŞİD, Deyrizor ve Rakka illerindeki petrol kuyularının kontrolünü ele geçirmiştir. IŞİD petrol kuyularına ilkel yatırımlar yapmıştır. Ardından 2017'nin sonunda SDG, Deyrizor'da Fırat Nehri'nin kuzeyindeki petrol sahalarının (Ömer ve Koniko sahaları gibi) kontrolünü ele geçirmiştir. Aynı yılda Esad rejimi güçleri, Fırat Nehri'nin güneyindeki Deyrizor ve Rakka illerindeki petrol sahalarının kontrolünü ele geçirmiştir. Bu yüzden, 2018'de petrol üretimi önemli ölçüde artarak günde 85.351

varile ulaşmıştır. Petrol üretimindeki bu artışın nedeni, Haseke ve Deyrizor illerindeki petrol sahalarında IŞİD ile SDG arasındaki çatışmaların sona ermesidir.

Suriye'de petrol üretimi 2018-2022 yılları arasında istikrar kazanmıştır. 2020'de petrol üretimi günde 92.728 varile ulaşmıştır. Ayrıca, 2022'de üretim günde 85.917 varile ulaşmıştır. Bunun nedeni, IŞİD'in sınır dışı edilmesi ve rejim güçlerinin ve Suriye Demokratik Güçleri'nin Haseke ve Deyrizor ilindeki petrol sahaları üzerindeki kontrolü ve petrol üreten bölgelerde çatışmaların durmasıdır.

Keşfedilen ve üretilen petrol sahaları Suriye'nin kuzeydoğu bölgesinde yoğunlaşmıştır. Suriye'de kuzeyden başlayarak beş ana petrol bölgesi vardır:

1- Suriye'nin kuzeydoğusunda, Kara Tçuk-Rmeilan bölgesi. Bunlardan en önemlileri Suvaiddi, Rmeilan, Kara Tçuk, AinDivar - Malikiyah, Lilak, Naour ve Bpas'tır.

2- İkinci oluşum Haseke şehrinin güneyinde yer almaktadır ve şu alanları içerir: Gebssa, Gouna, Tçambah, Kubeybe, Şeyh Süleyman, Şeyh Mansur, Tişreen, Ebu Haydar ve El-Hul.

3- Üçüncü oluşum, Maadan şehri ile Abu Kamal şehri arasında yer alır: Bu oluşum Fırat Nehri'ni takip eder ve Fırat Nehri'nin her iki yakasına dağılmış alanları içerir. Bunlardan en önemlileri şunlardır: Vard, Elehmar, Raika, Akaş, Tayana, Aşara, Ömer, Pargus, Meleh ve tank tarlaları. Deyrizor'u çevreleyen tarlalar grubu, doğuda Al-Tabia ve Al-Jufra, güneyde Al-Taym ve Al-Şula.

4- Dördüncü oluşum, Rusafa bölgesi ile El-Bişri Dağı arasında uzanan 20 tarlayı içeren Rusafa - El-Bişri Dağı oluşumudur. Bunlardan en önemlileri şunlardır: Güney el-Bişri, Vadi Greeb, Vadi Al-Abyad, Al-JamalField, Al-Ras, Halima, Sfeih, Vahb, Al-Amala ve Fahda tarlaları.

5- Beşinci oluşum, Tadmür şehri ile El Balas Dağı arasındaki merkezi alandır ve en önemlileri şunlardır:El-Ark, Dhubyan, El-Sukhna, Al-Şaer, Al-Balas, Al-Rassam, Şarifa ve Abu Rabah.

Kanıtlanmış petrol rezervlerinin 3,15 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. Suriye, petrol ve türevlerinde kendi kendine yeterliliği sağlamıştır. Bu petrol yeterliliği, Suriye'deki tüm ekonomik alanlarda artan hidrokarbon ihtiyacını ve sanayi sektörünün ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Petrol aynı zamanda Suriye'nin ihracatının büyük bir bölümünü oluşturmakta ve ekonomik sektörleri geliştirmek için gereken döviz güvence altına almaktadır.

Suriye'nin Humus ve Baniyas'taki petrol türevlerine olan ihtiyacını karşılamak için iki petrol rafinerisi inşa edilmiştir. Humus rafinerisi yılda yaklaşık 6 milyon ton kapasiteye sahiptir. Baniyas rafinerisi yılda yaklaşık 6,3 milyon ton kapasiteye sahiptir.

Petrol üretiminde yaşanan düşüş ve iç piyasa içerisinde artmakta olan enerji ihtiyacı ile beraber 1999 senesinden itibaren devlet, ülke içindeki doğalgaz rezervlerinin daha aktif bir biçimde işletilmesine ve keşfine yönelik politikalar düzenlemiştir. Suriye'de bulunan ve yeni kurulmuş enerji santrallerinin birçoğu doğalgaz aracılığı ile çalışmaktadır. Tadmür yakınlarında, ülkenin en büyük doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Mevcut doğalgaz üretim miktarı 1997 senesinde 2 milyar m³ iken, 2003 senesinde bu miktar 8,5 milyar m³ civarına yükselmiş ve 2004 senesinde ise 8,1 milyar m³ olarak kayıt edilmiştir. Ülkede üretilmekte olan doğalgazın büyük bir bölümü kuzeydoğuda, arta kalan bölümü ise Suveidiyeh de bulunan bölgelerden çıkarılmaktadır. 1997 senesinin Ekim ayında Tadmür şehri yakınlarında tekrardan bir doğalgaz kaynak keşfi yapılmıştır ve boru hatları hemen döşenerek işleme tesisleri kurulmuştur. Böylelikle doğalgaz sektörünün gelişmesi ivme kazanmıştır. 2005 senesi sonunda ise yurtdışı şirketlerin hizmet sözleşme süreleri dolmuş, böylece işlemler Suriye Gaz şirketi tarafınca gerçekleştirilmiştir (Alseyid, 2023, s. 23).

Son olarak, 2011 Suriye ayaklanmasından sonra ortaya çıkan belki de en büyük sorun güvensizliktir. Sanayi üretimi, Suriye'deki savaşın bir sonucu olarak yaklaşık 11

yıldır önemli ölçüde düşmüştür. Suriye'de birçok fabrika ve sanayi şehri yıkılmıştır, Örneğin, Halep'teki Şeyh Necar kenti, ÖSO güçlerinin kontrolünde olduğu için 2014 yılında Suriye rejim güçleri tarafından tamamen tahrip edilmiştir. Suriye'deki güvensizlik ve savaşın bir sonucu olarak, fabrika sahipleri ve sermaye Suriye'den göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Mısır gibi Suriyelilerin göç ettiği ülkelerde çeşitli fabrikalar kurulmuştur.

3.5.3.Ticaret Sektörü ve Stratejik Önemi

Ticaret, bir yandan ulusal ekonominin, öte yandan toplumun gelişmesinin ve yaşam standardının bir aynasıdır. Ticaret, tarımsal ve sınai üretimin durumunu ve birincil, mamul ve hatta yarı-mamul meta ve ürünlerin içeriğini yansıtır. Ancak toplumun satın alma gücü ne kadar yüksekse, ticaretin hareketi de o kadar büyük olur. Aynı zamanda, ekonomik döngü daha hızlıdır. Bu nedenle, ekonomiyi kalıcı bir toparlanma ve büyüme durumunda tutar. Kârlı ve teşvik edici ekonomik yasalarla tutarlı olan tam olarak budur. Kabul edilebilir bir seviyede olmak için iyi bir ticaret altyapısı şarttır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- 1- Şehir merkezlerini sanayi bölgelerine bağlamak için iyi bir karayolu ve demiryolu ağı gereklidir.
- 2- Suriye toplumunun özlemlerine karşılık gelen büyük pazar kompleksleri inşa etmek gerekmektedir.
- 3- Müşterilerin satın alma sırasında ihtiyaç duyduğu sosyal ve hizmet faaliyetlerinin çoğunu güvence altına almak gerekir. Yani, alım satım sürecini bütünleştirici bir sosyal aktivite haline getirmektedir.
- 4- Tüm Suriye bölgelerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve ticari faaliyete dayalı iç turizm olanaklarının artırılması için ticari işletmelerin Suriye coğrafyası genelinde coğrafi dağılımının sağlanması esastır.

Devletin küresel ekonomideki konumu, başkalarının önemseydiği bir alanı işgal etme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Devlet ne kadar mütevazı olursa olsun küresel ekonomiye bir şeyler enjekte etmelidir. Aynı zamanda devletin siyasi ve hayati anlamda bir devlet olabilmesi için küresel ekonomiden mal ve malzeme satın alması, vermesi ve alması gerekmektedir. Bu nedenle devlet, diğer devletlerle diplomatik ilişkilerini ve uluslararası aile sistemi tarafından sınıflandırılmasının kriterini sürdürür.

Limanlar, kara sınır kapıları ve bazen hava havaalanları, Suriye devletinin diğer ülkelerle iletişiminin arterlerini oluşturur. Bu sayede mallar, ürünler ve hammaddeler, Lazkiye ve Tartus limanlarında olduğu gibi küresel pazarlara ihraç edilmektedir. Ayrıca, sınır kapılarından Türkiye'ye (Bab Al-Hava, Al-Salama, Carablus, Tal Abyad, Kamışli). Irak'a (El-Tanf, El-Yarubiya, Ebu Kemal), Ürdün'e (Naseeb, Dera), Lübnan'a (Dabousiya, Hamidiya, Jdeidet Yabous) çeşitli ürünler gönderilmektedir. Ek olarak, Banias petrol limanı üzerinden petrol ihraç edilmektedir.

Suriye'de dış ticareti incelerken, Suriye ticaret dengesini ve ihracat ve ithalatın yapısını incelemek gerekir.

Suriye'nin ticaret dengesi uzun yıllar pozitifdir. Yani, ithalatın değeri neredeyse ihracatın değerine eşittir. Suriye'nin ihracatının çoğu petrol ve fosfattır. Bununla birlikte, Suriye iç savaşından önce, petrol dışı ihracatın değerinin artmaya başladığı belirtilmektedir (Dannoun, 2007, s. 287-288).

Hiç şüphe yok ki Suriye gibi gelişmekte olan bir ülkeye petrol, pamuk, fosfat, deri, canlı hayvanlar, yağlar, sebze ve meyve gibi hammaddelerin ihracatı hâkim olacaktır. Suriye ithalatına üretim, hizmet ve eğlence alanlarında ulaşım, makine, teçhizat ve cihazlar gibi mamul ve yarı mamul malzemeler hâkim olurken, bu özellik tüm gelişmekte olan ülkelerde de mevcuttur. Suriye endüstrileri ayrıca gıda, deri, mobilya, tıp ve mühendislik endüstrileri, kablolar ve üretim ve tüketici kullanımlarını tamamlayan diğer endüstrilerde iyi bir ün kazanmıştır (Dannoun, 2007, s. 391-392).

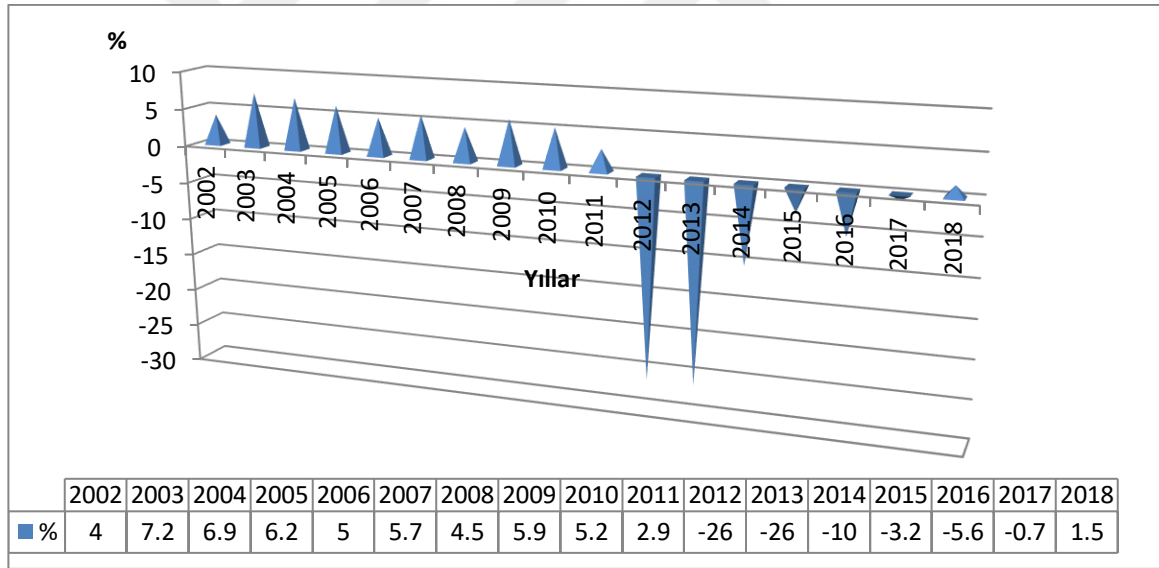
3.5.4. İç Savaşın Suriye Ekonomisine Etkisi

Savaş, Suriye ekonomisinin birçok özelliğini, yapısını ve faaliyetini büyük ölçüde etkilemiştir ve bu etkilerin en önemlileri şu şekilde özetlenebilir:

1- 2011 ve 2018 yılları arasında ekonomik büyüme oranı negatif olmuştur. Ortalama yıllık büyüme oranı, 2002 ve 2010 yılları arasında %5,5'lik bir büyüme oranıyla göreceli istikrara tanık olduktan sonra yaklaşık %-8,5 olmuştur (Şekil 3.3).

2- Ekonomik faaliyetlerin performansı, Suriye'de devam eden savaştan büyük ölçüde etkilenmiştir.

Şekil 3.3. Suriye'de Ekonomik Büyüme Oranı

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>

3- Tarım sektörünün performansı savaş öncesi dönemde önemli ölçüde azalmıştır. 2006 yılında tarım sektörü GSYH'nin yaklaşık %24'ünü oluştururken, 2010 yılında %16'ya düşmüştür. Bu sektör, Suriye'deki krize karşı dirençli olduğunu kanıtlayan en dayanıklı sektörlerden biri olmuştur. Bu sektör, GSYH içindeki payı 2010 yılında %16 iken 2012 yılında %21'e ve 2013 yılında %22'ye yükselmiştir. Ancak burada belirtmek gerekir ki, artışın nedeni tarımsal üretimin kendisi değil, sanayi ve hizmetler gibi diğer sektörlerin görece azalmasıdır. Ancak tarım ürünlerinin değeri 2006

yılında 292 milyar Suriye lirası azalarak, 2013 yılında 217 milyar Suriye lirasına düşmüştür (Suriye Merkez İstatistik Bürosu).

4- Sanayinin GSYH'deki payı 2006'da %24'ten 2013'te %14'e düştüğü için genel olarak sanayi, özel olarak da madencilik sanayisi savaştan büyük ölçüde etkilenmiştir. Ayrıca bir kısmında sanayinin temel altyapısı ciddi şekilde hasar görmüş, bir kısmı da çalınmış ve yağmalanmıştır. Sanayinin yıkıcı etkileri aşağıdaki gibidir:

Petrol ve gaz sahaları ve iletim hatları tamamen ele geçirilmiştir. Petrol ihracat kapasitesi önemli ölçüde düşmüştür. Bazı yol ağları ve özellikle demiryolu ağının büyük bir kısmı tahrip edilmiştir. Bu tahribat nedeniyle Şam ve Halep kırsalındaki bazı sanayi şehirlerine ve fabrikalara enerji kaynakları ve hammadde ulaştırmak mümkün değildir. Ayrıca, Suriye'de devam eden savaşın bir sonucu olarak sanayi kenti Adra ve Şeyh Necar'ın çoğu yıkılmıştır.

Sanayi sektöründeki düşüş yaklaşık %61 olmuştur. 2006'da yaklaşık 353 milyar Suriye lirası olan sanayi GSYİH'sı, 2013'te 141 milyar Suriye lirasına gerilemiştir (Suriye Merkez İstatistik Bürosu).

5- Suriye ticaret dengesindeki yüksek açık birçok nedenden kaynaklanmaktadır: İthalattaki düşüşe rağmen mamul ve yarı mamul ürünlerin ihracatının değeri düşmüştür. Batılı ülkeler tarafından Esad rejimine ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır.

6- Suriye'nin birçok bölgesinde işçi sıkıntısı vardır. Bu alanlardan bazıları büyük ekonomik öneme sahiptir. Diğer alanlarda artan istihdamın ekonomik bir değeri yoktur. Bunun nedeni, nüfusun savaş bölgelerinden savaş ve çatışma yaşamamış bölgelere iç göçüdür. Yani işgücünün dağılımında ve yoğunlaşmasında büyük bir dengesizlik olması, Suriye ekonomisinin etkin işleyişi ve Suriye toplumundaki hayati işgücünden en uygun şekilde yararlanabilmesi için uygun olmayan koşullar yaratmıştır. Ek olarak, çok sayıda Suriyeli genç Suriye dışına göç etmiştir. Ayrıca, savaşın bir sonucu olarak, Suriye'deki güvenlik kaybı nedeniyle risk sermayedarları ve fabrika sahipleri Suriye'den göç

etmiştir. Sonuç olarak, bu göçlerin Suriye ekonomisi üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.

7- Suriye ekonomisini etkileyen en önemli nokta, savaştan önce Suriye'nin bölgeleri arasında ekonomik entegrasyonun olmasıdır. Şimdi Suriye 5 veya 6 bölgeye bölünmüştür. Her bölge diğer bölgeye düşman tarafından yönetilir (Esad rejimi, Özgür Suriye Ordusu, Suriye Demokratik Güçleri ve Tahrir el-Şam tarafından yönetilen bölgeler). Örneğin Suriye'deki en büyük petrol üretim bölgeleri El Cezire bölgesidir (Haseke, Deyrizor'un ve Rakka illerinin sanayi şehirleri ya da fabrikaları yoktur). Suriye'deki iç savaştan önce rafine edilmek üzere Humus ve Banias şehirlerine petrol taşınmıştır. Petrol daha sonra Şam, Humus ve Halep gibi sanayi şehirlerine dağıtılmaktadır. Ancak şu anda Suriye'nin Cezire bölgesi SDG'nin kontrolü altında ve petrol sahalarını tamamen kontrol etmektedir. SDG, petrolün kendi etki alanı dışındaki bölgelere akmasına izin vermemektedir. Ancak petrol Esad rejimine ve Özgür Suriye Ordusu tarafından kontrol edilen bölgelere kaçakçılık yoluyla çıkmaktadır.

Ekonomik bozulma hidrokarbon sektöründe akut olmuştur. Ham petrol üretimi, büyük ölçüde enerji altyapı ağlarına verilen tahribe bağlı olarak, 2010'dan 2021'e kadar yüzde 80 oranında düşmüştür (yani günde 416.000 varilden 79.000 varile).

8- Sulama sistemlerinin zarar görmesi, olumsuz hava olayları ve işçilik, tohum, gübre ve yakıt kıtlığı nedeniyle tarımsal üretimde önemli kayıplar yaşanmıştır.

9- Sanayi üretimi de azalmıştır. Sanayi, yakıt ve enerji kıtlığından, sermayeye sınırlı erişimden, altyapının ciddi şekilde tahrip edilmesinden ve büyük üretim üslerinin taşınmasından etkilenmiştir.

4. İÇ SAVAŞ ÖNCESİ SURİYE

Bilinen ilk yerleşimin M.Ö. 5000'li yıllara dayandırıldığı Suriye'de, M.Ö.3000'lerin ortalarından itibaren sırasıyla Akadlar, Amuriler, Hurriler, Hititler, Mısırlılar, Aramiler, Asurlular, Babilliler, Persler, Makedonyalılar, Romalılar ve Bizanslıların hâkimiyeti görülmektedir. Hazreti Ebûbekir ve Hazreti Ömer dönemlerinde İslam orduları tarafından fethedilerek İslam hâkimiyetine giren Suriye'de, sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler ve Fatımilerin arkasından Büyük Selçuklu egemenliği yaşanmıştır. Bölgede Büyük Selçuklu Devleti'nin zayıflaması neticesinde Suriye Selçuklu Devleti kurulmuş ise de on birinci asrın sonlarında başlayan Haçlı Seferleri nedeniyle bu hâkimiyet uzun sürmemiştir. Selçuklu Emirlerinden Musul Atabeyi İmadeddin Zengi'nin 1128/1129'da Halep'i zapt etmesinin ardından oğlu Nureddin Zengi komutasında fetihler devam etmiş ve Suriye'nin büyük bir kısmı Haçlılardan geri alınmıştır. Daha sonra Suriye, 1171 yılında kurulan Eyyübî Devleti hâkimiyetine girmiştir. Eyyubilerden sonra ise bölgede Memlûk Devleti'nin hâkimiyeti başlamıştır. 1401'de Timur ordularının yol açtığı büyük yıkımla birlikte gerileme sürecine giren Memlûk Devleti, Osmanlı Devleti karşısında tutunamamıştır. 1516'da, Mercidabık Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim'in Memlûk ordusunu yenip Suriye'yi Osmanlı topraklarına katmasıyla bölgede 1918 yılına kadar yaklaşık dört asır sürecek olan Osmanlı egemenliği başlamıştır (Osmanlı belgelerinde Suriye, 2013, s. 3)

1516'da Osmanlı İmparatorluğu Suriye'yi fethetti ve 1918'e kadar iktidarda kaldı. Bu, Suriye tarihinde nispeten barışçıl ve istikrarlı bir dönem olarak kabul edildi. Söz konusu Osmanlı barışı süresince görece huzurlu bir atmosfere sahip olan Suriye için bu devrin kapanmasıyla birlikte bir dizi otokratik yönetimin birbirini izlediği modern dönem başlamıştır. Diğer bir deyişle, Osmanlı sonrası Suriye'de pek çok yönetim değişikliği olmuş, ancak her biri oldukça otokratik ve totaliter bir tutum izlemiş, Suriye'nin günümüzde içinde bulunduğu duruma gelmesine sebep olmuşlardır (Özdemir, 2016, s. 83-84).

4.1. I ve II Dünya Savaşı Arasındaki Dönem

4.1.1. I. Dünya Savaşı

İngiliz ve Arap kuvvetleri 1918'de Şam ve Halep'i ele geçirmiştir. Daha sonra Fransızlar 1920'de bugünkü Suriye ve Lübnan'ın kontrolünü ele geçirmiştir. Bu düzenlemelerle bölgede yaklaşık 400 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir.

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisine ve parçalanmasına tanık olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, muzaffer Müttefikler, İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletlerini kendi çıkarlarına uyacak şekilde bölmüşlerdi. 1918'e kadar yaklaşık dört yüz yıl boyunca bugün Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail olarak adlandırdığımız ülkeler "Büyük Suriye" olarak bilinirdi. Hükümdarlıkları sırasında Osmanlılar, Suriye illerini çeşitli idari bölgelere ayırdılar.

Osmanlı İmparatorluğu 1914'te I. Dünya Savaşı'na girdiğinde, Suriye askeri bir üs haline gelmiştir. 1915'te Alman komutasındaki bir Osmanlı ordusu Süveys Kanalı'ndaki İngiliz Ordusuna saldırmıştır. Sonra 1916'dan itibaren Mısır'da bulunan bir İngiliz güç, bir Fransız birliğiyle birlikte Filistin'in işgalini üstlenmiştir. 1917'nin sonunda General Sir Edmund Allenby (daha sonra Mareşal Vikont) Kudüs'ü işgal etmiştir. Sonra Kasım 1918'de birlikleri Suriye'yi ele geçirmiştir (Longrigg, 1968, s. 66 - 95).

Hıristiyan ve Yahudilerin çoğu işgali memnuniyetle karşılamıştır. Müslümanlar arasında büyük bir kısım, İslam'ın siyasi bağımsızlığından geriye kalan tek şey olarak imparatorluğa sadık kalmıştır. Ancak millî topluluklar Türk hâkimiyetine karşı İngiltere ile ittifak kurmuşlardı. Husayn'ın oğlu Feyşal komutasında, Suriyeli ve diğer Arap subaylar ile Lawrence liderliğindeki İngilizlerin yardımıyla bir Arap ordusu kurulmuştur. Allenby'nin komutasındaki Arap ordusu, Şam'ın ele geçirilmesine yardım eden kampanyaya katılmıştır (Longrigg, 1968, s. 71).

Savaş sona erdiğinde, Allenby, Şam'da ve içeride Fayşal yönetiminde bir Arap askeri yönetimi kurmuştur. Fransızlar, Beyrut'un merkezi olduğu sahili ele geçirdi ve

İngilizler Filistin'i ele geçirmiştir. Savaş sırasında İngiliz hükümeti, Hüseyin'e ve diğer Arap liderlere, özgürleştirmelerine yardım ettikleri ülkelerde bağımsız olacaklarına söz vermiştir. Daha sonra, Kasım 1918'de, İngiltere ve Fransa, Suriye ve Irak'ta "otoritelerini yerli halkların inisiyatifinden ve özgür seçiminden alan ulusal hükümetler" kurma niyetlerini ilan etmiştir. Suriye'nin modern tarihinin başlangıcı Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına götürülebilir (Longrigg, 1968, s. 90).

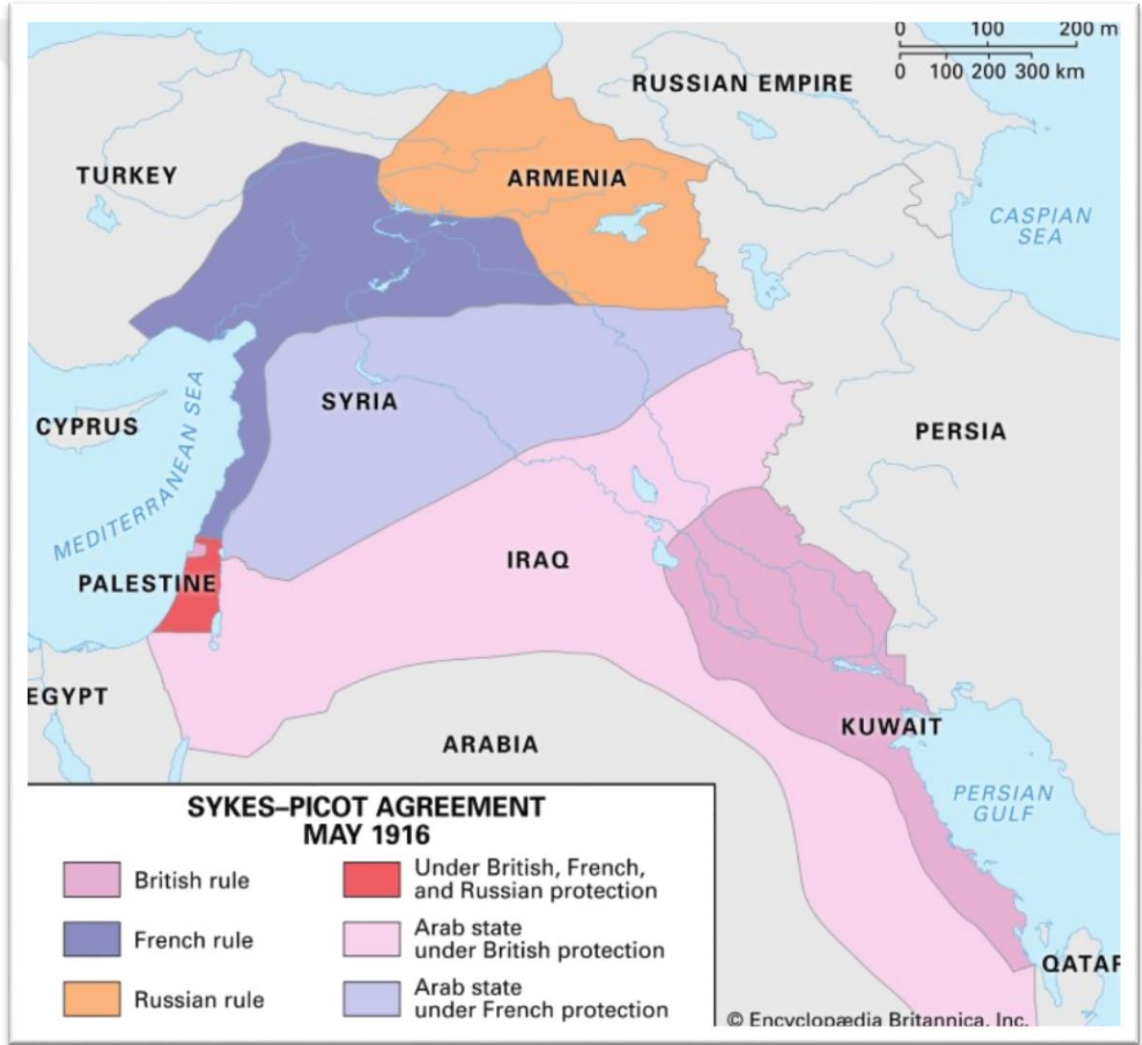
Kasım 1917 Deklarasyonu, Büyük Britanya "Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yuvanın kurulmasını" onaylamıştır. Savaşın sona ermesiyle, Araplar çaresizce topraklarının bölünmesine ve iki Avrupalı güç tarafından yapay sınırların dayatılmasına tanık olmuşlardı. Ayrıca Fransa'nın Filistin'i İngiltere'ye ve nihayetinde Siyonistlere teslim etmesini izlediler. Fransa daha sonra Suriye'nin dini, etnik, mezhepsel ve coğrafi çeşitliliğini kullanarak Büyük Suriye'yi Arap milliyetçilerinin yapay varlıklar olarak gördükleri şeylere bölmüştür.

4.1.2. Sykes-Picot Anlaşması

I. Dünya Savaşı sırasında, Fransız ve İngiliz diplomatlar, 1916 Sykes-Picot Anlaşması'nın bir parçası olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu bölgelere ayırmayı gizlice kabul etmişlerdi. Sykes-Picot Anlaşması uyarınca, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Arap topraklarının çoğu, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İngiliz veya Fransız etki alanlarına bölünmüştür (Harita 4.1).

1916'da İtilaf Devletleri İngiltere ve Fransa, Sykes-Picot Anlaşması'nı imzaladılar (Sykes bir Fransız diplomat, Picot ise bir İngiliz politikacıdır). Bu gizli anlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi durumunda Bilad el-Şam bölgesinin (Bilad el-Şam ya da Osmanlılar altındaki Suriye'nin tarihi idari birimi olarak da anılır) iki güç arasında bölünmesini sağlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndaki zaferlerinden sonra İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamıştır. Bilad el-Şam, güney İngiliz etki alanı ve kuzey Fransız etki alanı olarak ikiye bölünmüştür. Tarihi Bilad el-Şam'ın bu bölünmesi dört yeni bölgesel oluşum (Filistin, Ürdün, Lübnan ve Suriye) üretmiştir. Eski iki taraf, Filistin ve Ürdün (şimdi Ürdün Nehri boyunca İngilizlerin dayattığı bir sınırla

ayrılıyor) Milletler Cemiyeti mandası olarak İngiltere'ye devredilmiştir. Buna karşılık Fransa, Lübnan ve Suriye için iki Milletler Cemiyeti mandası almıştır. Bu bağlamda, Birlik sponsorluğu çoğunlukla dört yeni mandanın (Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin) aslında İngiliz ve Fransız sömürge yöneticilerinin kontrolü altında olduğu gerçeğini örtbas etmeye hizmet etmiştir. Fransızlar ve İngilizler, yerel halkın bağımsız bir devlet kurmak için siyasi olgunluktan yoksun olduğu fikrine göre hareket etmişlerdi (Dostal, 2015, s. 9).

Harita 4.1. Sykes-Picot Anlaşma Haritası

Kaynak : Erişim: 17 Şubat 2023. <https://antlasmalar.com/sykes->

4.1.3. Fransız Mandası

Haziran 1920'de Suriye'nin mandayı tanınmasını talep eden bir Fransız ultimatomeni, Fransız işgali ve Temmuz ayında Feysal'ın sınır dışı edilmesi izlemiştir. Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti, Suriye ve Lübnan için Fransız Mandası'nın metinlerini onaylamıştır. Lübnan, Ağustos 1920'de Beyrut, Trablus ve diğer birçok bölgenin Lübnan'ın savaş öncesi özerk iline ilhak edilmesiyle ayrı bir devlet ilan edilmiştir. Siyasi olarak, 1920'den itibaren 'Suriye' kelimesi daha dar bir anlam kazanmıştır. Ürdün, Lübnan ve Filistin'in ayrılmasından sonra Suriye, coğrafi Levant'ın geri kalanını ilhak etmiştir (Longrigg, 1968, s. 133-137-141).

Manda, Fransa'ya bir yönetim yaratma ve kontrol etme, ülkenin kaynaklarını geliştirme ve onu özyönetime hazırlama sorumluluğunu yüklemiştir. Bir dizi yerel yönetim kuruldu. Biri çoğunluğun Alevi mezhebine ait olduğu Ansariya Dağları bölgesinde bir yerel yönetim bölgesidir. Sakinlerinin çoğunun Dürzi olduğu Arab dağı bölgesi bir diğeridir. Başkenti Şam olan Suriye'nin geri kalanı da ayrı bir bölgedir (Longrigg, 1968, s. 150-167).

Fransa-Suriye ilişkilerindeki ilk kriz, 1925'te Arap dağı bölgesinde yerel şikayetler üzerine bir isyanın patlak vermesiyle yaşanmıştır. Bu yüzden, Dürzi isyancılar ile Halk Partisi'nin Şam milliyetçileri arasında yeni örgütlenmiş bir ittifaka yol açmıştır. Bir süre için isyancılar kırsal kesimin çoğunu kontrol etmişlerdi. Ekim 1925'te gruplar Şam şehrine girdi ve bu da Fransızlar tarafından iki günlük bir bombardmana yol açmıştır. İsyen 1927'ye kadar tamamen azalmamıştır. Ancak 1925'in sonundan önce bile Fransızlar bir uzlaşma politikası başlattılar (Longrigg, 1968, s. 197-201-214).

1928'de bir Kurucu Meclis için seçimler yapıldı. Milliyetçiler seçimi kazandı ve yeni bir hükümette göreve başlamıştır. Aynı yılda, Meclis bir anayasa taslağı hazırlamıştır. Ancak bu anayasa Fransız Yüksek Komiserliği tarafından tam olarak kabul edilmemiştir. Çünkü Suriye'nin coğrafi birliğinden bahsediyor ve Fransa'nın hakim konumunu alenen korumuyordu (Longrigg, 1968, s. 233).

Mayıs 1930'da yüksek komiser meclisi feshetti ve anayasayı bazı değişikliklerle yürürlüğe koymuştur. Fransa-Suriye anlaşması için başarısız müzakereler yapılmıştır. Ancak 1936'da Fransa'da Halk Cephesi hükümetinin ortaya çıkması durumu değiştirmiştir. Sonra Ulusal Blok'ta örgütlenen milliyetçilerle müzakereler yapılmıştır (Longrigg, 1968, s. 197-237).

Eylül 1936'da bir anlaşma imzalanmıştır. Suriye'nin bağımsızlığını, dış politikada Fransız-Suriye istişaresini sağlamıştır. Ayrıca tavsiye ve yardımda Fransa'nın önceliğini ve Fransa'nın iki askeri üssü elinde tutmasını sağlamıştır. Dürzi ve Alevi bölgeleri, Fransa'nın Kasım ayında benzer bir anlaşma imzaladığı Lübnan'a değil, Suriye'ye dâhil edilecekti. Bir Parlamento seçilmiştir. Bloğun lideri Haşim al-Atasi, cumhuriyetin cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ayrıca milliyetçi bir hükümet göreve başlamıştır (Longrigg, 1968, s. 277-280-281).

1938'in sonuna gelindiğinde, Fransız hükümetinin antlaşmayı onaylama niyeti olmadığı açık olmuştur. Temmuz 1939'da cumhurbaşkanı ve hükümet istifa etti ve anayasa askıya alındı (Longrigg, 1968, s. 296).

4.1.4. II. Dünya Savaşı ve Bağımsızlık

Haziran 1940'ta, Fransız-Alman ateşkesinden sonra Suriye'deki Fransızlar, Almanya ve İtalya'ya karşı düşmanlıkları durduracaklarını ve Vichy hükümetini tanıyacaklarını açıkladılar. Siyasi belirsizlik ve artan mal kıtlığı ile artan fiyatlar Suriye'de huzursuzluğa neden olmuştur (Longrigg, 1968, s. 370-376).

Mayıs 1941'de Vichy hükümeti, Alman uçaklarının Irak'a giderken inmesine ve yakıt ikmali yapmasına izin vermiştir. Haziran ayında İngiliz, İngiliz Milletler Topluluğu ve Özgür Fransız kuvvetleri Suriye'yi işgal etmiştir. Fransız birlikleri bir ay boyunca direndi, ancak Şam 21 Haziran'da işgal edildi. Düşmanlıklar 11-12 Temmuz gece yarısında sona ermiştir (Longrigg, 1968, s. 279-380-389-390).

O zamandan 1946'ya kadar Suriye, İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından ortaklaşa işgal edilmiştir. İşgal anında, Özgür Fransızlar Suriye ve Lübnan'ın

bağımsızlığını ilan etmiştir. İngiliz hükümeti Özgür Fransızların kararını desteklemiştir. İngiliz hükümeti, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'ı sömürme sözünü tutması şartıyla Suriye ve Lübnan'daki Fransız egemenliğini tanımıştır. İngiliz politikasının çıkarları doğrultusunda İngiltere, Özgür Fransızları taahhütlerini yerine getirmeye ikna etmek için güç pozisyonunu kullanmıştır. 1943'te yapılan seçimler milliyetçi bir zaferle sonuçlandı ve Şükri el-Kuveytli cumhuriyetin cumhurbaşkanı olmuştur (Longrigg, 1968, s. 409). Bunu, Fransız yönetiminden Suriye ve Lübnan hükümetlerine yetki devri konusunda iki yıl süren anlaşmazlık izlemiştir. 1945'te Fransızların kontrolü yerel silahlı kuvvetlere devretmeyi reddettiği bir kriz yaşanmıştır. Bu, Fransızların Şam'ı bombalamasına ve İngiliz müdahalesine yol açan huzursuzluğa neden olmuştur (Longrigg, 1968, s. 433).

BM Güvenlik Konseyi'nde uzun müzakereler ve tartışmalardan sonra İngiltere ve Fransa'nın Suriye ve Lübnan'dan eşzamanlı olarak çekilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Suriye'den çekilme Nisan 1946'da tamamlanmıştır. Suriye zaten BM'nin ve Arap Birliği'nin kurucu üyesi olmuştur.

4.2. Bağımsız Suriye Dönemi (1946-1958)

4.2.1. Bağımsızlığın İlk Yılları

Suriye, 1946'da Fransız mandasından bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığında, hemen uluslararası politikada parya rolü kazanmıştır. Bunun nedeni, Suriye'nin bölgede doğrudan Batılı güçlere tabi olmayan tek ülke olmasıdır. Siyasi analiz amacıyla, 17 Nisan 1946'daki bağımsızlık tarihi ile ülkenin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmak üzere 8 Şubat 1958'de Mısır ile birleşmesi arasındaki Suriye devletinin ilk döngüsü, üç ayrı zaman dilimine ayrılabilir: İlk dönem, 1946-1949 yılları arasında zayıf bir biçimsel demokrasidir. İkinci dönem, 1949-1954 yılları arasında askeri darbeler ve otoriter yönetimdir. Üçüncü dönem, 1954-1957 yılları arasında demokratik olarak zayıf bir rejime resmi olarak geri dönüşüdür.

İlk dönem, ülkenin ilk Cumhurbaşkanı Şükri el-Kuveytli'nin zayıf cumhuriyetçi demokratik hükümetini kapsar. Bunu üç askeri lider dönemi izlemiştir 1949'da Zaim ve

Hinnavi, 1949'dan 1950'ye kadar Şişakli. Şişakli, 1951-1954 yılları arasındaki askeri darbenin ardından Suriye'de de yeniden iktidara gelmiştir. Bu otoriter yöneticilerin her biri istikrarlı bir rejim kurmayı arzulamıştır. Ancak hepsi nihayetinde otoriter hedeflerine ulaşmak için gerekli olabilecek iç ve dış destek kaynaklarından yoksundu. Şişakli, Suriye yönetimi için ABD'nin onayını kazanma çabalarında meslektaşlarından daha sofistike davranmıştır. Ancak sonuçta, Suriye'nin askeri liderlerinin hiçbiri Suriye'yi yönetmeleri için Batı'nın onayını almamıştır. En önemlisi, bu reddediş hiçbir şekilde Batılı güçlerin demokrasiye karşı diktatörlük meseleleri konusundaki endişelerinden kaynaklanmıyordu. Bunun yerine, Batılı güçler, demokratik olsun ya da olmasın herhangi bir Suriye liderliğini destekleme konusunda isteksiz davrandılar. Batılı güçler, genel olarak bölgesel istikrarın zayıflamasından ve özellikle İsrail'in ortaya çıkan askeri hâkimiyetinden korkuyordu (Dostal, 2015, s. 36-37).

1949'daki üç Suriye askeri darbesinin tarihine ilişkin herhangi bir yorum, bu askeri darbelerin örtüşen yerel, bölgesel ve küresel faktörler tarafından yönlendirildiği gerçeğini hesaba katmalıdır. Zaim'in ABD destekli ilk darbesinin olası istisnası dışında, yerel Suriye ve bölgesel Arap faktörlerinin dış müdahaleden daha önemli olduğu kanıtlanmıştır. Yerel düzeyde, Suriye ordusunun itibarı, 1948'de Filistin'deki savaş sırasındaki zayıf performansı nedeniyle zarar görmüştür. Ancak ordunun güvenilirliğini yeniden tesis etmek, Kuveytli'nin savaş sonrası Suriye'yi profesyonel bir ordudan milis sistemine kaydırma önerisiyle çatışmıştır. Bu hareket, subayların gücünü sorgulayacaktı ve bu nedenle askeri çevrelerde reddedilmiştir. Buna ek olarak, Kuveytli orduya daha gelişmiş silahlar sağlayamamıştır. Ayrıca ordu, askeri yönetime doğru rejim değişikliğinin, bölgedeki diğer bazı orduların gücünü yakalama sürecine izin vereceğini umuyordu (Dostal, 2015, s. 22). Bölgesel düzeyde, Suriye'nin Ürdün ve Irak'taki Haşimi hanedanının iki koluyla olan zorlu ilişkisi, 1949 olaylarını açıklamak için de oldukça önemlidir. Ürdün (Büyük Suriye) veya Irak (Bereketli Hilal) ile birlik senaryosu, Suriye ordusundaki bazı gruplar için kesinlikle uygundur. Öte yandan, Suudi Arabistan (Kutuli'nin en yakın bölgesel müttefiki), Akdeniz ile Arap Körfezi arasında Haşimi kontrolünde bir kara köprüsü inşa etme ihtimalinden endişe duymaktadır. Bu kara

köprüsü Suudi Arabistan'ı Arap dünyasının geri kalanından izole edebilir. Bu nedenle Suudi Arabistan, Suriye ordusunda Haşimi'ye düşman olan bazı grupları desteklemeye istekliydi (Seale, 1965, s. 47).

Haşimi karşıtı dava, o dönemde hala Suriye ordusunun başlıca tedarikçisi olarak hareket eden Fransa tarafından da desteklenmiştir. Sonuç olarak, farklı Suriye ordusu grupları birbirlerini kontrol altında tuttu ve hiçbir grup belirleyici bir avantaj elde edememiştir. Böylece, 1949'daki üç darbe de Suriye'yi komşu Arap devletlerinden herhangi biriyle yeniden hizaya getirmeyi başaramamıştır.

Uluslararası düzeyde, Batılı güçlerin çıkarı, Suriye'de olduğu gibi Arap milliyetçi hükümetlerinin karar alma özerkliğini sınırlamak olmuştur. İlk olarak, ABD, İngiltere ve Fransa, Irak Petrol Şirketi'nin ortak mülkiyeti gibi Arap dünyasında ekonomik çıkarları paylaştılar. Petrol sektörünü, yerel Arap devletlerinin çok fazla telafi edici etki kullanmasına izin vermeyecek şekilde işletmek istediler.

Arap dünyasında Batılı güçlerin ortak siyasi çıkarları da vardır. Bölgedeki olası Sovyet ilerlemelerine karşı Arap devletleri tarafından bölgesel bir savunma örgütü kurulmuştur. Bununla birlikte, ABD'nin Arap dünyasındaki ekonomik ve siyasi gücünün genişlemesi ve buna paralel olarak İngiliz ve Fransız konumlarının azalması, Batılı güçler arasında tartışmalara yol açmıştır. Her biri kendi bölgesel müşterilerinin bölgesel bir Arap savunma ittifakında liderlik yapmasını istemiştir. Bu nedenle, İngiltere'nin Irak'taki Haşimilerin rolünü ilerletme çabaları, Amerika'nın Suudi Arabistan'ın bölgesel liderliğini zorlama çabalarıyla çatışmıştır (Gorst ve Lucas, 1989, s. 583-593).

Yerel ile önceden var olan Anglo-Amerikan ittifakları bağlamında, Suriye hizalanmamış olmaya devam etmiştir. Bu nedenle çelişkili ve sık sık değişen Batı hedefleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. ABD bu durumda Ortadoğu'da yeni bölgesel hegemon olarak ortaya çıktı ve ülkenin yeni elde ettiği güç, CIA gibi organlar tarafından oldukça deneysel bir şekilde uygulanmıştır (Rathmell, 1995, s. 38).

Sonuç olarak, üç Suriye diktatörünün her birinin güçlü bir rejim kurmadaki başarısızlığının ana dış neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'nın önemli askeri ve ekonomik yardım sağlamayı reddetmesidir. Batı'nın yardımını kolektif olarak reddetmesi, Suriye'deki anayasal hükümet kaygısından kaynaklanmıyordu. Nitekim Suriye'nin 1946-1949, 1950-1951, 1954-1958 ve 1961-1963 yılları arasındaki az çok anayasal hükümetleri de ekonomik ve askeri yardımdan dışlanmıştı. Önceden var olan bu bölgesel ittifaklar, Suriye'de önemli ölçüde genişlemiş bir angajmana kıyasla daha önemli jeopolitik getiriler sunuyor gibi görünüyordu. Durum örneğin, ABD'nin Türkiye ve Suudi Arabistan ile ittifakları, İngiltere'nin Irak ve Ürdün ile ilişkileri ve Fransa'nın Lübnan'daki endişeleri ile ilgilidir. Aynı derecede önemli olan, Batılı güçlerin İsrail'le yakından bağlantılı olduğu gerçeğidir. Bu nedenle, jeopolitik bakış açılarına göre, Suriye değerinden daha fazla sorun teşkil ediyordu. Suriye'deki herhangi bir yeni taahhüt, başka yerlerdeki maliyetleri artırmak zorundaydı ve zaten var olan müttefikler ve müşteriler arasında endişelere yol açacaktı (Dostal, 2015, s. 26).

4.2.2. Suriye'nin Batı Kampından Sovyet Kampına Dönüşümü

1946'da bağımsızlığını kazandıktan sonra, yeni jeopolitik faktörlerin (Soğuk Savaş, Siyonizme meydan okuma, iç Arap çatışmaları) Suriye'deki siyasi istikrarsızlığa ve devlet zayıflığına nasıl katkıda bulunabileceğini hayal bile edememiştir. Nitekim 1946-1949 yılları arasındaki kısa dönemde bağımsızlığını yeni kazanmış Suriye büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. 1947 ve 1948'de birleşik Arap orduları, Arapların Filistin'den sürülmesini engelleyememiştir. Bu, 1948'de İsrail'in kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu acı verici yenilgi deneyimi tüm Arap ülkeleri tarafından karşılanmaktadır. Arap devletleri arasında Siyonizm'e karşı etkili bir koordinasyonun sağlanamaması, genel olarak Arap birliği için yeni taleplere yol açmıştır (Dostal, 2015, s. 18).

1954'ten sonra, Batılı güçler Suriye meselelerine kendi müdahaleleri konusunda rotalarını değiştirdiler. Önceden, tutumları tereddütlerle karakterize edilirken, şimdi yoğun faaliyetlere dönüşmüştür. Örneğin batılı ülkeler 1956 ve 1957 yıllarında Suriye

hükümetlerini devirmeye çalıştılar. En azından Batılı ülkeler Suriye'deki üç darbe girişimine destek vermiştir. En önemlisi, batılı güçler 1954 ve 1955'te Nasır'ın Mısır liderliğinin Arap siyasetinin stratejik hesaplarını temelden dönüştürme potansiyeline sahip olduğunu fark etmeye başladılar. Böylece bölgesel kontrolünü tehlikeye atmaktadır (Dostal, 2015, s. 28).

Başlangıçta İngilizler, Nasır'ın Sovyetler Birliği'ne karşı bölgesel bir Arap savunma ittifakına katılmaya istekli olacağını umuyordu. Bunun İngiltere'nin yakın müttefikleri Ürdün ve Irak'ın yanı sıra Suriye'yi de içermesi bekleniyordu. Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri, Pakistan ve Türkiye'ye odaklanarak Sovyetler Birliği'nin komşularından oluşan bir 'kuzey sınıfı' ittifakı oluşturmakla daha çok ilgileniyordu (Little, 2004, s. 678).

Olayda, Nasır önce İngiliz liderliğindeki bölgesel savunma ittifakını reddetmiştir. Sonra İngiltere'yi, İngiliz birliklerinin Süveyş bölgesinden adım adım geri çekilmesini müzakere etmeye zorlamıştır. Bu amaçla Nasır, 19 Ekim 1954'te İngiltere ile bir anlaşma imzalamıştır. İngiliz garnizonunun Haziran 1956'ya kadar Süveyş üssünden çekilmesi için bir zaman çizelgesi belirlemiştir (Dostal, 2015, s. 28).

İngiltere'nin bakış açısından, yeni Mısır politikaları İngiltere'nin Ortadoğu'daki konumuna doğrudan meydan okumuştur. İngiliz politika yapımcıların, bölgenin petrol arzına ve boru hatlarına erişimi korumak için Irak'a olan bağımlılığını artırmaya yönelik stratejik bir kaymayı tetiklediler. Bu bağlamda, Suriye 'herhangi bir içsel değerden dolayı değil' doğrudan stratejik önem kazanmıştır (Pearson, 2007, s. 46).

Britanya liderliğindeki koalisyon tehdit altında görünüyordu. Mısır daha önce Bağdat Paktı'nı reddetmiştir. Mısır daha sonra Suudi Arabistan ile Ürdün, Lübnan ve Suriye'de siyasi nüfuz için İngiltere'ye rakip olacak bir Arap karşı ittifakını desteklemiştir. Ayrıca, solcu ve Arap milliyetçisi partiler 1954 ve 1955'teki Suriye seçimlerinde başarılı olmuşlardı. Bu nedenle Mısır'ın Suriye'deki (ve dolayısıyla belki de Sovyetler'deki) etkisi artmıştır. Tüm bu gelişmeler, Suriye topraklarından geçen IPC (Iraq Petroleum Company) boru hattının güvenliğine ilişkin soruları gündeme

getirmiştir. Bu boru hattı, Irak petrolünü Batı Avrupa'ya taşımak için İngiltere için büyük önem taşıyordu. İngiltere, Suriye'nin "Irak yörüngesi yerine Mısır'a yönelmesinden" korkuyordu. Başbakan Sabri el-Asali, 22 Şubat'ta Suriye'nin Bağdat Paketi'ne üyeliğini reddetmiştir (Gorst ve Lucas, 1989, s. 578).

Bu sırada, İngiliz stratejistler, Irak, Suriye ve Ürdün arasında bir "Bereketli Hilal" birliğini zorlama planlarını ciddi bir şekilde düşünmeye başladılar. Böylece Britanya'nın bölgesel nüfuzunu güvence altına alacaktı. Ancak bu planların başarılı olması için İngiltere, Suriye'de rejim değişikliği istemiştir (Pearson, 2007, s. 46).

Ayrıca Nasır, 27 Eylül 1955'te Sovyet bloğu ile 'Çek silah anlaşması' olarak adlandırılan bir silah anlaşması imzalamıştır. Aynı zamanda, Suriye de benzer özlemler ilan etti ve bu yüzden İngilizlerin korkusu artmıştır. Ekim 1955'e gelindiğinde, İngiliz ve Amerikalı bölgesel stratejistler, Suriye hükümetinin zorla kaldırılması gerektiği görüşünde birleşmeye başladılar (Gorst ve Lucas 1989, s. 582).

Özetle, Suriye'nin neden önce Nasır'ın Mısır'ına, ardından Sovyetler Birliği ile uzun vadeli jeopolitik hizalanmaya doğru itildiğini açıklayan birkaç faktör var. Dört küresel, bir bölgesel Arap ve iki yerel Suriye faktörü vardır.

Dört küresel faktör şöyleydi: (1) İlgili üç Batılı gücün (ABD, İngiltere ve Fransa) Suriye'ye yönelik siyasi koordinasyon eksikliği. (2) Batılı güçler, Soğuk Savaş döneminin başında Arap (ve Suriye) milliyetçiliğini gerçek bir üçüncü güç olarak kabul etmemişlerdi. Ayrıca, Batılı güçler Suriye'ye karşılık gelen askeri ve ekonomik yardımı sağlamamıştır. (3) Suriye içindeki tepki, ABD ve İngiltere'nin 1956 ve 1957'de Suriye liderliğini devirmek için yaptığı gizli eylemlerdedir. Bu gizli eylemler Suriye liderliğini devirmeyi başaramadı ve Suriye seçkinleri arasında Batı etkisinden geriye kalanları yok etmiştir. (4) Buna karşılık, Sovyetler Birliği Orta Doğu'da sınırlı hedefler peşinde koşmuştur. Böylece, Suriyeli siyasi liderlere Batı himayesine karşı çekici bir alternatif sunacaktır (Dostal, 2015, s. 38).

Bölgesel düzeyde, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız Arap devletleri ortaya çıkmıştır. Bilad el-Şam ve Arap Yarımadası'nda yeni bir güç dengesinin yaratılmasına yol açmıştır. İki grup devlet bölgesel hegemonya için yarışmıştır. Mısır ve Suudi Arabistan'dan oluşan bir ittifak, Ürdün ve Irak'taki iki Haşimi Krallığı'ndan oluşan başka bir kampı karşı karşıya kalmıştır. Bu Arap içi liderlik yarışında, Suriye hızla ana çekişme alanı haline gelmiştir. Böylece, İngiltere ve Fransa'nın Arapları bölmek ve yönetmek için dayattığı Sykes-Picot sınır çizgileri, Batılı güçlerin bakış açısından planlandığı gibi işlevlerini yerine getirmiştir. Suriye bu bölgesel dengede bir salıncak devlet olarak ortaya çıkmıştır. Ancak yabancıların Suriye'yi iki kamptan birine katmak için gösterdiği tüm çabalar sonuçta başarısız olmuştur (Dostal, 2015, s. 41).

Son olarak, Suriye'nin 1946-1958 arasındaki gidişatını açıklamak için iki yerel Suriye faktörü de göz önünde bulundurulmalıdır.

İlk olarak, postkolonyal Suriye devletinin olağanüstü zayıflığı dikkate alınmalıdır. Bu dönem, farklı etnik ve mezhepsel gruplar arasındaki iç çatışmalarla karakterizedir. Ayrıca, aristokrasinin temsilcilerinden oluşan ve modern kitle siyasetine uyum sağlayamayan siyasi sınıfın zayıflığıdır. Suriye'nin ilk cumhurbaşkanı Kuvatli, zorlu bir ortamda iktidarını korumak için, Haşimi düşmanlarına karşı kendisini desteklemek için Mısır ve Suudi Arabistan ile bölgesel ittifaklara güveniyordu. Bununla birlikte, bu ittifaklar İngiliz ve Amerikalı politika yapımcılar tarafından onaylanmadı ve desteklenmemiştir. Her ne kadar Kuvatli'nin siyasi görüşleri Batılı güçlerin bölgeye bakışıyla örtüşse de ancak nihayetinde Batılı güçler, Suriye'nin bağımsızlığı ve ticari çıkarları konusunda ısrar ettiği için Kuvatli'nin cumhurbaşkanlığını elinde tutamamıştır (Dostal, 2015, s. 42).

ABD ve İngiltere politika yapımcılarının gözünde, Kuvatli'nin davranışı, ikincisinin bir patron-müşteri ilişkisine girme konusundaki isteksizliğini göstermiştir. Bu, başkanlığını savunmasız hale getirdi ve Zaim'in 1949 ordu darbesiyle kolayca zorla çıkarılmıştır. İkinci iç faktör, zayıf bir devlet bağlamında ordu gücü meselesiyle ilgilidir. 1949 ve 1954 yılları arasında üç subay (sırasıyla Zaim, Hinnavi ve Şişekli) iktidar için

darbeler düzenlemiştir. Bu askeri darbeler Suriye devletini zayıflattı ve demokratik bir devletten zayıf bir diktatörlüğe dönüştürdü (Dostal, 2015, s. 43).

Kısacası, İngiliz ve Amerikalı bölgesel politika yapıcılar, 1956'dan önce Suriye'de var olan fırsat pencerelerinden yararlanamadılar. Sovyetler Birliği Orta Doğu'ya rakip bir güç olarak girdiğinde bu fırsatlar artık mevcut değildir. Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne yönelmesi, daha önceki Mısır örneğine paralel olarak, ülkenin ciddi bir bölgesel güç olmak için gerekli himayeyi elde etmesine izin vermiştir. Suriye ordusunun ve Suriye devletinin yirminci yüzyılın ellili yıllarında Sovyetler Birliği tarafından paralel olarak desteklenmesi büyük jeopolitik öneme sahipti. Bu destek, bugüne kadar Orta Doğu siyasetini etkilemiştir.

Bu dönemde Suriye'nin Sovyet kampına dönüştüğü ve bugüne kadar Rus kampında kaldığı belirtilmektedir. Bu değişim, Batı'nın Suriye'yi ve liderlerini ve Sovyet askeri desteğini başarısızlığa uğratmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden tüm Suriye politikası ve Suriye ile Mısır arasındaki birlik çizilmiştir.

4.3. Suriye ve Mısır Birliği Dönemi (1958-1961)

Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC), 1958 yılında Suriye ve Mısır arasında siyasi bir birlik olarak kurulmuştur. Arap milliyetçiliği (Pan-Arabizm) birliği ve Arap dayanışması duygusunu yansıtıyordu. Büyük ölçüde, birçokları tarafından Avrupalı sömürgeci güçlerin yapay bir yaratımı olarak görülen bölücü sınırların üstesinden gelme arzusundan kaynaklanıyordu. Bununla birlikte, birlik 1961'de Suriye'de Mısır hegemonyasını ilerletmek için bir araç haline geldiğine dair yaygın duygular nedeniyle çökmüştür.

Suriye seçkinlerinin Mısır ile birleşmeyi desteklemesinin altı önemli nedeni vardır. Birincisi, ordunun ve seçkinlerin komünistler tarafından tehdit edildiğini hissetmesidir. İkincisi, Suriye seçkinleri ve ordusu Suriye sağının baskısı altındadır. Üçüncüsü, Suriye'deki askeri ve siyasi gücün dağılımıdır. Dördüncüsü, Suriye'de toplumun neredeyse tüm kesimleri Mısır'la birliği desteklemiştir. Beşincisi, Suriye'deki

çoğu parti ve grup, Arap milliyetçi duygularına yanıt olarak birlik hedefine ulaşmayı arzulamıştır. Altıncısı, Suriye seçkinleri birliğe çok iyimser bir tavırla yaklaşmıştır. Kısacası, Suriye ve Mısır arasındaki bu birleşme, ancak Arap toplumlarının ve her iki ülkedeki siyasi elitlerin sadece teoride değil, pratikte de iyimser bir şekilde Arapçılığa bakması sonucunda mümkün olmuştur (Palmer, 1966, s. 51).

BAC'ın oluşumunun arkasındaki ana itici güç Arap milliyetçiliğidir. Kolektif Arap milliyetçi duyarlılığı, yirminci yüzyılın başlarında Orta Doğu'da zaten ortaya çıkmıştır. Bu tutumlar büyük ölçüde yozlaşmış ve verimsiz olanı istikrarsızlaştırma arzusundan kaynaklanıyordu. Ortak bir dil ve kültürle birleşen ortak deneyim, Arapça konuşulan Orta Doğu'ya yayılan kolektif duygular yaratmıştır.

4.3.1. Arap Milliyetçiliği (Pan-Arabizm)

Arap milliyetçiliği, yirminci yüzyılın altmışlı ve yetmişli yıllarında Arap dünyasında büyük ölçüde hüküm süren entelektüel bir ideolojidir. Bağımsızlık konusunda yaşanan karşıtlıklar ile yaşanan mücadele, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Arapların yoğun yaşadığı topraklarda tarih, gelenek, Arapça ve İslam vurgularıyla kültürel yönü ağır basan bir milliyetçiliğin gelişmesini ve bu milliyetçiliğin 20. yüzyılda İngiltere ve Fransa yönetimlerine karşı siyasal niteliğini kazanmasını sağlamıştır (Boztemur, 2006, s. 60).

Arap milliyetçiler, milliyetçiliği bir dil, kültür ve ortak tarih doktrini olarak görürler. Arap milliyetçiliği ırk veya dine bağlı kalmaz. Arap birliği çoğu Arap milliyetçisinin amacıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Mısır ve Irak üzerinde İngilizlerin, Suriye'de ise Fransızların etkisinin ortadan kalkmasıyla Araplar aralarındaki dayanışmayı arttıracak birlikler kurma olanağı elde etmiştir. Bunun yanında 1948 yılında kurulan İsrail ile onun Batılı destekçilerine karşı bir güç birliği ihtiyacı hasıl olurken İsrail'in bölgede elde ettiği konum Arapları birbirine yakınlaştıracaktır. Diğer taraftan 1955 yılında ABD'nin Orta Doğu'da Sovyet nüfuzunu etkisizleştirmek amacıyla İngiltere, Pakistan, Türkiye, İran ve Irak arasında kurulmasını sağladığı Bağdat Paktı, özellikle Suriye'de Arap milliyetçiliği taraftarlarını etkileyecektir. Ayrıca İsrail'in 28

Şubat 1955'te Gazze Şeridini işgal etmesi, Araplar arasındaki birlik ve ittifak hareketlerinin gerekliliğini pekiştirmiştir. Mısır ve Suriye'nin BAC adı verilen ortak bir yapı kurma düşünceleri böyle bir ortamda gündeme gelmiştir. Buna karşılık aynı yıl içerisinde Irak ve Ürdün arasında BAC'a rakip olarak kurulan Arap Federasyonu, Irak'ta Hâşimî hanedanlığının yönetimine son verecek askerî darbe sonrası dağılacaktır (Şahin ve Cavlak, 2018, s. 162).

4.3.2. Birliğin Yükselişi ve Çöküşü

Birliğin arkasındaki ana aktörler Baasçılar, Suriye'deki Nasırcılar ve Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'dır. Suriye 1954'te bir demokrasiye dönüştüğünde, kapsayıcı yeni bir Arap devletine yönelik büyük halk desteği, rakip siyasi partilerin platformlarına yansımıştır. Hem komünistler hem de Müslüman Kardeşler, komünistler Sovyetler Birliği ile daha yakın bağları tercih etmelerine rağmen, Mısır ile birliği desteklediler.

Suriye'de büyüyen tüccar sınıfı, sınırların kaldırılmasında ekonomik fırsatlar gördü ve böylece bir birliği olumlu karşılamıştır. Bu iç dinamikler, Mişel Aflak ve Akrem Hourani liderliğindeki güçlü Suriye Baas Partisi'ni Mısır ile birleşik bir cumhuriyet fikrini önermeye yöneltmiştir. Özellikle, Arap milliyetçiliğini, sosyalizmi ve laikliği birleştiren ideolojik bir platformu savunan Baasçılar, kendisini güçlenen komünistlere karşı iktidar için iç mücadelelerde buldular. Parti, sendikanın rakiplerinin çöküşüne yol açacağını umuyordu.

Bu arada Mısır'da, 1952'deki "Subay Darbesi", Albay Nasır'ın Kral Faruk'tan iktidarı ele geçirdiği ve yeni Mısır cumhurbaşkanı olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Nasır'ın Süveyş'teki İngiliz varlığına ve yabancı mülkiyetin millileştirilmesine karşı kararlı duruşu, onu Arap dünyasında hayranlık duyulan bir lider haline getirmişti. 1956'daki İngiliz-Fransız ve İsrail işgalinden sağ kurtulduktan sonra Nasır, Arap dünyasının çıkarlarını emperyalist güçlere karşı savunabilecek büyük, modern bir Arap kahramanı olarak tasvir edilmiştir.

Popülerliği onu Birliği'ne liderlik etmek için üzerinde anlaşmaya varılmış bir aday haline getirmiştir. Ancak Nasır'ın kendisi başlangıçta iki ülkeyi birleştirme konusunda isteksizdi. İki çok farklı ekonomik sistemin birleştirilmesi ve sivil ve askeri kurumların birleştirilmesiyle ilgili sorunlardan korkuyordu.

Nasır ise Suriye'nin aralarında husumet olan Irak'ın pençesine düşmesinden endişe duymaktadır. Fakat Nasır, Suriye'deki çalkantılı durumun sorumluluğunu alamayacağını belirterek federal bir birliğe olumlu bakmadığını, entegre (bütünleşmiş) bir birlik sisteminden yana olduğunu ve bu birliğin bazı şartlarla gerçekteşebileceğini ifade etmiştir. Bu şartlar, birlik için en ön sırada mücadele eden Baas partisi de dâhil olmak üzere Suriye'de bütün partilerin feshedilmesi, Suriye temsilciler meclisinin dağılması ve ordunun siyasetten uzaklaşmasıdır (İskender, 2013, s. 33).

Öte yandan, Suriye'deki Baasçılar iyimserdi ve Nasır'ın Suriye'yi yönetmeyi kendilerine emanet edeceğine inanıyorlardı. Sonunda, Nasır'ı birliğin yararlılığı konusunda ikna etmeyi başardılar. şubat 1958'de Mısır Cumhurbaşkanı Nasır ve Suriye Cumhurbaşkanı şükri el-Kuvatlı birleşme anlaşmasını imzalamıştır. Her iki ülkede de aynı anda yapılan referandumun ardından, iki ülke bütünleşti ve BAC, başkenti Kahire ve cumhurbaşkanı Nasır olan yeni bir federal anayasa ile doğdu. Ayrı ayrı Mısır ve Suriye vatandaşlığı kaldırılmıştır. BAC, birliğin iki üyesini temsil etmek için iki yıldız ekleyerek Mısır bayrağını kabul etmiştir. Birliğin doğuşu Ortadoğu'da öyle bir coşkuyla karşılandı ki, bunu başka yerlerdeki Arap Milliyetçilerinin Batı yanlısı olarak algılanan rejimleri devirmeye yönelik bir dizi girişimi izlemiştir. Bu durum Irak ve Ürdün'ü oldukça rahatsız etmiştir. Nasır'a rakip olan bu iki ülke de çareyi 14 şubat 1958 de yapılan görüşmeler doğrultusunda birleşme kararı almakta bulmuştur. Sonra kurulan yeni devletin ismi Federal Arap Devleti olarak ilan edilmiştir (Demir, 2011, s. 706).

Fakat bu birliğin ömrü de uzun sürmeyecektir. Irak'ta milliyetçi, komünist ordu mensuplarının Temmuz 1958'de gerçekteştirdikleri darbe sonucunda Haşimi Hanedanlığı sona ermiş ve Başbakanı Nuri Said de hayatını kaybetmiştir. Böylece Irak'ta Nasır'a ve Sovyetler Birliğine yakınlaşma isteği bulunan ulusal bir yönetim

iktidara gelmiştir. Her ne kadar Nasır Irak'taki bu darbeyi memnuniyetle karşılasa da, Irak'ın Suriye ve Mısır ile birleşmesi fikri, Suriye içinde de birçok soruna ve görüş ayrılığına neden olmuştur (Wakim, 2012 s. 119).

Bu birlik Suriyeli tüccarları ikiye bölmüştür. Şam'da üst sınıf tüccar elitler bu birliğe karşı çıkmıştır, fakat engelleyecek güce sahip olmadıkları için mecbur kabul etmişlerdir. Orta sınıf tacirler ise kendi çıkarlarını kollayarak Mısır pazarına açılacaklarını düşünerek durumu olumlu değerlendirmişlerdir. Fakat Mısır ve Suriye'de Nasır'ın izleyeceği ekonomik politikalar doğrultusunda hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Çünkü Nasır, Mısır'ın burjuva kesiminin ekonomik kalkınma planına etkin bir şekilde katkıda bulunamaması nedeniyle hayal kırıklığına uğradı. Bunun sonucunda 1958 yılı sonunda liberal iktisadi anlayışı terk ederek devlete yönelik korumacı bir iktisat politikası izlemiştir. Aslında bundan önce Nasır tarımsal reform politikası gerçekleştirmiş ve köylülere toprak dağıtmıştır. Nasır aynı politikaları Suriye'de de izlemiş, köylülere toprak sahibi yapmıştır. Böylece kırsalda köylülerin, şehir de de orta kesimin sempatisini kazanmıştır. Fakat bu durum kendisine birçok düşman kazandırmıştır. Tüccar kesimi Mısır ve Suriye arasındaki birlikte, Nasır'ın korumacı ekonomi politikaları ve toprak reformundan dolayı kendisine düşmanlık beslemişlerdir (Wakim, 2012 s. 118).

Bunlara ek olarak Suriye'nin üstün askeri yetenekleri Mısır'a devredilmiştir. Ayrıca Nasır Mısırlı üst düzey yöneticilere Suriye üzerinde yetki vermiş hatta Suriye ordusu Silahlı Kuvvetlerine Mısırlı birisinin liderlik etmesini sağlamıştır. Bu olay Suriyelileri oldukça rahatsız etmiş ve Suriyeliler arasında Mısır'ın amacının birlikten ziyade Suriye üzerinde otorite kurmak olduğu düşüncesini doğurmuştur. Ayrıca Nasır İslami ve komünist kesimin aksine kendisini destekleyen ve yücelten Baas üyelerini de anlayamamış ve çoğu Baas'çı bakanın istifa etmesine neden olmuştur (İskender, 2013, s. 36).

Birliğin başarısızlıkla sonuçlanmasının en önemli sebebi, birliğin eşitsiz bir şekilde yapılandırılmış olan idari alt yapısından kaynaklanmaktadır. Nasır BAC

yönetiminde tekelci bir politika izleyerek otoriter bir rejim kurma yoluna gitmiştir. İkinci önemli sebep ise Nasır'ın yönetimin üst kademelerine kendi seçtiği Mısırlı yetkilileri getirmesi ve güçlü yetkiler vermesidir. Bu durum Suriyelileri oldukça rahatsız etmiş, ikinci planda kaldıklarını düşünmelerine sebep olmuştur. Hatta bu durum bazı Baas yöneticilerini perde arkasından Nasır'a karşı gizli eylemler düzenlemelerine de neden olmuştur. Diğer bir neden ise, eşitsizliğin var olduğu bu ortamda ekonomide de ortaklığın sağlanamaması ve kalkınmanın gerçekleştirilememesidir. Nasır'ın Mısır'da izlediği toprak reformu ve bankacılık ile ilgili millileştirme reformları Suriye'nin ekonomik yapısına uymamaktadır. Nasır'ın bankacılık alanındaki millileştirme politikasına Suriye'yi de katması Suriye'de BAC'ye muhalif olan toplulukların protestosuna neden olmuştur (Şahin ve Cavlak, 2018, s. 167).

Tüm bu olumsuz gelişmeler sonucunda 28 Eylül 1961 tarihinde Suriye Arap Cumhuriyeti, bir grup Suriye ordusu subayı tarafından gerçekleştirilen askeri darbeye Birlik'ten ayrıldığını ilan etmiştir. Bunun üzerine Yemen de çekilme kararını açıkladı. Ürdün'den sonra Türkiye, devrim sonrası Suriye'de kurulan yeni rejimi tanıyan ilk ülke olmuştur (Demir, 2011, s. 706).

BAC'nin uzun ömürlü olmamasının birleşmeyi gerçekleştirmiş iki ülkeye özgü nedenleri de vardı. Mısır'ın Suriye üzerinde kurduğu siyasi baskı çöküşü hızlandırdı. Dolayısıyla Baas Partisi'nin varlığını Milli Birlik içinde koruyacağı fikri gerçekleşmedi. Baas Partisi'nin kolektif liderlik anlayışına tezat oluşturan BAC'nin merkezîyetçi ve otoriter yapısı, Mısır'a Suriye üzerinde hak iddia edebilme olanağı tanıdı. İkincisi, Suriye ve Mısır arasında toprak bütünlüğünü sağlayacak bir coğrafi sınır yoktu. Bu toprak bütünlüğünün önündeki en büyük engellerden biri ise İsrail'in varlığıydı. Dolayısıyla BAC, bütünlüklü bir yapılanma olarak değil, Mısır'da alınan kararların Suriye'ye uygulanması temelinde yürütüldü (Özkoç, 2007, s. 75-76)

1963'te Suriye'de bir başka darbenin ardından, birlik görüşmeleri tekrar yapıldı, ancak sonuç alınmamıştır. BAC'ın başarısızlığı Suriye'de birçok lideri ve Arap dünyasının geri kalanını ülkelerinin böyle bir bağımlı konuma itilmesine asla izin

vermemeye kararlı bırakmıştır. Böylece, Arapçılığa dair devam eden yaygın duygulara rağmen, BAC'ın ölümü, Arap ülkelerini tek bir devlete entegre etme yönündeki gerçek şansa son vermiştir. 1980'lerin sonunda, Arap Milliyetçi birliği kavramları neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.

4.4. Mısır'dan Ayrılık Sonrası Dönem (1961-1970)

Suriye siyasi hayatı, 1960'lar boyunca başarılı ya da başarısız, ardı arkası kesilmeyen bir dizi askeri darbeye sahne oldu. Bunlardan ilki, 1961 yılında Mısır Suriye birliğinin çöküşüne neden olan “Ayrılıkçı Darbe”ydi. Bu darbenin hemen sonrasında Suriye siyasetine egemen olan ve 1963 yılına dek yönetimde bulunan ayrılıkçı rejim, BAC döneminde uygulanmaya konulan politikalardan ve Baas Partisi'nin 1940'larda ve 1950'lerde ortaya koyduğu ideolojiden tam anlamıyla bir kopuşu simgelemekteydi. 1962 yılında “Ayrılıkçı Rejim”e karşı gerçekleştirilen başarısız bir darbe girişiminin ardından, 1963'teki askeri darbeyle Baas Partisi iktidara geldiyse de yeni yönetim de başarısız darbe girişimleriyle karşı karşıya kalmaktan kurtulamadı. 1966 yılında Baas Partisi'nin Bölgeciler'in ağırlıkta olduğu radikal kanadı birçok tasfiyeyle ve mezhep-bölge-aşiret bağlarını kullanarak yeni bir darbe gerçekleştirdi. 1960'ların başından beri Baas Partisi'nin sosyalizme öncelik verecek şekildeki ideolojik dönüşümüne son noktayı koydu. Baas Partisi iktidarının radikal evresini (Neo-Baas dönemini) başlattı (Özkoç, 2007, s. 77).

Dolayısıyla Parti'de 1963'ten 1970'e kadar olan dönem, eski kuşak milliyetçi Baasçılardan radikal sosyalist Baasçılara doğru bir kaymanın yaşandığı dönemdi (Hopwood, 1988, s. 90).

Baas Partisi, hemen hemen hepsi Batı eğitimi almış ve liderliğini Ortodoks Hristiyan Mişel Eflak'ın (1912-1989) ve Selahaddin Bitar'ın (1911-1980) yaptıkları Suriyeli bir grup Arap entellektüeli tarafından Suriye'nin henüz bağımsızlığını kazanmamış olduğu bir tarihte, 1943 yılında Arap Yeniden Diriliş Partisi (al-Ba'th al-Arab, Arab Resurrection) adıyla kurulmuştur (Özkoç, 2007, s. 22).

Baas Partisi, gelişimini kısmen tamamlamış ve giderek Arap dünyasında daha fazla taraftar toplamaya başlamış olan Arap milliyetçiliği düşüncesinden etkilenecek doğdu. Suriye siyasetinde 1920’lerde etki kazanan Milli Blok (al-Kutla al-wataniya), Milli Hareket Birliği ve Antun Saada’nın Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi gibi milliyetçi hareketler ve partilerden farklı olarak, amacını açık bir biçimde ortaya koydu. Milli Blok ise, Suriye’deki geleneksel elitin çıkarlarını temsil ediyor, Arap milliyetçiliğini Fransızlara karşı güçlü olabilmek için savunuyordu. Lübnan’da kurulan, “Büyük Suriye” idealinden yola çıkan Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi’nin milliyetçiliği, Bereketli Hilal temelinde gerçekleştirilecek bir birliği temel alıyordu. Baas Partisi, en çok Suriye toplumunda yeni yeni filizlenen orta sınıfın ve bir grup küçük aydının başını çektiği Milli Hareket Birliği’nden etkilenmişti. Bununla beraber İkinci Dünya Savaşı sonrasında Arap dünyasında ortaya çıkan siyasi partilerin tersine Baas Partisi birleşik bir Arap devleti idealiyle tanımlanan tek partiydi (Dawisha, 1974, s. 23).

Baas Partisi’nin kuruluşundaki baskın ideoloji, birçok kere dile getirildiği üzere, Arap milliyetçiliğiydi. Ancak 1950’lerde Orta Doğu coğrafyasının dünya sistemindeki dengelere bağlı olarak iki blok arasındaki güç mücadelesi alanı haline gelmeye başlaması ve buradaki bağımsızlık mücadelelerinin çoğunun tam anlamıyla olmasa da Sovyet deneyiminden ya da Leninist self-determination anlayışından esinlenmeleri, alternatif bir kalkınma modeli olarak sosyalizmin –ama sosyalizmin Arap versiyonunun– bu coğrafyada milliyetçilik kadar etkili bir ideoloji olmasının yolunu açtı. Baas Partisi’nin 1953’te Ekrem Hurani’nin Arap Sosyalist Partisi’yle birleşmesinin pragmatik nedenleri olsa da bu birleşmeden sonra Parti’nin, Arap Baas Sosyalist Partisi (Hizb al-Ba’th al-Arabi al-İshtiraki) adını alması önemliydi (Özkoç, 2007, s. 25).

Suriye ve Mısır arasındaki birleşmenin koşullarından biri, tüm siyasi partilerin (Baas Partisi dâhil) kapatılmasıydı. Ancak Suriye’nin Mısır’dan ayrılmasından sonra Baas partisi de diğer partilere göre daha çabuk kendisini toparlayarak eski faaliyetine geri dönmüştür. Bu süreçte Aflak ve Bitar’ın parti yönetimine geri dönebilmeleri ve partinin yeniden yapılanması için Irak’taki milli yönetim destek vermiştir. Fakat Suriye’de düzen ayrılıkçı bir döneme girmiştir. Yeni bir devrimle Nasır’ın birliğine geri

dönmek isteyen Nasırcı grup ve Baas'ın üstünlüğünü tekrar sağlamayı amaçlayan bir Baas'çı grup ortaya çıkmıştır. Bu kaos ortamında Nasırcı grupların önderliğinde yine bir darbe girişimi söz konusu olduysa da kısa sürede ordu tarafından bastırılmıştır (İskender, 2013, s. 38).

Ayrıldıktan sonra Suriye egemen bir devlet haline geldi ve bölgedeki kendi çatışmasını yönetmeye başladı. Ancak Suriye darbeden sonra neredeyse iki yıllık istikrarsız bir dönemden geçmiştir. 1963 yılında Baas Partisi'nin yönetimde aktif hale gelmesiyle ülke siyasetinde yeni bir dönemin kapısı aralanmış oldu (Mercan, 2011, S. 31).

8 Mart 1963'te ayrılıkçı rejimin sonlanmasının ardından yavaş yavaş iktidarını yapılandıran Baas Partisi'nin 1947 yılındaki Tüzüğü'nde yer alan amaçlara yönelik olarak hem Arap sosyalizmi hem de Arap milliyetçiliği temelindeki üç yıllık uygulamaları ve Parti'deki ideolojik bölünmeye rağmen eski kuşak liderlerin etkisinin tam anlamıyla kırılmamış olması, bu dönemin geleneksel Baas evresi olarak tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. İdeolojik farklılıklar bağlamında radikalizme doğru kaymanın belirginleşmeye başlamasına rağmen, bu dönemde klasik anlamda Baasçılık “geleneksellik” kavramsallaştırmasına imkân tanımaktaydı. Bu durum, ekonomik ve politik alandaki uygulamalarda olduğu kadar dış politika alanında da kendini göstermekteydi. Baas Partisi'nin geleneksel evresi, neo-Baas'ın yani Baas Partisi'nin radikal kanadının doğduğu ve giderek güç kazandığı bir dönem oldu. Ancak Baas Partisi'nin radikal kanadı, Parti'nin girdiği dönüşümün ve “sola kayma”nın meyvelerini ancak 1966 yılında toplayabildi (Özkoç, 2007, s. 94-95).

Suriye'de siyaset anlayışı Baas partisi önderliğinde yeni bir döneme girmişti. Fakat Baas kendi içinde de üç ana gruba bölünmüştü; İlki Abdalkarim Zohour, Sami Al-Droubi ve Cemal Atasi önderliğinde Nasırcı grup, ikincisi, Suriye'nin Irak'ı da kapsayacak şekilde Mısır'la federal bir yapı altında birleşmesini isteyen, Aflak ve Bitar önderliğinde yönetilen ulusal komuta ve Mısır'la birlik konusunu askıya alma yönünde fikirlere sahip olan Askeri Komiteydi (Al-Keilani, 1991, s. 257).

Yeni otoritede iktidar, Nasır birliğine geri dönmek isteyen Baa'sçılar ve bu birliğe ılımlı bakmayanlar arasında paylaşılmıştı. Bu durum ileride aralarında sorunlar yaşanacağını da habercisiydi. Her ne kadar iktidarı paylaşmış görünseler de Nasır yanlıları birliğe geri dönme yolunda ısrarlı bir tavır sergilemişlerdir. Baas'çılar ise yine federal bir birlik konusunda fikir beyan etmiştir. Aralarındaki müzakerelerde ve Kahire'de yapılan toplantı sonucunda fikir birliği sağlanamayınca bu iki grup arasında iktidar çatışması başlamıştır. Bu durum Suriyeli Nasırcıların halkı kışkırtmasına ve protestolarına neden olmuştur. Milliyetçi duyguların tekrar tetiklendiği bu dönemde halk sokağa dökülmüştür (Hinnebush, 2011, s. 112).

23 Şubat 1966'da, "Arap gericiler"e ve İsrail'e karşı "devrimci mücadele" yürütme niyetinde olan Marksist eğilimli neo-Baas grubu askeri bir darbeyle iktidarı ele geçirdi. Salah Cedid ve Hafız Esad'ın liderliğini yaptığı bu grup genellikle Alevilerden ve Dürzîlerden oluşmaktaydı. Eflak ve Bitar, darbenin hemen akabinde tutuklandılar; Emin el-Hafız ise yaralı olarak ele geçirildi. Eski kuşak Baasçıların tasfiye süreci ve sürgün hayatları başlamıştı. Eflak, Suriye'deki darbe sonrası Irak Baas Partisi'yle bağlantıya geçerek, 1968'de Baas Partisi Irak'ta iktidarı yeniden ele geçirdi. 1968'den 1979'a kadar Irak Baas Partisi'nin Genel Sekreterliği'ni yaptı. Irak Baas Partisi'nin Eflak'ı Parti'nin Genel Sekreterliği'ne getirmesi, bir anlamda eski kuşak Baasçıların çizgisini takip etmesi Suriye'deki neo-Baas yapılanmasıyla ve ideolojisiyle tam bir tezat teşkil etmekteydi. 1968 yılından itibaren iki ülke ve Parti'nin iki ayrı bölgesel yapılanmasının arasında bir mücadele baş gösterdi. Parti'nin diğer kurucu üyesi Bitar da neo-Baas iktidarıyla birlikte önce Lübnan'a, ardından da Bağdat'a gitti ve faaliyetlerine Irak Baas Partisi içinde devam etti (Özkoç, 2007, s. 116-117).

Haziran 1967'de Suriye ile İsrail arasında altı günlük bir savaş patlak vermiştir. Suriye, Golan Tepeleri'ni İsrail'e kaptırmıştır. Bu, Hafız Esad'ın Kasım 1970'te iktidara gelmesinden önce yeni siyasi ve askeri seçkinler arasında daha fazla bölünmeye yol açmıştır. 30 Ekim 1970'te Suriye Baas Partisi Onuncu Olağanüstü Ulusal Kongresi'ni başkent Şam'da gerçekleştirdi. Duruşmalar, partinin diktatörü General Salah Cedid'in önderlik ettiği radikal sol kanat hizbinin direktifiyle kapalı kapılar ardında

gerçekleşmiştir. Gündemdeki ana madde, dönemin Savunma Bakanı Hafız Esad ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Mustafa Tlas'ın görevlerinden alınmasıydı.

13 Kasım'da Esad, konferans üyelerini tutuklamıştır. Esad askeri bir darbe düzenledi ve Baas Partisi'ni eleştirenlerden tamamen temizlemiştir. Esad yavaş yavaş Suriye ordusunun kontrolünü tamamen ele geçirmiştir. Hafız Esad'ın yönetimi böylece 2000 yılındaki ölümüne kadar sürmüştür.

4.5. Hafız Esad Dönemi (1970-2000)

Esad başkanlığa yükselmek için orduyu ve Baas Partisi'ni kullanmış, iktidarı eline aldıktan sonra bunları rejiminin temeli olarak yerleştirmişti. Kendisi Baas'ın genel sekreterliğini üstlenerek devletin ve partinin başına geçmiştir. Baas'ın hassas hiyerarşisi, kendisine bağlı halk komiteleri ağı ve silahlı kuvvetlerde şubeleriyle etkili bir siyasal denetim aracına dönüşmüştür. Rejimin diğer dayanakları olan ordu ve iç güvenlik güçleri, devlet otoritesini hâkim kılıyor ve gerektiği zaman muhalefeti eziyordu (Cleveland, 2008, s. 444).

Esad, 1971'de yedi yıllığına devlet başkanı olarak seçilmesinden yaklaşık beş ay sonra da Baas Partisi'nin Genel Sekreterliği'ne seçilmiş; bunlara ek olarak Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin de başkanlığını üstlenmişti. Devlet başkanlığı, Parti Genel Sekreterliği ve ordu komutanlığı gibi Suriye siyasal hayatının –ve herhangi bir devlet oluşumunun- en önemli kurumlarının tek bir kişide toplanmış olması, her bir kurumun hareket serbestisini ve özerklik alanını sınırlamaktaydı. Ayrıca bu durum, Baas Partisi'ndeki kolektif liderlik anlayışının yerine tek bir kişinin egemenliğinin ikame edildiğine de işaret etmekteydi. Diğer yandan Esad, bu formel kurumlar üzerindeki egemenliğinin yanı sıra, istihbarat servisi ve güvenlik güçlerinin sıkı denetimiyle informal yapılar üzerinde de denetim kurmaktaydı. Dolayısıyla 1970 Esad iktidarıyla birlikte, Baas Partisi'nin arka plana itildiği ve tek kişide cisimleşmiş bir iktidar yapılanmasının olduğu yeni bir aşamaya geçilmişti (Özkoç, 2007, s. 137-138).

Devlet Başkanı Hafız Esad, iktidara geldikten sonra, daha önce var olan ancak işlevleri yeniden yapılandırılan çeşitli siyasi yapıları yeniden başlatmıştır. Parlamento gibi devlet kurumları yeniden kurulurken, Suriye, gücü esas olarak yürütme organında yoğunlaşan bir başkanlık cumhuriyeti olarak ortaya çıkmıştır. Yeni hükümet, Baasçı doktrine göre teorik olarak sosyalist olsa da, iş sınıflarını destekleyen sınırlı özel sektör faaliyetini teşvik etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda, kamu sektörünün sürekli genişlemesi ile tamamlanmaktadır. 1970'lerde petrol fiyatlarındaki ve dış yardımlardaki artış, Suriye'nin önümüzdeki on yılda bir durgunluk başlamadan önce büyük bir altyapı programını finanse etmesini sağlamıştır. 6 Ekim 1973'te Suriye ve Mısır sürpriz bir saldırıyla İsrail'e savaş açmıştır. Ancak sürpriz unsuruna rağmen Mısır ve Suriye savaşı kaybetti ve İsrail, İsrail'in bir parçası olarak Colan Tepelerini işgal etmeye devam etmiştir. Ertesi yıl, ABD destekli bir ayrılma anlaşması, ana şehir Kuneytire'nin Suriye'nin kontrolüne geri döndüğünü görmüştür.

1980'ler, hükümetin hem iç hem de dış zorluklarla karşı karşıya kalması nedeniyle siyasi ve ekonomik düzeyde bir istikrarsızlık dönemine tanık olmuştur. Bu süre zarfında Suriye, Sovyetler Birliği ile güçlü bağlara sahip olmaya devam etmiştir. ABD ve Körfez Arap ülkeleriyle ilişkiler, Lübnan'daki çatışma ve İran-Irak savaşına ilişkin çeşitli politikaların bir sonucu olarak zor ve daha az gelişmiştir. Ekonomik açıdan, petrol fiyatlarındaki düşüş, Arap yardımlarının kesilmesi, döviz rezervlerinin yetersizliği ve kamu sektöründeki verimsizlikle birleştiğinde, 1986'da doruğa ulaşan bir krize yol açmıştır. Hükümet bu duruma döviz kısıtlamaları ve ithalat kontrolleri getirerek yanıt vermiştir. Aynı zamanda, hükümet politikası, azalan ekonomik durumu iyileştirmek ve sermaye yatırımlarını artırmak için özel sektör faaliyetlerini teşvik etmeye doğru kaymıştır.

1970'lerin sonlarında, köktendinci Sünni Müslümanlardan ciddi bir meydan okuma ortaya çıkmıştır. Seküler Baas programının temel değerlerini reddeder ve Aleviler tarafından yönetilmeye itiraz ederler. 1976'dan 1982'de bastırılmasına kadar, baş muhafazakar Müslüman Kardeşlerin (Müslüman İhvan), rejime karşı silahlı bir isyana öncülük etmiştir. Esad rejimi, Şubat 1982'deki ayaklanma girişimine yanıt olarak

Müslüman Kardeşler'i ezmiştir. Esed rejimi, Hama ve Halep kentini uçaklarla bombaladı ve Hama kentini topçu ateşiyle tamamen yok etmiştir. Bu, binlerce ölüm ve yaralanmaya neden olmuştur. O zamandan beri, rejim karşıtı faaliyetlerin kamusal tezahürleri çok sınırlı olmuştur.

1976'nın başlarında, Lübnan iç savaşı Maruniler için kötü gidiyordu. Suriye, çatışmaya çözüm gücü olarak Lübnan'a 40.000 asker göndermiştir. Ancak Suriye kısa süre sonra Lübnan iç savaşına karıştı ve Suriye güçleri yaklaşık 30 yıl Lübnan'da kalmıştır. Pek çok kişi, Suriye ordusunun Lübnan'daki varlığını, özellikle de 1990'da Suriye destekli Taif Anlaşması'nın ardından iç savaşın sona ermesinden sonra bir işgal olarak görmektedir. Suriye daha sonra 2005 yılına kadar Lübnan'da kaldı ve Lübnanlılar üzerinde ağır bir etki yaratmıştır.

Resmi olarak, Suriye parlamenter bir cumhuriyettir. Ancak birçok muhalif Esad rejimini otoriter olarak görmektedir. Esad rejimi sadece demokratik bir sistemin biçimlerini sunmaktadır. Vatandaşlar görünüşte oy kullansa da, Hafız Esad oyların yüzde 100'ünü almıştır. Halk Meclisi başkanı ve milletvekillerinin hükümeti veya cumhurbaşkanını değiştirme hakkı yoktur.

Devlet Başkanı Hafız Esad, beş kez muhalefetsiz referandumlarla doğrulanmıştır. Oğlu, Başar Esad da Temmuz 2000'de muhalefetsiz bir referandumla onaylanmıştır. Hükümetin her üç kolu da, önceliği Baas Partisi'nin görüşleri tarafından yönlendirilmektedir. Devlet kurumları anayasa ile güvence altına alınmıştır. Buna ek olarak, diğer altı siyasi parti Baas Partisi'nin varlığına ve onunla birlikte Ulusal İlerici Cephe'yi (UİC) oluşturmaya izin verilmiştir.

Hafız Esad, 30 yıl iktidarda kaldıktan sonra 10 Haziran 2000'de ölmüştür. Ölümünden saatler sonra, millet Meclisi'nin onayladığı Cumhurbaşkanı olmak için asgari yaşı 40'tan 34'e düşüren bir anayasa değişikliği, Başar Esad'ın yasal olarak uygun olmasına izin vermiştir. İktidardaki Baas partisi tarafından aday gösterilen Esad, 10 Temmuz 2000'de seçilmiştir. Suriye hükümeti istatistiklerine göre, Başar Esad, muhalefetsiz koştugu referandumla, oyların % 97,29'unu almıştır.

4.6. Beşar Esad Dönemi İç Savaşa Kadar (2000-2011)

Hafız Esad 10 Haziran 2000 tarihinde vefat ettiğinde arkasında Baas Partisi, ordu ve istihbarat servisleri içinde Nusayrilerin tartışılmaz üstünlüğü bulunan güçlü bir devlet bıraktı. Suriye'yi otuz yıl boyunca askeri diktatörlükle yöneten Hafız Esad'ın yerine geçen oğlu Başar Esad'ın izleyeceği politikalar Suriye'nin Ortadoğu'nun birçok meselesinde kilit rol oynaması nedeniyle büyük önem arz etmekteydi. Babasına oranla daha farklı bir ortamda yetişen ve yurtdışı tecrübesi sayesinde liberal eğilimlere sahip olan Başar Esad, liderliğinin ilk yıllarında demokratik reformlar adına bazı ümit verici adımlar atsa da, birtakım iç ve dış sebeplerden dolayı beklenen reform hamlesini bir türlü gerçekleştirememiştir. İktidarının ilk yıllarında ABD ve AB ile iyi ilişkiler geliştirme politikası güden ve ekonomik liberalleşme yolu ile küresel kapitalist sisteme entegre olarak Suriye ekonomisini güçlendirmeyi hedefleyen Başar'ın özellikle ülkesinin güvenliğini temin için kurduğu pragmatik ittifaklar ve İsrail'e karşı çeşitli örgütlere patronluk yapma politikası bağlamında babasının mirasını devraldığı gözlemlenmektedir (Salik, 2011, s. 22-23).

Birçok Suriyeli iktidarın babadan oğula devredilmesine itiraz etse de Başar'ın yükselişi hem Suriye'de hem de yurtdışında bir miktar iyimserlik yaratmıştır. Suriyeliler, Devlet Başkanı Beşar Esad'ın gençliğini ve eğitimini statükodan kurtulma imkânı olarak gördüler. Açılış konuşmasında, Esad ekonomik liberalleşmeye olan bağlılığını teyit etti ve gerçekleştirme sözü verdi.

Esad, ülkenin egemenliğini tehdit edebilecek politikaları desteklemeyeceğini açıklamıştır. Baas Partisi, ancak hükümetin ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalarını biraz gevşetti ve birkaç yüz siyasi tutukluyu serbest bırakmıştır. Bu erken jestler bazı gözlemciler tarafından "Şam Baharı" olarak adlandırılan kısa süreli göreceli açıklık dönemi, kamusal siyasi tartışma forumları ortaya çıktı ve siyasi reform çağrılarına müsamaha gösterilmiştir. Ancak aylar içinde Esad rejimi, tehditler ve tutuklamalar kullanarak ve reform yanlısı aktivizmi bastırarak rotasını değiştirmiştir. Esad daha sonra ekonomik reformların siyasi reformlardan önce gelmesi gerektiğini söylemiştir.

Başar Esad, Suriye'nin İsrail'le on yıllardır süren çatışmasında babasının sert duruşunu sürdürmüştür. Esad rejimi, Golan Tepelerinin iadesini ve Filistinlilere ve Lübnanlı silahlı gruplara destek talep etmeye devam etmiştir. Esad'ın 2003'te ABD liderliğindeki Irak işgalini kınamasının ardından ABD ile ilişkiler kötüleşmiştir. Milliyetçi ve Batı karşıtı söylemler hızla Esad'ın konuşmalarının önemli bir parçası haline gelmiştir.

Bir taraftan İsrail, öbür taraftan İsrail'e arka çıkan Bush yönetiminin işgal ettiği Irak arasında sıkışan Başar Esad, babası döneminde uygulanan dış politika yöntemlerine başvurma yoluna gitmiştir. Esad, 2003'ten sonra zaten yakın olduğu İran'la ilişkilerini daha da derinleştirerek bölgesel yalnızlıktan kurtulmayı, Hizbullah, Hamas ve İslami Cihat gibi örgütlere aktif patronluk yaparak İsrail ve ABD'ye karşı caydırıcılığını artırmayı hedeflemiştir. Ayrıca Suriye'nin ittifaklarını çeşitlendirme stratejisi bağlamında, Irak işgaline karşı çıkan Türkiye ile yakınlaşma politikası izlenmeye başlanmıştır (Salik, 2011, s. 23).

Başar Esad'ın, tıpkı babası gibi, sıkıntılı dönemlerde Suriye'yi rahatlatacak ittifaklar kurma politikasını başarıyla uyguladığını söyleyebiliriz. İran'ın desteğini arkasına alan Esad, Lübnan'daki Şii Hizbullah, Filistinli Hamas ve İslami Cihat gibi örgütlere patronluk yapmaya devam ederek İsrail ve ABD'ye karşı kullanabileceği kartları elinde tutmaya devam etmiştir. Özellikle 2006 İsrail-Hizbullah savaşı sırasında İran'ın Hizbullah'a ve Hamas'a Suriye yoluyla ulaşması Suriye'ye kilit bir rol kazandırmıştır. Esad; ABD, İsrail, Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün'e karşı, İran ve bölgesel örgütlerle elde ettiği kartlara 2003 yılından sonra Türkiye ile geliştirdiği pragmatik ittifakı da ekleyerek bölgesel konumunu güçlendirmiştir. Batı ile ilişkileri bir türlü düzelmeyen Esad yönetimi küresel ölçekte Rusya, Hindistan ve Çin gibi aktörlerle iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir (Salik, 2011, s. 23-24).

2005 yılına gelindiğinde, Esad bir dizi kabine yeniden yapılanmasını kullandı. 'Eski muhafızlar' olarak bilinen çok sayıda subay zorla emekli edilmiştir. Onların yerini daha genç yetkililer aldı ve en güçlü güvenlik pozisyonlarının çoğu Esad'ın akrabalarına

gitmiştir. Ancak, bu açıklıktan sonra bile Esad'ın iktidarında, reform girişimleri geçici ve büyük ölçüde kozmetik olarak kalmıştır. Ekonomik liberalleşme, esas olarak Başar Esad'ın akrabalarından birkaçına fayda sağladı. Suriye halkının geri kalanı bu reformlardan fayda sağlamamıştır.

2005'in başlarında, eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra, Batılı ve Arap ülkelerinin baskısı altında, 1976 askeri müdahalesinden bu yana Lübnan'da bulunan Suriye güçleri geri çekilmiştir. BM soruşturması, Suriye istihbaratının Hariri suikastına karıştığına dair bazı işaretler göstermektedir. Ancak Suriye'nin Hariri suikastına ne düzeyde bir katılımı olduğu kesin olarak belirlenmemektedir.

Hariri suikastını takip eden dönemde zor günler geçiren Esad'a en büyük desteği İran vermiştir. 2005 yılında radikal bir dış politika söylemiyle iktidara gelen Mahmud Ahmedinecad döneminde İran Suriye ilişkileri her alanda gelişmiş ve stratejik ittifak düzeyine çıkmıştır. Ahmedinecad'ın 2006 yılında Şam'ı ziyaret ederek Esad ve Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın yanı sıra, Hamas, İslami Cihat ve diğer Filistinli direniş örgütleriyle görüşmesi Batı ve İsrail karşıtı direniş cephesinin güçlenmesine yol açmıştır (Sinkaya, 2011, s. 42).

2007'de Esad, neredeyse oybirliğiyle ikinci bir dönem için cumhurbaşkanı olarak yeniden seçildi. Beşar Esad, eleştirmenler ve muhalifler tarafından hileli olarak kabul edilen seçimlerde ikinci bir dönem kazanmıştır. Seçimi kazandıktan sonra Esad, ülkesinin uluslararası izolasyonunu sona erdirmek ve Suudi Arabistan ve Türkiye de dahil olmak üzere bölgesel güçlerle ilişkileri geliştirmek için bazı geçici adımlar atmıştır.

2005 ve 2010 yılları arasında Suriye'deki Baas Partisi, ülkenin dış ve iç politikasında herhangi bir rol oynamayı bırakmış görünüyordu. Güç, istihbarat ve güvenlik şubelerine dayanan iktidardaki Alevi mezhebinin elinde toplanmıştır. Suriye rejiminin gerçek gücü artık yüzeysel bir resmi devlette somutlaşmaktadır. Daha ziyade, aile ve klan bağları ağı, kurumları baltalayan ve Alevi mezhebine karşı tarihsel kızgınlığı

harekete geçiren bir ağ içindedir. Alevi mezhebinin devletin ve rejimin tüm eklemleri üzerinde tam kontrole sahip olduğu çok açık hale gelmiştir. Esad ailesinin önderliğinde bu şebeke, halkı sindirerek ve terörize ederek gücünü kullanmıştır. Önünde duranlara karşı sistematik ve acımasız davranışlarda bulunmuştur. Son derece merkezileşmiş ekonominin ganimetlerinin bir kısmını önemli Sünni işadamlarıyla paylaşmayı başarmıştır. Bu, 2011'in başında protesto hareketlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunan ana nedenlerden biridir.

5. SURIYE İÇ SAVAŞI DÖNEMİ

14 Ocak 2011'de Tunus'taki halk protestoları Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin kaçmasına yol açmıştır. Ocak 2011'de Mısır'da Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'e karşı protestolar düzenlenmiştir. Birkaç hafta sonra Libya, Yemen ve Suriye'de protestolar başlamıştır. Suriyeli göstericilerin rejime karşı gösteriler düzenlemelerinin birçok nedeni vardır. 50 yıllık Baas Partisi iktidarından sonra, Suriyeliler yaygın yolsuzluk, adam kayırma ve sivil ve siyasi özgürlüklerin eksikliğinden bıkmıştır. Beşar Esad, Suriye Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak göreve başlama konuşmasında, rejimde ekonomik ve siyasi açıdan kapsamlı reformlar gerçekleştirme sözü vermiştir. Başar Esad'ın iktidara gelmesinden on yıl sonra bu reformların hiçbirini uygulanmamıştır. Tam tersine Başar Esad, devletin üst sınıfına (Başar Esad'ın akrabaları da dâhil) fayda sağlayan bazı liberal ekonomik reformlar uygulamıştır. Buna ek olarak, temel olarak Suriye'nin komşu ülkeleriyle ithalat pazarını yerel ekonomi pahasına açmıştır. Bu durum orta ve alt sınıfların rejime olan desteğini zayıflatmıştır. Ek olarak, Suriye'nin tüm bölgelerinde yoksulluk artmıştır. Cumhurbaşkanı Başar Esad'ın akrabaları zenginleşmiştir. Ayrıca özgürlüklerin bastırılması, güvenlik güçlerinin keyfi tutuklamaları ve cezaevlerinde işkence hakim olmuştur. Bu nedenler esas olarak 2011'de Suriye'deki protesto hareketine katkıda bulunmuştur.

ABD, Katar ve Suudi Arabistan ile birlikte, gösterici gruplarını destekledi ve finanse etmiştir. ABD, protestoları Başar Esad rejimine baskı yapmak için bir fırsat olarak görmüştür. ABD Başkanı Barack Obama, konuyla ilgili yaptığı konuşmada, Beşar Esad'a "ülkesindeki reformlara öncülük etmesi ya da istifa etmesi" çağrısında bulunmuştur. Dahası, Obama Esad'ı "protestoları bastırmanın uluslararası müdahaleye yol açabileceği" konusunda uyarmıştır.

Suriye krizi Suriye'nin komşularını da etkiledi. Avrupa siyasetini sarstı ve ABD-Türkiye ilişkilerini gerdi ve bir kriz noktasına ulaştı. Suriye krizi, İran ile İsrail arasında doğrudan düşmanlıklara yol açmıştır. Suriye krizi, Rusya'nın Orta Doğu'ya dönüşü ve

kitle imha silahları ve sivillerin korunması konusundaki uluslararası normlara meydan okuması için bir bahane sağlamıştır. Suriye'nin bazı bölgeleri El Kaide ve IŞİD için güvenli sığınaklar haline gelmiştir. Suriye, doksanlı yıllarda Afganistan'dan bu yana en büyük yabancı terörist savaşçı yoğunluğuna ev sahipliği yapmaktadır. Çatışma aynı zamanda IŞİD'in yükselişini de körükledi ve ABD liderliğindeki askeri müdahale devam etmektedir. Aradan 12 yıl geçmesine rağmen Suriye'deki çatışma durmadı ve Suriye'nin komşuları bu çatışmanın etkilerinden kurtulamamıştır.

Suriye'deki protestolar yerel, bölgesel veya uluslararası olsun, birçok faktörden kaynaklanmıştır. Suriye halkının ekonomik, medeni ve siyasi hakları için devrim başlamıştır. Beşar Esad, Suriye'yi kasıp kavuran protesto dalgasına rağmen iktidarda kalmayı başarmıştır. Başar Esad, Arap cumhurbaşkanları (Tunus'tan Zine El Abidine Bin Ali (kaçtı), Mısır'dan Hüsnü Mübarek (iktidardan feragat etti) ve Yemen'den Ali Abdullah Salih (öldürüldü) gibi değildir.

Ancak Beşar Esad'ın en büyük meydan okuması, 18 Temmuz 2012'de üst düzey Suriyeli yetkililerin Suriye'deki bir "kriz hücresi" patlamasında öldürülmesiydi. Ölenler arasında Savunma Bakanı Davud Rajha, Savunma Bakan Yardımcısı Wassef Shawkat (Beşar Esad'ın kayınbiraderi), Başkan Yardımcısı Hasan Türkmani ve Ulusal Güvenlik Bürosu şefi Hişam Bahtiar da vardır.

Beşar Esad'ın şimdiye kadar iktidarda kalmasını sağlayan iki ana faktör, Şam şehrini kontrol altında tutma yeteneğiydi ve Esad, bir yanda ABD, Avrupa Birliği ve Türkiye, diğer yanda Rusya, Çin ve İran arasındaki çatışan çıkarlara güvenmiştir. Rusya ve Çin, Batılı ülkelerin Suriye'ye askeri müdahaleye izin veren kararlar almasını önlemek için birden fazla kez veto etmiştir. Ancak Başar Esad'ın en büyük meydan okuması, 18 Temmuz 2012'de üst düzey Suriyeli yetkililerin bir 'kriz hücresi' patlamasında öldürülmesiyle gelmiştir. Aynı zamanda, binlerce isyancı, Suriye rejiminin Şam üzerindeki kontrolünün sarsıldığı başkent Şam'ın farklı bölgelerine saldırmıştır. Suriye rejim güçleri kaybettikleri bölgelerin çoğunu geri almış olsa da, Şam'daki rejim yanlısı mahalleleri Lübnan'a kitlesel bir göçe yönelmiştir.

5.1. Suriye İç Savaşı Olayları

6 Mart 2011'de, Suriye'de, on beş genç, Suriye'nin güneyindeki Ürdün sınırına yakın bir şehir olan Dera'da, bir okulun duvarlarına hükümet karşıtı grafiti yazdıkları için tutuklanmıştır. Gençlerin cezalandırılması ve kötü muameleleri, şehir sakinlerinin seferberliği için bir katalizör haline gelmiştir. Protesto günler geçtikçe daha şiddetli hale gelmiştir. 18 Mart'ta binlerce kişi, gençlerin serbest bırakılmasını talep etmek için Dera'da toplanmıştır. Aynı zamanda demokrasi, ifade özgürlüğü, siyasi özgürlük ve yolsuzluğa son verilmesi çağrısında bulunulmuştur. Gösteriler sırasında üç protestocu güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür.

Kısa süre sonra, Dera'daki huzursuzluk, Devlet Başkanı Başar Esad'ın istifasını talep eden şiddetin artmasıyla ülke çapında bir protestoya dönüşmüştür. Gösterilere yanıt olarak, 260 siyasi tutuklu serbest bırakıldı, 48 yıl boyunca devam eden olağanüstü hal sona erdirildi. Ayrıca, Suriye'de 1962'de yapılan nüfus sayımından sonra vatandaşlık haklarından mahrum bırakılan yaklaşık 120.000 vatansız Kürt'e vatandaşlık hakkı verilmiştir. Güvenlik güçlerinin göstericilere yönelik güç kullanımının artması, göstericilerin kararlılığını kırmıştır. Ancak göstericiler kendilerini ve şehirlerini savunmak için silahlanmaya başladılar. Temmuz 2011'de Suriye, gösterilerin silahlı bir çatışmaya dönüştüğünü görmüştür. Mezhepsel şiddet ilk olarak 2011 yılında karma şehirlerde patlak vermiştir. Sünniler ve Aleviler arasındaki mezhepsel şiddet, uzun süredir devam eden Sünni sosyal şikâyetleri nedeniyle zaten yoğunlaşmıştır (Wimmen, 2016, s. 8).

Zamanla, sadece rejim güçleri muhalif güçlere karşı değil, etnik ve dini olarak farklı birkaç hizip ortaya çıkmıştır. Suriye Hükümeti ve çeşitli destekçileri, Sünni Arap muhalefet grupları (özellikle Suriye şehirlerindeki muhalif silahlı gruplar etrafında birleşen Özgür Suriye Ordusu), Kürt grupları ve cihatçı gruplardır.

5.1.1. Ayaklanma

Ocak 2011'de Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'a Wall Street Journal'a verdiği röportajda Arap dünyasını kasıp kavuran halk protestoları dalgasının Suriye'ye ulaşmasını bekleyip beklemediği sorulmuştur. Esad, birçok Suriyeli için ekonomik zorluklar olduğunu ve siyasi reform yolundaki ilerlemenin yavaş ve durgun olduğunu kabul etti, ancak Suriye'nin protestolardan korunacağından emindi.

Röportajdan sadece birkaç hafta sonra gelen rejim karşıtı protestoların başlaması, Esad'ın durumunun kabul etmek istediğinden çok daha istikrarsız olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Gerçekte, uzun süredir devam eden çeşitli siyasi ve ekonomik sorunlar ülkeyi istikrarsızlığa doğru itiyordu. Esad 2000 yılında babasının yerine geçtiğinde, modernleştirici ve reformcu olarak ün kazanarak cumhurbaşkanlığına gelmiştir. Esad'ın başkanlığı tarafından yükseltelen umutlar büyük ölçüde yerine getirilmemiştir. Aksine, babasının yönetiminin gözetleme, acımasız şiddet, cinayet ve yolsuzluk gibi otoriter taktiklerini yeniden canlandırdı. Ayrıca, Esad rejime muhalif şüphelilere kapsamlı gözetim uygulamıştır. Esad aynı zamanda Suriye'nin devlet egemenliğindeki ekonomisinin önemli ölçüde liberalleşmesini de denetlemiştir. Ancak bu değişiklikler çoğunlukla rejimle bağları olan bir kapitalistler ağını zenginleştirmeye hizmet etmiştir.

Çevre krizi de Suriye'nin ayaklanmasında rol oynamıştır. 2006 ve 2010 yılları arasında Suriye, ülkenin modern tarihindeki en kötü kuraklığı yaşamıştır. Yüz binlerce çiftçi ailesi yoksulluğa düştü ve kırsal kesimdeki insanların kentsel gecekondu mahallelerine kitlesel göçüne neden olmuştur.

Suriye'nin güneyinde, kuraklığın hüküm sürdüğü yoksul kırsal Dera ilinde, ilk büyük protestolar Mart 2011'de gerçekleşmiştir. Bir grup çocuk, rejim karşıtı grafiti yazdıkları için yetkililer tarafından tutuklanmış ve işkence görmüştür. Bu yüzden, öfkeli yerel halk, siyasi ve ekonomik reformlar için gösteri yapmak üzere sokağa dökülmüştür. Güvenlik güçleri sert tepki gösterdi, kitlesel tutuklamalar gerçekleştirdi ve bazen göstericilere ateş açmıştır. Rejimin şiddeti protestocuların davasına ivme kazandırdı.

Sonra, haftalar içinde ülkenin dört bir yanındaki şehirlerde benzer şiddetsiz protestolar ortaya çıkmaya başlamıştır. Güvenlik güçlerinin protestocuları dövdüğü ve ateş ettiği videolar (tanıklar tarafından cep telefonlarında yakalandı) ülke çapında dolaştı ve yabancı medya kuruluşlarına ulaştırılmıştır.

Ayaklanmanın ve rejimin tepkisinin başından beri mezhepsel bir boyutu vardı. Protestocuların çoğu ülkenin Sünni çoğunluğuna aitken, iktidardaki Esad ailesi ülkenin Alevi azınlığına mensuptur. Aleviler ayrıca protestoculara ve rejimin şüpheli muhaliflerine karşı en kötü şiddeti uygulayan güvenlik güçlerine ve düzensiz milislere de hâkim oldular. Ancak çatışma ilerledikçe, mezhepsel bölünmeler sertleşmiştir. Esad, kamuoyuna yaptığı açıklamalarda, muhalefeti El Kaide kalıbındaki Sünni İslamcı aşırılık yanlıları ve Suriye'ye karşı yabancı komploların katılımcıları olarak göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Rejim, Sünni olmayan toplulukların, Sünni muhalefetin ağırlıklı olarak Sünni olmayan topluluklara karşı şiddetli misillemeler yapacağı korkusunu körükleyen propaganda üretmiştir.

Protestoların gücü ve büyüklüğü arttıkça, rejim daha ağır bir güçle karşılık vermiştir. Rejim güçleri bazı durumlarda Baniyas ve Humus gibi şehirlere ya da protesto merkezi haline gelmiş mahallelere tank, top ve helikopterlerle saldırmıştır. Buna cevaben, bazı protestocu gruplar güvenlik güçlerine karşı silahlanmaya başlamıştır. Haziran ayında, Suriye birlikleri ve tankları kuzeydeki Cisir al-Şuğur kasabasına girdi. Bunun sonucunda Türkiye'ye kaçan binlerce mülteci akımı olmuştur.

2011 yazına gelindiğinde, Suriye'nin bölgesel komşuları ve küresel güçler, Esad yanlısı ve karşıtı kamplara bölünmeye başlamıştı. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği, protestoculara karşı kampanya devam ederken Esad'ı giderek daha fazla eleştirdi. ABD Başkanı Barack Obama ve bazı Avrupalı devlet başkanları Ağustos 2011'de Esad'ın istifasını istemiştir. Katar, Türkiye ve Suudi Arabistan'dan oluşan Esad karşıtı bir blok 2011'in son yarısında kurulmuştur. ABD, AB ve Arap Birliği kısa süre sonra Esad rejiminin üst düzey üyelerini hedef alan yaptırımlar getirmiştir.

Bu arada, Suriye'nin uzun zamandır müttefikleri olan İran ve Rusya onları desteklemeye devam etmiştir. Çatışmayı uzatacak uluslararası bölünmelerin ve rekabetlerin ilk belirtisi Ekim 2011'de gelmiştir. Rusya ve Çin, Esad'ın baskısını kınayan bir BM Güvenlik Konseyi kararına karşı oy kullanmışlardır.

5.1.2. Protestoların Başında Suriye Krizinin Çözümü İçin Ortaya Atılan Girişimler

2011 ve 2012'nin başlarında, uluslararası kuruluşların çatışmayı sona erdirmek için bir dizi çabası görülmüştür. Kasım 2011'in başlarında, Suriyeli yetkililer Arap Birliği girişimini kabul etmiştir. Arap Birliği, Suriye hükümetini protestoculara yönelik şiddeti durdurmaya, şehirlerden tank ve zırhlı araçları çekmeye ve siyasi tutukluları serbest bırakmaya çağırmıştır. Aralık 2011'de Suriye hükümeti, Arap Birliği'nden bir gözlemci heyetinin planın uygulanmasını gözlemlemek üzere Suriye'yi ziyaret etmesine izin vermeyi kabul etmiştir. Gözlemciler, yeterli monitör ve teçhizatın gönderilmediği ve Suriye hükümetinin monitörlere düzenlenmiş sahneler sunduğu ve hareketlerini kısıtladığı ortaya çıktığı için muhalefet nezdinde güvenilirliğini hızla kaybetmiştir. Gözlemcilerin güvenliğiyle ilgili endişelerin ortasında, Arap Birliği 28 Ocak'ta gözlemciliği sona erdirdi.

Bu kez eski UN Genel Sekreteri Kofi Annan'ın arabuluculuğunda ve UN ile Arap Birliği tarafından desteklenen ikinci bir anlaşma, Nisan 2012'de kısa bir kısmi ateşkes sağlamıştır. Ancak şiddet kısa sürede yeniden başladı ve öncekinden daha yüksek seviyelere ulaştı ve Arap Birliği'nden öncekiler gibi UN gözlemci ekibi de güvenlik nedenleriyle geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Savaşçıların kendi aralarında barış yaratmada çok az başarı elde eden UN ve Arap Birliği, çatışmaya siyasi bir çözüm bulmak için uluslararası güçleri bir araya getirmeye çalışmıştır. Haziran 2012'de UN tarafından düzenlenen uluslararası bir konferans, Suriye için geçici bir yönetim organı kurma müzakereleri için bir yol haritası sağlayan Cenevre Bildirisi'ni hazırlamıştır. ABD ve Rusya, Esad'ın gelecekteki bir Suriye hükümetine dâhil edilip edilmeyeceği konusunda anlaşamadılar.

2012 yılının başlarında, Ağustos 2011'de İstanbul'da kurulan muhalif bir çatı örgüt olan Suriye Ulusal Konseyi kurulmuştur. Muhalefeti etkili bir şekilde temsil etmek için çok dar ve iç çatışmalardan dolayı çok zayıflamış olduğu ortaya çıkmıştır. İç çatışmaların çoğu, çeşitli isyancı gruplara verilen desteğin sonucuydu. Bağışçı ülkelerin kendi gündemlerini önceliklendirmeleri ve muhalefet üzerindeki etkilerini en üst düzeye çıkarma çabaları, muhalif gruplar içinde çatışmalara yol açmıştır. Aylarca süren tartışmalı diplomasinin ardından, Suriyeli muhalif liderler Kasım ayında Suriye Devrimci ve Muhalif Güçler Ulusal Koalisyonu adlı yeni bir koalisyonun kurulduğunu duyurdular. Ertesi ay boyunca, koalisyon düzinelerce ülke tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmıştır. Suriye Ulusal Konseyi'nin başına bela olan bölünmeler ve rekabetler yeni örgütte şu ana kadar varlığını sürdürmektedir.

5.2. Suriye İç Savaş Nedenleri

Yakın bir geçmişte Arap coğrafyasında gerçekleşen önemli bir siyasal ve reformist hareket tarihsel süreç açısından önemlidir. Daha sonra “Arap Baharı” olarak adlandırılacak süreç 2010 yılında Tunus'ta başlamıştır. Kısa süre içinde diğer Arap ülkelerine yayılan protestoların ekseninde tek adam yönetimleri, temel hak ve özgürlüklerin yetersizliği ve sınırlamaları, özellikle ifade özgürlüğü-, siyasi yozlaşmalar, kötü yaşam koşulları, işsizlik, enflasyon gibi konular ve bu konulara ilişkin istemler öne çıkmıştır. Kriz ve siyasal çalkantılar zincirleme etki yaratarak hızlı bir şekilde yayılmış, kitlesel protestoları tetiklemiş ve pek çok ülkede şiddetli çatışmalara dönüşmüştür. Başta Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Suriye, Bahreyn gibi ülkelerde yaygın ve çok şiddetli protesto eylemleri gerçekleşmiştir. Buna karşılık ise Cezayir, Fas, Irak, Kuveyt, Lübnan, Sudan, Suudi Arabistan ve Umman gibi ülkelerde küçük çaplı protestolarla süreç nispeten daha sakin yaşanmıştır (Bozkurt, 2017, s. 684-685).

Demokratik talepler, hareket ortaya çıktığında ve yaygınlaşmaya başladığında mücadeleye yön vermiştir. Arap ülkelerindeki bu yaygın protestolar ortaya çıktığında bu harekete, Prag Baharından esinlenerek, süreç içinde Arap Baharı denilmiştir. Arap Baharı, eylemlerin başladığı ülkelerde beklenen reform ve demokratikleşme hedeflerinin

büyük bir kısmını yerine getirememiştir. Gerçi, Arap Baharı bazı ülkelerde (Tunus, Mısır, Libya gibi) rejim değişikliklerine yol açmışsa da, Suriye’de ise bu süreç, bölge ülkelerini de, (başta Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan olmak üzere), etkileyecek şekilde zaman zaman düşük yoğunluklu ve kimi zamanda yoğun çatışmaları barındıran bir bölgesel krize ve bazı ülkelerde iç savaşa dönüşmüştür (Bozkurt, 2017, s. 684-685).

2011 yılında, Dera şehrinde, bir grup öğrenci, Arap Baharı sürecinin bir parçası olarak okul duvarlarına hükümet karşıtı grafitiler yazmıştır. Protestocular, yolsuzlukları ve hükümetin baskıcı yönetimini eleştirerek, Esad’ın istifasını talep etmişlerdir. Ancak Esad, protestolara sert bir şekilde müdahalede bulunmuştur. Arap Baharı’ndaki toplumsal hareketlerden cesaret alan Suriyeliler protestoları diğer şehirlere taşımış ve hemen ertesinde birçok önemli kentte son zamanların en büyük protestoları başlamıştır. Esad protestoları sert bir şekilde bastırmaya çalışmış ve neticede binlerce Suriyeli hayatını kaybetmiş ve milyonlarca Suriyeli ise başka ülkelere göç etmiştir (Babahanoğlu, 2023, s. 410).

Hafız ve Beşar Esad, azınlık politikalarını uygulayarak Arap Alevi mezhebinin kaderini kendi kaderleriyle birleştirmiş ve çoğunluğun zararına azınlıkları iktidara yaklaştırmışlardır. İzlenen azınlık politikaları, Suriye toplumunun yapısını ve ulusal birliğin temellerini sarsmıştır. Ayrıca, Suriye’yi İran liderliğindeki bölgesel bir Şii mezhep eksenine bağlayarak tarihsel hassasiyetleri de tetiklemiştir. Suriye’de tüm muhalefetin ortadan kaldırılması ise ciddi sonuçlar doğurmuştur. Bu durum, yolsuzlukları artırdığı gibi siyasi partiler, sivil toplum örgütleri ve bağımsız sendikalar gibi muhalefet mekanizmalarının yokluğu nedeniyle görüşlerini ifade edemeyen ve çıkarlarını savunamayan geniş bir Suriyeli kitlenin marjinalleşmesine yol açmıştır. Tüm bunlar 2011 Suriye krizinin patlak vermesinin başlıca nedenleri olmuştur (Al-Samar, 2023, s. 48).

Suriye ayaklanması şiddet içermeyen protestolarla başladı, ancak sistematik olarak şiddetle karşılandığı için protestolar militarizme oldu. 2023’de 12 yıl süren savaşın ardından tahmini 1000.000 Suriyeli öldürüldü ve 12 milyondan fazla insan

mülteci olmuştur. Suriye iç savaşına katkıda bulunan birçok nedenden en önemlileri şunlardır:

1- Siyasi Baskı

Baas Partisi'nin iktidara geldiği 1963 yılından bu yana Suriye'de gerçek anlamda bir siyasi hayat yaşanmamıştır. Başka bir deyişle, halkın Suriye'deki siyasi durum hakkında hiçbir söz hakkı yoktur. Suriye'de, ülkeyi yönetme konusunda farklı insan yelpazelerinden katılım yoktur. Ayrıca Suriye'de gerçek seçimler, yetkililer için hesap verebilirlik ve iktidar rotasyonu yoktur. Siyasi yaşam başlangıçta Baas Partisi tarafından üyelerine indirildi ve ardından Esad ailesi Suriye'deki siyasi yaşamın odak noktası ve özü haline gelmiştir. Suriye toplumunun siyasi bir projeyi taşıyabilecek canlı bir toplum olduğu açıktır. Hafız Esad, 1970'ten sonra Suriye toplumunu çeşitli güvenlik servislerine bağlayarak marjinalleştirmeyi ve kuşatmayı başarmıştır. Bu şekilde Hafız Esad, Suriye'deki siyaseti şahsıyla, ailesiyle, yandaşlarıyla ve yörüngesindekilerle sınırlamıştır.

Suriye'de ciddi bir demokrasi açığı vardı ve 2011'den önce Suriye'de kayda değer bir siyasi muhalefet yoktur. Baas Partisi siyaseti tekeli koruyacak şekilde yapılandırmıştı, Herhangi Baas Partisi dışındaki siyasi faaliyetler acımasızca bastırılmıştır. Hafız iktidara gelmeden önce, güvenlik aygıtını, her birinin diğerlerinin ne yaptığını izleyeceği şekilde yapılandırdığından emin olmuştur. Bu sağlam yapı, tomurcuktaki güce yönelik herhangi bir meydan okumayı ortadan kaldırmaya yardımcı olmuştur. Bu sağlam yapı sayesinde güvenlik hizmetleri günümüze kadar devam etmiş ve rejime iyi hizmet etmiştir (Haran, 2016, s. 3).

Yerine oğlu Beşar geçtiğinde o da aynı şeyi yaptı ve güvenlik servislerinin rolü büyüdü ve Suriye'deki siyasi hayatı şekillendirenler oldular. Seçimler, sendikalar, öğrenci birlikleri, Halk Meclisi ve bakanlar, güvenlik servislerinin elindeki araçlar ve kıstaslardır. Suriye siyasi yaşamında, bu odaklanma tanrılaştırma noktasına gelene kadar Hafız Esad figürüne odaklanmak, böylece heykellerinin Suriye'deki her şehir ve köyde olması dikkat çekicidir. Tüm yetkiler artık cumhurbaşkanı, ordunun başkomutanı, ulusal komuta genel sekreteri ve Baas Partisi'ndeki ulusal liderliğin genel sekreteri olan Hafız

Esad'ın elindedir. Bu nedenle, zor siyasi durum Suriye halkını siyasi bir boğulma durumunda yaşatmıştır. Sonuç olarak, Suriye'de ayaklanma başlar başlamaz, halk buna çok hızlı tepki göstermiştir.

Cumhurbaşkanı Başar Esad, 1971'den beri Suriye'yi yöneten babası Hafız'ın ölümünden sonra 2000 yılında iktidara gelmiştir. Başar Esad göreve geldikten sonra reform sözü verdi, ancak bunları uygulamamıştır. Aksine, sivil toplum aktivizmi ve medya özgürlüğü ciddi şekilde kısıtlandı ve Suriyeliler için siyasi bir açılım umutlarını etkili bir şekilde boşa çıkarmıştır.

2- Mezhepsel Nedenler

Suriye, çoğunluğu Sünni Müslüman bir ülkedir ve Suriye ayaklanmasına başlangıçta katılanların çoğunluğu Sünnilerdedir. Ancak güvenlik aygıtındaki en üst düzey pozisyonlar, Esad ailesinin mensubu olduğu Şii dini bir azınlık olan Alevi azınlığın elindedir. Aynı güvenlik güçleri, çoğunluğu Sünni protestoculara karşı şiddetli şiddet uyguladı. Suriyelilerin çoğu dini hoşgörü gelenekleriyle gurur duyuyor, ancak birçok Sünni hala bir avuç Alevi ailesinin bu kadar çok gücü tekelleştirmesine kızmaktadır. Ağırlıklı olarak Sünni protesto hareketi ve Alevilerin çoğunlukta olduğu ordu, Humus şehri gibi dini açıdan karışık bölgelerde mezhepsel gerilimlere ve isyana katkıda bulunmuştur.

Ayaklanmanın ilk zamanlarında mezhep kelimesi doğru düzgün telaffuz dahi edilmezken rejim, azınlıkları harekete geçirmek ve asker ihtiyacını karşılamak için muhaliflerin mezhepçi bir motivasyonla savaştıkları iddialarında bulunmaya başlayarak, azınlıklara kaderlerinin rejiminkiyle aynı olduğunu ve bu sebepten ötürü rejimi var güçleriyle savunmaları gerektiğini öğütlemeye başladı. Savaşın ikinci senesinden itibaren ortaya çıkan ve Suriye'deki İslamcılık anlayışından uzak, daha ziyade Körfez ülkelerindeki Vehhabi inanç sistemine benzer bir dini anlayışları olan radikal İslamcı gruplar da doğrudan mezhep argümanını kullanmaya başladılar. IŞİD'in Nusra Cephesi'nden ayrılması ve ele geçirdiği her yerde azınlıklara karşı sert bir tutum belirlemesi rejimin ekmeğine yağ sürmüştü. Öte yandan Türkiye ve Körfez'in

rejimin karşısında İran ve Hizbullah'ın ise rejimin arkasında savaşa söylemsel düzeyde ya da fiili olarak müdahil olmaları savaşın bölgeselleşmesine ve tüm sosyo-ekonomik dengelerin hiçe sayılarak bir Sünni-Şii savaşıymış gibi lanse edilmesine sebebiyet verdi (İnanç ve Sabah, 2016, s. 87-88).

2013'ten itibaren ortaya çıkmaya başlayan Selefî İslam anlayışına sahip radikal örgütlerin 'Suriye vatandaşlığı' kimliği üzerine inşa edilmiş bir demokratik Suriye yerine doğrudan İslami bir Suriye için savaştıklarını deklare etmeleri de rejimin işlerini kolaylaştırırken ÖSO gibi muhalefetin çekirdeğini oluşturan grupları gölgede ve zorda bırakmıştır (İnanç ve Sabah, 2016, s. 89).

3- Arap Baharı Etkisi

Suriye'deki korku duvarı, Muhammed Buazizi (Aralık 2010'da kendini ateşe veren Tunuslu sokak satıcısı) olmasaydı, tarihin bu döneminde yıkılmazdı. Muhammed Buazizi, Arap dünyasında (Arap Baharı olarak bilinir) hükümet karşıtı ayaklanma dalgasına katkıda bulunmuştur. 2011'in başlarında Tunus ve Mısır rejimlerinin devrilmesi El Cezire'de canlı yayınlanmıştır. Televizyonda yayınlanan bu sahneler, Suriye'deki milyonlarca insanı ayaklanmalarına önderlik edebileceklerine ve otoriter rejimlerine meydan okuyabileceklerine ikna etmiştir.

2011'de patlak veren Arap Baharı dalgası yavaş yavaş Suriye'ye ulaşmıştır. Suriye'deki halk itaatsizliği, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden tam bir ay sonra, Mart ortasına kadar gerçekleşmedi. Gösterilerin yapıldığı ilk şehirlerden biri Dera şehridir. Dera, Suriye ve Ürdün arasındaki sınırda Yermuk Nehri'nin yanında yer alan orta büyüklükte bir şehirdir. Dera'daki Suriye vatandaşları, Esad rejiminin devlet güvenlik şubesinin vahşetini protesto etmek için öfkelenmiştir. Dera'nın Devlet Güvenlik Şubesi'nin başkanı, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın kuzeni Tümgeneral Atef Najib'di. Mart ayı başlarında, yaşları 10 ila 15 arasında değişen 15 kişilik bir grup, okullarının duvarlarına Esad karşıtı grafitiler yazarak Tunus ve Mısır'daki kalabalığı taklit etmiştir. Devlet Güvenlik görevlileri çocukları tutukladı ve tırnaklarını çekerek işkence yapmıştır. Dera'daki öfkeli vatandaşlar olanları protesto etmek için sokaklara

dökülmüştür. Rejim bu gösteriye güç ve vahşetle karşılık vermiştir. Bundan sonra gösteriler Suriye şehirlerine ve kırsalına yayılmıştır. Bu gösteriler, Arap Baharı'nın Suriye vatandaşları üzerindeki etkisinin sonucuydu.

Devlet medyası sıkı bir şekilde kontrol edilmesine rağmen, 2000'den sonra uydu TV'nin, cep telefonlarının ve internetin yaygınlaşması, hükümetin gençleri dış dünyadan izole etme girişimlerinin başarısızlığa mahkûm olduğu anlamına geliyordu. Sosyal medya kullanımı, Suriye'deki ayaklanmayı destekleyen aktivizm ağlar için kritik hale gelmiştir.

4- Devlet Şiddeti

Suriye'nin güçlü istihbarat teşkilatı, kötü şöhretli muhaberat, toplumun tüm alanlarına nüfuz etmiştir. Devlet korkusu Suriyelileri kayıtsız bırakmıştır. Devlet şiddeti, kayıplar, keyfi tutuklamalar, infazlar ve genel olarak baskı sürekli artmıştır. Ancak güvenlik güçlerinin 2011 baharında barışçıl protestoların patlak vermesine verdiği acımasız tepkiye yönelik öfke, sosyal medyada belgelendi, Suriye genelinde binlerce kişinin ayaklanmaya katılmasıyla kartopu etkisinin yaratılmasına yardımcı olmuştur.

Suriye vatandaşı, Suriye'de onuru ve değeri olmadığını düşünüyor ve sebepsiz yere tutuklanma riski altındadır. Tutuklanırsa, güvenlik güçlerinin hangi kolunun onu tutukladığını kimse bilmemektedir. Uzun yıllar hapiste kalabilir ve ailesi tarafından görülmeyebilir. Bir veya yirmi yıla kadar uzayabilen tutukluluk yılları boyunca suçlanmayacak ve yargılanmayacaktır. Ailesi öldüğünü bilmeden hapisanede ölebilir. Dolayısıyla Suriye vatandaşındaki bu haysiyet yoksunluğu duygusu, vatandaşın haysiyet hakkını tesis etmek için isyan etmesine neden olan faktörlerden biri olmuştur.

Esad rejimi, siyasi, sosyal ve ekonomik yaşam da dâhil olmak üzere Suriye'deki normal yaşamın tüm faktörlerini bozdu ve bunları güvenlik şubelerine bağlamıştır. Bu nedenle, Esad rejiminin bel kemiğinin güvenlik şubeleri olduğu güvenle söylenebilir. Güvenlik şube sayısı 17'ye ulaşmıştır. Birlikte ele alındığında, bu güvenlik şubeleri

Suriye vatandaşını çevreleyen ve nefesini sayan bir ahtapot oluşturdu. Esad rejimi, seyahat, ihracat, alım satım, ticaret, eēitim ve medya dâhil olmak üzere tüm vatandaş işlerini bu güvenlik şubelerine baēladı. Esad rejimi güvenlik şubelerine sınırsız güç verdi ve Suriye vatandaşının zihninde bir kâbus haline gelmiştir. Bu güvenlik şubelerinin adaletsizliēi, Suriye anavatanını bu güvenlik şubelerinin işkencelerinden ve dehşetinden sonsuza dek kurtulmak için devrime çağırmada önemli bir faktördü.

5- Ekonomik Faktörler

Beşar Esed iktidarı devraldığında Suriye ekonomisi patronaj, aile, aşiret ve mezhep bağları üzerinden kurulmuş devlet-burjuva ilişkisi ile yürütölmekte, rejim kendi güvenliēini saēlamak için ekonomik atılımları ve yatırımları sadece kendi mensup ve destekçilerine bırakmış durumdaydı. Şam merkezli ticaret odaları eliyle ölkedeki para akışı ve üretim 1980’lerden sonra ortaya çıkmaya başlamış olan ve büyük ölçüde Alevi-Sünni ittifakı içeren şirketler eliyle kontrol edilmekteydi (Hinnebusch, 1993, s. 250).

Suriye ekonomisi 2004’de kadar %2,4 oranında bir büyüme olmasına rağmen ciddi bir durgunluk içindeydi. Zira para akışının ve büyümenin temel sebebi ölkeden çıkarılan petrolün satışı ve Irak petrolünün Suriye üzerinden satılmasıydı. Ancak Irak Savaşı ile bu akış durunca ve Suriye’nin petrol rezervlerinde azalma meydana gelince ekonomik büyüme %1,7’lere kadar geriledi (Matar, 2012, s. 2).

2000’li yılların ortalarında işsizlik %20 civarındayken, nüfusun %30’u fakirlik sınırının altında yaşıyor, yaklaşık %10’u ise açlık sınırının da altında sayılan bir gelir kazanıyordu (Haddad, 2005, s. 11).

1990’lardan bu yana gittikçe kötüleşen bir ekonomi, uygulanan liberal ekonomi politikalarının halkın tamamının deēil sadece belli bir eliti zenginleştirmesi, su, elektrik, yol gibi altyapı hizmetlerinin oldukça yetersiz olması ve hayat standartlarının gittikçe düşüyor olması ayaklanmayı hazır hale getirmiş, Tunus’ta başlayıp, Mısır, Libya ve Yemen’e yayılan Arap Baharı ise tetikleyici güç olmuştu (Ziadeh, 2013, s. 37).

Suriye, verimli ovaları ve bol suyu ile doğal kaynaklar açısından zengin bir ülkedir. Nitelikli insan gücünün yanı sıra dağlar, vadiler ve ovalar arasında doğal bir çeşitlilik içerir. Suriye'de işsizliğin yayılması, düşük yaşam standardı, düşük satın alma gücü ve yaygın yoksulluktur. Buna ek olarak, ekonomik yaşam yolsuzlukla doludur, herhangi bir işlemi tamamlamak için rüşvet gereklidir.

İster market açma ruhsatı olsun, ister araba ruhsatı olsun, rüşvet Suriye'de harikalar yaratmıştır. İronik olarak, rejim, Esad karşıtı isyancıların hükümet güçlerinden silah satın aldığı ve ailelerin ayaklanma sırasında tutuklanan akrabalarını serbest bırakmaları için yetkililere rüşvet verdiği noktaya kadar kötüleşmiştir. Esad rejimine yakın olanlar, işlerini büyütmek için yaygın yolsuzluktan yararlandılar. Karaborsa ve kaçakçılık çeteleri, rejime yakın olanlar tarafından kullanılan norm haline gelmiştir. Ayrıca orta sınıf, yolsuzluk ve adam kayırma nedeniyle gelirinden mahrum bırakılmıştır. Bu yoksulluk ve yolsuzluk Suriye ayaklanmasını kışkırtmıştır.

Ayaklanmadan önce Suriye'deki durum, insanlar iki kısma bölündüğü için netleşti: Birincisi: birkaç kişi her şeye sahip ve bunlar Esad ailesi ve Suriye'nin tüm kaynaklarını ve yeteneklerini yağmalayan çevresindekiler. İkincisi, insanların çoğunun geçim kaynağına sahip olmaması veya geçimini bulamaması ve aşırı yoksulluk içinde olmasıdır. Bu da halkın sıkıntıya girmesine ve patlamasına yol açtı ve bu ekonomik faktör 15.3.2011 tarihinde devrimi tetikleyen faktörlerden biriydi.

6- Baas Partisi'nin İdeolojisi

Suriye Baas Partisi, devlet liderliğindeki ekonomiyi Pan-Arap milliyetçiliği ile birleştiren ideolojik bir akım olan "Arap sosyalizminin" kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, 2000 yılına gelindiğinde, Baas ideolojisi, İsrail'le kaybedilen savaşlar ve sakat bir ekonomi eliyle gözden düşmüş boş bir kabuğa indirgenmiştir. Esad iktidara geldikten sonra sistemi modernize etmeye ve ekonomik sistemde reform yapmaya çalışmıştır. Ancak eski muhafızların ve akrabalarının ekonomi üzerindeki hâkimiyeti nedeniyle yapamamıştır.

Günümüzde “Orta Doğu’daki bütün kötülüklerin anası” gözüyle bakılan Baas Partisi’nin temeli 1940 yılında Suriye Kürtlerinden Ekrem Horani ve Hristiyan Mişel Eflak tarafından atıldı. Ancak ABD-SSCB kutuplaşmasına paralel olarak Orta Doğu’da yaşanan gelişmeler yıllar içinde Baas Partisi yönetimindeki Suriye’yi SSCB cephesine kaymaya itti. 1970 yılında iktidarı ele geçiren Baas Partisi’nin sloganları “birlik, özgürlük ve sosyalizmdi. Suriye’de ‘birlik’, bütün Arapların birliğini; ‘özgürlük’ bireysel özgürlüğü değil yabancı ülkelerin etkisinden kurtulmayı temsil eder. Partinin kuruluş döneminde “sosyalizm” ilkesi şiddetli tartışmalara neden oldu ve nihayetinde SSCB usulü bir sosyalizmin kendilerine uygun olmadığına, sermayeye karşı olmamakla birlikte o dönemde Suriye’de etkin olan feodal sistemi hedef alan Suriye şartlarına göre hazırlanmış bir sosyalist anlayışa karar verilmişti. Kuruluşundan itibaren de toplumun orta tabakasına hitap eden parti, Arap milliyetçiliği çerçevesinde eğitime, altyapı ve sağlık hizmetlerine çok önem verdi. Dış politikasını yine ‘özgürlük’ ve ‘Arap milliyetçiliği’ kavramları üzerine inşa etti (Levent, 2012, s. 35-36).

Ortadoğu’da Arapları milliyetçilik anlayışı ile bir araya getirmeyi amaçlayan düşünce, 1940 sonrası Baas ideolojisi ile birleşmiş bulunmaktadır. Bu birleşmenin neticesinde Baas, Arap topluluklarının yaşadığı ülkelerde kısa sürede örgütlenerek birlik, özgürlük ve sosyalizm gibi sloganlar ile taraftar toplamıştır. 1963 yılına gelindiğinde Suriye’de iktidarı ele geçiren Baas, yapısal bir değişiklik yaşayarak Arap Milliyetçiliği yerine Suriye Milliyetçiliğini savunmaya başlamıştır. Suriye’de 1970’li yıllara kadar pek varlığı hissedilmeyen Baas Partisi, bu tarihten itibaren Hafız Esad ile başlayıp oğlu Esad ile devam eden dönemde tek parti iktidarı ile ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Baas ideolojisinin bu süreçte, Suriye’de ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel politikalarının belirlenmesinden, diğer devletlerle olan ilişkilerine kadar birçok alanda önemli etkisinin bulunduğu rahatlıkla ifade edilebilir (İnce, 2017, s. 261-263).

1947’de kurulan Baas Partisi’nin değişim ve gelişimi ordu ile paralel şekilde gerçekleşmiştir. Baas Partisi, başlangıçta Sünni ve Alevilerin ülkedeki diğer gruplarla birlikte kurulmasına rağmen ilerleyen dönemlerde Alevilerin görece yoğunlaştığı bir partiye dönüşmüştür. Alevi kökenli bir asker olan Hafız Esad’ın 1970’de başa

geçmesiyle Sünniler ve Aleviler arasında devam eden gerginlikler daha da körüklenmiştir. Bu tür gerginlikler Müslüman Kardeşler gibi Sünni muhalif grupların kurulmasına neden olmuştur. Gerginliklerin halk nezdinde yaygınlaşarak büyümesi neticesinde Alevi rejim de rahatsız olmuş, gerginliklerin önüne geçebilmek adına Sünni halk ile aralarında bir fark olmadığını göstermek amacıyla devlet başkanının Müslümanlardan olacağı anayasal olarak güvence altına alınmıştır. Ancak bu durumun geçici bir nitelik taşımasıyla birlikte Suriye’de 1920-1946 yılları arasındaki Fransız Mandası ile başlayıp darbeler ile devam eden otokratik yönetim geleneği tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Muhalif gruplar şiddet kullanılarak bastırılmış, tüm ülkede süresiz olağanüstü hâl ilan edilmiş, tutuklamalar ve işkenceler yoğunlaşmıştır (Özdemir, 2016, s. 82).

İktidara geldiği 1970 yılına kadar hem kamu hizmetleri hem de politik anlamda etkin ve üretken olan parti, bir taraftan da OHAL uygulamasının verdiği avantajlardan faydalandı. 2000’li yılların sonuna gelindiğinde partinin üye sayısı 5 milyona ulaştı ve parti üyeliği siyasi bir kimlik değil iş bulma, güce ortak olma gibi amaçların bir vesilesi haline geldi. Anayasa’nın 8.maddesinde yer alan “Baas Partisi toplumun ve ülkenin lideridir” ifadesi ile ülkede siyaset üstü hale gelen parti, zamanla devletin kendisi oldu. Kontrol eden muhalif partiler ve basın olmadığı için “ülkenin liderliğinden çok patronluğunu” yapan Baas partisi milyonlarca üyesiyle birlikte iyice hantallaştı. 2011 yılına gelindiğinde ülkedeki tek parti olan Baas Partisi’nin politik açıdan iflas etmiş olması kamu hizmetleri başta olmak üzere toplumsal hayatın her alanında kangrenleşmiş bir yapının sebebi oldu (Levent, 2012, s. 36).

Tek parti politikası ve Baas Partisi’nin içi boş ideolojisi, Suriye'deki gösterilere yol açan ana nedenlerden biriydi.

7- Nüfus Artışı

Suriye'nin hızla büyüyen genç nüfusu, patlamayı bekleyen demografik bir saatli bombaydı. Ülke, dünyanın en yüksek büyüyen nüfuslarından birine sahipti ve Suriye, 2005-2010 yılları arasında dünyanın en hızlı büyüyen ülkelerinden biri olarak Birleşmiş

Milletler tarafından dokuzuncu sırada yer almıştır. Esad rejimi nüfus artışını, bocalayan ekonomiyi ve gıda, iş ve okul kıtlığını dengeleyemediği için, bu nedenle Suriye ayaklanması Suriye nüfusunun çeşitli kesimleri arasında kök salmıştır.

Ek olarak, 2006 yılında Suriye, doksan yılı aşkın bir süredir yaşadığı en kötü kuraklığı yaşamaya başlamıştır. Birleşmiş Milletlere göre, Suriye'deki çiftliklerin %75'i iflas etti ve hayvanların %86'sı 2006-2011 yılları arasında ölmüştür. Yaklaşık 1,5 milyon yoksul çiftçi ailesi, Iraklı mültecilerin yanı sıra Şam ve Humus'ta hızla genişleyen kentsel gecekondu mahallelerine taşınmaya zorlanmıştır. Çok az kaynakla veya hiç kaynak olmadan, sosyal ayaklanmalar izlemiştir. Kuraklık ve açlığın bir sonucu olarak, Suriye halkı Esad'a karşı her an ayaklanmaya hazır olmuştur.

5.3. Suriye İç Savaşı Olayları ve askeri Kontrolün Dağılımı (2012-2022)

Ayaklanmanın çoğunlukla barışçıl bir protesto hareketinden askeri bir isyana ne zaman dönüştüğünü söylemek imkânsız olsa da, Eylül 2011'den itibaren silahlı çatışmalar giderek yaygınlaşmıştır. Örgütlü isyancı milisler, Suriye şehirleri çevresinde düzenli olarak hükümet güçleriyle savaşılmaya başlamıştır. Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), Suriye'de savaşıyan isyancılar için birleşik bir komuta ilan etmiştir (Temmuz ayında Suriye ordusundan kaçanlar tarafından oluşturulan silahlı muhalefet komutanlığı). 2012 yazında Suriye'de her tarafta şiddetin arttığı görülmüştür. Kısa süre sonra Suriye içindeki çatışma iç savaş olarak anılmaya başlanmış, daha sonra hem Esad rejiminin hem de muhalefetin dış güçlerin verdiği desteğe bel bağlaması nedeniyle bir vekâlet savaşına dönüşmüştür. Uluslararası toplum çatışmayı diplomatik temaslar yoluyla çözmeye çalışmıştır. Ancak Suriye Muhalefeti içindeki bölünmeler ve Suriye rejimi de dâhil olmak üzere diğer taraflar arasındaki anlaşmazlık nedeniyle bir çözüme ulaşmada zorluklar yaşanmıştır. Müzakerelerin odak noktası, siyasi bir çözüm bulmak yerine, sahada meydana gelen şiddeti azaltmak için bir çözüm bulmaktır.

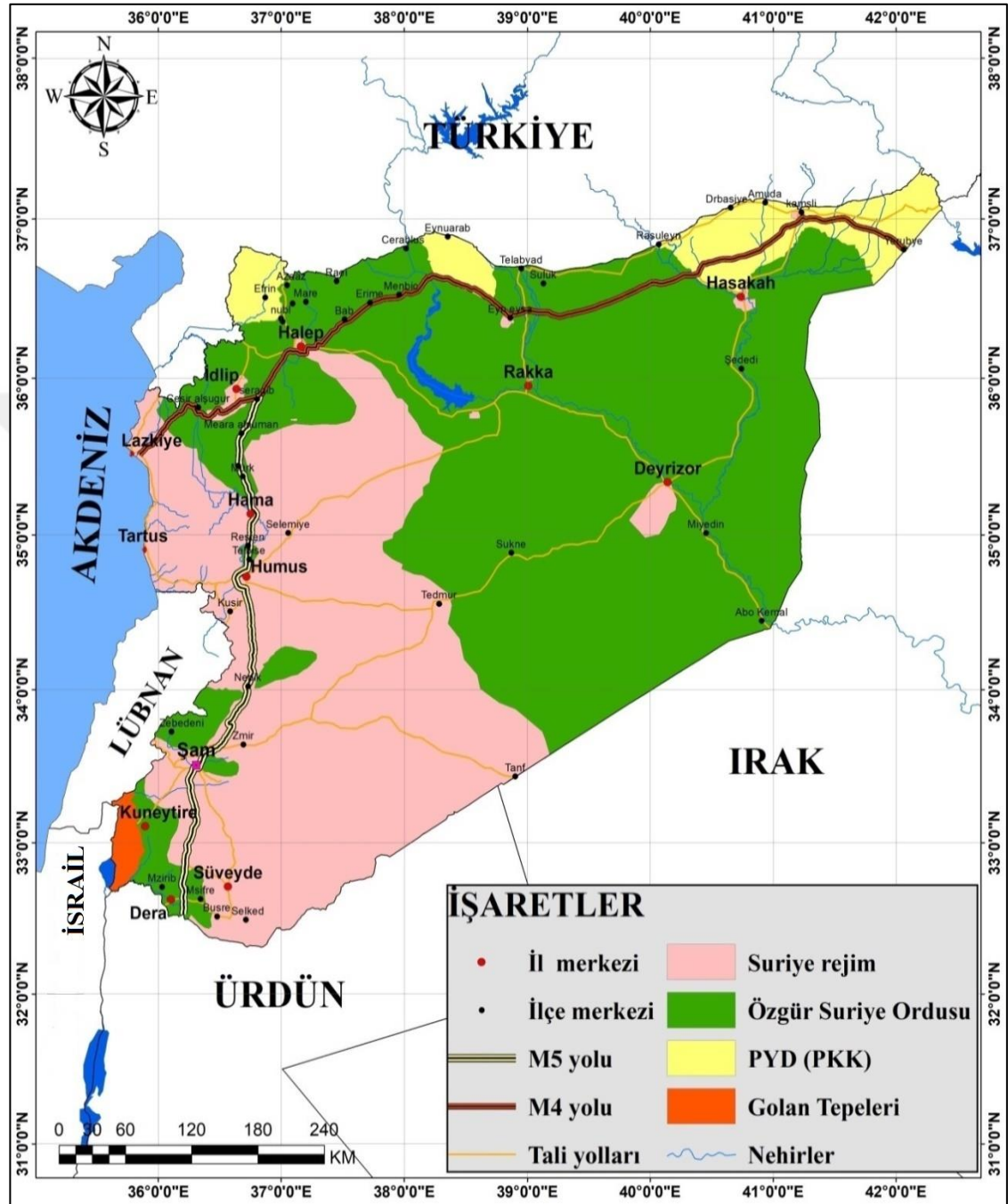
Terörle mücadele, Devlet Başkanı Başar Esad'ın yerine geçmekten ziyade uluslararası toplum için öncelik haline gelmiştir. Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) ve El Nusra gibi terörist gruplar, Suriye içinde ve dışında en büyük endişe kaynağı olmuştur.

Terör saldırıları Fransa'dan Türkiye'ye kadar farklı coğrafi bölgeleri vurmuştur. Eylül 2015'te, Rusya'nın Suriye topraklarının çoğunu ele geçiren IŞİD'e karşı Suriye'ye askeri müdahalesi, Suriye iç savaşında bir dönüm noktası haline gelmiştir. Durum, Cumhurbaşkanı Beşar Esad rejimi lehine güçlü bir şekilde değişmiştir. Muhalif güçleri giderek daha fazla toprak kaybetmeye başlamıştır.

İç savaşın yol açtığı insani krizde, Suriye nüfusunun neredeyse yarısı yerinden edilmiştir. 6,6 milyondan fazla Suriyeli ülke içinde yerinden edilmiş olsa da, birçoğu çatışma nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, Lübnan, Ürdün ve Türkiye gibi Suriye'nin komşu ülkeleri Suriye krizinden önemli ölçüde etkilendi.

2012 yazı ve sonbaharında isyancılar için bir dizi taktiksel başarı görülmüştür. Hükümet birlikleri kuzey ve doğudaki bölgelerden çekilmek zorunda kaldı ve isyancıların ilk kez önemli toprakları kontrol etmelerine izin vermiştir. Temmuz ayında isyancılar Suriye'nin en büyük şehri Halep'e saldırdı ve şehrin doğu kesiminde bir dayanak noktası oluşturmuştur. Bununla birlikte, 2013'ün başlarında, askeri durum çıkmaza yaklaşıyor gibi görünüyordu. İsyancı savaşçılar kuzey bölgelerinde sıkı bir şekilde tutunmaya devam etmişlerdi. Ancak teçhizat, silah ve organizasyon eksiklikleri nedeniyle muhalif güçler ilerleme kaydedememiştir. Bu arada, saf değiştirmelerle zayıflayan hükümet güçleri, herhangi bir kazanım elde edemeyecek gibi görünüyordu. Tartışmalı bölgelerde günlük çatışmalar devam etti ve sivil ölü sayısı giderek daha da yükseltmiştir.

2013 yılında ÖSO, Suriye'deki birçok bölge üzerindeki kontrolünü pekiştirdi (Suriye topraklarının neredeyse üçte ikisini kontrol etmiştir). ÖSO, Esad rejimi tarafından PYD'ye devredilen bölgeler (Afrin bölgesi, Ayn el-Arap bölgesi (Kobani) ve Ras al-Ain'den Irak-Türkiye sınırındaki Ayn Diwar şehrine kadar uzanan bölgeler) hariç, Suriye'nin tüm kuzeyini kontrol altına almıştır. Buna ek olarak, ÖSO tüm Rakka ilini ve tüm Deyrizor'u (Deyrizor'daki Askeri Havaalanı ve çevresi hariç) kontrol etmiştir. Buna ek olarak, ÖSO tarafından Dera ilinin yarısını, Şam kırsalının büyük bir bölümünü ve Suriye Badia'nın büyük bir bölümünü kontrol etmiştir (Harita 5.1).

Harita 5.1. Suriye'de Askeri Kontrolün Dağılımı (2013)

Rejime gelince, Halep şehrinin yarısına ve İdlib ilinin merkezine, Süveyde ilinin tamamına, Kuneytra ilinin bazı kısımlarına, Humus ve Hama şehirlerinin merkezine ek olarak tüm kıyı şehirlerini (Lazkiye, Tartus ve Baniyas şehri) kontrol altında kalmıştır.

Görünürde kesin bir sonuç yokken, Suriye hükümetinin müttefikleri (Rusya, İran ve Çin) ve muhalif müttefikleri (Batılı ülkeler, Türkiye ve Körfez ülkeleri), sahadaki müttefiklerine desteklerini artırarak bölgesel bir vekâlet savaşı olasılığını artırmıştır. Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın isyancıları finanse etme ve silahlandırma çabaları 2012 ve 2013 sonlarında giderek daha fazla kamuoyuna açıklanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, isyancı grupları eğitmek ve donatmak için mütevazı bir program başlatmıştır. Bu program, Suriye'deki kriz durumunun seviyesiyle karşılaştırıldığında çok küçüktür. ABD'nin muhaliflere silah gönderme konusundaki isteksizliği, bu silahları bir gün Batı'ya karşı dönecek radikal cihatçı gruplara devretme korkusundan kaynaklanıyordu. 2012'nin sonlarına doğru Hizbullah, isyancılarla savaşmak için Suriye'ye kendi savaşçılarını göndermeye başlamıştır.

21 Ağustos 2013'te Şam'ın eteklerinde yüzlerce insanın ölümüne neden olan kimyasal silah saldırılarının ardından, Suriye'de uluslararası askeri harekât için yeni çağrılar yapılmıştır. Suriye muhalefeti, Esad yanlısı güçleri saldırıları gerçekleştirmekle suçlamıştır. Suriyeli yetkililer kimyasal silah kullandıklarını reddettiler ve eğer bu tür silahlar kullanılmışsa, isyancı güçlerin suçlu olduğunu iddia etmişlerdi. BM silah müfettişleri iddia edilen kimyasal saldırıların yapıldığı yerlerde kanıt topluyorlardı. ABD, İngiliz ve Fransız liderler kimyasal silah kullanımını kınadılar ve Esad rejimine karşı misilleme saldırıları düşündüklerini bildirdiler. Rusya, Çin ve İran askeri harekâta karşı konuştu ve Esad, Batı saldırganlığı olarak tanımladığı bu durumla savaşmaya söz vermiştir.

Suriye'ye uluslararası askeri müdahale olasılığı Ağustos sonunda azalmaya başlamıştır. Bunun nedeni kısmen, ABD ve BK'taki çoğunluğun askeri harekâta karşı olduğunun gösterilmesidir. İngiliz Parlamentosu'nda Suriye'de saldırılara izin veren bir önerge 29 Ağustos'ta başarısız oldu ve ABD Kongresi'ndeki benzer bir oylama 10 Eylül'de ertelenmiştir. Bu arada, diplomasi merkezi bir sahne aldı ve 14 Eylül'de Rusya, Suriye ve ABD arasında Suriye'nin tüm kimyasal silahlarını uluslararası kontrol altına almak için bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma gerçekleştirildi ve ilan edilen tüm

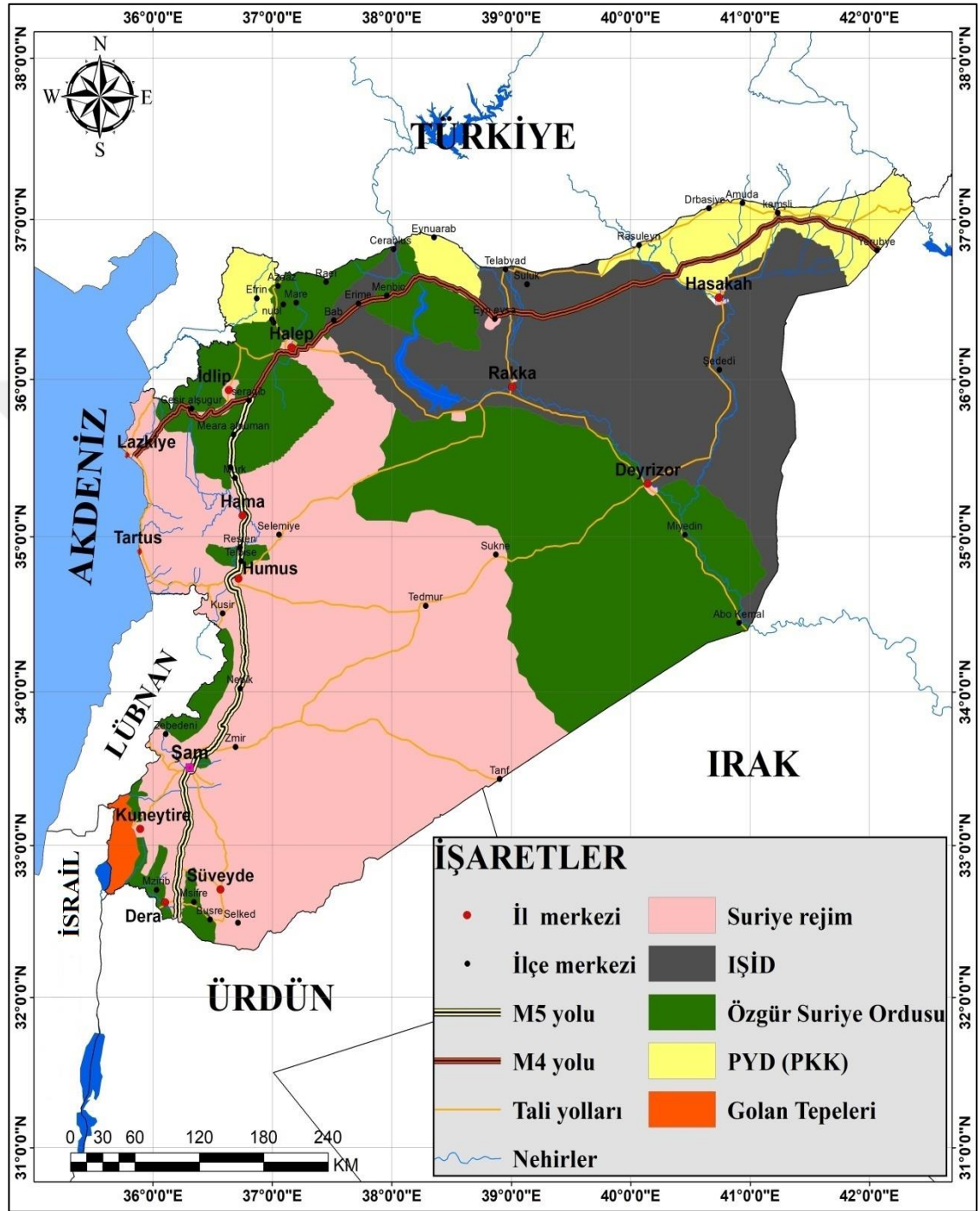
kimyasal silahlar, anlaşmanın son tarihi olan 30 Haziran 2014'e kadar Suriye'den çıkarılmıştır.

2013 yılında İslamcı militanlar, İslamcı olmayan hizipler yorgunluktan ve iç çatışmalardan bocalarken, sahnenin merkezinde yer almaya başlamıştır. Suriye'de faaliyet gösteren bir El Kaide üyesi olan Nusra Cephesi, diğer muhalif gruplarla ortaklık kurdu ve genellikle en etkili savaş güçlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

2014'ün başlarında IŞİD, Rakka kentini ve çevresini Özgür Suriye Ordusu'ndan ele geçirmiştir. Oradan, IŞİD Suriye ve Irak'ta bir dizi başarılı saldırı başlattı ve kontrolünü Irak-Suriye sınırı boyunca geniş bir alana genişletmiştir (Harita 5.2).

2014'in başlangıcında, Suriye'deki kontrol haritası çarpıcı biçimde değişti. IŞİD, Rakka ilinin kontrolünü tamamen ele geçirmiştir. Ayrıca Deyrizor ilinin büyük bir bölümünü ve Irak-Suriye sınır bölgesini (güneyde Abu Kamal şehri ile kuzeyde Al-Yarubiyah şehri arasında) kontrol etmiştir. 2014 'ün sonlarında IŞİD, PYD'nin kontrolündeki bölgeler dışında tüm Irak-Suriye sınırının kontrolünü ele geçirmiştir. IŞİD, Rakka'dan batıdaki El Bab ve Cerablus şehrine kadar uzanan bölgeleri de kontrol etmiştir.

2014 yılında, ÖSO'na gelince, Rakka, Deyrizor, Haseke ve Badia bölgesinde kontrol ettiği toprakların çoğunu IŞİD'e kaptırmıştır. IŞİD'in Badia bölgesini kontrol etmesi, hem Humus'ta hem de Şam kırsalında ÖSO'nun kontrolü altındaki bölgelerin kuşatılmasına yol açmıştır. IŞİD bu bölgelere yapılan tedariki engellemiştir, Sonuçta rejimin onları kontrol etmesine yol açmıştır. PYD, kontrol alanlarını artırmadan veya azaltmadan sürdürmüştür. Rejim güçlerine gelince, Özgür Suriye Ordusu ile IŞİD arasındaki savaştan yararlandılar ve Suriye çölündeki bölgeler üzerindeki kontrollerini pekiştirdiler.

Harita 5.2. Suriye'de Askeri Kontrolün Dağılımı (2014)

2014 yılında, IŞİD'in Irak'taki ani ilerlemeleri, buna sürekli bir şiddet ve provokatif propaganda akışı eşlik etti. Bu durum uluslararası toplumun eylem çağrılarına aciliyet katmıştır. 8 Ağustos'ta ABD, IŞİD'in Kuzey Irak'taki özerk Kürt

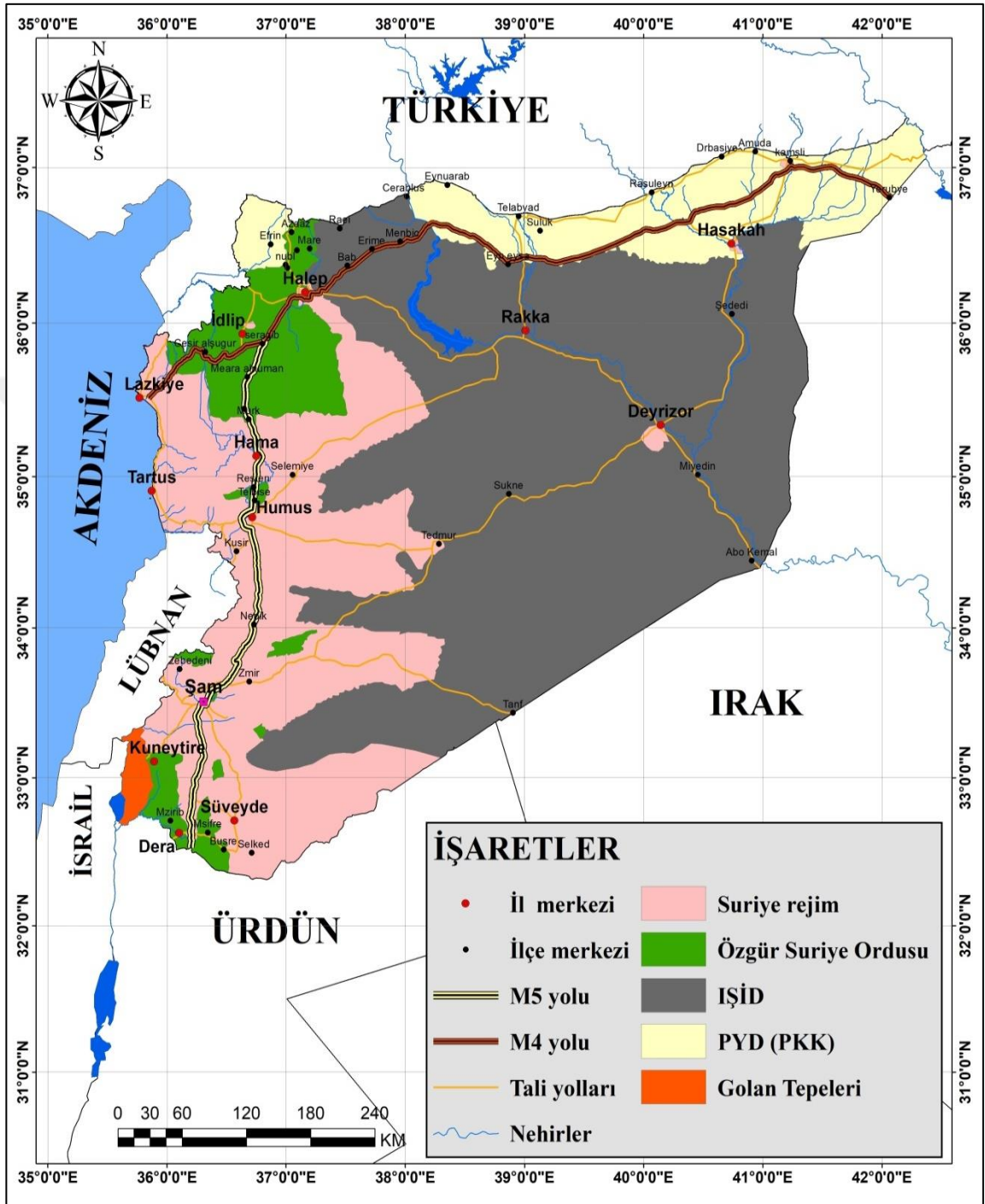
bölgesine ilerlemesini önlemek ve oradaki Hristiyan ve Yezidi topluluklarını korumak için Irak'ta hava saldırıları başlatmıştır. ABD saldırıları, IŞİD gruplarının Kürt bölgelerine doğru ilerlemesini yavaşlatmıştır. Ancak IŞİD savaşçılarının Batılı yardım çalışanlarının ve gazetecilerin kafasını kestiğini gösteren bir dizi video, grubun küresel bir tehdit oluşturduğuna dair korkuları artırmıştır. 23 Eylül'de ABD ve Arap ülkelerinden oluşan bir koalisyon, Suriye'deki IŞİD hedeflerini vurmak için hava kampanyasını genişletmiştir.

2015 yazında Rusya, Suriye ihtilafında daha aktif rol almaya başladı. Rusya, Lazkiye kenti yakınlarındaki bir hava üssüne asker ve askeri teçhizat konuşlandırdı. Eylül ayında Rusya, Suriye'deki hedeflere karşı ilk hava saldırılarını başlatmıştır. Rus yetkililer başlangıçta hava saldırılarının IŞİD'i hedef aldığını iddia etmişlerdi. Ancak müttefiklerini güçlendirmek amacıyla çoğunlukla Esad'a karşı savaşan isyancıları hedef aldıkları kısa sürede anlaşılmıştır.

2015'te ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon müdahale etti ve Suriye'de IŞİD'i vurmaya başlamıştır. Bu, örgütün, Ayn el-Arab şehrini çevreleyen bölgelerden ve Türkiye ile olan tüm sınır şeridinden çekilmesine yol açmıştır (Batıda Fırat Nehri'nden doğuda Irak sınırına ve güneyde M4 yoluna kadar). Sonuç olarak, PYD'nin IŞİD üzerindeki kontrolü, Uluslararası Koalisyonun PYD desteği sayesinde genişlemiştir.

28 Mart 2015'te Özgür Suriye Ordusu'nun Fırat Vadisi ve Badia bölgesindeki kontrolü IŞİD'in eline geçmiştir. Öte yandan ÖSO grupları, Suriye rejimiyle çatışmaların ardından İdlib şehrinin tamamının kontrolünü ele geçirmiştir (Harita 5.3).

2015'te Rejim, Rusya'nın hava desteğinin bir sonucu olarak Şam ve Humus çevresindeki bölgelerde kontrolünü genişletmiştir. IŞİD'e gelince, örgüt için uluslararası koalisyonun (PYD) desteğinin bir sonucu olarak Türkiye sınırında çok fazla toprak kaybetmiştir. Ancak IŞİD, Suriye'nin güneyindeki kontrolünü pekiştirerek tüm Fırat Vadisi'ni ve Suriye'nin Badia bölgesini kontrol etmiştir.

Harita 5.3. Suriye'de Askeri Kontrolün Dağılımı (2015)

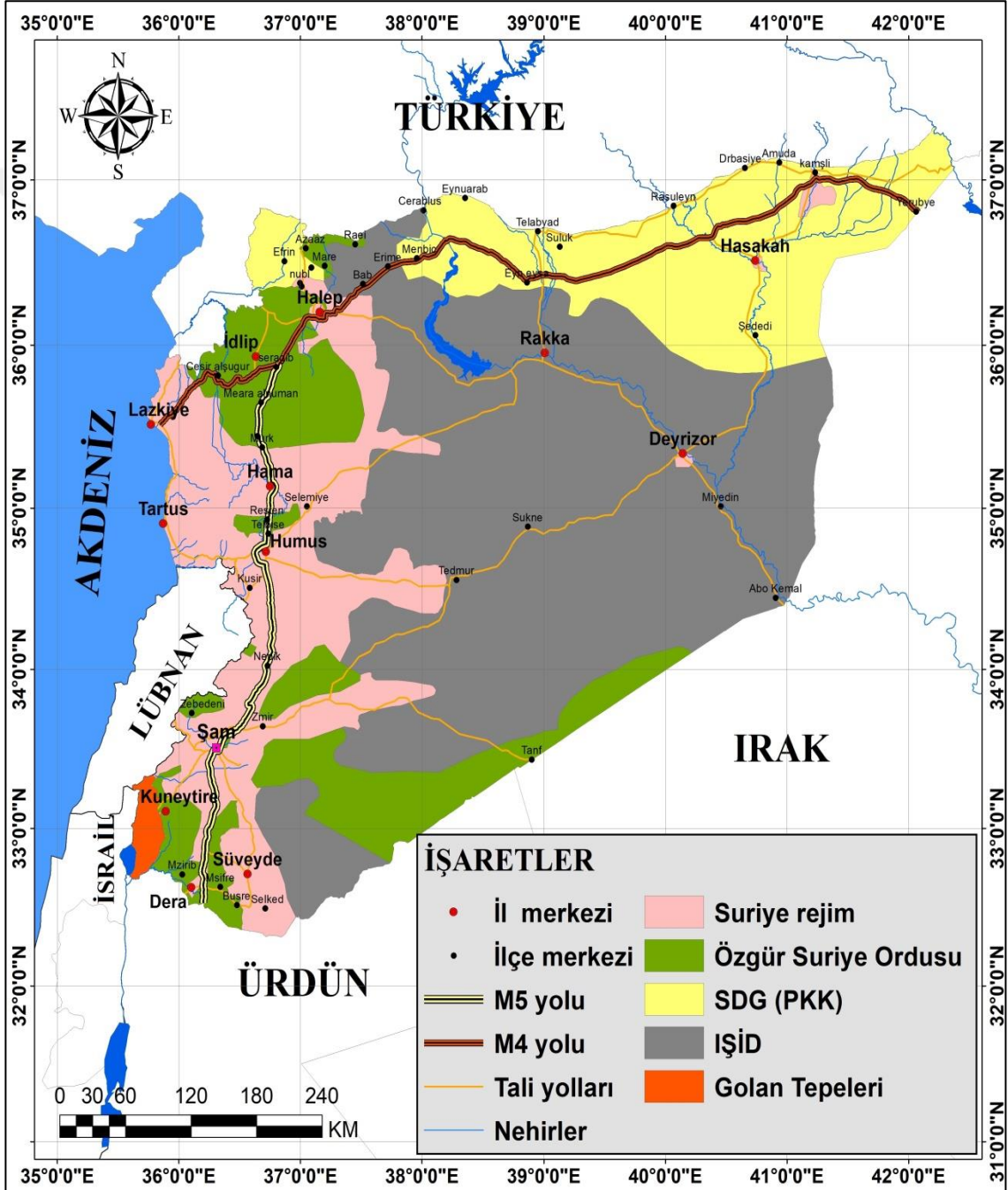
Eylül 2016'da Rusya, Suriye ve isyancı güçler arasında uzun sürmeyen ateşkesin çökmesinden sonra, Rusya ve Suriye rejim güçleri, Halep'in muhaliflerin kontrolündeki doğu kesimine odaklandı ve ağır bir bombardıman kampanyası başlatmıştır. Rus ve

Suriye güçleri, isyancıları bastırma çabalarında sivil kayıplara yol açmamak için hiçbir girişimde/çabada bulunmamıştır. Savaş uçaklarından ayırım gözetmeyen mühimmatlar, misket bombaları ve yangın bombaları atılmıştır. Ayrıca tıbbi tesisler, arama kurtarma ekipleri ve yardım görevlileri hedef alınmıştır. Bu eylemler insan hakları grupları tarafından kınanmıştır. Rus hava saldırıları, rejim güçleri ve Şii milislerin Halep şehrinin doğu kesimine saldırması sonucunda muhalif güçler çökmüştür. Sonuç olarak, rejim güçleri Halep şehrinin doğu kısmının kontrolünü tamamen ele geçirmiştir. Bu nedenle, Şii milislerin sahada Esad rejimine destek vermesi ve Halep şehrinin doğu kısmının kontrol altına alınması, Suriye iç savaşında çok önemli bir olay olarak kabul edilmiştir. Bu andan itibaren, iç savaşın seyri Esad rejimi lehine gelişmeye başlamıştır.

2016 yılına gelindiğinde, IŞİD sadece birkaç yıl önce kuzey ve doğu Suriye'de neredeyse durdurulamaz bir çöküşe başlamıştır. Bu çöküş, üç rakip ittifakla eşzamanlı çatışmaların baskısının sonucuydu: Kürt güçleri ve Amerikalı müttefikleri, İran ve Rusya tarafından desteklenen Suriye güçleri ve Türkiye destekli isyancı gruplardır. Kuzeyde, ÖSO ve Türk kuvvetleri, Türkiye sınırındaki bölgelerdeki hâkimiyetlerini kademeli olarak genişletmiştir. ÖSO'nun bu genişlemesi, IŞİD'i stratejik öneme sahip alanlardan mahrum etmiştir. Bu arada, ABD liderliğindeki tırmanan bir hava operasyonu, IŞİD'in kilit kaleler üzerindeki kontrolünü zayıflatmıştır. Ayrıca, IŞİD'in Nusra Cephesi de dâhil olmak üzere ideolojik rakipleri, Hayat Tahrir al-Şâm (HTŞ) ile birleşmiştir. Bu birlik de İdlib'de IŞİD'e karşı savaştı ve bölgede IŞİD'in elindeki toprakları ele geçirmiştir.

2016 yılında PYD, Suriye'nin kuzeydoğu bölgelerindeki uluslararası koalisyonun desteğiyle, IŞİD pahasına kontrolünü genişletmiştir. PYD, Haseke ilindeki Şadadi bölgesinin (birçok petrol kuyusuna sahip stratejik bir bölge) kontrolünü ele geçirmiştir. Ayrıca Rakka ilindeki Heişa bölgesini almıştır. PYD, Fırat Nehri'nin batısındaki Menbic bölgesinin kontrolünü de ele geçirmiştir. Örgütün amacı kanton Ayn el-Arap'ı (Kobani) kanton Afrin ile birleştirmektir. Ancak ÖSO'nun Türk özel kuvvetleriyle gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı Harekâtı bunu engellemiştir. PYD örgütünün batıya ilerlemesini ve kantonları bir araya getirmesini engellemiştir. Aynı

zamanda örgüt PYD, Esad rejimi güçlerinin yardımıyla Tel Rıfat ve Meng bölgesinde kanton Afrin'den doğuya doğru ilerledi ve El-Bab şehrine ilk gelişini gerçekleştirdi. Ancak Fırat Kalkanı Harekâtı örgütün doğuya doğru ilerleyişini durdurmuştur (Harita 5.4).

Harita 5.4. Suriye'de Askeri Kontrolün Dağılımı (2016)

2016 yılında IŞİD, kuzeydeki topraklarının bir kısmını PYD'ye kaptırdı ve Esad rejimi pahasına güneydeki kontrolünü genişletmiştir. IŞİD, Palmira'nın kontrolünü ele geçirdi ve güneyde Suveyda iline kadar ulaştı ve batıda Humus şehrine ait Kureytin şehrine ulaşmıştır. ÖSO, Irak ve Ürdün sınırlarına bitişik el-Tanf bölgesindeki kontrolünü Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımıyla genişletmiştir.

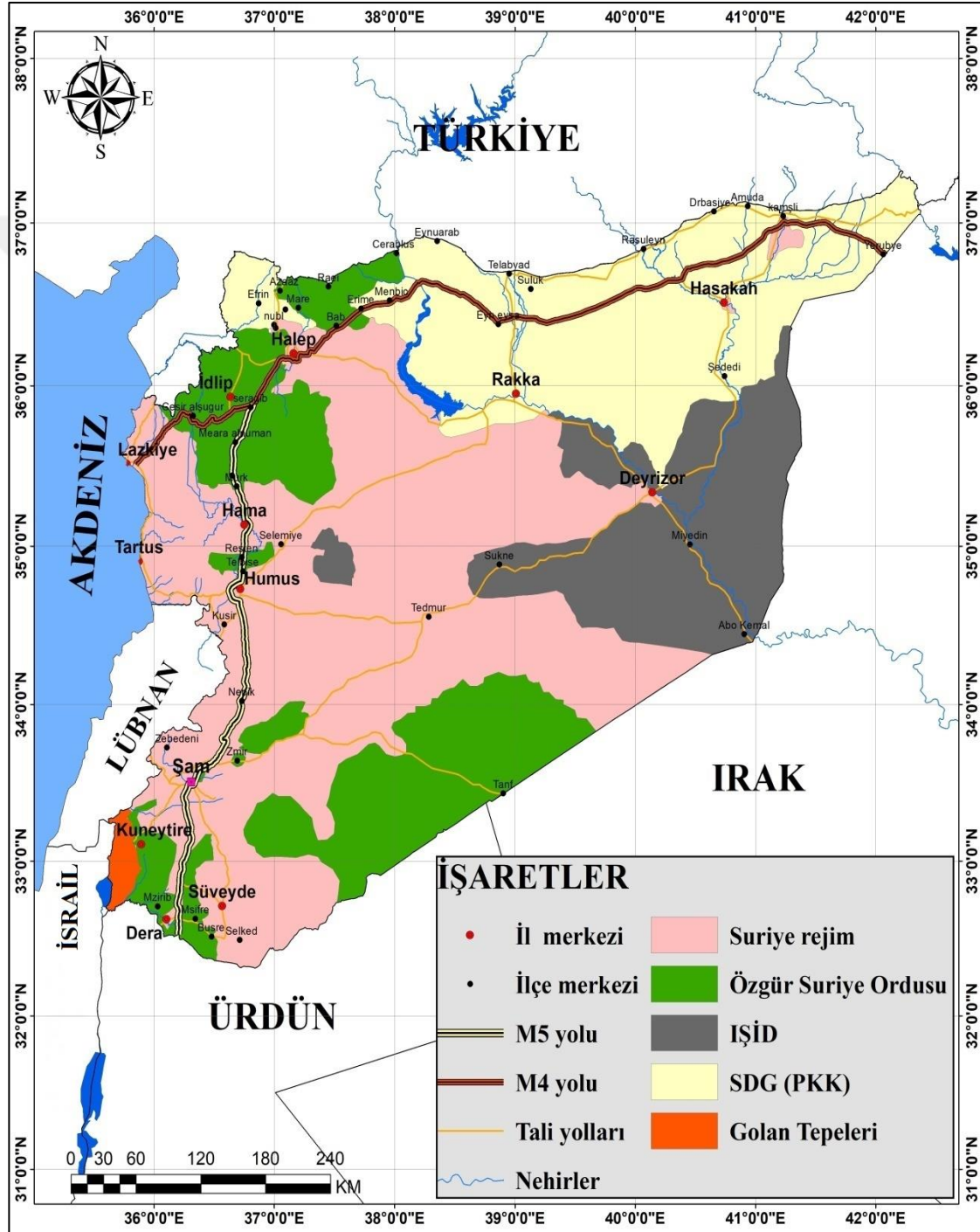
2017'de SDG, Rakka ve Deyrizor üzerindeki kontrolünü genişletti ve IŞİD ile çatışmaların ardından Rakka ve Tabka kentlerini ele geçirmiştir. Ayrıca SDG, Fırat Nehri, Tişren, Tabka ve Baas üzerindeki tüm barajların kontrolünü ele geçirmiştir. Böylece, bu barajlardan kontrolü altındaki bölgelere elektrik üretilmiştir. Bu dönemde Haseke ilindeki tüm petrol sahalarının kontrolü de SDG'nin eline geçmiştir. Bu petrolün bir kısmını Irak Kürdistanı'na, diğer kısmını da Suriye rejiminin bölgelerine ihraç etmiştir.

Özgür Suriye Ordusu, Irak-Ürdün sınırındaki el-Tanf bölgesindeki kontrolünü ABD'nin desteğiyle genişletmiştir. ÖSO, Suriye'nin kuzeyindeki kontrolünü genişleterek doğuda Cerablus ile batıda Azez arasındaki tüm kasaba ve köylerin kontrolünü ele geçirmiştir. Güneyde, ÖSO kontrolü altındaki bölgeleri korumuştur.

2017'de Suriye rejim güçleri, başkent Şam çevresindeki kontrollerini genişletmiştir. Suriye rejim güçlerinin, ÖSO ile yapılan bir anlaşmanın ardından ve Katar Devleti'nin himayesinde Zabadani Madaya bölgesinin kontrolünü ele geçirmiştir. ÖSO, Şii milislerin İdlib'in doğusundaki Kefraya ve Fua kentinden çekilmesi karşılığında Suriye'nin kuzeye Lübnan sınırındaki Zabadani ve Madaya bölgesinden çekilmiştir. IŞİD ise, SDG'ne ve Suriye rejim güçlerine karşı çok fazla toprak kaybetti ve varlığı Fırat vadisinde ve Humus'un doğusundaki Akirbat bölgesinde devam etmiştir. (Harita 5.5).

Rejim güçleri alan kazanmaya devam ederken, Batılı hükümetler çatışmaya giderek daha fazla müdahale etmiştir. Nisan 2017'de Hân Şayhün'da bir kimyasal silah saldırısı gerçekleştirildikten sonra, Amerika Birleşik Devletleri Humus yakınlarındaki Şayrat hava üssünü 59 Tomahawk seyir füzesiyle vurmuştur. Ayrıca, bir yıl sonra,

Suriye rejim güçleri Duma kentinde tekrar kimyasal silah kullanmıştır. Sonuç olarak, ABD, İngiliz ve Fransız kuvvetleri, Şam ve Humus kentleri yakınlarındaki kimyasal silah tesislerini hedef alan 100'den fazla baskın düzenlemiştir.

Harita 5.5. Suriye'de Askeri Kontrolün Dağılımı (2017)

İsrail, 2018'de Suriye'deki İranlı milisleri hedef almaya başlamıştır. İranlı milislerin Golan Tepeleri'ni bombalamasının ardından İsrail, Suriye'de İranlı milis mevzilerine karşı iç savaşın başlamasından bu yana en güçlü hava bombardımanı operasyonunu başlatarak karşılık vermiştir. Düzinelerce İran askeri bölgesi hedef alınmıştır. İsrail, İran'ın Suriye'deki askeri altyapısının neredeyse tamamının tahrip edildiğini iddia etmiştir.

Haziran 2018'de Suriye rejim güçleri, Şam ve Humus kentleri çevresindeki bölgelerde hâkimiyetini genişletmiştir. Ayrıca Suriye'nin güneybatısındaki Dera ve Kuneytra illerinde isyancıların elindeki toprakları geri almak için bir operasyon başlatmıştır. Suriye rejim güçlerinin başını çektiği operasyonun başarısı netleşmiştir. Rusya'nın yardımıyla, isyancıların güneybatıda teslim olmaları karşılığında kuzeyde isyancıların elindeki İdlib iline güvenli geçişine izin veren bir anlaşmaya varılmıştır.

İdlib, isyancıların elinde tuttuğu ülkenin kalan son bölgesiydi ve savaşan tarafların hepsi kendilerini yakın bir çatışma için hazırlamaya başlamıştır. Şimdi avantaj rejim güçlerinin lehinedir. Çünkü rejim artık ordusunu tek bir bölgede yoğunlaştırabilir. Rejim, başkent Şam çevresinde ve Dera, Kuneytra ve Humus kentlerindeki tüm isyancı hareketleri sona erdirmiştir. Türkiye'nin isyancıları destekleyen askeri varlığı, rejim güçlerinin herhangi bir saldırısının zorlu bir savaşla karşılanmasını sağlamaya yardımcı olmuştur. Hem Türkiye hem de Suriye rejim güçleri, temas hatları boyunca güçlerini seferber etmeye başlamıştır. Türkiye, İdlib ili içindeki ordusunu güçlendirirken, Suriye ve Rus savaş uçakları Türkiye ile sınır kasabaları bombalamıştır.

Rusya ve Türkiye, isyancılar ve hükümet güçleri arasında bir tampon bölge kabul ederek ve uygulayarak durumu yatıştırmaya çalışmıştır. Tampon bölge, M4 yolunun her iki tarafında, tüm ağır silahların ve savaşçıların yaklaşık 9 ila 12 mil (15 ila 20 km) genişliğindeki bir alandan geri çekilmesini gerektiriyordu. O zamanlar, tüm tarafların bu anlaşmaya uyup uymayacağı belli değildi. Suriye rejimi ve Özgür Suriye Ordusu gibi ana akım isyancı gruplar, tampon bölge anlaşmasını hızla benimsemiştir.

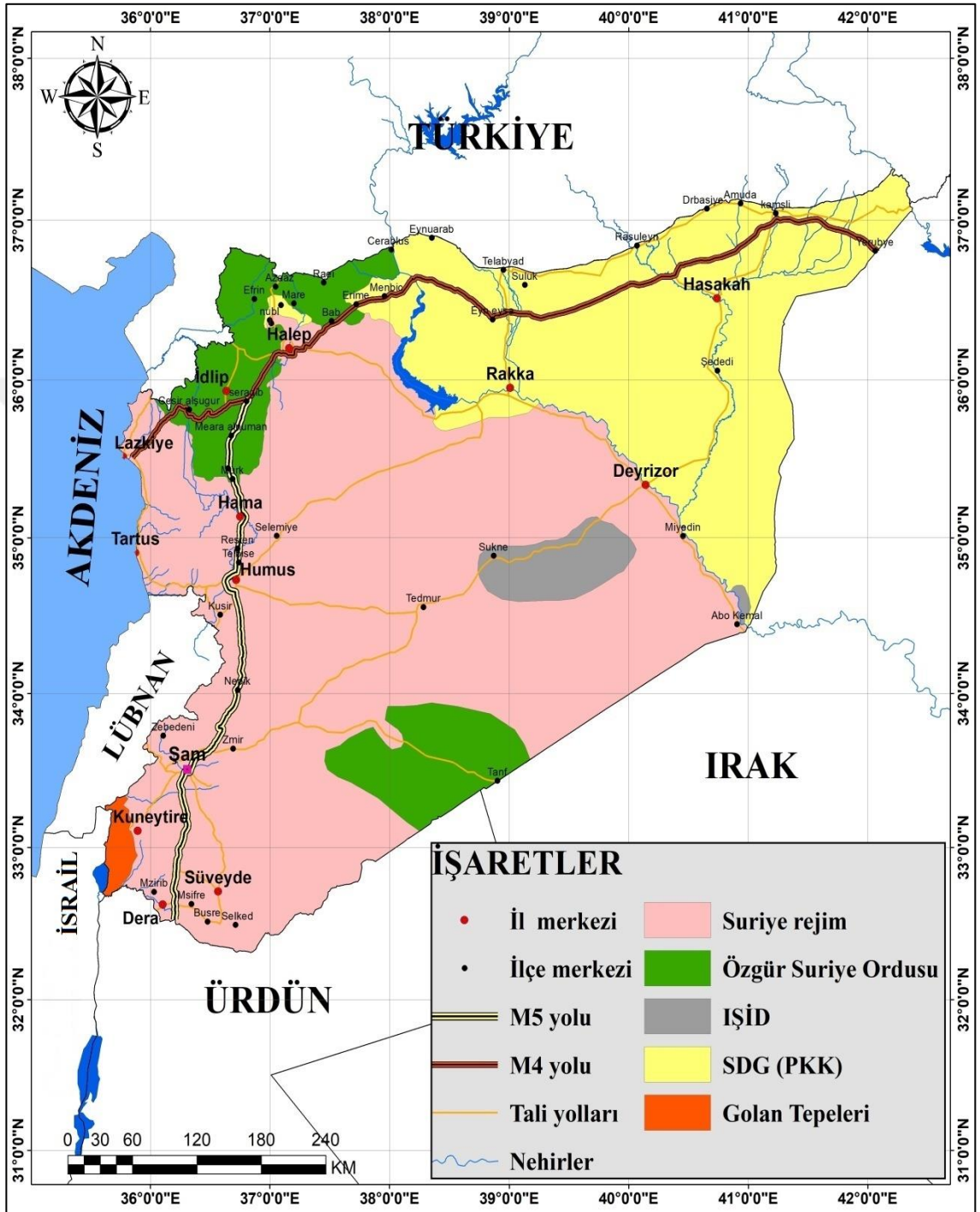
Heyet Tahrir el-Şam gibi El Kaide'nin ideolojisine sempati duyan gruplar anlaşmayı kabul edeceklerinin sinyalini vermiştir. Ağır silahlarını tampon bölgeden sessizce geri çektiler, ancak birçok savaşçı anlaşmayı uygulamak için son tarih olan 15 Ekim'in ötesinde kalmış gibi görünmektedir.

Anlaşmanın bir parçası olarak Türkiye, HTS gibi en radikal grupların bölgedeki gelişmesini önlemekten sorumluydu. Ancak HTS, Ocak 2019'da diğer isyancı gruplara karşı bir saldırı başlattı ve kısa süre sonra İdlib'de baskın güç olmuştur. Nisan ayında Suriye kuvvetleri tampon bölgesini geçti ve Rus hava saldırılarının yardımıyla İdlib'de bir saldırıya başlamıştır.

SDG, Fırat'ın doğusundaki bölgenin (Suriye'de Cezire bölgesi olarak bilinir), Irak sınırına yakın Fırat Nehri üzerindeki küçük bir kasaba olan Buguz kasabası dışında tam kontrolünü ele geçirmiştir. Böylece SDG, Suriye'nin en verimli petrol sahası olan Deyrizor'da bulunan petrol sahalarının çoğunu kontrol etmektedir. IŞİD'in ise, Buguz kasabası ve Sukhna bölgesi dışında bölge üzerinde çok az kontrolü kalmıştır.

2018'de, Suriye rejimi için zafer yılı olarak kabul edilmektedir. Çünkü Dera ve Kuneytra İl'inin tamamının ve Şam kentine yakın Duma ve Harasta bölgesinin yanı sıra Humus şehri yakınlarındaki Rastan ve Talbiseh bölgesinin kontrolünü ele geçirmiştir (Harita 5.6).

Ocak 2018'de Suriye'nin kuzeyinde, Türk özel kuvvetleri ve ÖSO, Afrin bölgesindeki SDG unsurlarına karşı Zeytin Dalı Harekatı'nı başlatmıştır. Ayrıca, Ekim 2019'da çatışma doğruya doğru genişledi. ABD'nin yolda durmayacağını açıklamasından günler sonra, Türk güçleri ve ÖSO, Suriye'nin kuzeydoğusundaki YPG/PKK'ya karşı Tel Abyad ve Ras al-Ain bölgesinde Barış Pınarı Harekatı'nı başlatmıştır. Operasyon Türkiye'de PKK müttefikleri olan Suriye'deki YPG ayrılıkçılarını istikrarsızlaştırmayı ve Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin geri dönüşü için bölgede güvenli bir bölge oluşturmayı. SDG güçleri, Türkiye'ye karşı koymak için Esad'la hızla bir anlaşma yaptı ve rejim güçlerinin 2012'den bu yana ilk kez bölgeye dönmesine izin vermiştir.

Harita 5.6. Suriye'de Askeri Kontrolün Dağılımı (2018)

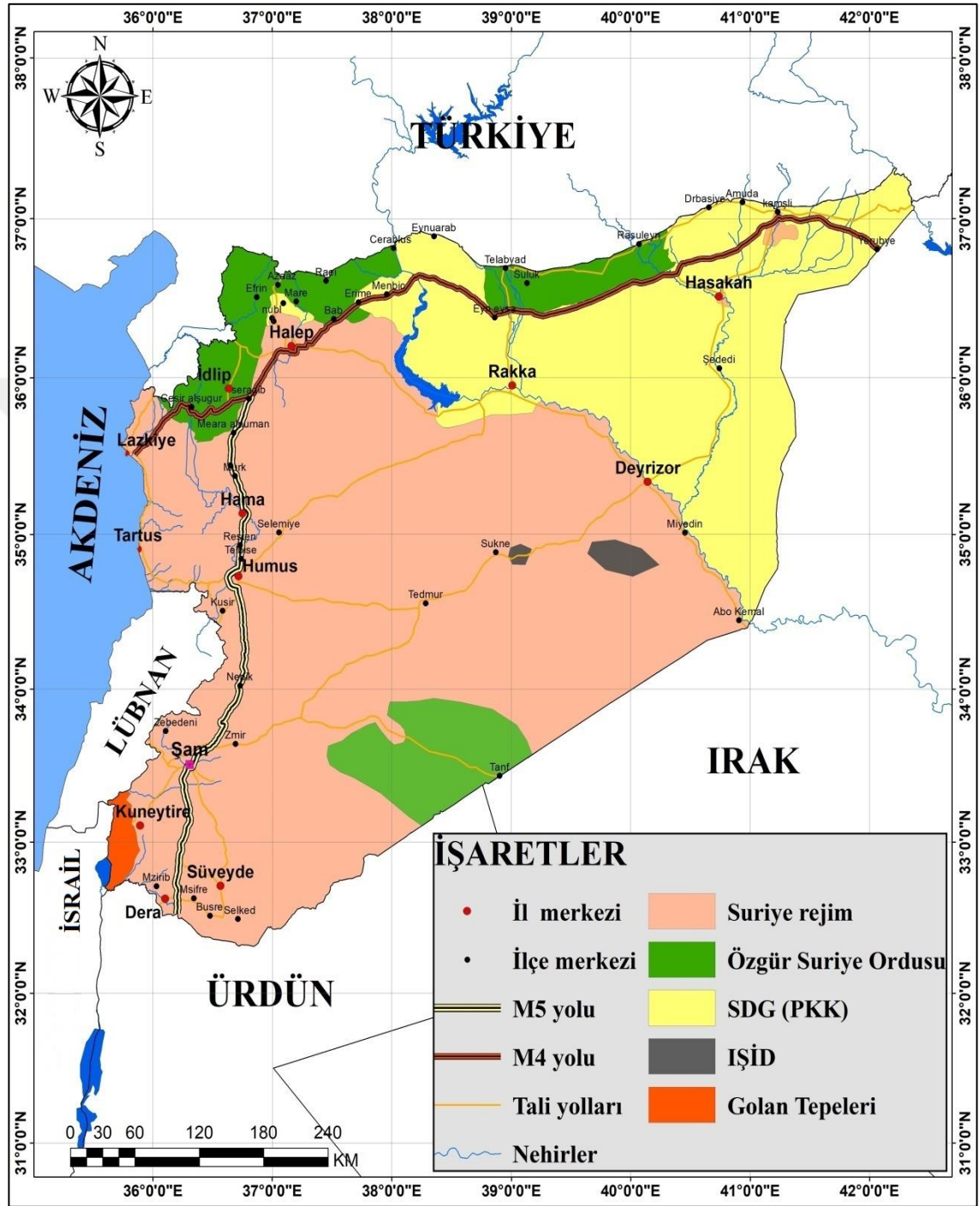
Rus hava gücü tarafından desteklenen Suriye rejimi, isyancıların elindeki kuzeybatıyı geri almak için kademeli bir askeri strateji izlemiştir. Nisan 2019'da rejim güçleri, Rus yetkililerin, o sırada muhalif savaşçıları kuzeydeki Hama ili ve güney

İdlib'deki mevzilerinden çıkarmayı amaçlayan "sınırlı" bir saldırı olarak tanımladığı operasyonu başlatmıştır. Rus yetkililer, acil önceliklerinin Lazkiye'nin güneydoğusundaki Akdeniz kıyısındaki Hmeymim hava üssündeki Rus varlıklarına yönelik tekrarlanan insansız hava aracı saldırılarını durdurmak olduğunu belirttiler. Rejim, İdlib de dâhil olmak üzere muhaliflerin elindeki tüm bölgeleri geri alma niyetini açıklamıştır.

Rejim güçleri ilk olarak Mayıs 2019'da kalat-al-Madik de dâhil olmak üzere kuzey Hama'daki kasaba ve köylerde doğuya doğru ilerlemiştir. Ağustos ayında rejim güçleri batıya doğru ilerlemeye başladı ve M5 Şam-Halep karayolu üzerinde Han Şeyhun'u ele geçirmiştir.

Bu operasyon, rejimin kuzey Hama'yı güney İdlib kırsalından koparmasına izin verdi ve isyancıları kuşatılmamak için geri çekilmeye zorlamıştır. Rejim güçleri Aralık ayında Maarat el-Numan ve Sarakeb gibi daha büyük kasabalara doğru ilerlemiştir. Ayrıca, Şubat ayı sonlarında M5 yolunun tüm uzunluğunun yanı sıra otoyolun 12 km batısına kadar uzanan ek alanların kontrolünü ele geçirmiştir. Ancak ateşkes harekâtı, Rusya ile Türkiye arasında varılan mutabakat neticesinde 5 Mart 2020'de durdurulmuştur. Ateşkes olmasaydı, rejimin saldırısı muhtemelen Eriha ve Cisir al-Şuğur kasabalarına yönelecekti. Bunun da rejimin Halep ile Lazkiye arasında İdlib şehrinin yaklaşık 10 km güneyinden geçen M4 otoyolunu ele geçirmesini sağlayacağını göstermektedir (Harita 5.7).

Rus hava gücü, rejimin kara savaşındaki göreceli zayıflığını telafi etmiştir. Ancak aynı zamanda sivil kayıplar da önemli ölçüde artmıştır. Uçaklar ve topçular, Kalat al-Madik, Kafr Nabudah, Han Şeihoun, Maaret al-Numan ve Sarakeb de dâhil olmak üzere çok sayıda kasaba ve köyü tahrip etmiştir. Aynı zamanda, on binlerce sivil İdlib'in kuzey bölgelerine doğru kaçmıştır. Hava saldırıları ve topçu ateşi her şeyi hedef almış, sivil nüfusa ve yerel yönetime baskı yapmak için hastaneleri, fırınları, okulları ve kritik altyapıyı yok etmiştir.

Harita 5.7. Suriye'de Askeri Kontrolün Dağılımı (2022)

Ankara, Şubat ayı başlarında İdlip'deki askeri varlığını ikiye katladı ve rejimin ilerlemesini engellemek amacıyla oradaki ileri karakollarına büyük takviyeler göndermiştir. Ancak Türk askerleri, meşru müdafaa dışında savaşa girmek için açık bir

yetki olmadan İdlib'e geldi ve hızla Rus ve rejim saldırılarının hedefi haline gelmiştir. Resmi Türk hesaplarına göre, Türkiye Şubat ayında 53 askerini kaybetmiştir.

Türkiye, silahlı ve silahsız insansız hava araçlarıyla hızlı ve şiddetli bir şekilde karşılık verdi ve rejimin insan gücü, zırhı ve topçusunda önemli kayıplara neden olmuştur. Rejim için bu, savaşın başlamasından bu yana geçen bir ay içinde gerçekleşen ikinci en yüksek ölü sayıdır. Karşı saldırı, rejimin saldırısını durdurdu ve hatta bazı kazanımlarını tersine çevirmiştir. Türkiye'nin taarruzu, Rusya'nın müzakere masasına geri dönmesine de katkıda bulunmuş görünmektedir. Türk-Rus zirvesi, Moskova için daha elverişli şartlarda olsa da İdlib'de ateşkesin yenilenmesiyle sonuçlandı.

5 Mart 2020'de, Devlet Başkanları Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin, İdlib'deki düşmanlıkların yeniden bir şekilde durdurulması konusunda anlaştılar. M4 yolunda Halep-Lazkiye karayolunun her iki tarafında Rus-Türk ortak devriyeleri tarafından izlenecek 6 km uzunluğunda bir "güvenlik koridoru" oluşturuldu. Anlaşma, yeni cephe hattındaki çatışmayı dondurdu ve rejime son saldırıda yeniden ele geçirdiği birçok alan üzerinde kontrol sağlamıştır.

2021, 2022 ve 2023'de Suriye'nin tamamında savaş operasyonları durduruldu (rejim güçlerinin ve Rusya'nın muhalif bölgelere yönelik hava ve topçu bombardımanı hariç). Ancak öldürme ve bombalama operasyonu Suriye'nin tamamında (muhalif bölgelerde, rejim bölgelerinde ve SDG bölgelerinde) hala devam etmektedir.

6. SURİYE İÇ SAVAŞININ ANALİZİ, DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Suriye'deki silahlı çatışma on yıldan fazla bir süredir devam etmektedir. 2011'de Arap Baharı sırasında bir ayaklanma olarak başlayan olay, hızla modern zamanların en kanlı ve en yıkıcı iç savaşlarından birine dönüşmüştür. Çatışma şiddetli ve uzun süreli bir çıkmaza girmiştir. Bu çatışma sırasında aynı anda birkaç farklı silahlı çatışma yaşanmıştır. Aynı zamanda, Suriye'deki bu iç savaş, Türkiye, İran ve İsrail ile ilgili bölgesel güvenlik endişeleriyle örtüşmektedir.

6.1. Siyasi Coğrafya Açısından Suriye Durumunun Değerlendirilmesi

Suriye rejiminin sınırlı otoritesine rağmen, hayatta kalmasını sağlamak için bölgesel ve uluslararası aktörleri ustaca dengelemiştir. Suriye'nin muhalif güçleri, siyasi çıkmazlarıyla tezat oluşturmaktadır. Suriye iç savaşının mevcut aşamasını şekillendirmede üçüncü taraf devletlerin hâkimiyetini yansıtmaktadır. Bölgesel güvenlik perspektifinden bakıldığında, çatışmanın bir vekâlet savaşı olduğu açıktır. Bu çatışma, Suriye'nin ötesine uzanan hedefler peşinde koşan uluslararası ve bölgesel aktörlerin dış politika hırsları için kilit bir tiyatrodur.

2023 yılına gelindiğinde, Suriye'deki iç savaş sahada büyük bir askeri çıkmaza dönüşmüştür. Suriye, farklı Suriye güçleri tarafından kontrol edilen dört veya beş bölgeye etkili bir şekilde bölünmüş durumdadır. Bu bölümlerin her biri yabancı ülkeler tarafından desteklenmektedir. Suriye rejimi bu bölümlerin en büyüğünü kontrol edilmektedir: Çoğu şehir merkezini içermekte ve kalan nüfusun yaklaşık üçte ikisine ev sahipliği yapmaktadır.

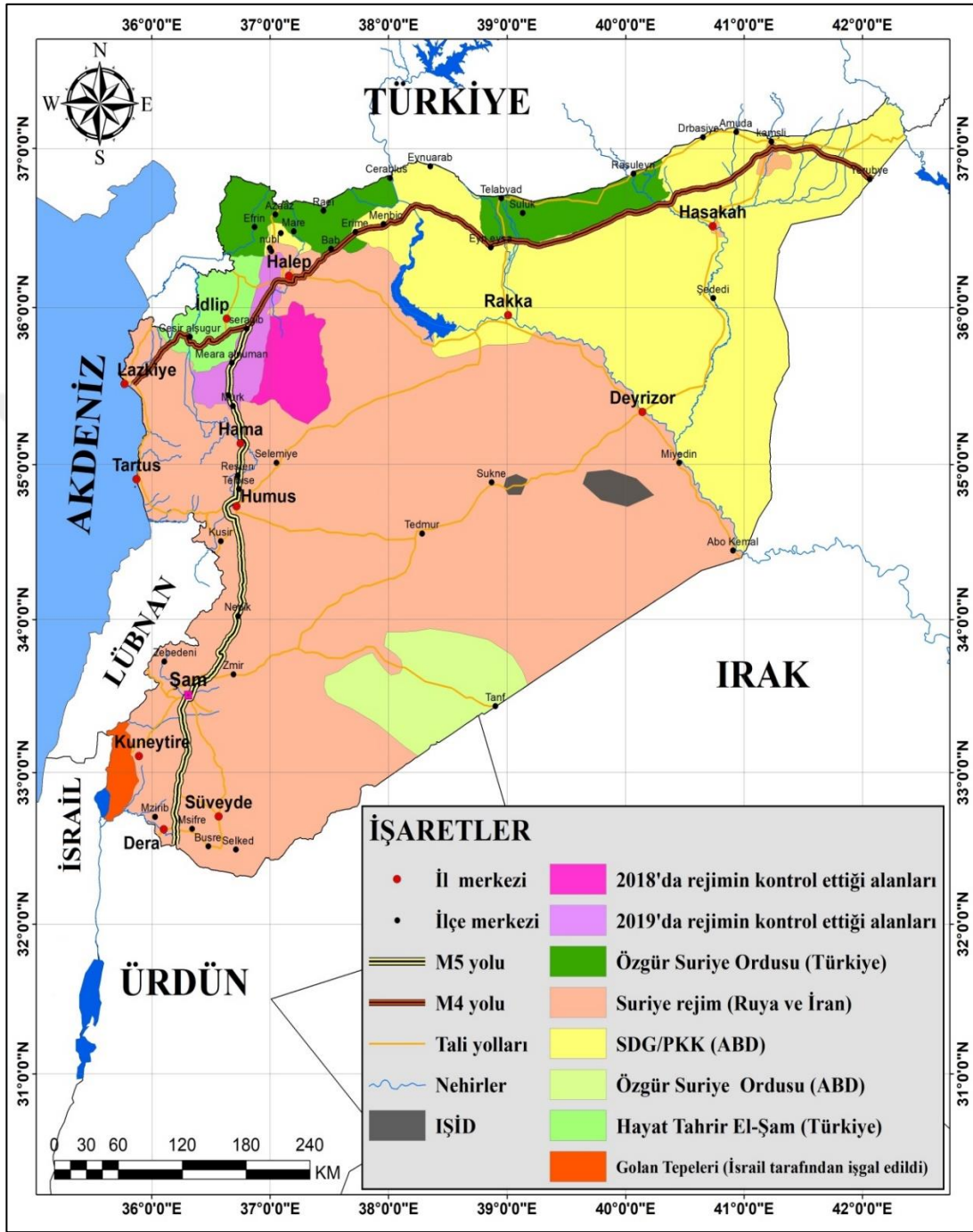
Beşar Esad rejimi neredeyse totaliterdir. Herhangi bir muhalefet ifadesi rejim tarafından vahşice bastırılmaktadır. Bununla birlikte, rejim bölgelerinde güvenliğin sağlanması parçalanmış durumdadır. Çünkü rejim düzensiz milislere ve haraç şebekelerine bel bağlamaktadır. Yoksulluk her yerde yaygın ve temel hizmetler

çökmektedir. Örneğin, rejim kontrolündeki bölgelerde, elektriğe erişimin savaş öncesi seviyenin %15'i olduğu tahmin edilmektedir.

Suriye'nin kuzeydoğusunda Rusya, Türkiye ve ABD ile rekabet eden dış güçler vardır. Suriye'nin kuzeydoğusundaki askeri durum istikrarsızdır. Suriye Demokratik Güçleri, Suriye'nin kuzeydoğu bölgesini nominal olarak kontrol etmektedir. Esas olarak ABD tarafından desteklenen Suriye Demokratik Güçleri (SDG), İslam Devleti'nin kuzey Suriye'deki ilerleyişine doğrudan bir yanıt olarak 2015 yılında kurulmuştur. Suriye rejim güçlerinin Suriye'nin kuzeydoğusunda sınırlı bir varlığı vardır. SDG, Kürtlerin liderliğinde ve Arap milisleri ve aşiretlerini de içermektedir. Türkiye, SDG'ye şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü Ankara, SDG'yi PKK'nın bir uzantısı olarak görmektedir. Türkiye 1984'ten beri PKK ile savaşmaktadır. Suriye'nin kuzeydoğu bölgesi, Suriye'nin geleneksel ekonomik alanıdır ve hala günde yaklaşık 100.000 varil petrol üretmektedir. Kuzeydoğu Suriye'deki insani durum Suriye'nin geri kalanından biraz daha iyi olsa da, yerel ekonomi şiddetli kuraklığın ve SDG'nin uyguladığı kısıtlamaların etkilerinden mustarıptır.

Suriye'nin kuzeybatı kesiminde Mart 2020'den bu yana kırılğan bir ateşkes vardır. Türkiye ve Rusya, Suriye rejiminin İdlib'e yönelik saldırısını durduran bir ateşkes üzerinde anlaşmıştır. Ateşkes, Suriye'deki büyük askeri operasyonları sona erdirmiş, ancak şiddet Suriye genelinde yaygın olarak devam etmiştir. Kuzeybatı Suriye'deki durum, ateşkesin tekrar ihlal edilmesiyle değişken olmaya devam etmektedir.

İdlib ili iki kısma ayrılmıştır. İlk bölüm, militan bir İslamcı grup olan Heyet Tahrir el-Şam tarafından kontrol edilmektedir. İkinci bölüm, Esad rejimi tarafından 2018'de ve 2020'nin başlarında geri alınan bölgelerdir. Suriye'nin kuzeybatısında muhtemelen en kötü insani durum vardır. İdlib bölgesindeki nüfusun %60'ı ülke içinde yerinden edilmiş durumda ve geçim kaynaklarına sahip değildir. Türkiye'den tek bir sınır kapısı (Cilvegözü sınır kapısı) üzerinden taşınan insani yardımlara güvenilmektedir (Harita 6.1).

Harita 6.1. Suriye'de askeri kontrolün dağılımı (2023) ve 2018'den 2020'nin başlarına kadar Suriye rejimi tarafından kontrol edilen bölgeleri

Ülkenin güneyindeki Dera ili, 2011 yılında Beşar Esad'a karşı ilk protestoların yapıldığı bölgedir. Dera şimdi Esad rejiminin kontrolü altındadır. 2018'de Rusya

destekli bir anlaşma, isyancıların silahlarını teslim etmeleri karşılığında Dera'da kısmen kendi kendilerini yönetmelerine izin vermiştir. Temmuz 2021'de Dera'nın çeşitli bölgelerinde yaşayanlar ulusal cumhurbaşkanlığı seçimlerinin boykot edilmesi çağrısında bulunmuştur. Sonuç olarak, rejim güçleri Dera şehrini kuşatarak saldırdı ve bölgede şiddetli çatışmalara neden oldu. Eylül ayında, Rusya'nın aracılık ettiği yeni bir ateşkese varıldı ve Haziran ayından bu yana uygulanan ekonomik abluka kaldırılmıştır.

Suriye'nin güneydoğusundaki Tanf bölgesi, ABD ve İngiliz güçlerinin askeri kontrolü altındadır. Tanf bölgesi, Irak ve Ürdün sınırındaki küçük, seyrek nüfuslu bir bölgedir. Tanf bölgesinde, ABD ve İngiliz güçlerinin yanı sıra, Özgür Suriye Ordusu'nun grupları vardır.

6.1.1. Siyasi Coğrafya Açısından Kuzey Suriye'nin Durumunun Değerlendirilmesi

Ayaklanmanın başlamasından ve ardından Suriye'de birkaç iç savaşın patlak vermesinden on iki yıl sonra, bugün Suriye çatışması kuzeydoğu ve kuzeybatıyı birbirine bağlayan bir yay ile sınırlıdır. Çatışma Suriye'nin iç kesimlerinden Türkiye ile sınır bölgesine taşınmıştır. Çatışmanın doğasında bir değişikliğe yol açmıştır. Çatışmanın doğasındaki bu değişiklik, savaştaki ana oyuncular için yeni bir savaş alanı yaratmıştır. Suriye'nin kuzeyinde güvenlik, demografi ve ekonomik faaliyet, tüm sınır boyunca tek bir ekosistemi oluşturmaktadır. Aynı zamanda, bu alan Suriye'deki nüfuzlu ülkelerin kurduğu dengelere tabidir. Bu nedenle tüm sınır bölgesi kırılıktır ve her an askeri tırmanışa açıktır. Savaşın sonu görünmeyen bölge, yeni şiddet olayları üretme potansiyeli nedeniyle endişe kaynağı olmaya devam edecektir.

Türkiye-Suriye sınırındaki güvenlik düzeninin kökleri 2012 yazına kadar uzanmaktadır. Türkiye'nin Esad rejimine muhalif gruplara silah akışını kolaylaştırması, sonunda kuzey Suriye'nin büyük bir kısmının kontrol altına alınmasına yol açtı. Bu yüzden Esad rejimi durumu Türkiye'nin aleyhine çevirmiştir. Esad rejimi, Kürt sınır kentleri Afrin, Kobani ve Amuda'yı Kürt ağırlıklı Halk Savunma Birlikleri'ne (YPG)

teslim etmiştir. YPG, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) çatısı altında faaliyet göstermektedir. Bu sınır bölgeleri, Suriye'nin iç savaşı döneminde aktif cephe hatları haline gelmiştir.

Türk hükümeti ve Suriye rejiminin stratejik tercihleri, Suriye'nin kuzey sınır bölgesini Ortadoğu'nun en militarizme bölgelerinden biri haline getirmiştir. İdlib, Afrin ve Fırat Nehri'nin doğusundaki bölgeler yüz binlerce savaşıya ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca rejim güçleri ve İran destekli milisler de Fırat ve İdlib'in güneyindeki hat boyunca konuşlanmış durumdadır. Paradoks, küçük ABD üslerinin, Türk birliklerinin ve Rus askeri birimlerinin varlığı olmadan, kuzeyin sürekli bir savaş durumunda olacağıdır. Ancak bu uluslararası güçlerin varlığı, bölgeyi özellikle Rusya ve Türkiye arasında pazarlığa konu etmiştir.

Rusya, Suriye'nin kuzeyindeki durumun sonunda Suriye ile Türkiye arasında 1998 Adana Anlaşması'na dayanan bir sınır güvenliği anlaşmasına yol açacağına ihtimal verir. Bu anlaşma, Türk ordusuna, gerektiğinde PKK savaşçıları takip etmek için Suriye topraklarına 5 kilometreye kadar girme hakkı vermiştir. Türkiye, Suriye ihtilafı sırasında anlaşmayı pratikte uygulamıştır. Ancak Türkiye ile Esad rejimi arasındaki güvenlik ilişkisi artık mevcut değildir. Bugün böyle bir ilişkiyi yeniden kurmak için Türkler, rejimin ve Rusya'nın batıda İdlib'de HTŞ'yi yenmesine izin vermelidir. Buna karşılık Türkiye, SDG'yi dağıtmak için Suriye rejimi ve Rusya'dan güvenlik garantileri almaktadır.

Suriye'nin güneyinde rejim, Rusya'nın desteğiyle Ürdün sınırının tamamını kontrol etmeyi başarmıştır. Suriye'nin güneyindeki tüm muhalif askeri ve sivil yapılar dağıtılmıştır. Suriye rejiminin Suriye'nin güneyini kontrol altına alması, birçok bölge sakininin kuzey Suriye'ye kaçmasına neden olmuştur. Kuzeyde, resim daha karmaşıktır. Milyonlarca sivil bulunmakta ve tüm sınır boyunca ekonomik faaliyet göstermektedir. Askeri bir operasyon, Türkiye sınırı boyunca büyük bir insani felakete yol açacaktır.

Bugün Suriye'deki çatışma Suriye'nin kuzeyi ile sınırlıdır. Rekabet halindeki tüm yerel ve bölgesel aktörler bir sonraki aşamadan önce konumlarını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu aşamayı birbirinden ayıran her ne olursa olsun –ister siyasi

ayarlamalar ister askeri tırmanış olsun – çatışma hem Esad rejiminin hem de Türkiye'nin değiştirmeye çalıştığı bir durum yaratmıştır. Esad rejimi kuzeybatıda ilerlemek ve İdlib'i Heyet Tahrir el-Şam'dan geri almak istemektedir. Türkiye de aynısını kuzeydoğuda yapmak istemektedir (SDG'yi dağıtmak). Suriye'nin kuzey kuşağı sürekli istikrarsızlığa maruz kalmaktadır. Ne Türkiye ne de Esad rejimi, Suriye'nin kuzeyindeki askeri hedeflerini güvence altına alana kadar tatmin olmayacaktır. Esad rejimi ve Türkiye için güvenli hedeflerin olmaması nedeniyle, yakın vadede karşılıklı bir anlaşmaya ulaşmak çok zor olacaktır.

6.1.2. Suriye İç Savaşı'ndaki Uluslararası Oyuncular

Çok sayıda ve son derece parçalanmış olmalarının yanı sıra, Suriye iç savaşındaki iç aktörler özerk olmaktan uzaktır. Yerel güçler üzerinde siyasi etki veya ülkenin bir kısmı üzerinde askeri egemenlik uygulayan en az beş yabancı güç vardır. İran, İsrail, Rusya, Türkiye ve ABD, farklı derecelerde de olsa, çatışmaya askeri ve siyasi olarak dâhil olmuş durumdadır. İç savaşın dikkat çekici bir özelliği, üçüncü taraf devletlerin çıkarlarının bazen çatışması, ancak diğer zamanlarda konuma, ilgili yerel duruma ve söz konusu konuya bağlı olarak yakınsamasıdır. Örneğin, Suriye ile ilgili Rusya-Türkiye ilişkileri, her zaman yüksek derecede güvensizlikle karakterize edilmesine rağmen, rekabet ve işbirliği arasında değişmiştir.

Can çekişen Astana sürecinin ortakları olduğu iddia edilen İran ve Türkiye, ülkenin kuzeyinde rekabet etmektedir. Moskova ve Tahran'ın Esad'ın hayatta kalmasını sağlamada yakın ortaklar olmasına rağmen, İsrail'in Suriye içindeki İran hedeflerine yönelik saldırılarını Rusya görmezden gelmektedir. Esad rejiminin inatçılığının yanı sıra, anlamlı bir çözüm girişimini boşa çıkaran ana faktör, ilgili tüm yabancı güçlerin bölgesel güvenlik ve jeopolitik etki açısından Suriye'nin ötesine uzanan stratejik hedefler peşinde koşuyor olmalarıdır.

6.1.2.1. İran

Suriye’de hükümet karşıtı gösteriler patlak verdiğinde Suriye ile “stratejik” ilişkilerine dayanarak İran, önceleri Suriye rejimine kayıtsız şartsız destek vermiştir. Bu desteğin altındaki en önemli nedenlerden birisi isyanın, yabancı güçler tarafından İran-Suriye eksenine karşı tezgâhlanan bir komplo olarak görülmesidir. Zira Esad rejiminin düşmesi durumunda İran sadece bölgedeki en önemli müttefikini kaybetmeyecek, aynı zamanda dış politika ve savunma stratejisinde kritik öneme sahip Hizbullah ile bağlantısı noktasından mahrum kalacaktı (Sinkaya, 2011, s. 43-44).

Başkan Başar Esad büyük Batı baskılarıyla karşılaşmıştır. Ancak Batı’nın baskılarına karşı Suriye rejimini destekleyen başka bölgesel ve uluslararası aktörler de vardır. Bunlardan en önemlisi İran’dır. Suriye rejimini kayıtsız şartsız destekleyen ana güç İran’dır. İran’ın Başar Esad rejimine verdiği desteğin temel nedeni, Hafız Esad’ın yıkıcı İran-Irak Savaşı’nda (1980-1988) İran’a verdiği destektir. İmam Humeyni ile güçlü bir ittifak kuran eski Cumhurbaşkanı Hafız Esad’dır. Bu ittifak, İran’a Suriye’den Lübnan’a kadar Doğu Akdeniz’de stratejik bir konum sağlamaktadır. Böylece Lübnan’daki Hizbullah’ı desteklemektedir. Bu destek, Arap-İsrail çatışmasında kilit bir rol oynamaktadır. İran için, Batı’nın olduğu bir zamanda Suriye’yi kaybetme olasılığı İran’ı kuşatmaya çalışmaktır. Bu olasılık, ABD ve müttefiklerinin Tahran’daki baskıyı artırabileceği anlamına gelmektedir.

İran’ın Suriye’deki rolü sadece 12 yıllık iç savaşın gidişatı açısından kritik değildir. Ancak İran’ın Suriye’deki rolü aynı zamanda daha geniş bir bölgede uzun vadeli gelişmeler için de geçerlidir. Çünkü İran’ın, Rusya, Hizbullah, Körfez Devletleri ve Suriye rejimi de dâhil olmak üzere kilit oyuncularla ilişkileri kaçınılmaz olarak çatışmanın sonucundan etkilenecektir.

Suriye rejimi ile İran liderliği arasındaki ittifak, görünüşte kafa karıştırıcıdır: Suriye rejimi Arap, Alevi ve laik, İran ise İslami, Şii ve son derece dindar. Suriye’de iktidarda bulunan Baas rejiminin dini değerlerle pek bir alakası yoktur. Şiiliğin devlet dini olduğu ve birçok politikayı büyük ölçüde etkilediği İran’daki “İslami” rejimin

aksine Suriye rejimi laikdir. Sosyalist Arap milliyetçisi kimliği ile bilinen Suriye rejimi, iç ve dış siyasetinde “dini kimliği” hiçbir zaman ön plana çıkarmamıştır. Dolayısıyla, Esad ailesinin Şiiliğin bir kolu olan Nusayri (Alevi) mezhebine mensup olmasına rağmen Şiilik hiçbir zaman ve surette İran-Suriye ilişkilerine temel oluşturmamıştır (Sinkaya, 2011, s. 40).

Bununla birlikte, Mart 2011'de Suriye'deki iç savaşın patlak vermesinden bu yana İran, Cumhurbaşkanı Beşar Esad rejiminin ana destekçilerinden biri olmuştur. İran, çatışmanın gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılından bu yana İran, Suriye'deki askeri ve güvenlik etkisini artırmak için farklı yaklaşımlarda bulunmuştur. İlk yaklaşım, yabancı milislerle doğrudan çalışmak ve ikinci yaklaşım, yerel milisleri işe almaktır. İkinci yaklaşım, birincisinin özünden yaratıldı. İran'ın ana hedefi, yerel İranlı milisleri Beşar Esad'ın ordusuna ve güvenlik kollarına entegre etmektir. Amaç, bu milislere Suriye'de yasal bir konum ve olası İsrail veya ABD hava saldırılarına karşı korunmak için bir şemsiye sağlamaktır.

2017'nin başından bu yana İran, odağının bir kısmını Suriye toplumuna sızmaya ve Suriyeli iş adamlarıyla ilişkilerini güçlendirmeye çevirmiştir. Son birkaç yılda, İran'ın Suriye'deki askeri müdahalesi büyümüş ve daha görünür hale gelmiştir. Bu da onları hedef almayı İsrail hava kuvvetleri için kolay bir iş haline getirmiştir. Sonuç olarak, 2017-2018'de İran, milislerini korumak için askeri katılımı için farklı bir yaklaşım bulmak zorunda kalmıştır. İran daha sonra Yerel Savunma Kuvvetleri'ni kurmuş ve Suriye ordusu içindeki belirli tugayları desteklemiştir. En son olarak yerel özel güvenlik şirketleri kurarak Suriye'deki varlığını yeniden tanımlama iddialı planına başlamıştır.

İran, Suriye'deki Şii azınlığı özel milisler kurmaya teşvik etmiştir. Ayrıca Halep, Rakka ve Deyrizor'daki illerde Sünnileri, özellikle de aşiretleri işe almıştır. Buna ek olarak, Suriye'de mezhepsel olarak bazı Şii milisler işe alınmıştır. Bu işe alım, Suriye'deki Şii topluluğu tarafından kutsal kabul edilen yerleri savunma bahanesiyle

gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Şam'ın Sayeda Zeynep bölgesindeki kutsal Şii türbelerinin bulunduğu bölgelerde Şiileri askere alma kampanyaları yürütülmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti ve Suriye Arap Cumhuriyeti yakın stratejik müttefiklerdir. İran, Suriye iç savaşında Suriye hükümetine lojistik, teknik ve mali desteğin yanı sıra eğitim ve bazı muharip birlikler de dâhil olmak üzere önemli destek sağlamıştır. İran, Suriye hükümetinin hayatta kalmasını bölgesel çıkarları için çok önemli görmektedir. Suriye'deki ayaklanma bir Suriye iç savaşına dönüştüğünde, İran'ın hem Suriye'de hem de İran'da askeri desteği ve Ulusal Savunma Kuvvetleri'nin eğitimi konusunda artan haberler olmuştur.

İran güvenlik ve istihbarat servisleri, Başar Esad'ın iktidardaki hâkimiyetini korumak için Suriye ordusuna danışmanlık ve yardım etmektedir. Bu çabalar arasında eğitim, teknik destek ve muharebe birlikleri yer almaktadır. Suriye'deki İranlı personel sayısına ilişkin tahminler yüz ila on binlerce arasında değişmektedir. İran hükümeti tarafından desteklenen Lübnanlı Hizbullah savaşçıları, 2012'den bu yana doğrudan muharebe rolleri üstlenmektedir. 2013 yazından itibaren İran ve Hizbullah, Esad'a önemli bir savaş alanı desteği sağlamış ve muhalefette ilerleme kaydetmesine izin vermiştir. 2014 yılında, Cenevre II'deki barış görüşmelerine denk gelen İran, Suriye Devlet Başkanı Esad'a desteğini artırmıştır. Mali yardım tahminleri on ila yüz milyarlarca dolar arasında değişmektedir.

Ocak 2013'ten itibaren İran ordusu, özellikle de İslam Devrim Muhafızları Ordusu, Suriye'deki askerlerinin bir kısmı kaybetmiştir. Binlerce Afgan, Lübnanlı, Iraklı, Yemenli, Pakistanlı ve diğer İran destekli milis savaşçıları da öldürülmüştür. Afgan milisleri bağımsız Fatemiyoun grubunun bir parçasıyken, Pakistanlılar Zainebiyoun grubunun bir parçasıdır.

İran esnek bir pozisyona sahip ve Suriye askeri altyapısına yatırım yaparak ve yerli ve yabancı milisleri destekleyerek İsrail'e karşı koymak için Suriye'yi kullanmaya devam etmektedir. Suriye'de İsrail, İran'ın genişlemesini istihbarat ve hava kapasitesi yoluyla kontrol altına alma hedefinin peşinden gitmektedir. Golan Tepelerini kontrol

etmekte, uçakları Suriye semalarında serbestçe faaliyet gösterebilmekte ve Suriye rejimi onları durduramamaktadır (ve Rusya, İsrail'i engellemek istememektedir).

İran'ın Suriye'deki varlığının ilk stratejik hedefi, İran'dan Lübnan'a (Hizbullah) ve Akdeniz'e giden bir kara yolu açmaktır. İkinci stratejik hedef, Suriye'deki İran etkisi için popüler bir kuluçka makinesi yaratmak amacıyla Suriye'de Şii dinini yaymaktır. Üçüncü stratejik hedef, Arap Körfezi ülkelerinin Suriye'deki rolünü azaltmak ve İran'ın rolünü artırmaktır.

6.1.2.2. Türkiye

Türkiye-Suriye ilişkileri, genel seyir bakımından Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerinden çok fazla farklılık göstermemiştir. İnşili çıkışlı bir görüntüye sahip olan iki ülke ilişkileri, 2000'lerin başında olumlu bir seyir izlemeye başlamış, Türkiye'de 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi ve dış politikada komşularla sıfır sorun politikasını hayata geçirmesiyle birlikte olumlu hava devam etmiştir. 2011 yılında tüm Ortadoğu'yu etkisi altına alan Arap Baharı olarak adlandırılan, mevcut despotik yönetimlere karşı demokrasi taleplerini dile getiren kitlesel halk hareketleri, bir süre sonra Suriye'ye ulaşmıştır. Esad Yönetimi'nden beklenen, halkın taleplerini dikkate alarak reformları hayat geçirmeye başlamasıydı. Türkiye, bu konudaki temennisini Esad yönetimine iletmesine rağmen ortaya kan ve şiddet dolu bir tablo çıkmıştır. Halkın taleplerine karşı Esad yönetimi, şiddete başvurma yolunu seçince, Türkiye ile Suriye'nin yolları ayrıştı (Duran, 2011, s. 514).

Protestoların ilk haftalarında Suriye'nin Türkiye sınırındaki şehir ve kasabalarında kayda değer bir siyasi gelişmeye tanık olunmamıştır. Ancak, Mayıs ve Haziran aylarında işler değişmeye başlamıştır. Haziran 2011'de Suriye rejim güçleri Cısr al-Şuğur kentine baskın düzenlemiştir. Kent, İdlib iline bağlı Türkiye ile sınır şehridir. Bu baskın birçok ölü ve yaralı bıraktı. Binlerce kişi Türkiye'ye kaçmıştır. 2011'de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, "Suriye'deki terörün affedilemez" olduğunu ilan etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Esad'ı "isyanı bastırmaktan sorumlu"

olan kardeşi Maher'i terk etmeye çağırıştır. Şöyle devam etti: "Bu vahşet devam ederse Türkiye, Batılı ölkelerin baskılarına karşı Suriye'yi savunmayacaktır".

2014 yılına gelindiğinde dikkatler yeniden PKK'nın Suriye'nin kuzeydoğusundaki statüsüne çevrilmiştir. Bunun Türk dış politikasına ciddi yansımaları oldu. Temmuz 2012'de Suriye hükümet güçleri Kürt bölgelerinden (Amuda, Derbesiya, Ayn el-Arab ve Afrin) çekilmiştir. Rejim güçleri bu şehirleri YPG'ye teslim etti. Bu bölge daha sonra Rojava olarak bilinen ayrı bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bu bölge YPG'nin kontrolünde fiilen özerk bir bölge haline gelmiştir. Bu durum da Türkiye-Suriye sınırında bir sorun yaratmıştır. Çünkü YPG, PKK'nın bir koludur. Bu terör örgütü, geçen yüzyılın seksenli yıllarından beri Türkiye'de terör faaliyetlerinde bulunmaktadır. 2014 yılında IŞİD, Doğu Suriye ve Kuzeybatı Irak'ın çoğunun yöneticisi olarak kendini kanıtlamıştır. Eylül ayında IŞİD, Ayn el-Arab (Kobani) kentine şiddetli bir saldırı başlatmıştır. Bu şehir, Türkiye sınırının güneyinde ve Fırat Nehri'nin doğusunda yer almaktadır. Bu şehir Halk Savunma Birlikleri (YPG) tarafından kontrol edilmektedir.

IŞİD başlangıçta Ayn el-Arap şehrinin kuzey kesiminde YPG savaşçılarını ilerletmiş ve kuşatmıştır. IŞİD'in bu ilerleyişinin bir sonucu olarak, ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon, Halk Savunma Birlikleri'ni (YPG) desteklemek için müdahale etmiştir. Uluslararası koalisyonun IŞİD unsurlarının yoğun bombardımanının ardından IŞİD, Ayn el-Arap kentinden çekilmiştir. Türkiye resmi olarak uluslararası koalisyonu desteklemeyi taahhüt etmesine rağmen, Ayn el-Arap savaşına katılmayı reddetmiştir. Türkiye'nin harekâta katılmamasının nedeni, Türkiye'nin, uluslararası koalisyondan Suriye rejim güçlerini ve IŞİD güçlerinin hedef alınmasını istemesiydi. Türkiye'nin gitmek istediği en uzak nokta, bazı ÖSO birliklerinin ve Iraklı Kürt Peşmerge savaşçılarının Ayn el-Arap kentini savunan Kürt güçlerine katılmasına izin vermektir. Bununla birlikte, koalisyon hava kuvvetleri IŞİD saldırısının yenilgiye uğratılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Sonuç olarak, ABD ordusu IŞİD'e karşı YPG ile etkili bir ittifak kurmuştur. Ekim 2015'te ABD, Halk Savunma Birlikleri (YPG) ve diğer bazı

Kürt olmayan milislerin adını yeni bir oluşum olan Suriye Demokratik Güçleri (SDG) çatısı altında değiştirmiştir. Bu oluşum, Türk politikasıyla açık bir çatışma yaratmıştır.

2011'de Suriye'de başlayan iç savaşta ABD, Ortadoğu'daki gücünü korumak için bölge ülkeleriyle işbirliği içinde bir görünüm sergilemiş olmakla birlikte büyük ölçüde çeşitli terör örgütlerinin desteklenmesi yönünde hareket etmiştir. Bölgesel yumuşak güç olan Türkiye'nin politik etkisini kırmak, zayıf düşürmek ve Türkiye'nin güney sınırı boyunca güvenli bir koridor oluşturmak için Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütlerini alenen sahiplenmiştir. YPG ve PYD gibi terör örgütlerini desteklemiş, bu örgütlerin Suriye'deki varlığını devam ettirmek için etkin bir rol üstlenmiştir. Suriye'de DEAS'e karşı savaştığını ileri süren ABD, nedense DEAS'e karşı savaşan yerel güçlere silah yardımı yaparken yanlışlıkla! bu örgüte silah tedarik etmekten de geri kalmamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin ekonomik ve siyasi açıdan bölgesel bir güç haline gelmesi ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerde aktif rol alması ABD ve AB ülkelerini endişelendirmiştir. Fırat Kalkanı operasyonu ile güney sınırının güvenliğini sağlamak için Suriye'de Cerablus ve El Bab'da DEAS'e karşı büyük bir mücadele veren Türkiye, burada ABD tarafından yalnız bırakılmış, Türk askerine hava desteği verilmemiştir. Suriye'de Türkiye'ye tehdit oluşturan gelişmeler karşısında ABD'nin Türkiye'yi yalnız ve zor durumda bırakması, Türkiye ile Rusya arasında yakınlaşmaya sebep olmuştur (Harunoğulları, 2021, s. 64-65).

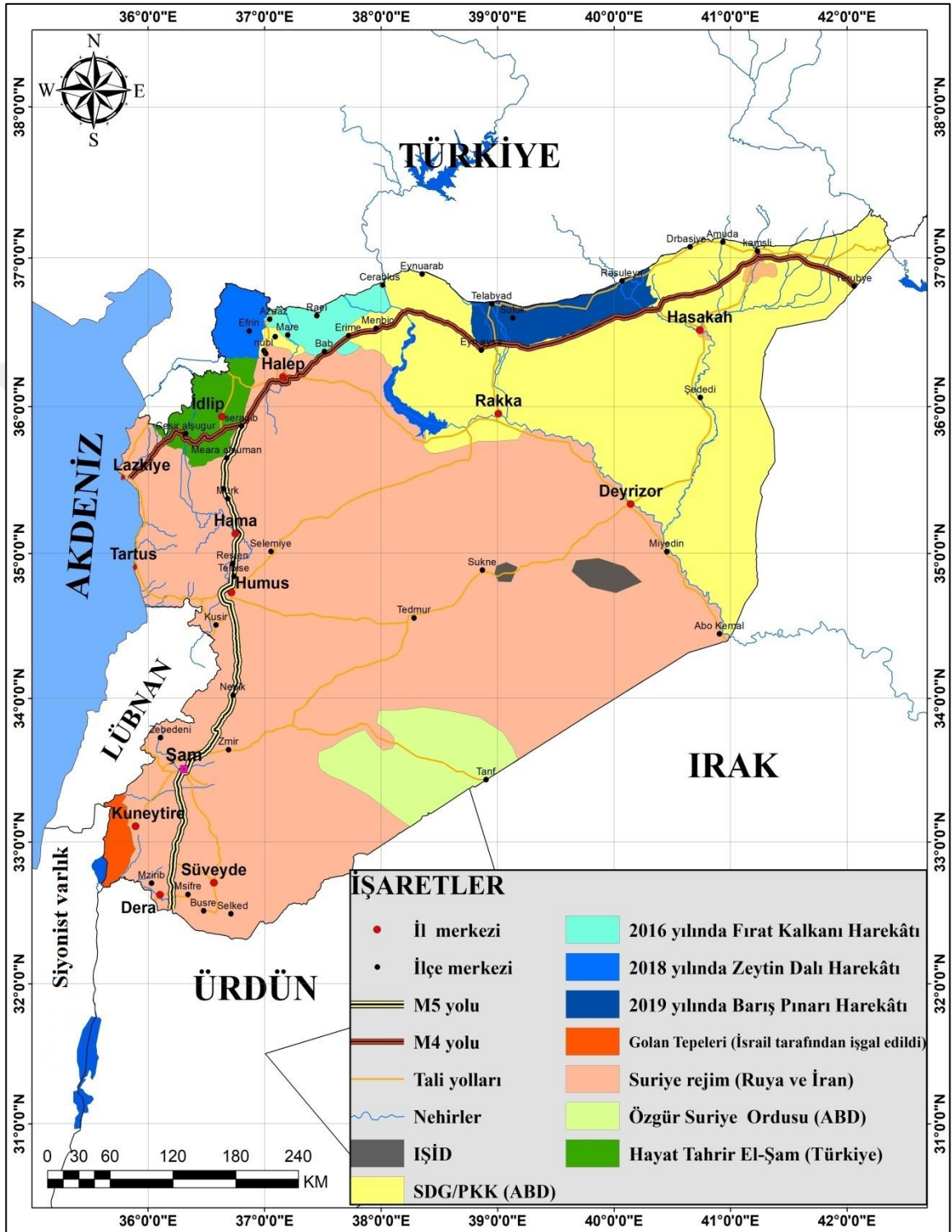
İŞİD'in 2015 sonbaharında Türkiye ile sınır bölgelerinde yenilgiye uğratılmasından sonra, SDG bu yenilgide önemli bir rol oynamıştır. Türk politika yapıcılar zor bir gerçekle yüzleşmek zorunda kalmışlardı. Bu gerçek, NATO'daki ana stratejik müttefikin (ABD) şu anda PKK'ya yakın bir örgütle müttefik olmasıdır. Bu örgüt, Türkiye'nin güney sınırındaki birçok bölgeyi kontrol etmektedir.

Sonuç olarak, 24 Ağustos 2016'da Türkiye, güney sınırında İŞİD'e karşı bir operasyon başlattığını duyurmuştur. Operasyonun amacı İŞİD'i Türkiye'nin güney sınırından çıkarmaktır. Aynı zamanda PKK'nın Suriye'nin kuzeyinde artan etkisini kontrol altına almaktır. Türk Hava Kuvvetleri ve özel kuvvetler, Özgür Suriye

Ordusu'nun bazı unsurlarıyla birlikte Fırat Kalkanı Harekâtı adı verilen bir saldırı başlatmıştır. Türkiye, Doğu'da Fırat Nehri'nden Batı'da Kanton Afrin'e uzanan alanda Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır. O zamandan beri Türkiye, daha önce IŞİD tarafından kontrol edilen bir kara kütlesinin yaklaşık 1500 km²'sini almıştır. Ardından 20 Ocak 2018'de Türk Ordusu ve Özgür Suriye Ordusu tarafından Afrin bölgesinde Zeytin Dalı Harekâtı gerçekleştirilmiştir. 9 Ekim 2019'da da Türk Ordusu ve Özgür Suriye Ordusu, Tel Abyad ve Ras al-Ain bölgesinde Barış Pınarı Harekâtı gerçekleştirmiştir (Harita 6.2).

Ancak Türkiye'nin Suriye çatışmasındaki asıl rolü Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı harekâtlarına indirgenemez. Ankara, Suriye çatışmasına barışçıl çözüm bulma girişimlerini desteklemekte ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü savunmaktadır. PKK ile devam eden bir savaş nedeniyle Türkiye, PYD ve/veya SDG'yi Suriye'nin gelecekteki siyasi çözümüyle ilgili bir diyaloga dâhil edecek her türlü girişime karşı çıkmaktadır.

Türkiye'nin temel hedefi, Suriyeli Kürtlerin bağımsızlık hırslarını boşa çıkarırken, kendi Kürt isyanını kontrol altında tutmaktır. Bu yüzden Suriye topraklarında askeri tampon bölgeler kurmuştur. Bununla birlikte, Ankara'nın hedefi on yıllık çatışma boyunca daha az iddialı hale gelmiştir (Ankara'nın önceki en önemli hedeflerinden biri Şam'da rejim değişikliği idi). Bunun nedeni, Ankara'nın önceki hedeflerinin, Suriye savaşına katılan ülkelerin (Rusya, İran ve ABD gibi) jeopolitik çıkarlarıyla çatışmasıdır.

Harita 6.2. Türk Ordusu ve Özgür Suriye Ordusu'nun 2016'dan 2019 Sonuna Kadar Suriye'deki Operasyonları

6.1.2.3. Rusya

Rusya, Esad rejiminin ikinci destekçisidir. Suriye rejimini değiştirme çağrıları ayrıca Moskova'nın Orta Doğu'da önemli bir müttefikini kaybedeceği anlamına gelir. Rusya'nın Suriye ile ilişkisi, ellili yılların başından beri Rusya'nın bölgedeki stratejisinin temel taşı olmuştur. Suriye, Rusya'ya Akdeniz kıyısında önemli bir deniz üssü sağlamıştır. Suriye'deki tırmanıştan önce Rusya, Suriye'de uluslararası bir kararın oluşturulması için bastırmaktan duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmiştir. Bu, Libya tarzında askeri güç kullanımına yol açacaktı. NATO, Libya'ya askeri müdahale için Libya'da sivilleri (Muammer Kaddafi'nin güçleri tarafından) öldürme bahanesini kullanmıştır.

Moskova'nın Tripoli ile olumlu ilişkileri olduğunu belirterek, Gaddafi'nin düşüşü Akdeniz'deki hayati çıkarlarına şiddetli bir darbedir. Libya senaryosunun tekrarlanmasını önlemek için Rusya, Esad hükümetine karşı herhangi bir uluslararası karara/operasyona karşı çıkma niyetini ciddi bir şekilde ifade etmiştir.

Rusya'nın Suriye politikasını belirleyen temel dinamiklerin başında ABD ile sürdürdüğü küresel liderlik mücadelesi gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında ABD liderliğindeki Batılı güçler Ortadoğu bölgesinde etkinliğini arttırırken Rusya, yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunlardan dolayı kendi kabuğuna çekilerek bölgeye yönelik net bir duruş sergileyememiştir. ABD karşısında eski gücünü kaybettiğini düşünen Rusya, Libya'da yaşanan gelişmeleri de göz önünde bulundurarak, Suriye'yi bu gidişata son vermek adına önemli bir fırsat olarak görmüştür (Erşen, 2017, s. 149).

Rusya'nın Suriye politikasını belirleyen diğer dinamik, Ortadoğu bölgesindeki askeri ve ekonomik çıkarlarıdır. 2015'in Ocak-Ağustos döneminde, DAEş ve muhalif gruplar karşısında toprak kaybederek sıkışan Esad rejiminin imdadına Moskova yönetimi yetişmiştir. Esad rejimini yerinde tutmak için Eylül 2015'te Suriye iç savaşına doğrudan dâhil olan Rusya, bölgedeki siyasi dengeleri rejim lehine değiştirmeyi başarmıştır (Blanga, 2021, s. 62-63).

Rusya'nın Suriye politikasını şekillendiren bir diğer faktör ise Suriye'de rejime karşı savaşıran radikal dini grupların, Rusya'nın ulusal güvenliğini tehdit etmesidir. Şöyle ki, dini gruplardaki militanların Orta Asya ve Kafkasya kökenli olması ve bu grupların zamanla eski Sovyet coğrafyasına doğru genişleyerek bölgeyi etkileme olasılığı, Rusya'nın toprak bütünlüğü açısından tehlike arz etmektedir. Kuzey Kafkasya bölgesinde yaşanan etnik/dini mücadeleler ve Rusya'da yaşayan Müslüman nüfus düşünüldüğünde Moskova yönetimi için durumun hassasiyeti ortadadır. Dolayısıyla, Ortadoğu'daki radikal dini örgütlenmelerin bölge dışına yayılması ihtimali Rusya'nın güvenliğini doğrudan etkilemekte ve Moskova yönetimi bölgede yaşanan gelişmelere ilgisiz kalamamaktadır (Aksoy, 2019, s. 68).

Rusya'nın Suriye'ye yönelik izlediği politikaya yön veren en önemli dinamiklerden birisi de Suriye'nin Akdeniz kıyısında bulunan Tartus deniz üssüdür. Suriye'nin Tartus şehrinde bulunan bu üs, aslında teknik donanım merkezi olup Rus gemilerinin bakım ve onarım işlerinin görüldüğü yerdir. Rusya'nın Ortadoğu'ya ve Akdeniz'e açılan kapısı olan Tartus deniz üssü, 1971'de Suriye ile yapılan anlaşma doğrultusunda Sovyetler Birliği'ne verilmiştir (Yılmaz, 2016, s. 159-161).

Tartus üssü, 2008 yılında Moskova yönetimi tarafından genişletilerek modernize edilmiştir. 2017 yılında, Tartus limanının kullanımının 49 yıl daha Rusya'da kalması ve daha sonrasında tarafların aynı şekilde devam etmesini istemesi halinde anlaşmanın 25 yıl daha uzatılabileceği hususunda Moskova ve Şam yönetimi arasında anlaşma sağlanmıştır. Bu gelişmeler, Rusya'nın Ortadoğu'da ve Doğu Akdeniz'de kalıcı olmayı planladığının sinyallerini vermektedir. Son yıllarda Doğu Akdeniz'de yaşanan enerji mücadelesi düşünüldüğünde, Rusya'nın Akdeniz'deki varlığı büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Moskova, yakın çevresi dışındaki tek üssü olan Tartus'a stratejik önem atfederek Doğu Akdeniz'de kurulacak yeni enerji denkleminde yerini almak istemektedir (Hekimoğlu, 2021, s. 1414).

Rusya'nın Suriye'de Lazkiye şehri yakınlarında Hmeymim adında hava üssü de bulunmaktadır. 2015 yılında inşa edilen ve Basil Esad Havalimanını kapsayan bu üs

üzerinden Rusya, Suriye'ye yönelik askeri operasyonlarını yürütmektedir. 2017 yılında taraflar arasında yapılan anlaşma uyarınca, Hmeymim hava üssü Rusya tarafından 49 yıllığına kiralanmış ve her iki tarafın da uygun bulması halinde anlaşmanın 25'er yıllık periyotlarla uzatılması konusunda mutabık kalınmıştır (Hekimoğlu, 2021, s. 1415).

Rusya'nın Suriye politikasını şekillendiren bir başka dinamik ise iki ülke arasındaki silah ticaretidir. Soğuk Savaş döneminde Suriye, Libya, Irak ve Mısır gibi Ortadoğu ülkeleriyle silah ticaretinde bulunan Rusya'nın, 1990'lı yıllar boyunca bölge ülkelerine yönelik gerçekleştirdiği silah ihracatında azalma kaydedilmiştir. 2000 yılında Putin'in devlet başkanlığı görevine gelmesiyle savunma sektörünü geliştiren Rusya, Ortadoğu'daki geleneksel müttefiki olan Suriye'ye silah satışını da arttırmıştır. Suriye'de yaşanan kriz ve istikrarsızlığı lehine çevirmiş, Esad rejimine sattığı silahlar sayesinde ciddi ekonomik kazanımlar elde etmiştir (Samoylov, 2018, s. 81-85).

Rusya'nın 2015'ten bu yana doğrudan askeri müdahalesi, Esad rejiminin düşmesini önlemede önemli bir rol oynamıştır. Rusya'nın öncelikli hedefi Suriye güçlerine askeri destek sağlamaktır. İkinci hedef, hayatta kalması tartışmalı bir şekilde Rusya'ya bağlı olan Esad üzerinde siyasi etki yaratmaktır. Aynı zamanda, Başkan Donald Trump ve Joe Biden yönetimindeki ABD yönetimi, Suriye de dâhil olmak üzere Orta Doğu'daki çatışma yönetimi çabalarından koptu. Yani ABD politikası, Rusların Suriye dosyasını kısmen de olsa ele geçirmesinin önünü açmıştır.

6.1.2.4. ABD

Bir ülkenin küresel güç olabilmesi için askeri, ekonomik veya yumuşak gücünü kullanarak dünyadaki jeopolitik gelişmeleri etkileyebilme ve değiştirme kudretini elinde bulundurması gerekir. Devletlerin dünya ekonomisinde üstünlük sağlama çabaları, çoğunlukla şiddetli politik rekabete yol açan ekonomik ve politik değişimleri beraberinde getirmektedir. ABD politikalarının odak noktası olan Doğu Akdeniz ile Hindikuş dağları arasındaki bölge üzerinde ABD'nin ana hedefleri: 1. Bölgesel güç dengesini sürdürmek, 2. Petrol akışının devamlılığını sağlamak, 3. ABD için tehdit oluşturan İslamcı grupları bastırmak (Friedman, 2011, s. 143).

Siyasi ve iktisadi açıdan Ortadoğu enerji kaynaklarının kontrolünü devam ettirmek isteyen ABD'nin ana stratejilerinden biri de Arap petrolünün korunmasıdır (Sevim, 2012, s. 55).

Bununla birlikte Amerika'nın bölgedeki esas çıkarları İsrail'in topraksal güvenliğinin ve egemenliğinin sürekliliğini sağlamak, bölgedeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Batılı pazarlara ulaşımında sorun yaşanmaması, bölgedeki Amerikan yanlısı yönetimlerin desteklenmesi, ABD hakimiyetini bölgede ortadan kaldıracabilecek bölge içi ve dışı güçlerin engellenmesidir (Oguzlu, 2011, s. 69).

ABD'nin Ortadoğu üzerinde tamamıyla hâkimiyet kurabilmesi, İsrail'in güvenliğinin sağlanması, İran'ın çevrelenmesi için, Irak, Suriye ve İran üzerinde tam kontrolünü sağlaması önemli olmuştur. Bölgedeki kontrolünü arttırmak isteyen ABD, Kuzey Irak'tan Akdeniz'e uzanan hat boyunca bir Terör (PKK-YPG-SDG) Koridorunun kesintisiz bir şekilde kurulabilmesi için Suriye'ye müdahale etmiş, iç savaşın uzamasında rol oynayan ana aktörlerden biri olmuştur (Harunoğulları, 2021, s. 61) .

Suriye, Irak ve İran arasındaki üçlü ittifakın sürmesi ABD'nin bölgedeki konumu bakımından en büyük tehlike olarak görülmüştür. Irak işgaliyle bunu gerçekleştiren ABD, Suriye iç savaşına müdahil olarak Suriye'nin de kontrolünü sağlama yönünde önemli politik ve askeri adımlar atmıştır. ABD için Suriye iç savaşının ideal sonucu Ortadoğu'da bölgesel bir sistemin inşa edilmesi ve tüm Arap ülkelerinin ABD'nin askeri üslerini kabul etmek zorunda kalmalarının sağlanmasıdır. ABD'nin bölgede kurduğu kapsamlı askeri üsleri diğer büyük güçlerin özellikle Çin'in Ortadoğu'ya girme yeteneğini sorgulamasa da, bu güçlerin ABD ile garantör güç olarak yaptığı daha önceki antlaşmalara bağlı kalmasını sağlayacaktır (Dostal, 2016, s. 214).

Rusya gibi ABD için de Suriye'de yer almalarının görünen sebebi terör örgütü IŞİD'le mücadeledir. Amerika, terörle mücadele için omurgasını PKK'nın Suriye kolu YPG'nin oluşturduğu SDG'yi (Suriye Demokratik Güçleri) kurmuştur. ABD, Türkiye'de bir terör örgütü olan YPG'ye binlerce tır silah sevkiyatı yapmıştır. Ancak

Türkiye, görünüşte terörle mücadele amacı taşıyan bu silah yardımlarının kendisine yönelik tehdidi büyüttüğü düşüncesiyle Barış Pınarı Harekatı'nı düzenlemiştir (Özdoğan, 2020, s. 33).

2021'in sonlarında Biden yönetimi, Suriye ile ilgili bir politika incelemesini tamamlamıştır. Biden yönetimi, Suriye'deki çözümün BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararında öngörüldüğü gibi olduğunu vurgulamıştır. ABD'nin Suriye'deki çatışmaya siyasi bir çözüm bulma hedefine ulaşmak için dört siyasi öncelik belirlemiştir. (1) ABD ve koalisyon işbirliğini IŞİD'e karşı sürdürmek (2) ABD, yerel ateşkesleri desteklemek. (3) ABD, insani yardımın genişletilmesini desteklemek. (4) hedefli yaptırımların uygulanması da dâhil olmak üzere, insan haklarını ve silahsızlanmayı teşvik ederken hesap verebilirlik ve uluslararası hukuka saygı gösterilmesi için baskı yapmak. Biden Yönetimi, Esad hükümetini tanımayacağını ve başkalarının bunu yapmasına karşı olduğunu belirtti.

ABD kuvvetleri 2015'ten bu yana Suriye içinde faaliyet göstermektedir. ABD operasyonlar, Doğal Kararlılık Operasyonu'nun bir parçası olarak İslam Devleti'ne karşı koymaya odaklanmaktadır. Yaklaşık 900 ABD askeri, IŞİD'e karşı yerel ortak SDG operasyonlarını desteklemek için Suriye'de bulunmaktadır. ABD kuvvetlerinin çoğu, SDG'yi desteklemek için askeri yetkililerin Doğu Suriye Güvenlik Alanı olarak adlandırdığı yerde konuşlandırılmaktadır. Yaklaşık 100 ABD personeli, Tanf garnizonunda bir Arap gücü olan ÖSO'yü desteklemektedir.

ABD Merkez Komutanlığı, 2015'ten bu yana Suriye'de periyodik askeri saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırıların bazıları ABD ordusunun IŞİD'e karşı yürüttüğü operasyon çerçevesinin dışındadır. El Kaide, Suriye hükümeti ve İran destekli milislerle bağlantılı hedefler de dâhil olmak üzerinedir. Şubat ve Haziran 2021'de ABD ordusu, Suriye'deki İran destekli milislere karşı hava saldırıları düzenlemiştir.

Suriye rejimini tecrit etmeye ve yaptırımlar uygulamaya odaklanan mevcut ABD politikası, ülkenin zaten savaştan zarar görmüş ekonomisini felce uğratmıştır. Ancak Suriye rejiminin davranışında bir değişiklik yaratmayı başaramamıştır. ABD'nin

muhallif grupları eğitme, donatma ve silahlandırma çabaları da başarısız olmuştur. ABD'nin Esad'a rotasını değiştirmesi veya iktidardan ayrılması için baskı yapma çabaları da başarısız olmuştur. Aksine, bu politikalar Suriye'nin Rusya ve İran'a bağımlılığını derinleştirdi.

ABD ve Avrupa yaptırımları, Suriye'de ciddi gıda arzı ve döviz kıtlığına yol açmıştır. Bu yaptırımlar Suriye para biriminin çöküşüne katkıda bulunmuştur. Ancak ne Esad'ın çekirdek iç seçmenleri arasındaki kilit desteğini zayıflattı ne de egemen seçkinlerin davranışını değiştirdi. Yaptırım politikası ABD'yi kenarda bıraktı ve Rusya, Türkiye ve İran, Suriye'nin geleceğinin ana hakemleri olmuştur. Bu arada, Cenevre'deki BM liderliğindeki anayasal reformlara odaklanan diplomatik çabalar durmuştur.

Daha da kötüsü, Suriye'ye uygulanan yaptırımların Suriye halkı için istenmeyen olumsuz insani sonuçları olmuştur. Yaptırımlar, sıradan Suriyelilerin sefaletinin uzamasına ve savaştan çıkar sağlayanların güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu yaptırımlar, Suriye'de uzun vadeli istikrar ve reformun temeli olan orta sınıfın yok olmasına yol açmıştır. Ülke liderliğinin yaptırımlar nedeniyle acı çekmediğini varsaymak mümkündür.

ABD şu anda Suriye'de birden fazla seçenekle karşı karşıyadır. İlk seçenek, ABD'nin Suriye'deki politikasının mevcut yaklaşımını sürdürmektir. Bu seçenek yalnızca başarısız ve kopuk bir duruma katkıda bulunmayı başarmıştır. İkinci seçenek, Suriye'de Çözüm için Cenevre Konferansı'nın bildirisine dayanmaktır. Bu bildiri, Suriye hükümetini ve muhalefeti bir geçiş hükümetine dâhil etmek için ayrıntılı bir çerçeve geliştirmeyi amaçlayan diplomatik bir sürecin ana hatlarını çizmiştir. Uygulanırsa, bu süreç Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nden hedefli yardım ve yaptırım ayarlamaları ile karşılanacaktır. Üçüncü seçenek, Suriye'yi birden fazla ülkeye bölmektir. Bu seçenek Türkiye, Rusya ve İran gibi Suriye'de faaliyet gösteren ülkeler tarafından onaylanmayacaktır.

6.1.2.5. Körfez Arap Ülkeleri

Suriye'deki devrimci harekete Körfez Arap ülkelerinin paralel hareketi eşlik etmiştir. Körfez ülkelerinin stratejik rolü, stratejik alanda bölgesel kapsamıyla orantılı düzenlemelerle etkinleştirildi. Arap Körfezi ülkelerinin bölgesel kapsamı Suriye, Irak, Ürdün ve Yemen gibi birçok ülkeyi kapsamaktadır. Arap Körfezi ülkeleri, Suriye krizinin başlangıcında, İran'ın Suriye'deki genişlemesini engelleme girişimi nedeniyle harekete geçmiştir. Buna karşılık İran, Körfez ülkelerinin Suriye'deki stratejik hamlelerini azaltmaya ve iptal etmeye çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Suriye, Körfez ülkeleri için de çok önemli bir stratejik kazanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye'nin stratejik coğrafi konumu önemlidir. Bu konum Türk anakarasına erişim sağlar. Aynı zamanda Lübnan üzerinde stratejik denetim ve İsrail ile doğrudan temas sağlamaktadır. Ayrıca Suriye'nin Irak sınırı, Irak'ı çevreleyen bir yarım daire oluşturmaktadır. Bu sınır Sünni Irak'ın üçte birine (Anbar ve Musul illeri) dokunmaktadır. Irak-Suriye sınırı, Şii İran'ın Suriye'deki yayılmasını engelleyen güçlü bir Sünni duvar oluşturmaktadır.

Körfez ülkeleri de potansiyel petrol ve doğalgaz boru hatları için Suriye'deki nüfuzlarını artırmaya çalışmaktadır. Körfez ülkelerinden Akdeniz'e ve oradan da Suriye üzerinden Avrupa'ya gaz boru hatlarının uzatılması önerileri vardır. İran ayrıca İran'dan Suriye ve Lübnan'a petrol ve gaz boru hatlarını Irak toprakları boyunca genişletmeyi hedeflemektedir. Sonuç olarak İran, Suriye, Lübnan ve Irak'ta Şii milisler olarak bilinen güçler aracılığıyla Körfez Arap devletlerini kuşatmaya çalışmaktadır. Suriye'nin demografik önemine ek olarak, Körfez demografik bloğuna katılırsa, İran'ın demografik bloğuna eşdeğer olabilir.

Körfez ülkeleri, Suriye'deki barışçıl protesto aşamasında daha açık pozisyonlar aldılar. Bu ülkeler Suriye krizini çözmek için başından beri birden fazla öneri sunmuştur. Körfez ülkelerinin girişimleri, ilk Arap Birliği girişiminin temel dinamiklerini oluşturmuştur. Bununla birlikte, Suriye hükümetinin sürekli olarak reddedilmesi, Körfez pozisyonunun gelişmesine ve Suriye rejimi başkanının, yardımcısı

lehine istifa etmesi talebine yol açtı (ikinci Arap girişiminde). Esad rejiminin Arap Körfezi ülkelerinin girişimlerini reddetmeye devam etmesinin bir sonucu olarak, Körfez ülkelerinin siyasi ve manevi desteği bölgesel ve uluslararası toplumdaki Suriye muhalefetine yönlendirildi. Bu pozisyon, Körfez ülkelerinin Suriye'deki büyükelçilerini geri çekmesi ve Suriye'nin büyükelçilerini topraklarından çıkarmasıyla doruğa ulaşmıştır. İç savaşta Körfez ülkeleri, muhalefeti güçlendirecek, askeri ve lojistik destek sağlayacak politikalar izlemiştir. Körfez ülkeleri, uluslararası toplumu resmi muhalefet kurumlarını ve organlarını tanımaya çağırmıştır. Ayrıca, Körfez ülkelerini Özgür Suriye Ordusu'nu silahlandırmaya çağırmıştır.

Körfez ülkeleri, Beşar Esad'ın alabileceği herhangi bir uzlaşmacı hamle için umutlarını yitirerek Suriye'deki çatışmaya girdiler. Körfez ülkeleri 2011-2015 yılları arasında aktif rol oynamıştır. Ancak Rusya'nın Suriye iç savaşına girmesinden sonra geri adım atmıştır. Rejim güçleri, Rusya ve İran'ın desteğinin bir sonucu olarak sahada askeri olarak ilerlemiştir. Ayrıca, Suriye'deki İran etkisinin genişlemektedir. Körfez ülkelerine uyuşturucu sevkiyatı Suriye rejiminden gelmektedir. Tüm bu nedenler, Körfez ülkelerinin Suriye rejimi ile normalleşmeye doğru pozisyonunda bir değişikliğe yol açmıştır.

Suriye krizinin on iki yılında, bazı Körfez ülkeleri ziyaretler, büyükelçilikler açma ve daha fazlası yoluyla Esad rejimiyle ilişkilerini yeniden değerlendirmeye başladılar. BAE, Şam'la ilişkileri normalleştirmeye en istekli Körfez ülkesi gibi görünmektedir. 2021'de BAE, Suriye'nin Arap Birliği'ndeki koltuğuna geri getirilmesi çağrısında bulundu. BAE, yedi yıl kapalı kaldıktan sonra 2018'de Şam'daki büyükelçiliğini yeniden açmıştır. Suudi Arabistan ve BAE'nin Esad rejimiyle normalleşme çabalarından biri de Beşar Esad'ın 2023 yılında Cidde'de düzenlenen Arap Birliği toplantısına davet edilmesidir.

6.1.2.6. Çin

2010 yılında Tunus'ta başlayarak Mısır, Libya ve Yemen'de dört Arap diktatörlüğünün çökmesi ile sonuçlanan ve Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal

hareketler, Ortadoğu'nun siyasi yapısında belirsizlik ve istikrarsızlığı artıran önemli bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Ortadoğu'nun Siyasi Coğrafyasında meydana gelen bu dönüşüm, bölgesel liderlik için rekabet eden İran ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçlerin yanı sıra ABD ve Rusya gibi küresel güçlerin de bölgeye yönelik dış politikalarını yeniden belirlemelerini zorunlu kılmıştır. Ortadoğu'da bölgesel ve küresel aktörlerin kendilerini yeniden konumlandıkları son gelişmeler karşısında fırsat ve tehditler ile karşı karşıya kalan ülkelerden birisi de Çin Halk Cumhuriyeti (bundan sonra 'Çin' olarak kullanılacaktır) olmuştur. Bu fırsat ve tehditler karşısında Çin, genel dış politika ilkeleri kapsamında Ortadoğu'ya yönelik yeni bir vizyon belirleme yönünde önemli adımlar atmıştır. Bu kapsamda atılan adımlar ile Ortadoğu politikası, Çin'in bölgesel ve küresel hedeflerinin analiz edilebileceği stratejik bir önem kazanmıştır. Nitekim Çin'in Ortadoğu'da izlediği politikanın temel bileşenlerinin ve belirleyici dinamiklerinin anlaşılması, Çin dış politikasının bir bütün olarak yorumlanabilmesi için önemi yadsınamaz bir unsur haline gelmiştir (Erkan ve Yüce, 2020, s. 12).

Nitekim 2013 yılında Xi Jinping tarafından ilan edilen Kuşak ve Yol İnisiyatifi kapsamında Ortadoğu'nun sahip olduğu stratejik konum, Çin diplomasisinde Ortadoğu'nun yükselen öneminin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bu sebeple Çin'in Ortadoğu'ya yönelik politikalarını geleneksel olarak enerji arz güvenliği bağlamında ele alan çalışmalar, 2010'dan sonra hegemonya ve büyük güçler arası rekabet faktörüne odaklanmaya başlamıştır (Erkan ve Yüce, 2020, s. 14).

Suriye'de Çin yüksek ekonomik çıkarlara sahip olmamakla birlikte bu ülkelerdeki istikrarsızlığın yayılma etkisi göstermesinden endişe ettiği için Suriye'deki yönetimin statükosunu ve sorunların barışçıl çözümünü teşvik etmiş, bu politika ise Suudi Arabistan tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır (Duan, 2018, s. 22).

Çin'in Suriye Krizi'ne ilişkin olarak yürütülen BM çabalarında yaptırımlara onay vermemesinin temel gerekçesini Libya örneğinde uluslararası toplumun gösterdiği tutum oluşturmaktadır. Buna göre Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulmasını öngören fakat Muammer Kaddafi'nin yerinden edilmesi amacıyla kötüye kullanılan BM Güvenlik

Konseyi 1973 sayılı Kararı'nın yol açtığı sonuçlar, bugün Çin'in Suriye Krizi'ndeki temel siyasi tutumunu belirlemektedir. Nitekim Libya müdahalesinin bir rejim değişikliği operasyonuna dönüşmesi ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi Kararı'nı veto etmemiş olması daha sonradan büyük bir hayal kırıklığına dönüşmüş ve tekrarlanmaması gereken bir hata olarak algılanmıştır (Çağdaş, 2019, s. 91).

Esad'ın düşüşüyle ilgili spekülasyonlar, İran'ın önemli ölçüde zayıflayacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Ortadoğu, Rusya ve Çin'e kapalı olacaktır. Tarihsel olarak, Çin'den Afrika'ya giden eski ticaret yolları Suriye'den karadan geçmiştir. Dolayısıyla Çin, Suriye'nin ekonomik çıkarlarını korumak için Batılı ülkelerden uzak durmasını istemektedir. Bu yüzden Çin Dışişleri Bakanlığı'na göre Suriye Orta Doğuda çok önemlidir ve herhangi bir dış müdahale Suriye'de çok büyük komplikasyonlara yol açacaktır.

6.1.2.7. İsrail

Büyük İsrail Doktrini Tevrat'taki bir yorumdan hareket eder. Bu yorum, İsrail devletinin sınırlarının Mısır'daki Nil Nehri'nden Suriye ve Irak'taki Fırat Nehri'ne kadar uzandığını iddia etmektedir. Bu, İsrail'in Suriye'de neden açgözlü olduğunu açıklamaktadır. İsrail, 1948'de kurulmasıyla bu hedefin peşinden gitmiştir.

İsrail ve Suriye, İsrail devletinin kurulduğu 1948 tarihi sonrasında 1948, 1967, 1973 ve 1982 yıllarında askerî olarak karşı karşıya gelmiştir. Bu tarihler arasında yaşanan tüm gelişmeler iki ülkenin birbirini algılama ve etkileşim süreçleri açısından önemli sonuçlar ortaya koymuştur. 1923 yılında İngiltere ve Fransa tarafından çizilen Suriye sınırı, 20 Temmuz 1949 tarihinde imzalanan ateşkes anlaşmasıyla birlikte yeni bir sınır ile tanımlanmıştır. Bu sınırın bir kısmı 1923 sınırı ile aynı kalırken bazı kısımları eski sınır ile farklılık arz etmiştir. İsrail, Mısır, Suriye ve Ürdün arasında 1967 tarihinde yaşanan Altı Gün Savaşı, iki ülke arasındaki sınır konusundaki anlaşmazlığın daha fazla derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu savaş ile birlikte İsrail, Filistin bölgesinde bulunan Gazze Şeridi'ni, Mısır'ın Sina Yarımadası'nı, Ürdün'ün Batı Şeria

ve Doğu Kudüs bölgelerini ve Suriye'nin Golan Tepelerini kontrol altına almıştır (Bulut, 2020, s. 3).

Suriye'deki protestolar bir iç savaşa dönüşüp, ülkede oluşan istikrarsızlığı ve güç boşluğunu IŞİD gibi radikal örgütler ya da İran ve Hizbullah gibi İsrail'in düşmanları doldurmaya başlayınca, İsrail buna müsaade etmeyeceğini göstermek için çeşitli adımlar atmıştır. İsrail'in güncellenmiş Suriye politikası, Hizbullah ve Kudüs Gücü gruplarının Suriye'de inşa etmeye çalıştığı askeri tesisleri ortadan kaldırmak, İran'ın Hizbullah'a silah transferini engellemek ve Suriye rejiminin Golan Tepelerini geri almaya yönelik eylemlerini boşa çıkartmak için bu alanda bulunan muhalifleri desteklemek ancak bunu uluslararası toplumun öğrenmesini engelleyerek yapmak olmuştur. Ancak bilginin gittikçe küreselleşmesi ve İsrail'in muhalif gruplarla ilişkilerinin çeşitli haber sitelerinde dillendirilmesiyle birlikte İsrail, Suriye İç Savaşı'na yönelik tavrını net bir şekilde ortaya koymaya başlamış ancak geçmiş hakkında yorum yapmaksızın bunu gerçekleştirmeye özen göstermiştir. Suriye'de devam etmekte olan istikrarsızlığın ne zaman, hangi koşullarda sona ereceği belirsizdir ancak İsrail son yıllarda kendi iç siyasetinde de sıkıntılar ve siyasal çalkantılar yaşamaktadır. Bu nedenle hedefi, Suriye'de kendi çıkarlarına en uygun olacak gelişmelerin yaşanmasını sağlamak ve bu alanda oluşan istikrarsızlığın kendi topraklarını etkilemesini engellemektir. İsrailli bürokratlar Suriye politikalarına ilişkin resmi bir açıklama yapmaktan kaçınırsalar da, İsrail yıllar içerisinde alanda bulunan farklı aktörleri destekleyerek, aslında sanıldığı gibi Suriye İç Savaşı'nda tarafsız kalmamıştır. Dolayısıyla İsrail, Suriye'de yıllar içerisinde karşısına çıkan olasılıkları hep hesaplamış, fırsatları ise değerlendirmeye çalışmıştır (Cankara, 2021, s. 5676-5677).

Suriye'de olayların baş gösterdiği andan itibaren üç yıllık bir dönemde İsrail bu ülkede yaşanan gelişmeleri endişe verici bulmuştur. IŞİD'in varlığı, rejim muhaliflerinin bazı alanlarda kontrolü ele geçirmesi derken, İran ve Hizbullah'ın burada yaşanan gelişmelere eklenmesi, İsrail'in korkuyla bundan sonraki aşamanın ne olacağını hesaplamaya çabalamasıyla geçmiştir. İsrail hükümeti Suriye'de hangi olasılığın ulusal çıkarları için daha rasyonel olacağını saptamaya çalışmıştır. İsrail olaylar rayından

çıkmasına rağmen ilk etapta Cumhurbaşkanı Esad'ın görevde kalması ihtimalini hesaplamaya çalışmıştır. Her ne kadar İsrail Esad rejimi ile anlaşamıyor olsa da, onun iktidarda kalması ihtimalinin, görevden uzaklaşması sonrasında ülkede oluşacak olan belirsizlikten daha iyi olabileceğini düşünmüştür (Tür, 2015, s. 97).

İsrail'in uzun yıllardır Suriye ve diğer Arap toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirme ve Suriye'nin bölgedeki etkisini kırma isteği, Suriye iç savaşının sürmesi yönündeki motivasyonunu güçlü tutmuştur. Suriye iç savaşı, diğer tüm bölgesel güçleri zayıflattığı için İsrail'in çok fazla bir şey yapması gerekmemiştir. Öte yandan Suriye rejiminin devrilmesiyle Suriye ve Suriye üzerinden İran'ın İsrail üzerindeki baskısı son bulacak, İran ve Lübnan arasındaki bağın kopmasıyla İsrail bölgede daha rahat bir şekilde hareket alanını genişletebilecekti. Ancak Rusya, Çin ve İran'ın, Suriye rejimine destek vermesiyle birlikte İsrail, Esad rejiminin yerine bölgedeki çıkarlarını tehdit edebilecek daha şiddetli bir rejimin gelmesinden dolayı yaşanabilecek bir istikrarsızlıktan da çekinmiştir. İsrail açısından Suriye savaşının ideal sonucu, İsrail medyasında zaman zaman açıkça ifade edildiği gibi Suriye'nin etnik ve mezhepsel çizgisinde bölünmesi olacaktır (Harunoğulları, 2021, s. 63).

6.1.2.8. Ürdün

Gerçekte hem Ürdün hem de Suriye rejimi için problem kaynağı olarak görülen bu bölgedeki güç boşluğu, Ürdün yönetimini, şayet Körfez ülkelerinin tahakkümünden sıyrılabilirse, Esad ile yakınlaşmaya itebilir. Dera'da faal olan Selefi gruplar her iki ülke açısından da birer ulusal güvenlik meselesi olarak algılandığı sürece, Suriye krizinin ilerleyen süreçlerde yeni denge değişikliklerine ve ittifak süreçlerine girebileceği söylenebilir. Kısacası bir yandan tarihi rakibi olan Suriye'deki Baas rejiminin yıkılmasını isteyen Ürdün, diğer taraftan Esad'ın devrilmesinden sonra oluşabilecek istikrarsızlıktan kaygı duymaktadır. Resmi olarak Suriye krizinde tarafsız bir tutum sergilediğini ve meselenin siyasi yöntemlerle çözüme kavuşturulması gerektiğini söylese de, Ürdün'den yüzlere Selefi grup üyesinin Suriye'deki rejime karşı savaşmaya gittiği ve bundan Amman yönetiminin haberdar olduğu bir gerçektir (Eker, 2014, s. 26).

Ürdün'ün Suriye krizindeki yerini bu minvalden ele aldığımızda, bugün Suriye rejiminin devrilmesini isteyen Kral Abdullah'ın konjonktüre göre sınırdaki örgütlere karşı Esad'la işbirliği yapabileceğini, Ürdün'deki atmosferi değiştirmek isteyen Selefilerin belki de Esad'la buzlarını eritebileceğini ya da Selefilerin, Körfez ülkelerinin de baskısıyla Ürdün üzerinden Suriye yönetimine topyekun savaş açabileceğini söylemek mümkündür. Çünkü Suriye'deki mevcut durum, artık sadece rejim ile onu devirmek isteyen kesim arasında cereyan eden bir mesele değildir. Rejimin karşısında yer alan gruplar bazen kendi aralarında çatışmalara girerken bazen bir muhalif grup diğerini ekarte edebilmek için Esad'la işbirliği yapma pozisyonuna kadar gelebilmekte veya şartlar bunu zorlamaktadır. ÖSO, El Kaide ve uzantıları, Selefiler, kuzeyde Kürtler, Hizbullah ve rejimin kendisi derken her bir grup içinde yeni hizipleşmeler doğmakta, müşterek bir hedefin kalmadığı bu gruplar arasında Esad'ın devrilmesi düsturu bir kenara bırakılarak, bir nevi pastadan pay kapma yarışına düşülmektedir (Eker, 2014, s. 28).

6.1.2.9. Avrupa Birliği Ülkeleri

Yakın zamana kadar Avrupa ülkeleri, Suriye rejimi ile etkili ve yapıcı ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Bu çabanın bir parçası olarak, Şam ile ayrıntıları ticari ve ekonomik temeller üzerine inşa edilmiş bir ortaklık kurmayı teklif ettiler. Ancak Suriye rejimi, AB'nin teklifine açılmayı veya onunla resmi bir ortaklığa girmeyi reddetmiştir. Bu reddin belki de en önemli nedeni, Suriye rejiminin Avrupa ile ekonomik işbirliğinin Suriye'nin iç işlerine müdahaleye açılan bir kapı olacağı korkusudur.

Suriye'de protestolar Mart 2011'de başlamıştır. Süreç içinde bu protestolar, bir iç savaşa neden olmuş, savaş sadece Suriye'yi etkilemekten çıkmış, komşu ülkeleri, nihayetinde diğer Avrupa ülkelerini ve sonuç itibarıyla AB'yi de etkiler hale gelmiştir. Savaşın askeri-politik, ekonomik, hukuki ve sosyolojik etkileri başlangıçta Ortadoğu da görülmekte iken, yoğun mültecilik akını ve ardından son birkaç yıl içinde Paris, Brüksel, Londra, Berlin'deki terör saldırılarıyla bu etkiler Avrupa'da da derinden hissedilmeye başlanmıştır. Tüm dünyaca radikal terör yapılanması olarak kabul edilen ve şeriatı

benimsediğini açıklayan, Irak ve Suriye’de önemli bir coğrafyayı kontrol eden ISIS, politik ve askeri bir model olarak bölgedeki kriz ve gerilimden beslenerek önemli bir güç haline gelmiştir. Bu olgu da, var olan mültecilik akını ve politik gelişmelerin temel unsuru olarak dikkat çekmektedir. Ortadoğu, daha doğrusu Suriye ve Irak, artık küresel terörün doğduğu ve ihracının yapıldığı yerler olarak öne çıkmaktadır. Sonuç itibariyle, Suriye’deki savaş ile Suriye ikinci bir Afganistan oluşmuştur (Bozkurt, 2018, s. 60).

AB, Suriye'nin önemli bir parçası olduğu Orta Doğu'daki varlığını güçlendirmeye çalışmış, ancak şu ana kadar bunu başaramamıştır. Suriye'de devam eden şiddet, Avrupalıları şiddeti kınayan bazı açıklamalar yayınlarak Suriye hükümetine karşı tavır almaya sevk etmiştir. Ayrıca Şam'a yönelik ekonomik yaptırımları sıkılaştıran ve bazı Suriyeli yetkilileri Avrupa Birliği'ne seyahat yasağı listesine koyan bazı kararlardır. Bununla birlikte, bu açıklamaların ve prosedürlerin baskın özelliği, Suriye devlet aygıtı ve onun kilit unsurları üzerinde etkili olmalarına izin veren mekanizmalardan yoksun olmalarıdır. Avrupalılar, Suriye hükümetinin üzerindeki ekonomik ve askeri ilmiği sıkılaştırmayı başarmış olabilirler. Bu, Suriye'nin askeri, endüstriyel ve ticari sektörlerini kapsayan bir abluka uygulamalarının bir sonucudur. Ancak bu yaptırımlar Suriye rejiminin politikasında bir değişikliğe yol açmamıştır.

6.2. Suriye'de Türk-Rus-ABD İlişkileri

Barış, Suriye gibi bir savaş bölgesinde göreceli bir terimdir. Yıllarca süren savaştan sonra, harap olmuş ülke, Rusya, İran ve Esad rejiminin İdlib'de önerdiği askeri operasyonun durmasının ardından biraz nefes almıştır. Türkiye ve Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) terör örgütü YPG'ye karşı yürüttüğü terörle mücadele operasyonu ertelenmiştir. Çünkü ABD Merkez Komutanlığı Suriye'deki hava sahasını Rusya'ya açmıştır.

Suriye iç savaşı uzun süreli bir savaşa dönüşmüştür. Bu savaş, müzakere edilmiş bir çözüm bulmak için yapılan sayısız girişime rağmen, on yıldan fazla bir süredir devam etmektedir. Ancak çatışmanın ana dinamiklerinin analizi, yakın gelecekte iç savaşa olası çözümler hakkında bir fikir verebilir.

İlk nokta Esad rejimini normalleştirme çabalarıdır. Biden yönetiminin Suriye'deki politikası ve resmi pozisyonu açıktır (Esad rejimi ile normalleşme sürecinin reddedilmesi). Interpol, Esad rejiminin ağına yeniden katılmasına izin vermiştir. Ayrıca, Birleşik Arap Emirlikleri'nin Esad rejimine sağladığı diplomatik yardım ve ekonomik anlaşmalardır. Ürdün ve Suudi Arabistan Esad rejimi ile normalleşmektedir. Esad, 2023'te Suudi Arabistan'daki son Arap Birliği toplantısına katılmıştır. Tüm bu nedenler, Esad rejimini meşrulaştırmaya yönelik devam eden çabaların temel itici güçleridir.

Suriye iç savaşındaki ikinci dinamik, Türk-Rus müzakereleri ve Moskova'nın YPG'yi korumasıdır. Rusya, İdlib'deki hava üstünlüğünü, Ülke İçinde Yerinden Edilmiş İnsanlar kamplarını hedef alarak ve Türkiye'ye doğru yeni bir kitlesel göç dalgası yaratarak Türkiye'ye karşı kaldıraç olarak kullanıyor gibi görünmektedir. Rusya, Türkiye'nin Polonya ve Ukrayna'ya insansız hava aracı satması nedeniyle Suriye'deki (Türk kuvvetlerinin etkisi altındaki bölgelerdeki) hava faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Türk insansız hava araçları, ABD'nin yardımı olmadan Suriye, Libya ve Azerbaycan'daki Rus silahlarına karşı önemli bir üstünlük göstermiştir.

Öte yandan Rusya, Tel Rıfat, Menbiç ve Fırat'ın doğusundaki 30 km. uzunluğundaki şeritteki YPG varlığına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. Aksine, Rusya YPG'yi korumaya ve yardım etmeye devam etmiştir. YPG, Haziran 2018'den bu yana birçok bombalı araç saldırısı düzenlemiş ve Türk askerlerine karşı saldırılarda bulunmuştur. Bu yüzden, Türkiye Dışişleri Bakanı'nı hem ABD hem de Rusya'yı YPG'yi desteklemekle suçlamaya itmiştir.

Moskova, önümüzdeki yıllarda Suriye'yi Türkiye'ye karşı kaldıraç olarak kullanmaya devam edebilir. ABD'nin Hint-Pasifik bölgesine doğru stratejik kayması, Moskova tarafından Türkiye üzerindeki, özellikle de İdlib üzerindeki baskıyı ve Hayat Tahrir el-Şam'ın varlığını artırmak için bir fırsat olarak görülebilir. Rusya, Suriye muhalefetine iktidarın garantörü rolünde Türkiye'nin siyasi tavizlerini zorlamaya çalışabilir. Öte yandan Türkiye'nin YPG konusunda Rusya'ya baskı yapması beklenebilir. Dolayısıyla Suriye'deki bu ikiliğin bir anlaşmayla sonuçlanması

beklenebilir. Bununla birlikte, Türk-Rus ilişkilerinin genel yönleri ve Ukrayna ve Türk dünyasındaki olası yeni gelişmeler, Suriye için bir çözüm ihtimalini değiştirebilir.

Daha geniş Türk-Rus ilişkilerindeki bir değişiklik, her iki ülkenin de karmaşık ilişkilerindeki dengeyi yeniden hesaplamasını gerektirecektir. Bu nedenle, Suriye muhtemelen ilişkilerde eğilim belirleyici olmayacak, ancak kaderi onlara bağlı olacaktır.

Suriye iç savaşının üçüncü dinamiği, ABD'nin Suriye politikası ve ABD Merkez Komutanlığı'nı Rusya'ya yaptığı yardımdır. 2021 yılında ABD Merkez Komutanlığı, Suriye'de hava sahasını Rusya'ya açmıştır. Bu, Türkiye ve Özgür Suriye Ordusu'nun SDG'ye karşı askeri operasyon başlatma hazırlıkları nedeniyledir. Amerikan-Rusya hava kontrolünü paylaşımından bu yana ilk kez, Rus savaş uçakları Suriye'nin doğusuna girmiş ve YPG'ye karşı yeni bir Suriye-Türkiye askeri operasyonunu önlemek için askeri tatbikatlar düzenlemiştir. ABD Merkez Komutanlığı'nın bu hamlesi, Rusya'nın Suriye'deki güç kestirim kapasitesini güçlendirmiş ve Moskova'ya Türk-Rus müzakerelerinde kaldıraç sağlamıştır.

Önümüzdeki yıl, ABD'nin Suriye'deki politikaları diğer dinamiklerin sonucunu belirleyebilir. Suriye'deki durum Türkiye, Rusya ve ABD arasında korunuyor. ABD siyasi elitinin Suriye için çok az siyasi vizyonu olmasına veya hiç olmamasına rağmen, ABD Merkez Komutanlığı YPG'yi büyük ölçüde desteklemiştir. ABD'nin Suriye Merkez Komutanlığı, ABD'den ziyade Suriye'deki vekilleri (YPG) lehine hareket etmiştir. ABD politikasındaki olası bir değişiklik, siyasi süreçteki çıkmazı kırabilir.

Mevcut politikaların devam etmesi, Rusya'nın kademeli olarak güçlenmesine katkıda bulunabilir. Rusya'ya sadece YPG'yi korumak için teşvikler sağlayan ABD Merkez Komutanlığı, Rusya'nın Suriye'deki konumunu güçlendirecek ve Esad rejiminin yeniden normalleşmesini öngören bir Rus-Amerikan anlaşmasını ileri sürebilir. Bununla birlikte, ABD'li politika yapımcılar BM'nin 2254 sayılı kararı doğrultusunda siyasi bir geçişi sağlamak için bir Suriye politikası formüle ederlerse, ayrıca, ABD YPG'yi Peşmerge gruplarıyla değiştirirse, ABD, bölgelerini yönetmek için Suriye Demokratik

Güçleri'ndeki Arap askeri konseylerinin rolünü etkinleştirirse, ABD Suriyeli Kürtleri terk etmeden Suriye'de bir kral haline gelebilir.

Kısacası, önümüzdeki yıllarda Suriye'nin kaderinin iki bağımsız değişkene bağlı olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, Türk-Rus ilişkileri ve her ikisi arasındaki diğer alanlardaki çatışmaların Suriye'yi nasıl etkileyebileceğidir. İkincisi ise Esad rejimiyle normalleşme çabalarının geleceğini ve Suriye'de Türkiye ile Rusya arasındaki güç dengesini belirleyecek olan ABD'nin Suriye politikasıdır.

6.3. Çözüm Önerileri

Suriye'de on yılı aşkın süredir devam eden savaş artık bir " durgunluk" noktasına ulaşmış ve silahlı çatışma ivme kaybetmiştir. Raporlar Suriye hakkında kasvetli bir tablo çizmektedir. Suriye'de bir milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. On binlerce kişi kalıcı sakatlıklara sahiptir. Suriye'nin 24 milyonluk nüfusunun yaklaşık yarısı ülke içinde ve dışında mülteci durumuna düşmüştür. Suriye nüfusunun % 25'inin ülkeyi terk ettiği bilinmektedir. Ayrıca, Suriye nüfusunun % 25'i ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Suriye'yi terk edenlerin çoğu, Suriye'de çoğunluğu oluşturan Sünni Müslümanlardır (Araplar, Türkmenler ve Kürtler). Çeşitli azınlıklardan ve dini mezheplerden bazı muhalefet destekçileri de Suriye'yi terk etmiştir. Böylece bir anlamda demografik temizlik yapmıştır.

Rusya ve İran'ın fiili bir vasılı olan Esad rejimi, Lazkiye, Tartus ve Banias (Akdeniz kıyısındaki) şehirlerini kontrol etmektedir. M4 karayolu bu şehirleri Halep şehrine bağlamaktadır. Ancak bu yolun bir kısmı İdlib bölgesindeki isyancılar tarafından kontrol edilmektedir. Sonuç olarak, Akdeniz kıyısındaki şehirlere M4 yolu ile ulaşamamaktadır. Bu nedenle Rusya ve Suriye rejimi, Halep şehrini Suriye kıyılarındaki şehirlere bağlamak için M4 yolunu kontrol etmeye çalışmaktadır. Rejim güçleri M5 karayolunu da kontrol etmektedir. Bu yol Suriye'deki en önemli yollardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu yol Halep, Hama, Humus ve Dera gibi büyük şehirleri birbirine bağlamaktadır.

ABD destekli Suriye Demokratik Güçleri (SDG) Fırat Nehri'nin doğusunu kontrol etmektedir. Ayrıca Fırat Nehri'nin batısındaki Menbiç, Tel Rıfat ve Tabka kentini de kontrol etmektedir. Türkiye destekli isyancılar, Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) kontrol ettiği bölgeler dışında kuzey Suriye'yi kontrol etmektedir.

Cenevre, Astana ve anayasa görüşmelerinin Suriye'de siyasi bir çözüme ulaşılmasına yardımcı olması beklenmektedir. Bu aşamada sorulması gereken en önemli soru, bu tablonun Suriye'de uzun vadeli bir siyasi çözüme yol açıp açmayacağıdır. Bu soruyu ele almanın en basit yolu, yukarıda belirtilen grupların ve ülkelerin Suriye sorunuyla ilgili mevcut konumlarını analiz etmektir.

Suriye krizinde en etkili ve güçlü ülke olan Rusya, zayıf Esad rejimini korumayı hedeflemektedir. Buna ek olarak, Rusya, Suriye topraklarından tahakkuk edebilecek herhangi bir faydadan aslan payını almaya çalışmaktadır. Potansiyel kazanımlar ne olursa olsun, Rusya bu savaşta Suriye ekonomisine ve halkına ne olacağıyla ilgilenmemektedir. İran rejimi Rusya'ninkine benzer bir strateji izlemektedir. İran sadece etkisinin Irak ve Suriye üzerinden Lübnan'a yayılmasını istemektedir. İran da, Rusya gibi, Suriye halkının mücadelesi ve kötü durumuyla tamamen ilgilenmemektedir.

Nüfusunun ve topraklarının yarısını kaybeden Esad rejimi her gün birçok hakarete maruz kalmaktadır. Hem İran-Rusya hem de Rusya'dan destek alan Esad rejimi, Fırat'ın batısındaki kontrolü sürdürmeye kararlıdır. Ayrıca, mümkünse, yabancı patronlarının yardımıyla, rejim kuzey ve doğu Suriye'de daha fazla toprak ele geçirmeyi planlamaktadır. Öte yandan muhalefetin Suriye topraklarına dönmesini istememektedir. Esad da, yönetimi altındaki Suriye halkının kötü durumundan da endişe duymamaktadır.

ABD, IŞİD'le mücadele bahanesiyle Fırat'ın doğusunda mini bir PKK devleti kurmaya çalışmaktadır. ABD, Ortadoğu'da Türk, Arap ve Fars etnik havuzunun ortasında, tamamen ABD'ye bağımlı laik bir PKK devleti kurmayı ve Irak'taki Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile birleştirmeyi hedeflemektedir. Başlangıçta kuzeyde kurulan sözde "kantonlar" üzerinden Akdeniz'e de ulaşması planlanmıştı. Ancak Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları bunun olmasını engelleyince PKK/PYD'yi güneyde Rakka ve Sünni

Arapların çoğunlukta olduğu Deyrizor'a kadar yeniden konumlandırmak zorunda kaldılar.

Sonuç olarak, Kürt halkı savaştan önce Suriye nüfusunun %6'sından daha azını oluşturmaya rağmen, Suriye topraklarının %30'u ABD destekli terörist Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) kontrolü altındadır. Dolayısıyla ABD, sadece İsrail'le müttefik laik bir yapı oluşturmayı değil, aynı zamanda Türkiye, İran ve Arap devletlerini 'gerekli' gördüğü her an 'terbiye etmeyi' hedeflemektedir. PKK/PYD ise ABD desteğiyle bölgede devlet olma ihtimalini, en azından kâğıt üzerinde devlet yoksa özerk bir bölgede istikrar ihtimalini düşünmektedir.

Suriye krizinde Rusya'dan sonra en önemli rolü oynayan Türkiye'dir. Türkiye de uygulanması en zor olan ideal pozisyonu benimsemektedir. Türkiye, Esad ailesi rejiminin sona ermesini istemektedir. Türkiye de Suriye'de özgür ve demokratik seçimler istemekte ve Suriye'yi bir arada tutmayı hedeflemektedir. Muhalefetin tutumu da Türkiye'ninkine çok benzemektedir. Suriye muhalefeti, Esad'ın gitmesini, özgür ve demokratik seçimlerin yapılmasını ve birleşik bir devleti istemektedir.

İsrail, zayıf Esad'ın iktidarda kaldığını görmekten memnun olacaktır. İsrail, Fırat'ın doğusunda bir Kürt devletinin kurulmasını da desteklemektedir. ABD gibi İsrail de Türkiye'ye, Arap ülkelerine ve İran'a karşı böyle bir yapıyı desteklemektedir.

Kısacası, Suriye fiilen üç parçaya bölündüğü gibi, Suriye'de olası bir çözüm için siyasi müzakereler de bu üç parçayı kontrol edenlerle sınırlıdır. Esad rejimi, Rusya ve İran bir taraftadır. ABD, İsrail ve PKK/PYD diğer taraftadır. Türkiye, Suriye muhalefeti ise üçüncü safı oluşturmaktadır.

6.3.1. Suriye'de Çözüm Senaryoları

Baas rejimini dönüştürmek adına yapılan gösterilerle başlayan Suriye iç savaşı göstermiştir ki belli bir sivil toplumun varlığına rağmen Suriye'de hegemon güç, dönüşmek yerine direnmeyi tercih etmektedir. Bunda hegemon gücün dışarıdan destek alması ve ona karşı ayaklananların da dışarıdan destek alarak bu gücü devirmeye

çalışmasının da etkisi vardır. Yani hem Esad hükümetinin hem de muhalif güçlerin dışarıdan destek almaları ülke içinde bir çözümün gerçekleşmesini önlemektedir (Canyurt ve Dalar, 2019, s. 1070-1071).

6.3.1.1. İlk Senaryo (Cenevre Bildirisi'nin Formülüne Göre Siyasi Çözüm Senaryosu)

Bu senaryo Suriye ve Suriye halkı için en iyisidir. Beşar Esad rejimi için ise en kötüsüdür. Zira bu senaryonun çıktılarından biri de Beşar Esad ve rejiminin devrilmesidir.

Suriye'de siyasi çözümü engelleyen birçok engel vardır. Son 12 yıldır devam eden diplomatik çabalar, Suriye'deki barış süreci için üzerinde anlaşmaya varılmış bir çerçeve oluşturmuştur. Ateşkes anlaşmasından başlayarak ve müzakereler yoluyla ilerleme sonunda yeni bir anayasaya ve seçimlere yol açacaktır. Uzun vadeli çözümün bu ilkeleri, 2012 Siyasi Çözüm için Yürütme Çerçevesi, Yüksek Müzakere Komisyonu'nun Cenevre Bildirisi temelinde tanımlanmıştır. Genellikle birbirine atıfta bulunan belgeler arasında birçok örtüşme olduğundan, bu bölüm, metinlerinde ifade edilen ortak konulara uygun olarak kılavuzların genel çerçevesini tanımlayacaktır. Ortak temalar taahhütler, hızlı adımlar ve geçiş olarak ayrılmıştır.

2012 Cenevre Bildirisi, BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı Kararı ve BM Özel Elçisi belgesinin birçok ortak noktası vardır. Belgelerde belirtilen diğer bazı kilit noktaların ortaya çıktığı üç ana nokta vardır. Birincisi, ana aktörlerin Suriye'nin egemenliğine, bağımsızlığına, ulusal birliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyması gerektiridir. Başkanlık aktörleri, Suriye halkının meşru isteklerini karşılamalı ve kendi geleceklerini bağımsız ve demokratik bir şekilde belirlemelerini sağlamalıdır. Bu bağlamda Suriye'nin demokratik, çoğulcu, mezhepçi olmayan, uluslararası insan hakları standartlarına uygun bir devlet olması öngörülmektedir. Yargının bağımsızlığı, hükümettekilerin hesap verebilirliği ve hukukun üstünlüğüdür. Suriye'de ulusal, etnik, dini, dilsel ve kültürel kimlik ayrımı yapılmamasıdır. İkincisi ise ancak diyalog ve müzakere yoluyla elde edilebilecek bir çözüm için zeminde gerekli koşulları

yaratmaktadır. Üçüncüsü, tüm tarafların terörizmi reddetmesi ve terör örgütlerine şiddetle karşı çıkmasıdır (BM Güvenlik Konseyi, 2012).

Tüm belgelerde özetlenen hızlı adımlar, ağırlıklı olarak 2012 Cenevre Bildirisi'nde üzerinde anlaşmaya varılan ana noktalara işaret etmektedir. Birincisi, savaşı durdurmak ve istikrarı yeniden sağlamak için Birleşmiş Milletler gözetiminde düşmanlıkların durdurulmasını sağlamaktır. İkinci olarak, taraflar bir çözüme ulaşmak amacıyla müzakerelere dâhil edilmelidir. Üçüncüsü, insani yardım kuruluşlarının güvenli geçişine izin vererek insani yardımın ihtiyaç duyulan yere zamanında ulaştırılmasını sağlamaktır. Dördüncüsü, keyfi olarak gözaltına alınan kişilerin ve siyasi tutukluların serbest bırakılmasının genişletilmesidir. Beşincisi, gazetecilerin ülke genelinde serbest dolaşımını sağlamaktır. Altıncısı, barışçıl gösteri yapma hakkına saygıdır (BM Güvenlik Konseyi, 2012).

Son olarak, BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura'nın 'sorunların anası' olarak adlandırdığı geçiş süreci, sonuç bildirgesinde ve BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararında tanımlanmıştır. Geçiş döneminde, tam yürütme yetkilerine sahip bir geçiş organı, anayasal düzeni gözden geçirecek ve ülkeyi Haziran 2017'ye kadar özgür ve adil seçimlere götürecektir (BM Güvenlik Konseyi, 2015).

YMK, Cenevre Bildirisi, BM Güvenlik Konseyi'nin 2118 ve 2254 sayılı kararları temelinde altı ay süren müzakerelerin ilk aşamasının sonuçlandığı geçişi üç aşamaya ayırmıştır. İkinci aşama, kapsamlı bir anayasal çerçeve, düşmanlıkların nihai olarak durdurulması ve Cumhurbaşkanı Beşar Esad ve rejiminin istifasını öngörmektedir. Üçüncü bir aşama ise yeni kurulan siyasi ve hukuki yapı altında BM denetiminde seçimleri yürütmektir (Yüksek Müzakere Komisyonu, 2016).

BMGK'nın 2254 sayılı kararında öngörülen 3 aşamalı geçişte, geçiş dönemi adaleti Suriye'nin geleceğinin olmazsa olmazıdır. Bununla birlikte, çatışma sonrası Suriye'de geçiş dönemi adaleti, mezhepsel ve bölgesel gerilimlerle bölünmüş bir toplumun göz korkutucu göreviyle karşı karşıyadır. Hesap verebilirlik ve adalet bu aşamada enerjiktir.

Bu senaryonun gerçekleşmesi için ABD ile Rusya arasında bir anlaşma olması gerekmektedir. Bu anlaşma ile ABD, Suriye rejimi üzerindeki yaptırımları kaldıracak ve Sezar Yasası'nın uygulanmasını durduracaktır. Buna karşılık Rusya, Suriye rejimine Beşar Esad'sız bir siyasi geçişe dayalı bir çözümü dayatmaktadır. Bu senaryo en çok Türkiye ve Suriyeli muhalif gruplar için uygundur. Çünkü bu senaryo Suriye'nin toprak bütünlüğünü ve nihayetinde Beşar Esad'sız Suriye'yi garanti altına almaktadır. Bu senaryo aynı zamanda PYD de dahil olmak üzere Suriye'deki terör örgütleriyle mücadeleyi de sağlamaktadır.

Bu senaryo İran'ın çıkarına değildir. Çünkü bu senaryoda İran'ın Suriye'deki rolü önemli ölçüde azalacaktır. Ancak İran'ın Suriye'deki varlığını tamamen sona erdiremez. Çünkü İran, Suriye'de İran'a bağlı bazı yerel Şii milisler kurmuştur. Bu senaryo İsrail'in de çıkarına değildir. Çünkü İsrail, gelecekte İsrail için tehdit oluşturmayan, bölünmüş ve zayıf bir Suriye istemektedir. Aynı zamanda İsrail, Şam'da İsrail'in 1967'de ele geçirdiği Golan Tepeleri'ni talep eden güçlü bir hükümet istememektedir.

6.3.1.2. İkinci Senaryo (Bölünme Senaryosu)

Bu senaryoda, BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararı başarısız olur ve uygulanmaz. Güvenlik Konseyi kararının başarısızlığı, Esad rejiminin kararın sonuçlarını Rusya ve İran'ın yardımıyla uygulamayı reddetmesinin sonucudur. Rusya ve İran, siyasi bir çözümün Esad rejiminin düşmesine yol açacağını anlamaktadır. Esad rejimini devirmek, Rusya ve İran'ın Suriye'deki çıkarlarına büyük bir darbe olacaktır. Bu senaryoda, Suriye'deki durum şu anda olduğu gibi parçalanmış ve bölünmüş durumdadır. Bu senaryoda, her kuvvet kendi kontrolü altındaki coğrafi alanda hüküm sürecektir. Suriye'deki mevcut kriz süresiz olarak devam etmektedir. Suriyeli mülteci krizi Suriye içinde ve dışında devam etmektedir. Bu senaryoda, her şey aynı kalır, yani fiili otorite altındaki bölünme ve Suriyelilerin acısı devam etmektedir.

Başkent Şam ve ülkenin ana kentlerini kontrol eden rejimin yanı sıra kuzeyde PYD/YPG'nin kontrol ettiği bölge ve Türkiye sınırında muhaliflerin kontrolündeki İdlib bölgesi şeklinde parçalanma öngörülmektedir. Bu model en çok Fırat'ın doğusuna hâkim

durumdaki PYD/YPG tarafından arzu edilmektedir. Batı dünyası ve Rusya'dan aldığı destekle finansman, savaşçı bulma, silah ve askerî eğitim konusunda sorun yaşamayan PYD/YPG, uluslararası kamuoyundan aldığı siyasi destekle de sahada bir aktör olarak meşruiyet kazanmaya çalışmaktadır. Örgüt, 100.000 kadar milisle Suriye rejiminden sonra Suriye toprak bütünlüğünü tehdit eden bir yapı durumundadır. Suudi Arabistan, BAE ve Mısır gibi önde gelen Arap ülkelerinin de Suriye ile ilgili senaryolarında, Esed rejimi yanı sıra Kuzey Suriye'de güçlü bir PYD/YPG varlığına karşı olmadıkları bilinmektedir. Arap ülkelerinin Suriye'nin kuzeyinde PYD/YPG'nin otonom bir yapı kurmasını desteklemelerinin amacı, İran'ın Tahran-Beyrut arasındaki kara bağlantısını kesmek ve Suriye'de İran'ı dengelemektir. Ayrıca Türkiye'nin güneyde daha fazla alan kazanmaması ve Suudi Arabistan sınırına yaklaşmaması için de böyle bir oluşumu desteklemektedirler. Bu senaryoya ABD ve bazı Avrupa ülkeleri de destek vermektedir. Onların desteklerinin temelinde ise enerji hesapları ve ideolojik gerekçeler bulunmaktadır. Avrupa kamuoyu, Cenevre'deki görüşmelerde Fırat'ın doğusundaki özerk yönetimi desteklediğini sürekli belirtmektedir. Avrupalılar, “özyönetim” olarak tanımladıkları PKK/PYD modelini, başarılı ve tüm Suriye'de uygulanabilir bir model olarak görmektedir. Mevcut dinamiklere bakıldığında Suriye'nin üç ayrı devlete bölünmesi ihtimali fazla olmasa da Kuzey Irak'ta olduğu gibi fiilî otonom bölgelere ayrılması ihtimali hayli güçlü görünmektedir (Domazeti, 2020, s. 3-4).

Türkiye ve Suriye muhalefeti (askeri ve siyasi) bu senaryoya karşı çıkmaktadır. Bu senaryoda, Suriye muhalefeti (askeri ve siyasi) parçalanmış kalacaktır. Suriye'nin geleceğine dair hiçbir siyasi ve askeri programı yoktur. Bu senaryoda, Türkiye, PYD'nin Suriye'nin doğusunu kontrol etmesini ulusal güvenliğine tehdit olarak görmeye devam edecektir. Türkiye, uygun bir çözüm bulunmadığı sürece Suriye'nin kuzeyindeki dört bölgenin (Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı, İdlib) doğrudan kontrolünde kalacaktır. Türkiye, kapsamlı bir siyasi çözüm ve PYD sorununa bir çözüm bulunmadan Suriye'den çekilmeye hazır değildir. İsrail bu senaryoyu desteklemektedir. Çünkü Esad rejimi zayıf kalacaktır. Ancak İsrail, İran'ın Suriye'deki varlığını ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görmektedir. Bu temelde İsrail, İran'ın Suriye'deki silah

depolarını ve askeri tesislerini vurmaya devam edecektir. Rusya'ya gelince, Suriye'nin bölünüp bölünmemesi umurunda değildir. Rusya için önemli olan, Suriye'deki Rus çıkarlarını korumak için Şam'daki iktidarın Beşar Esad'ın elinde kalmasıdır.

6.3.1.3. Üçüncü Senaryo: Rejim ve Türkiye Anlaşması

Bu senaryoda, Suriye rejimi ve Türkiye, her iki tarafın da SDG'ye karşı birlikte çalışması için anlaşmalara ve ittifaklara varacaktır. Türkiye daha sonra SDG bölgelerinden çekilir ve buraları Suriye rejimine teslim eder. Özgür Suriye Ordusu unsurları daha sonra rejim güçleriyle entegre edecektir. Türk güçleri daha sonra Suriye'nin kuzeyinden çekilecektir. Ancak Türk ordusunun 1998 Adana Anlaşması uyarınca terörist unsurları takip etmek için Suriye topraklarına girmesine izin verilecektir.

Türkiye'nin Suriye rejimi ile anlaşma yapması neden mümkündür? Çünkü bugün Türkiye, komşu ülkelerle bölgesel ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda Suriye iç savaşına hızlı bir çözüm aramaktadır. Suriye iç savaşını uzatmak Türkiye'nin çıkarına değildir. Suriye'deki mevcut durumun bu haliyle devam etmesi, Türkiye'nin Suriye'deki çıkarları üzerinde çeşitli açılardan baskı oluşturmaktadır. Mevcut durum, PYD'nin Fırat'ın doğusundaki (PKK partisinin Suriye kolu) kontrolünün pekiştirilmesine katkıda bulunmaktadır. PYD, Suriye'nin kuzeydoğusunda yarı özerk bir kanton kurmak istemektedir. Türkiye bu kantonu ulusal güvenliğine tehdit olarak görmektedir. Buna ek olarak, Türkiye'deki 3 milyondan fazla Suriyeli mültecinin yarattığı baskılar bulunmaktadır.. Ayrıca kara yolu, Türkiye'nin başta Körfez ülkeleri olmak üzere Arap ülkeleriyle ticaretine kapalıdır. Bu nedenlerle Türkiye'nin Suriye rejimi ile bir anlaşma yapması muhtemeldir.

İran ve Rusya bu senaryo örneğini desteklemektedir. Çünkü bu senaryoda Beşar Esad iktidarda kalmaya devam etmektedir. Beşar Esad'ı iktidarda tutmak, İran ve Rusya'nın Suriye'deki çıkarlarını korumak anlamına gelmektedir. Ancak Suriye muhalefeti, özellikle de askeri muhalefet bu senaryoyu kabul etmemektedir. Çünkü bu senaryoda Beşar Esad iktidarda kalacaktır. Beşar Esad milyonlarca Suriyeliyi yerinden

etti ve öldürdü. Bu yüzden iktidarda kalması kabul edilemez. Ancak ABD'nin varlığı Fırat'ın doğusunda devam ederse bu senaryo işe yaramayacaktır. Çünkü bu senaryoda SDG, Fırat'ın doğusundan çıkarılacaktır. SDG, ABD'nin Suriye'deki en büyük müttefikidir. Bu yüzden ABD bu senaryoyu kabul etmeyecektir.

Bu senaryoda, Suriye rejiminin zayıflığı ve Suriye'deki ekonomik koşulların kötüleşmesi devam edecektir. Ayrıca Esad rejiminin, onu istemeyen şehir ve kasabaları yönetmede mezhepçi bir rejim olarak iktidarda kalması ayrı bir sorundur. Esad rejimi, bu şehir ve kasabaların sakinlerine karşı büyük cinayetler ve yıkımlar işlemiştir. Aynı zamanda, Suriye halkı demokrasi, özgürlük, adalet ve mevcut rejimin ayrılması ilkelerine dayanan yeni bir siyasi sisteme geçişi sağlamayı ummaktadır. Dolayısıyla, iktidarda kalması halinde Esad rejimine karşı protesto hareketlerinin (sivil ve askeri) ortaya çıkması muhtemeldir.

6.3.1.4. Dördüncü Senaryo (ABD-Türkiye Anlaşması)

Bu senaryoda, anlaşma Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında yapılır. Bu anlaşmada SDG'deki Arap güçleri, Özgür Suriye Ordusu güçleriyle birleştirilecektir. SDG'nin içinde, Suriye'nin kuzeydoğusundaki Arap aşiretlerine mensup çok sayıda Arap savaşçısı vardır. Bu senaryoda, Fırat'ın doğusunda SDG kontrolündeki bölgelerin Arap çoğunluklu bölgeleri, Suriye'nin kuzeyindeki ÖSO kontrolündeki bölgelerle birleştirilecektir. PYD güçleri, Ayn el-Arab, Derbasiye ve Amuda gibi Kürt çoğunluklu şehirlere çekilmektedir. Yeni kurulan Arap güçleri tüm Irak-Suriye sınırını kontrol edecektir. Bu güçlerin şu anda Suriye rejiminin kontrolü dışında olan Süveyda iline ulaşma ihtimali vardır. Senaryoya göre, Arap güçleri daha sonra Dera ilinde Ürdün ile sınır kasabalarını kontrol altına alır.. Ürdün, Suriye'den Ürdün'e uyuşturucu ve silah kaçakçılığını durdurmak için bu öneriyi desteklemektedir. Ürdün daha önce kaçakçılık operasyonlarını önlemek ve Suriyeli mültecilerin Ürdün'e akışını önlemek için Suriye sınırında güvenli bölge kurulması çağrısında bulunmuştu.

Bu şekilde Suriye rejimi ile İran arasındaki kara bağlantısı kesilmektedir. Bu şekilde rejim, Akdeniz ve Lübnan dışında dört bir yandan kuşatılmış durumdadır. Suriye

rejimi üzerindeki baskı, Cenevre bildirisine göre Suriye'de çözüm için BM kararlarının uygulanmasının kabul edilmesine yol açmaktadır. Bu senaryoda Rusya-Ukrayna savaşında verdiği ağır kayıpların ardından Rusya'nın Suriye'den çekilme ihtimali bulunmaktadır. Ancak Rusya geri çekilse bile, Suriye'deki Rus çıkarlarını korumak için güvence verilmelidir. Bu senaryo, Amerika ve Türkiye'nin açık desteği veya bazı Avrupa ve Körfez ülkelerinin desteğiyle başarılı olacaktır.

ABD, Türkiye, Suriye muhalefeti ve İsrail bu senaryoyu desteklemektedir. Rusya, İran, Suriye rejimi ve PYD bu senaryoya karşı çıkacaktır. Çünkü bu senaryo Rusya'nın Suriye'deki çıkarlarını tehdit edecektir. İran'ın Suriye ve Lübnan'la bağlantısı da kesilecektir. Ayrıca Suriye rejimi için bu senaryo en kötü senaryodur. Çünkü Devlet Başkanı Beşar Esad devrilecektir. Bu senaryo, PYD'nin Suriye'nin kuzeydoğusunda özerk bir bölge kurma planlarını boşa çıkaracaktır.

SONUÇ

Suriye, Doğu Akdeniz'de yer almaktadır. Kuzeyde Türkiye, doğuda Irak, güneyde Ürdün ve batıda Lübnan ve Akdeniz ile sınır komşusudur. Suriye'nin, Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasındaki ticaret hatlarının kesiştiği noktada yer almaktadır. Bu jeopolitik konumdan hareketle Batılı ülkeler, Arap Körfezi'nden Suriye üzerinden Avrupa'ya petrol ve doğalgaz boru hatlarını uzatmak için Suriye'yi kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Avrupa kıtasının Rus gazına olan ihtiyacını kırmak ve Moskova'yı zayıflatmayı da hedeflemektedirler. Aynı zamanda Rusya, Suriye'deki Rus çıkarlarını korumak için Beşar Esad hükümetini korumaya çalışmaktadır. Rusya, Suriye üzerinden Avrupa'ya petrol ve doğalgaz boru hatlarının döşenmesine de karşı çıkmaktadır. Bu özelliklerden yola çıkarak, Suriye konumunun laneti, Suriye iç savaşının uzamasının nedeni olarak görülebilir.

Suriye ayaklanması, Mart 2011'de Başkan Başar Esad'ın güvenlik güçlerinin ateş açtığı ve Güney Suriye şehri Dera'daki birkaç demokrasi yanlısı protestocu öldürdüğü zaman başlamıştır. Ayaklanma, Esad'ın istifasını ve otoriter liderliğinin sona ermesini talep ederek ülke çapında yayılmıştır. Esad güçleri göstericileri öldürme, tutuklama ve işkence ile karşılaşmıştır. Sonuç olarak, Temmuz 2011'e kadar Suriye ayaklanması bugün Suriye iç savaşı olarak bildiğimiz şekle dönüşmüştür.

Suriye devrimi, dış aktörlerin stratejik çıkarları ve Suriye'ye müdahaleleri tarafından körüklenen bir iç savaşa evrilmiştir. Suriye'de uluslararası, bölgesel ve ulus altı çatışmalar yaşanmaktadır. Her şeyden önce, iç savaşı körükleyen İran'ın bölgesel rolü bu savaşta önemli olmuştur. Başta Suudi Arabistan ve Katar olmak üzere Arap Körfezi ülkeleri açısından Suriye krizi, Tahran'ın 2003 Irak savaşından bu yana artan etkisini tersine çevirmek ve pozisyonlarını güçlendirmek için bir fırsat sağlamıştır. Suudi Arabistan ve Katar, İran'ın Suriye'deki rolünü azaltmak ve zayıflatmak için silahlı muhalif grubu desteklemiştir.

Bazı Amerikalı ve İsraili stratejistler de Suriye iç savaşını İran'ı Suriye'de kesin olarak zayıflatmak için bir fırsat olarak gördüler. ABD ve İsrail, Tahran'ın Suriye'deki

yenilgisinin nükleer programı gibi diğer konularda taviz vermeye zorlayacağını umuyordu. Ayrıca Lübnan Hizbullahı'nın Suriye'deki rejim değişikliğiyle zayıflamasını bekliyorlardı. Suriye, İran'dan Hizbullah'a silah tedariki için ana geçiş yolu olarak hizmet etmektedir. Öte yandan İran, Suriye'deki çatışmayı, nihayetinde Tahran'da rejim değişikliği isteyen ABD ve İsrail liderliğindeki bir tecrit politikasının bir unsuru olarak görmüştür. İran liderliği kendisini Suriye'de Sünni güçler ve destekçileriyle stratejik ve ideolojik bir çatışma içinde görmektedir. Bu nedenle İran, Suriye rejimini askeri ve mali olarak desteklemektedir. Çünkü İran açısından bakıldığında Suriye'de rejim düşerse Tahran'dan Suriye üzerinden Lübnan'a uzanan direniş eksenini (Şii hilali) çökecektir.

Bununla birlikte, Suriye'deki iç savaş, yüksek derecede inatçılıkla çıkmaza girmiştir. Birçok yerli ve yabancı aktör bir yorgunluk ve hayal kırıklığı duygusu yaşamıştır. Bir yandan, savaşın özellikle Suriye toplumu için yüksek bir bedeli olmuştur. Sonuç olarak, yerel aktörler morallerini düşürdüler ve sahada bir fark yaratma yeteneklerine olan inançlarını kaybettiler. Bu duygu, yabancı etkisi altındaki bölgelerin 'dondurulmasını' açıkça yansıtmaktadır. Aynı zamanda, yabancı ülkeler Suriye'de kısa vadede sürdürmek isteyebilecekleri bir istikrar derecesi elde etmişlerdir. Öte yandan, bölge yöneticileri arasındaki 'otoriter dayanışma' duygusu, Suriye'de demokratik bir açılım umudunun kalıntıları silip süpürmüştür.

Suriye ayaklanmasının bir iç savaşa dönüşmesinin yansımaları, özellikle Suriye'nin merkezi konumu ve jeostratejik önemi nedeniyle bölge genelinde güçlü bir şekilde hissedilmiştir. Türkiye ayrıca, Türkiye'nin güney sınırının hemen karşısında (Kuzey Irak'taki bölgeyle) başka bir özerk Kürt bölgesinin ortaya çıkmasından korkuyordu. Suriye rejimi, güçlerini Suriye'nin Kürt bölgesinden büyük ölçüde geri çekmiştir. Bu bölgelerde PKK öncülüğünde özerk yapılar ve yerel milisler kurulmuştur.

İŞİD'in ortaya çıkması ve Ayn el-Arab (Kobani) kentine yönelik saldırılarının bir sonucu olarak ABD, Suriye'deki PYD güçleriyle Suriye savaşına müdahale etmiştir. ABD ve diğer ülkeler, Suriye ve Irak'ta İŞİD'e karşı bir ittifak kurmuştur. Bu, Suriye ve Irak'ta İŞİD'in gerilemesine ve çöküşüne yol açmıştır. SDG'nin Suriye'nin kuzeyindeki

ilerleyişi ve Suriye'nin kuzeyindeki kantonları birbirine bağlama girişimi sonucunda Türkiye, iç savaşı doğrudan müdahil olmuştur. Türkiye, güney sınırında IŞİD ve PYD'ye karşı Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı gibi çeşitli operasyonlar başlatmıştır. Bu operasyonların amacı Türkiye'nin güney sınırını terör örgütlerinden korumaktı.

2015 yılında Rusya, düşmenin eşiğinde olan Esad rejimi ile Suriye'ye müdahale etmiştir. Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinin bir sonucu olarak, rejim güçleri Şam çevresinde ve Dera, Humus ve Halep İllerinde daha fazla bölgeyi kontrol etmeye başlamıştır. Rusya'nın rejim güçlerine verdiği desteğin bir sonucu olarak, Özgür Suriye Ordusu tarafından kontrol edilen bölgeler küçülmüştür. Özgür Suriye Ordusu'nun kontrolündeki bölgeler Türkiye'nin sınır bölgeleriyle sınırlandırıldı.

Amerika'nın SDG'ye verdiği desteğin bir sonucu olarak, IŞİD neredeyse tamamen ortadan kaldırıldı. SDG şu anda Suriye topraklarının neredeyse üçte birini kontrol etmektedir. Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) kontrolündeki bölge, Suriye'nin en verimli ve en zengin bölgelerinden biridir. Bu topraklar Suriye'deki en önemli petrol sahalarını içermektedir.

Suriye'deki bu büyük uluslararası müdahalenin bir sonucu olarak, savaş neredeyse durmuştur. Suriye'deki çatışmaları durduran ve Suriye krizinin çözümünü engelleyen de aynı uluslararası müdahaledir. Suriye'de çözüm için birkaç öneri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararı. Bu çözüm Suriye ve Suriye halkı için en iyisidir. Çünkü Suriye'nin toprak bütünlüğünü garanti altına alır.

Geçtiğimiz yıllarda, bölgesel aktörler Suriye'deki angajmanlarını gözden geçirdiler. Bu devletler, göstermek istedikleri etki türünü ve çatışmanın sonucunu etkilemek için zorlayıcı olmayan yollar bulup bulamayacaklarını yeniden değerlendirdiler. Suriye rejimi, daha fazla ekonomik gerileme karşısında, diplomatik arenadaki bölgesel ve uluslararası izolasyonunu sona erdirmeye çalışmaktadır. Çatışmada etkili bir siyasi ve ekonomik rol oynayan Körfez ülkeleri, özellikle Birleşik

Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan, Şam'la yeniden ilişki kurmaya istekli olduklarını gösterdiler.

BAE Dışışleri Bakanı Şeyh Abdullah bin Zayed, 9 Kasım 2021 tarihinde Şam'ı ziyaret etmiş ve Esad'la görüşmüştür. Bu ziyaret, Suriye rejimi ile diplomatik ilişkilerin kısmen normalleşmesine yönelik tartışmalı ancak somut bir adımı temsil etmektedir. Ek olarak Esad, 11.11.2023 tarihinde Suudi Arabistan'da düzenlenen Arap Birliği toplantısına katılmıştır. Esad ayrıca Lübnan'daki devletin fiilen çöküşünü, dış politika konularında komşularıyla yeniden ilişki kurmanın ve bölgedeki imajını iyileştirmenin potansiyel bir aracı olarak kullanmaya çalışabilir. Tüm bu önlemler, Esad'la bir Arap normalleşmesi olduğunu göstermektedir. Ancak Arap devletlerinin Esad rejimiyle normalleşmesi ABD duvarıyla çarpışmaktadır.

Diplomatik normalleşme, BM öncülüğündeki anayasal sürecin etkisiz olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Diplomatik normalleşme, uluslararası toplumun Suriye iç savaşına yol açan temel meseleleri ele alma konusundaki ilgisizliğini de yansıtmaktadır. Bu nedenle, Esad'ın bölgesel olarak kucaklanması ekonomik ve insani faydalar sağlayabilirken, Suriye'nin sürdürülebilir ve kapsayıcı bir şekilde istikrarına yol açması pek olası değildir. Suriye krizinin başlangıcından bu yana, Suriye rejimi kaçamak davrandı ve siyasi bir çözüm için herhangi bir taviz vermemiştir. Şimdi, Suriye rejiminin askeri zaferinden sonra, siyasi reform veya uzlaşma gerçekleştiremez. Aksine, Suriye rejimi askeri bir çözümle Suriye'den geriye kalanları geri kazanmaya çalışacaktır.

Şimdilik, uluslararası diplomatik müdahalenin etkili olması pek olası değildir. BM süreci periferiktir ve jeopolitik gerçeklerle uyumsuzdur. Bu koşullar altında, istikrar ve mültecilerin geri dönüşü zor olmaya devam etmektedir. Bu konuda ilerleme ancak Suriyeli mülteciler geri dönebilecekleri güvenli ve emniyetli bir ortam olduğunu hissettiklerinde kaydedilebilir.

Kaynaklar

Abd El-Salam, A. (1989-1990). *“General Geography of Syria”*. Damascus: First Edition, Al-Ittihad Press.

Abd El-Salam, A. (2004). *“Syria's Regional Geography (Syrian regions) ”*. Faculty of Literature and Human Sciences, Tishreen University Publications.

Abd El-Salam, M. (2019). *“Geopolitics - the science of engineering the foreign policy of the state”*. Noor book.com.

Ağca, F. (2013). *“The effect of Syria Crisis on the Transformation and Integration of the Middle East”*. Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 8, 95-117.

Akdemir, S. (2000). Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü. *Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Cilt 6, Sayı 1, 201-237.

Akengin, H. (2010). *“Siyasi Coğrafya, İnsan ve Mekan Yönetimi”*. Ankara: Pegem Akademi.

Akengin, H., ve Yaşar, A. (2018). “Suriye’nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri”. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler, *Enstitüsü Dergisi*. Cilt 1, Sayı 32, 25 - 57.

Aksoy, M. (2019). *“Rusya’nın Ortadoğu’ya Bakışı”*. Ortadoğu Analiz, 10(89), 68- 71.

Al-Keilani, H. (1991). *“Arap-İsrail Savaşları Stratejileri:1948-1988”*. Lübnan: Arap Birliği Araştırmaları Merkezi.

Al-Samar, A. (2023). *“Suriye’de Muhalefetin Tarihsel Arka Planı: Bağımsızlıktan Devrime (1945-2011)”*. Suriye Krizinin Doğuşu ve Dönüşümü Bölgesel ve Küresel Aktörler (Ed: A. Uysal, O. Orhan ve S. Bulut), Ankara: Ortadoğu Yayınları.

Alseyid, S. (2023). “Suriye’de bitkisel üretim”. Bursa Uludağ üniversitesi fen bilimleri enstitüsü. Bursa : Yüksek lisans tezi bahçe bitkileri anabilim dalı.

Arslan, T., ve Kurşun, Ö. (2017). “Dniz Hâkimiyeti Teorisi Bağlamında 1459-1476 Arası Osmanlı Devleti’nin Karadeniz Siyasetinin İncelenmesi”. 1-13.

Babahanoğlu, V. (2023). “Suriye Krizi ve Dış Politika: Türkiye ve Rusya Arasında Geçişken İlişkiler”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 59, Denizli. 407-421.

Bilge, S. (1958). “Jeopolitik”. Ankara Üniversitesi: *SBF Dergisi*, 13(3), 150-174.

Blanga, U. (2021). Syria-Russia and the “Arab Spring”: A Reassessment. *Middle East Policy*, 27(4), 62-82.

Bozkurt, K. (2017). Juristische Auswirkungen des neuen Flüchtlingszustroms auf Deutsch-Türkische Beziehungen in Deutsch-türkische Beziehungen, Historische, sektorale und migrationsspezifische Aspekte.

Bozkurt, K. (2018). "Suriye iç savaşı: Savaşın yarattığı mültecilik akınının Türkiye ve Avrupa Birliği'ne yansımaları." *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*. 1.1, 57-70.

Boztemur. R. (2006). “Irak Milliyetçiliği, Toplumsal Bütünleşmede Ordunun Rolü ve Devletin Meşruluk Temelleri”, *Doğu Batı*, Sayı 39, 59-81.

Bulut, M, T. (2008). “Soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkileri ve su sorunu”. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Balıkesir.

Bulut, S. (2020). “İsrail’in Suriye krizi politikası: bekle-gör yaklaşımından noktasal saldırı politikasına”. *Ortadoğu Araştırmaları Merkez*. No: 260.

Cankara, P, Ö. (2021). “İsrail’in Arap Baharı’na Yaklaşımı ve Suriye İç Savaşı’na Yönelik Pozisyonu”. *OPUS © Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches* E-ISSN: 2528-9535, 5659-5685.

Canyurt, D., ve Dalar, M. (2019). “Agonistik Demokrasinin Suriye için Olasılıkları”. Ankara Üniversitesi *SBF Dergisi Dalar*. 75(3), 1055-1079 .

Cleveland, W, L. (2008) *Modern Ortadoğu Tarihi*”. (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.

Çağdaş, Ü. (2019). “Çin ve Ortadoğu: Geleceğin Küresel Gücü Bölgeye Nasıl Bakıyor?”. Tarık Oğuzlu, Ceyhun Çiçekçi, der., Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Dalar, M. (2010). “*Asi Nehri’nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi Ve Geleceği*”. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. Ortadoğu Analiz Mart’10 Cilt 2 - Sayı 15.

Dannoun, S, A. (2007). “*General Geography of Syria*”. Damascus University, Faculty of Literature and Human Sciences, Damascus University Publications.

Dawisha, A. (1974). “*The Transnational Party in Regional Politics: The Arab Ba’th Party*”. Asian Affairs, Vol.5, No.1, 23-31.

Demir, Ş. (2011). “*Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası*”. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3, 691-713.

Domazeti, R. (2020). “*Suriye’de Siyasi Çözüm Senaryoları*”. İNSAMER.

Dostal, J, M. (2015). “*Syria and the Great Powers (1946-1958): How Western Power Politics Pushed the Country Toward the Soviet Union*”. Syria Studies. 7(4), 7-52 .

Dostal, J. M. (2016). “*Transnational War in Syria the Eisenhower Doctrine in the 21st Century?* ”. Romanian Political Science Review, 16(2), 179-218.

Duan, J. (2018). “*The Strategic Position of the GCC Countries: The View from China*”, Asian Perspectives.

Duran, H. (2011). “*Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri*”. Ortadoğu Yıllığı. 504-518.

Eker, S. (2014). “Suriye Krizi ve Ürdün’e Yansımaları”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 4(2), 21-34.

Erciyas, E. (2004). “*Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*”. İstanbul: IQ Yayınları.

Erkan, S., ve Yüce, M. (2020). “*Çin dış politikasında Ortadoğu’nun değişen konumu: Arap Baharı sonrası bölgesel gelişmeler üzerinden bir analiz*”. 4 (1), 11-44

Erşen, E. (2017). “*Rusya’nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler*”. H. B. Yalçın ve B. Duran (Ed.), *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri içinde* (149-174), İstanbul: SETA Yayınları.

Friedman, G. (2011). “*Gelecek on yıl neredeydik nereye gidiyoruz*”. (Çev. Tayfun Törüner), İstanbul: Pegasus yayınları.

Güler, M, Ç., ve Acun, C. (2019). “*Suriye’de Doğal Kaynaklar Savaşı*”. SETA analiz. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş. Sayı 293.

Gorst, A., ve Lucas, W, S. (1989). “*The Other Collusion: Operation Straggle and Anglo-American Intervention in Syria*”. 1955-56’, *Intelligence and National Security*, 4(3), 576-595.

Haddad, B. (2005). “*Syria's Curious Dilemma .*” MERIP Report 236, 4-13.

Haran, V, P. (2016). “*Roots of the Syrian crisis: Institute of Peace and Conflict Studies*”. Internal Situation | External Environment | Roles of Different Actors | Crisis Trajectory, (IPCS)Institute of peace and conflict studies, 1-14.

Harunoğulları, M. (2021). “*ABD ve Rusya’nın Suriye iç savaşına müdahalelerinin jeopolitik yaklaşımları*”. *Ortadoğu ve Göç*, 11(1), 43-84

Hekimoğlu, K, Ç. (2021). “Suriye Krizi Bağlamında Rusya’nın Suriye Politikası”. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 4 . Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35(4), 1405-1422,

Hinnebush, R. (2011). “*Syria The Revolution From Above*”. Çev: Hazim Nahar, Riyad ElRayyes Book, Birinci Baskı.

Hinnebusch, R. (1993). “State and Civil Society in Syria.” *Middle East Journal*. 47 (2), 243-257.

Hopwood, D. (1988). “*Syria, 1945–1986: Politics and Society*”. Boston: Unwin Hyman.

İçduygu, A., ve Demiryontar, B. (2022). “Türkiye’de devlet ve Suriyeli mülteciler: çelişkili politikalar ve araçsal rasyonellik”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye’nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, 21(Özel Sayı), doi:10.46928/iticusbe.1182299, 316-334.

İnanç, Y, S., ve Sabah, D. (2016). “*Suriye iç savaşı: bir mezhep savaşından ötesi.*” yeni ortadoğu: toplum, siyaset ve ekonomi konferansı, 79.

İnce, E. (2017). “Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye”. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*. 1(1), 261-280.

İskandar, O. (2013). *Syria: A Crisis of a People's Regime and Revolution*. Umayyah Center for Strategic Research, Cairo, First Edition.

Kakışım, C. (2021). “Tarihsel Perspektiften Hareketle Irak, Suriye ve Libya’da Yaşanan Enerji Savaşlarının Analizi”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. Cilt: 8, Sayı: 1, 191-228

Kaştan, Y. (2018). “Alman Kaynaklarında 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’nin Fiziki Yapısı, İklimi Ve Bitki Örtüsü”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* Cilt: 11 Sayı: 61 Yıl: 2018 Volume: 11 Issue: 61 Year: 2018 www.sosyalarastirmalar.com Issn : 1307-9581, 299-305 .

Kökyay, F. (2021). “Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu”. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*. 6(1), 216-239

Köroğlu, V. (2004). Jeopolitik Ve Jeopolitik İlminin Nüfus Unsuru Açısından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1) , 27-43.

Levent, H. (2012). “Suriye krizinin dinamikleri ve aktörlerin değerlendirilmesi”. *Ortadoğu Analiz* cilt: 4, sayı: 44.

Little, D. (2004). “Mission Impossible: The CIA and the Cult of Covert Action in the Middle East”, *Diplomatic History*, 28(5), 663-701.

Longrigg, S, H. (1968). “Syria and Lebanon Under French Mandate”. Published by Librairie Du Liban, Beirut,

Mackinder, H, J. (1902). “Britain and the British Seas”. Published by William Heinemann.

Matar, L. (2012). “The Socioeconomic Roots of the Syrian Uprising.” *Middle East Insights* No 58, 1-4.

Mercan, M, H. (2011). “Suriye dış politikası ve ulusal çıkar: 1990-2010”. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul: Yüksek Lisans Programı.

Musa, A. (1990). “The Climate of Syria”. Damascus, Al-Hijaz Press.

Oguzlu, T. (2011). “Ortadoğu’daki Halk Hareketleri ve Büyük Güçler”. *Ortadoğu Analiz*, ORSAM, Ankara, 3(29), 68- 76.

Osmanlı belgelerinde Suriye. (2013). “T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı”. İstanbul: Yayın Nu: 129.

Özdemir, Ç. (2016). “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi? ”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. (2) Bilgi (33), 81-102.

Özdoğan, M, A. (2020). “Suriye İç Savaşına Machiavelli Üzerinden Bakmak”. *Akdeniz İİBF Dergisi* 21(1), 28-35.

Özkoç, Ö. (2007). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç Ve Dış Politika (1943–1991)*. Ankara: Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Palmer, M. (1966). “The United Arab Republic: An Assessment of its Failure”. *Middle East Journal*, Vol. 20, No.1, 50-67.

Pearson, I. (2007). “*The Syrian Crisis of 1957, the Anglo-American ‘special relationship’, and the 1958 landings in Jordan and Lebanon*”. *Middle Eastern Studies*, 43(1), 45-64.

Salik, N. (2011). *Başar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği*. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, - Cilt: 3 - Sayı: 35, 20-32.

Seale, P. (1965). “*The Struggle for Syria. A Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958*”. Oxford: Oxford University Press.

Sevim, C. (2012). “*Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*”. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sinkaya, B. (2011). “*İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı*”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 33, 38-48.

Şahin, K. ve Cavlak, Ç, M. (2018). “Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi: Birleşik Arap Cumhuriyeti” . *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* , 5 (16) , 152-174 .

Şeker, C, T. (2019). “*Yüzyılın Anlaşması ve Ortadoğu’da Yeni Enerji Hattı*”. İNSAMER.

Rathmell, A. (1995). “*Secret War in the Middle East: The covert struggle for Syria, 1949-1961*”. London: I.B. Tauris.

Ruhban, A, R. (2009). “Geographical Assessment of Oil and Gas Resources in Syria (Study in Economic Geography) ”. *Damascus University Journal*. Volume 25 - Issue One and Two.

Thünen, J, H, V, (1910). “*Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Sozialökonomie*”. Sammlung Sozialwissenschaftlicher Meister XIII. Jena: Gustav Fischer.

Tür, Özlem. (2015). “Israel and the Syrian Crisis: Between Keeping the Status Quo and Demanding Change”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1(1), 85–103.

Yıldırım, E. (2021). “*Suriye’de Savaşın Etnik Boyutu*”. İnsamer Analiz.

Yılmaz, S. (2016). *Rusya Neden Suriye’de?*. Ankara: Yazar Yayınları.

Wakim, J. (2012). “*The Struggle Of The Major Powers Over Syria The Geopolitical Dimensions Of A Crisis*”. Middle Eastern Studies, Lübnan: Ithaca press.

Wimmen, H. (2016). “*Syria's Path from Civic Uprising to Civil War*”. Carnegie Endowment for International Peace, Volume 22: JSTOR.

UNHCR, “Operational Portal – Refugee Situation”, https://data2.unhcr.org/en/situations/syria_durable_solutions (19 May 2022). adresinden edinilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi, 2015 https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2254.pdf . adresinden edinilmiştir.

Central Intelligence Agency, Syria, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (15.05.2022). adresinden edinilmiştir.